

אֵנָּא מִן אֱלֹהִים

אלמוג בהר

טיוטת 2007

[טיוטת שנה לפני צאת הספר]

סדר הסיפורים:

מדידות
אנא מן אל-יהוד
ארונות
הלכה למשה מסיני
הספרייה בירושלים
פרגוד
אור
שני בתים
התכווצויות
ספר אחד בחייו
לא הלך הזקן אל ביתו
הרשעתה של סכין
כל עוד נשמה באפה
המצודה הריקה
אשת השחקן
האגדה מספרת
אמירה בת סלימה, פרק אחד
אמירה בת סלימה, פרק שני
אמירה בת סלימה, פרק שלישי: לילה ראשון
הטרגדיה של אופליה
ווארשה החדשה
פרידות
השמיים
איכה ישבה בגדאד
חדר מדרגות – הצעה לפתיחה
שופטת – הצעה לפתיחה ולסיום
בית-הקברות
שודדי קברים – הצעה לפתיחה
כל שידעתי
סופר
חדר-קריאה – הצעה לפתיחה
שתי אקדמיות – הצעה לפתיחה
היקום – הצעה לפתיחה וסיום
אלוהים – הצעה לפתיחה
משוגע! (סיפור הודי)
הנייר – הצעה לפתיחה
כשרמזי בא – הצעה לפתיחה
נסיעת האוטובוס האחרונה – הצעה לפתיחה
סבא – הצעה לפתיחה

האישה שדיברה עם שעונים – הצעה לפתיחה
הקרקס – הצעה לפתיחה
שלושה בנים, שלוש כלות – הצעה לפתיחה
המיתוסים
חיוכו של פרנץ ק. – הצעה לפתיחה
סופה של אטלנטיס
ביקור חולים
חלום קטן
חלום ישן
מכתב
ענן
זריחה
זריחה ממערב
סיפור פשוט
ואריאציות ספניוליות – הצעה לפתיחה
בית-כסא
אחד-עשר לילות ואחד-עשר ימים – הצעה לפתיחה
מקיץ בן נרדם – הצעה לפתיחה
ישוע מנצרת
מלך ובן-מלך
השומר
חדר
בארות

לפי שהיה עסוק במדידתם של אחרים, לא מדד את עצמו. והמידות שמצא חלקן טובות, כמה רעות, רבות הבינוניות. ורשם אותן בפנקסו, כדרך שחקלאי רושם יבולים, עם הרבה רגש אבל גם עם מידה של עסקיות. וכשבאו ושאלו אותו דבר מה יכול היה להשיב: זה קיבל כמידתו, וזה יקבל כמידתו. הכל רשום, חתום, גמור. ואישה שדנה אותו לאהבה הופיעה ברשימותיו תחת שם זר שלא היה שמה. בטבלה בת שלושה סעיפים, הראשון לטוב, השני לרע, השלישי לבינוני, התארך הטור השני, כי, כך היה שואל את עצמו, מה חסד יש בה באהבה? ולילה לילה היה נוטל בחשבונותיו עוד תואר מן הטור הימני, או השמאלי, ומעבירו למרכזי. ככל שגברה תאוותו הפכה דעתה הנחרצת לדעתנות מופרזת, ודיבורה שאין בו סימנים לחיוב או לשלילה לקולניות לשמה. גם על מידות גופה לא פסח. בדק היטב היקף של גולגולת, עובי ירכיים, וכן קשיות וחדות שיניים בהינעצן. היה בוחן ומנסה הדברים ביום ויושב לשקול ולהחליט בלילות. עד שביקשה להתארח אצל ביתו בלילה דווקא ולא ביום. הצפין את הפנקס וטאטא את הרצפה והחליף מצעים ישנים בחדשים והזמין אותה לחדרו. באשמורת ראשונה דיברו, בשניה שתקו, ובשלישית ביקש לישון. ביקשה היא לנצל את הביקור ולצפות באלבומי התמונות של ילדותו שהוא הרבה לדבר בהם. הראה לה את הצילומים הדהויים של ינקותו, ואת האלבום השלישי, האחרון, שתיעד את בחרותו בקפיצות בין מרווחי זמן גדלים. והאלבום הבינוני התעקש שלא תהא צופה בו. אך דעתה הנחרצת הייתה חזקה מדעתו, ושלא בדעתו פתחה את האלבום. כריכתו של הפנקס, בצבע הטורקיז, שהיה טמון בפנים האלבום, לקחה את דעתה. פתחה, ומצאה עצמה מסכימה עם דעתו, אכן חבר זה מידות אלו רבות בו, ואילו חבר אחר שלו מחזיק במידות אחרות, שכלל אינן יאות לו. היא הופיעה בפנקס אחרונה, בסמוך לזריחה, ואת כינויה לא הכירה. אך מידותיה היו מוכרות לה, ומצאה עצמה שוב מסכימה ומזהה את עצמה. התבלבל, ביקש לתקן, הסביר שלא, דווקא אין מידה זו בולטת בה, ולא לכך הייתה כוונתו, ניסה להעביר מידות מן המרכז אל הטוב, או לפחות אל הבינוני, אך היא אסרה עליו לשנות. בבוקר בבוקר החלה מודדת אותו, בין שבט לחסד. מצאה את הרוב בינוני, ומעט השתייר לרע, או לטוב, והתוודתה באהבתה אליו. ביקש לתקן את מידותיו, והתוודה גם הוא על אהבתו. חשבה אולי אין לה צורך לחזור לביתה, והוא אמר זאת בקול, שאולי אינה צריכה לשוב אל ביתה. שקלה את דבריו ומצאה אותם נכונים, ושאלה על הבטחתו לתקן מידות. חשבה שאולי התכוון לחתונה, והוא אמר בקול שישמח לבוא עמה בברית של נישואין. שקלה את דבריו ואמרה שייטב אם קודם יתקן כל אחד מידותיו. הבטיח למהר בתיקונו, ומדד עצמו אל תוך בגדיו. מלובשת הלכה ואמרה שתחזור בערב עם כליה ובגדיה. הלך גם הוא וציפה לבוא אשמורת ראשונה וחשב על מידותיה ופתאום כולן נראו טובות. חשב על מידותיו ובלבו קמה מידה גדולה של סלחנות.

1.

בזמן ההוא התהפכה לשוני, ועם שהגיע ראש חודש תמוז נתקע לי בפה, עמוק עמוק בגרון, עמוק מן הגרון, המבטא הערבי. כך כשהייתי באמצע הליכת רחוב חזר אלי המבטא הערבי של סבא אַנְוָאר עליו השלום, וכמה ניסיתי להוציא אותו מתוכי ולהשליכו באחד הפחים הציבוריים ככה לא הצלחתי. ניסיתי לרכך את העיין לרכך את העיין כמו אמא שעשתה זאת בילדותה נוכח המורים ומבטי שאר התלמידים, אבל זרים עוברים רק קיבעו אותי במקומי, ניסיתי לרכך את החיית ולעשות אותה כ"ף, ניסיתי להרחיק את הצד"י מן הסמ"ך, ניסיתי לצאת מן הק"ע העיראקית הזאת, ולא צלח המאמץ. ושוטרים התחילו לעבור מולי ברחובות ירושלים תקיפים, התחילו להצביע עלי ועל זקני השחור באצבעות מאיימות, התחילו להתלחש ביניהם בניידות, התחילו לעצור אותי ולדרוש בשמי ובזהותי. ואני מול כל שוטר עובר ברחוב הייתי מבקש לעמוד מהליכתי ולשלוף את תעודת-הזהות שלי ולהצביע על סעיף הלאום ולומר להם, כאילו אני מסגיר סוד שִׁפְטוֹר אותי מאשמה גדולה: "אַנָּא מן אל-יהוד, אנא מן אל-יהוד".

אבל פתאום התחילה נעלמת לי תעודת-הזהות דווקא כשהייתי נזקק לה מאוד. וכך היו עוצרים אותי השוטרים ערב ערב ובוקר ובוקר כשאין בארנקי תעודה אשר תסכים לגונן עלי. אחר-כך בבית הייתי מוצא את תעודת-הזהות מגולגלת בין שני שטרות, או בכיס מחוץ לארנק היה מתגלה לי רשיון הנהיגה כאילו ככה הוצאתי אותו בשביל איזה דבר מה, או בתיק הגב בין מסמכים היתה נחבאת תעודת המילואים כאילו שכחתי אותה שם בלי כוונה. אבל כשהשוטרים היו נעצרים מולי לא היתה נמצאת לי ולו תעודה אחת שתספר להם על עברי ועתידי. ואז הייתי מתחיל עושה טלפונים, אומר לשוטר, תראה, רק מאתמול המבטא שלי ערבי ככה, כבד כזה, והוא בכלל לא פִּלְסְטִינָאִי הוא עִירָאקִי, וגם אתה לא נראה לי דובר יידיש מן הבית, אולי למדת אותה באחד המקומות החיצוניים, ובכלל, אולי גם לסבא שלך היה מבטא כמו שלי, ותשמע, אני מתקשר לחברים, חברים שלי, תשמע איזה מבטא יפה יש להם, עברית כמו שצריך לדבר עברית, בלי שום מבטא, ואם אלו חברי אז מי אני.

אבל החברים האשכנזים שלי פתאום לא היו עונים לי בכלל, לא היו שומעים לתחינת צילצולי, ורק לעת ערב או ביום המחרת היו מתקשרים אלי חזרה, שואלים לרצונותיי ומסרבים לזהות את קולי. ואני הייתי נותר לעמוד מול השוטרים לבד, מתחיל להתקשר לחברים החלפים והטריפוליטאים והתוניסאים שלי, אומר, אלה אולי אין להם עברית מושלמת, אינה צחה כל כך, אינה כפי שעברית צריכה להיות, אבל בכל זאת טובה היא משלי. והם היו עונים מיד, לא מתמהמהים למשמע הצלצולים, ופתאום גם להם נעשה מבטא ערבי כל כך כבד כל כך, והם בדיוק היו שומעים ברקע איזה עוד פְּתִלְתֵּל או קֶאנּוֹן עִיקֶש, והם היו מברכים אותי "אַהֲלָן בֵּינָךְ" ומכנים אותי "יָא חֲבִיבִי" ושואלים אותי "אַשְׁלוּנְךָ" ונפרדים ממני ב"סִלְמֶתְךָ", ומה יכלו השוטרים, איך יכלו להאמין לי, אחרי שכל חברי זנחו אותי כך, שאני בן ישראל ולא בן ישמעאל.

ואז היו בודקים אותי באיטיות, מפשפים בבגדי, עוברים על פני גופי עם גלאי המתכות, מפשיטים אותי בשתיקתם היסודית ממילים ומחשבות, מחפשים עמוק בשכבות כסויות עורי את טינתי, תרים אחר חגורות נפץ, חגורות נפץ בלבי, ששים לנטרל כל חפץ חשוד. וכשהיו השוטרים ניצבים עלי בזוגות, היה אחד אומר לשני אחרי כמה רגעים כשהתארכה בדיקתם, תראה הוא נימול, הוא באמת יהודי הערבי הזה, ושני היה אומר, גם ערבי נימול, וחגורות הנפץ אינן מְעַנְיִין המילה, והיו ממשיכים בחיפושיהם. ובאמת באותו הזמן שהנחתי את גופי להם החלו נולדות חגורות נפץ על

לבי, החלו תופחות ומסרבות להיות מנוטרלות, רועמות רועמות. אבל בגלל שלא היו עשויות פלדה או אבק שריפה הצליחו לחמוק מן הגלאים המוכשרים.

ובסוף כשהיו השוטרים עוזבים אותי לנפשי חופשי אך לא חף, הייתי ממשיך בדרכי והולך בדרך מְרְפּוּס היורדת לתיאטרון ירושלים מן הבניין היפה של הקונסוליה הבלגית והכיכר שעל רחוב ז'בוטינסקי. הייתי מחכה לראות שם איזה סרט אמריקאי מרובה אוסקרים, אבל פתאום לא היה שם תיאטרון בקצה הרחוב, ופתאום לא היה זה רחוב מרכוס, היה זה רחוב עם שם ערבי, והבתים היו שבים להיות ערביים, גם הקונסוליה הבלגית, וגם האנשים בחצרות, משפחות משפחות, היו ערביים, לא רק גברים צעירים פועלי בניין, לא רק מנקי רחובות ועושי שיפוצים.

2.

והייתי מתחיל להתהלך ברחובות קְטֻמוֹן וברחובות טְלֻבְיָה וברחובות בְּקָעָה, ובמקום לראות את עשירי ירושלים שהתכנסו שם בבתים המרווחים, ובמקום לקרוא שם "כובשי קטמון" ו"יורדי הסירה" בשמות הרחובות, ראיתי פתאום שוב את עשירי פְּלֶסְטִין, והם היו שם כמו שהיו לפני מלחמת 48, כמו לא היתה מלחמת 48. אני רואה אותם והם הולכים בחצרות בין עצי הפרי וקוטפים פירות כמו לא סיפרו להם העיתונים כי יקמלו העצים, כי הארץ תימלא פליטים. והיה כאילו הזמן הלך היסטוריה אחרת, שונה, וזכרתי ששאלתי את אמא למה אנחנו מרבים כל כך לדבר היסטוריה, די עם ההיסטוריה, די לנו מההיסטוריה, כי ההיסטוריה הזאת כובלת אותי, כובלת אותך, לא משאירה בי דבר, לא משאירה גם לך.

ובאמת נעשינו קבועים כל כך בהיסטוריה שלנו, גם כבויים, אבל הנה ההיסטוריה הלכה לרגע מהלך אחר. והייתי אני הולך ברחובות עשירי פלסטין, וחשבתי אולי ידברו אלי הם בכבוד, לא כמו השוטרים, קיוויתי אוכל לספר להם כמה קראתי על הסופר והמחנך ח'ליל אל-סַפְאִינִי, וכמה רציתי להתיידד עם נכדיו, והייתי הולך ביניהם, מתקרב לחצרות ואיני מצליח להתערות ביניהם, כי לרשותי עומדת רק העברית במבטאה הערבי, ואילו הערבית שלי, שלא באה לי מן הבית אלא מן הצבא, פתאום הערבית שלי אילמת, חנוקה מן הגרון, מקללת את עצמה בלי להוציא מילה, יִשְׁנָה באוויר המחניק של מקלטי-נפשי, מסתתרת מבני-המשפחה מאחורי תריסי העברית. וכל הזמן כאשר ניסיתי לדבר אליהם ערבית מן הקצת והעילג שידעתי, יצאה לי איזו עברית במבטא ערבי, עד שחשבו כמעט אני לועג עליהם, ואלמלא המבטא שהיה עיראקי כל כך, אלמלא זה, היו הם בטוחים שאני לועג להם.

אבל ככה עם המבטא התבלבלו, חשבו אולי אני לועג לעיראקים, לְסֻדָּאם חוסיינים, או אולי אני איזה עיראקי יִשְׁן, שנותר לו המבטא אבל נשתכחה שפתו. ולא עשיתי שמה חברים למרות רצוני, ונזכרתי איך שמעתי פעם דוד אחד שלי אומר על הערבים הללו של השכונות העשירות של ירושלים, אלה אֶפְנָדִים, אלה הולכים בחליפות מערב ותרבושים לראשם, ושמעתי אז את המילה אפנדי במין בוז כזה, למרות שעכשיו אני יכול להיזכר שהוא לא אמר אותה כך, שמעתי בה בוז כאילו הייתי איזה פלמ"חניק בסנדלים ומכנסיים קצרים שלועג לבעלי הקרקעות הערביים ומשבח את הסוציאליזם הקדוש שלו ושל כל הַסִּיּוֹנִים. אלה אפנדים, אמר לי הדוד, והתכוון לומר כבוד, אך נעלמה ממני שפתם והם לא ידעו את שפתי, ונשאר בינינו מרחק המְשֻׁטְרוֹת וְהַדּוֹרוֹת.

ובדרכי חזרה הביתה רק נהגי האוטובוסים היו מקבלים היטב את מבטאי, יודעים כי אין לְצַפּוֹת מה מבטאו של נוסע אשר עולה לְאוֹטוֹבוּס בירושלים. ולא ידע לבי כי שבתי אל לבי, לא ידע, ולא ידעו פחדני כי הם כולם שבו עָלַי, לא ידעו.

וכך התחלף קולי בקול סבי, ופתאום הרחובות האלו שהתרגלו כל כך למותו והיעלמו והעדרו מהם, פתאום התחילו שוב לשמוע את קולו. ופתאום הקול הזה, היפה, שהיה כלוא בתוך עברי, פתאום הוא היה יוצא ממני ולא כמבקש נדבות ולא כמבקש לזכות בפירוורים, אלא ממש קול שלי קול שלי חזק ורם. ורחובות ירושלים שהתרגלו לשתיקתי, לשתיקתנו, התקשו מאוד מאוד מול הדיבור, והיו משקיטים את הקול, משקיטים אותו לאט לאט אומרים לו זהירות, אומרים לי זהירות, אומרים לו אתה זר, אומרים לי די לך בשתיקתך. ולמרות פחד, ולמרות שגם לי היה הקול הזה זר ממרחק שני דורות של שכחה, השמעתי את כל מילותי במבטא ההוא, כי לא יכולתי להתמיד בשתיקה, כי היה בי דיבור רוצה לצאת, והמילים היו משתנות לי עת היו יוצאות מעומק הגרון. וזר שלא היה מכיר היה חושב אני נכד נאמן, ולא היה יודע כמה הרבתי אי-זיכרון על זיכרון לאורך השנים, ולא היה מנחש כמה זיכרוני היטשטש וכמה זמנים הרבה הרבה זמנים לא קשרתי את קשר סבי על שפתיי.

וכששבתי הביתה מן ההליכה הראשונה ברחובות עם מבטאי החדש וחיפושי השוטרים על גופי, היתה זוגתי מתפלאת על קולי, ותוך כדי דיבורה אלי והמלצתה לי לחדול התחילה נדבקת משינויי ובשפתיי התקשרו בערבוביה המבטא התימני של ערבית אביה והמבטא האיטלקי של ספניולית אמה. ואחר כמה ימים החלה חוזרת הביתה מעבודתה מדווחת כמה חוששים במדורים, כבר מתפשטת מגיפה קטנה בין אנשים במשרדה, יוצאים המבטאים הישנים שמקוה היה כי נעלמו. וידעה קטנה בשולי אחד העיתונים החשובים גילתה כי הממונים על הביטחון עוקבים מי נדבק ממי במבטאים האסורים ומקוננים איך מתהפכים להם יובל שנים של חינוך מוצלח, והם כבר חוששים כי תמלא הארץ ערבים, הרבה הרבה ערבים, ועל כן החליטו לתגבר את הרדיו בקריינים בעלי עברית כה רהוטה כך שיובטח לנו כי נחוש זרים בדיבורנו.

ועוד מעט, היתה מסבירה לי זוגתי ודיבורה רועד, רגע מצפין אל מיצרי הבוספורוס ורגע מדרים אל מפרץ עין, הדיבוק הזה נוגע גם באשכנזים. אצלם תהא ההשתנות איטית יותר, התנבאה, כי השתכנעו ילדיהם שמבטא הוריהם והורי הוריהם היה במקורו אמריקאי, ואצלם מועט יותר הזיכרון המוחש של דיבורם הישן. אבל עוד מעט ישמעו כאן מחדש ברחובות המבטא הפולני וההונגרי והרומני והגרמני והאוקראיני, ומכך חוששים יותר מכל הממונים על ביטחון הציבור, חששם שאז לא ימצאו קריינים לשלוח אל צבאות הרדיו, לא ימצאו מורים להורות סוד מבטא נכון לילדינו.

ולמרות התנבאויותיה על גל גדול של השתנות, הורי עמדו עיקשים מולי ומול פני המגיפה זוכרים בכמה שנים של מאמץ קנו להם את מבטאם הנקי, והחלו רומזים לי נחרצות לחדול, מזכירים לי את תוכניותי ללמוד. והיו מבקשים מאוד מה יכולתי לעשות, איך אוכל לכסות על געגועי וגעגועי פתאום בתוך הקול הזה שהוא כל כך זר לי, ואני מצר ומצטער כי הוא יוצא ממני, אבל גם לא יכול ככה, ככה סתם ברגע אחד לעצור אותו כי אין בו מחסום מתוכו ואין בו מעצור. אם תמשיך את הדיבור הזה הנמשך ממך תרחק מן המלגות, אמר אבי וצדק מאוד מאוד, אם לא תשוב אל דיבורנו הפשוט מה יהיה עליך, אמרה אמי וצדקה מאוד מאוד, בכל ראינותי היו כל הפרופסורים והפרופסוריות תמהים מאוד על מבטאי, מבקשים למצוא בי דיבור אחר, אוניברסיטאי יותר, אקדמאי יותר, חרף שהיו המילים כמעט אותן מילים, אולי מעט יותר שבורות. איך תמשיך אם תדבר כך, אמרו ביקשו מאוד מה יכולתי לעשות, והם דואגים מאוד את עתיד, ולא שלוות לבי החרבה, ולא אבני לבי השבורות, ולא פינות לבי המחודדות, לא יכלו לעזור להעביר ממני את הגזירה.

אבל אותם ימים של דאגתם לא היו אוזניים פקוחות לשמע דיבורם, ונעשתה שפתי חירשת ונעשה לי מבטאם זר ומרוחק, ונהניתי איך חולפים כך וכך הירחיים ונבואות זוגתי מתגשמות ומשתנים רחובות ירושלים, רק הורי נשארים לבד עם אי-השתנותם. וגיליתי את אוזניי זוגתי, אמרתי לה התחלתי כותב את סיפורי באותיות הערביות, שוב יזדעזעו במדורים החשובים. והיא אחרי מספר ימים חזרה הביתה לספר כי צחקו ראשי המדורים, אמרו, יכתוב כך, יכתוב סיפורים שרק הוא יוכל לקרוא, לא יקראו בו הוריו או ילדיו, וגם ילדינו לא יפלו בסכנה, ואנחנו נעניק לו, אם יבקש, את כל פרסי הממשלה לספרות ערבית בלי שנקרא מילה מתוך ספריו.

וצדקו כמובן ראשי המדורים, וזוגתי החלה מתנבאת על המציאות בפתגמים ספניוליים, אומרת לי פתגם זה בו אמי היתה משתמשת, אומנם איני זוכרת איך היתה אומרת בשפתה, אך את מבטאה אני זוכרת. זה הביקור האחרון של הבריאות לפני המוות, לחשה ואז החלה מבארת, אלו פירפורי גוסס ולא תחיית מתים, וכבר יודעים בגבוהים שבמדורים, החליטו כי אפשר להירגע, יתנו את המשרות בדיבור העברי הנכון, ויחשוב כל אחד למקורות פרנסתו וכלכלת ימיו ודוחק משפחתו, ואז תשוב העברית הרגילה כמו לא היתה כאן מגיפה.

4.

ולבי התחיל נותן בקולותיי סימנים, אומר זה קולי וזה אינו קולי, זאת למייד יוצאת מפי וזאת קייע זרה זרה היא ללבי. והייתי מאט את קצב מחשבותיי, כדי לחשוב, לחשוב גם על מחשבותיי ולא רק את מחשבותיי, אבל עת לא היתה לי, והייתי זורה מילים לרוח כמו המלח של הים אשר וודאי איש לא זורה אותו אל תוך הים. והיה סבי מדבר אלי, שואל אותי בקולי האם יש סוף לסיפור הזה, ומה היסטוריה זו שלי מתערבת בשלך, איך באתי להפך חייך, אני דור מְדַבֵּר ואיך אתה קם לְחַדֵּשׁ אותי, אתה הדור חיכינו אותו שלא יהיה מבדיל בין עברו לעבר מוריו, כי כבר כאב מאוד עברנו, ונשארתי במדבר למאכל עופות דורסים בשבילך, כדי שלא תזכור אותי, שלא תהיה כואב כמונו, ואיך שיניך נוגסות שוב את מילותיי, ואיפה, מחוזות ירושלים אחרים, אין בתיתתה, אין חידקל חוצה את העיר לרחמים, אבל אני לא מצאתי את מותי בירושלים, גם לא בעיר הולדתי, אני מת במדבר שביניהן, הרבה מְדַבֵּר שתיקה.

בנה אגפים בלבך, נכדי, היה אומר לי, עשה אותו מדורים מדורים, ושפן אותי באחד המדורים הנחבאים, ובשאר המדורים חייה. או עבור למדור השתיקה, כי השינוי אשר חֲשַׁבְתָּ כי מתחולל פשוט מדי, ואם ידובר מבטא אחר מה ישתנה, האם אחיה שוב, האם תחייה אתה את חיי חדשים? די לך מן הרחובות, לך אל הוריק, אותם לא ישכנע מבטאי, הם מכירים אותו וכבר הניפו אלף מרידות. אולי שתיקה תשים בלבם פחד ההווה מן העבר והעתיד. ולמה לא תראה להם את סיפורך, אולי כך יתעוררו, אמר סבי כמעט משביע אותי מן המתים.

והתחלתי מודד את שתיקותיי, זאת שתיקת יום, זאת שתיקת שבוע, זאת שתיקת חודש ממוסגרת היטב בתוך קירות הבית, ואין פוצה פה, אין חלון פוצה, ואין אוויר נכנס, ואין תמונות החול מגיעות אבל אין גם קודש, ואין מחסיר, ואין מוסיף. והכל הקול שתיקותיי, שתיקותיי הרבה מילים הרבה מילים נשקקות, ואין אני הווה, ואין מתהווה, ואין גמר סוף הסיפור, ואין כבר טרם שהיה הסיפור, אין התחלה.

ושתקתי עוד ועוד הרבה זמנים, עד שהורי היו אומרים דְבַר, אם לא תדבר איך תקבל מלגה איך תמשיך בלימודיך ומה תעשה עם חייך, ואיה חיוכיך, לאן הלכו מקום מסתור, דבר, דבר בכל מבטא כי בא עלינו פחד השתיקה.

אין חידקל חוצה את ירושלים, והמייתו לא משתיקה את הגבולות הקמים עלינו, הגבולים המפרידים ביני לבין עצמי, אני לא שם לא כאן, לא מזרח לא מערב, לא קולי עכשיו ולא קולות עברי, ומה יהיה בסוף. אילם אני הולך ברחובות וגם מעט חירש, הפעם רק חזותי טורדת את השוטרים, רק זקני העבות, ועקשנותי לא להוציא מילה מפי, שוב חודש תמוז הולך גווע בתוכי, ולמרות החום אני מתעטף במעילים לכסות על חגורות הנפץ של לבי. וכך מתוך נאמנות השוטרים למשימתם אני מובא אל בית-המעצר והוריי באים אחרי, לראות את בנם ואנה הוא מובל.

אני שותק מול הוריי, ואיך יגיבו, אני שותק מול הוריי ומוסר להם את כל סיפורי שהסתרתני מהם, רומז הנה כאן כתבתי עליך אמא, וכאן עליך אבא. הנה אני כותב שירי התנגדות לעברית בעברית, אני מרבה את רמזיי, כי אין לי שפה אחרת לכתוב בה, מרוב בושה לא הורשתם לי דבר. והזמן הזה אוסר עלי שירה בזמן שהם מתגודדים עלי גדודים גדודים, מתגודדים גם עליכם, והשפה שהיתה לשפתי מצווה עלי להשתפך בה, להיות חליל ריק למשביה, עד שנפיק ביחד צליל, נהיה נאי צרוד יחדיו, נתחזה שפה אחרת, נעדרת. וזה באמת אותו סיפור שוב ושוב חוזר, כמה סיפורים יש לי, אמא אבא, כמה סיפורים יש לאדם, אותו סיפור הוא מנסה לספר כל פעם במילים מעט שונות, כל פעם מנסה לפתור מעט אחר את אותו סיפור בלתי נפתר, והאם אין אתם מזהים כאן גם את סיפורכם, בכל זאת מעט סיפרה לי שתיקתכם. הנה עכשיו ניסיתי לכתוב את הסיפור במבטא הערבי, אך מה עלה מכך, תראו היכן אנחנו נפגשים. קחו, קראו את סיפורי, אמא אבא, קראו את כל סיפורי שכך הסתרתני מכס שנים רבות, הרי גם אתם אותה גלות, אותה שתיקה, אותה זרות בין לב לגוף ובין מחשבה לדיבור, אולי תדעו כיצד תיפתר העלילה.

והורי דיבור ראשון התכחשו, אמר אבא לא זה בננו ולא זה הזקן אותו גידלנו, אמרה אמא ואיפה, לנו אין מבטא הזה, אמרו ביחד לפקידים לא היה לו מאין לרשת מבטא זה, לא מן המשפחה הפנימית, סבא שלו אנוואר מת לפני לידתו, בן שלנו לא. דיבור שני רמזו, ואם לא תיטיב שאת נשוב הביתה ממתקן הכליאה מאוכזבי דורות, ואם תיטיב שאת ותעזוב את הסיפורים, את הסיפור הזה, את הדיבור הזה והשתיקה הזאת ותדבר עמנו בשפתנו, נשאר כאן עמך עד שתהיה נידון לצאת לחופשי, עד שנהיה כולנו יחד נידונים.

ולא ידעו הורי כי שבתי אל לבם, לא ידעו, ולא ידעו כי פחדיהם כולם שבו עלי, לא ידעו.

אדר בי היתשסי"ה, ירושלים.

לעיר צפונית ורחוקה התקרבה מגיפה שאימה לקטול את מיטב התינוקות והילדים. המגיפה הגיעה אך בדרך נס ניצלו רוב הנפשות הצעירות והטהורות. ומפעל ארונות הקבורה, שכבר סיים להוציא מתוכו מלאי גדול של ארונות קטנים, וגם קטנים מאוד, לא ידע מה לעשות. הוחלט להתחיל לקבור אנשים הגדולים ממידות הארונות הקטנים בארונות הקטנים. אלו שגמישים הם יקופלו אל תוך הארונות, שמטעמי אסתטיקה מקומית היו גבוהים ויכלו להכיל שלוש ואפילו ארבע קומות של ילדים. ואלו שגמישותם לא תתיר את האפשרות הראשונה, יחצו ובמשכנם הנצחי ינוחו חצי על חצי.

וכך התחילו להיקבר מבוגרים בארונות של ילדים, ילדים בארונות של תינוקות, ותינוקות בשלושות. נקבעו כמה תקנות כדי שלא לפגוע בטעם הטוב ובכללי המוסר המקודשים: פלג הגוף העליון יונח מעל פלג הגוף התחתון. אנשים גבוהים במיוחד יחולקו לשלושה חלקים כאשר פלג הגוף העליון עדיין יונח עליון, אבל פלג הגוף האמצעי יונח תחתון, ואילו פלג הגוף התחתון יונח אמצעי. בכל מקרה על הפנים לפנות כלפי מעלה, וכפות הרגליים כלפי מטה. אם גם לאחר חודש לא ימצאו שלושה תינוקות מתים, יצורפו התינוקות (האחד או השניים) לארונות של ילדים לא גדולים במיוחד. ובשום מקרה לא ינוחו חלקי גופות של זכרים ונקבות באותו הארון.

בקבורת תינוקות יחדיו נתנו עדיפות לקרבת משפחה. קרבת משפחה על פי דם חשובה מקרבה על פי נישואין, וקירבה דרך האם חשובה מקרבה דרך האב. קברי אחים אלו הטיבו עם הציבור, בחוסכם עריכת לוויית רבות במשפחה אחת, וכן בכך שצמצמו את הטלטלות בני המשפחה החיים בין קברים שונים בבקרים את בני המשפחה המתים. אחד מאנשי המפעל אף טען שנוהג זה יפה גם לימים כתיקונם ולא רק לשעות קשות, ויש להפוך אותו למסורת בעיר.

לאחד הנקברים הראשונים בשיטה החדשה נדרשו להקצות שני ארונות ילדים. הוא היה גבוה ושמן. התהלכה הלכה ונשאה עמה שני ארונות ובשניהם אותו האדם – בארון הראשון שהורד ראשון היו גפיו של אותו ברנש, העליונות והתחתונות, ובארון השני שהורד כל יתרת גופו, מן האגן ועד הראש, להוציא את הידיים. הבור שנחפר בשבילו היה עמוק מן הרגיל, ואת תוספת העומק נאלצו בני המשפחה לחפור בעצמם בדחיפות בבוקר שלפני הטקס. גם החול שנשאר בחוץ ללא שימוש היה רב מהרגיל, וכדי לפנותו הביאה המשפחה מריצה.

אבל הארונות לא התמעטו בקצב הצפוי. כאילו כדי להכאיב למפעל לייצור ארונות קבורה התמעטו המתים. אנשים סירבו למות ולהיות מחולקים, נחצים או דחוסים בצפיפות של ארון משותף. רק התינוקות המשיכו לגווע כסדרם. וכל פעם שמתו מספיק תינוקות נערכה להם הלוויה. הלוויית אלו היה רבות משתתפים וקהל גדול מילא בהן את בית-הקברות. פעמים רבות לא הייתה בין התינוקות קרבת משפחה, והויכוח בשאלה מי ישא את הארון הוביל תדיר לזעקות שבר, חילופי מהלומות ותגרות המוניות בין הקברים. המשטרה שראתה את המתרחש עמדה חסרת אונים מול המתאבלים הרבים, ולקחה למעצר את הראשון שהביע התנגדות לנוכחותה והתפרץ מול נציגיה: לפעמים היו אלה האב או האם, אח או אחות, בן או בת.

גם משפחות טובות מזג שהחליטו לוותר לבן משפחה אחרת שיישא את הארון, או שסיכמו להחליף בין נושאי הארון לאורך הדרך, התקשו להתאפק כאשר הן נעמדו מול הבור הפעור באדמה, ואדם אחר, רחוק ולא מוכר, אחז בגוף היקר להם מכל. ובסוף אותן הלוויית הוצב מעל הקבר הטרי שלט זמני הנושא את שמות המתים על פי סדר אלפביתי.

משפחה ששכלה זוג תינוקות תאומים, בן ובת, הגישה בקשה לקבור אותם יחדיו בארון אחד. הבקשה נדחתה מיד ונמסר להם שהבן יקבר למחרת ואילו הבת תיאלץ להמתין לתמותת

תינוקות נקבות נוספות. המשפחה, שהייתה מהגדולות בעיר, זעמה והייתה הראשונה לערוך את הלווייתה מחוץ לגדר, בשטח הגובל בבית העלמין, ולהטמין שם את השניים בארון אחד. מועצת העיר התכנסה לשיבת חירום וקיבלה החלטה לייבא מתים, וליישב אותם בעיר, כדי לפתור את בעיית עודף ארונות הקבורה. תקנות הקבורה העירונית לא אפשרו קבורה של מי שאינו תושב, והן שונו כמעט פה אחד, לטובת המצב. רק חבר מועצה אחד טען לעליונות המוסר והטעם הטוב על עקרונות הכלכלה, וביקש להמשיך בהסדר הקיים של קבורה משותפת של בני המקום, ולא לאפשר בשום מחיר מעשה של שעטנו בבית-העלמין בין בני המקום ומי שאינם מבני המקום.

הצעת הקבורה למי שאינו מבני העיר שווקה בצורה מפתה, ומשפחות זרות רבות באו לקבור בעיר את יקיריהן במחיר נוח. ואילו בקרב התושבים, רבים מאסו בנוהלי הקבורה המקומיים, ובמיוחד בהבאת המתים הזרים מן הכפרים, והחלו לקבור את מתיהם, מבוגרים, ילדים ותינוקות, באישון לילה, בשטח הסמוך לגבול בית הקברות, סביב לזוג התאומים שנקברו שם ראשונים. וכך נולדה קהילה חדשה בעיר: המתים החיים. אנשים שמתו אך לא דווח על כך לרשות ומבחינתה הם חיים. העירייה המשיכה לראות במתים אלו חיים, שלחה אליהם דברי דואר וגבתה מהם תשלומים. קבריהם לא יכלו להיות מסומנים במצבות ושלטים, בשל איסורי החוק על הקמת מצבות מחוץ לבית-הקברות, ובמקום זאת הם סומנו באבנים מצבעים שונים, ובפרחים מזנים נבדלים, אשר התערבבו לאט לאט האחד בשני. וכך המתים המיובאים התקזזו במקומיים שנקברו שלא בבית-הקברות וללא ארון, ותועלת לא צמחה מן המבצע למפעל.

כעבור כמה חודשים שמועה פרצה בעיר שהמגיפה עומדת לחזור, אך לא זכתה לאישור מן המועצה. והמפעל, אשר בינתיים כבר נואש מקצב התמותה הדל, החל מפרק את הארונות לצורכי הסקה ובניית פיגומים, וכן הציע אותם לציבור הרחב כפריט אופנתי לכל בית: ארון בסלון כשולחן נמוך המאפשר אחסון חפצים. הפופולריות של הארונות צברה תאוצה והתפשטה בכל חלקי העיר, ובעיקר בשכונות הפועלים. כעבור כמה שבועות שבה המגיפה, הפעם בלי שיתלווה לה נס, וכעבור כמה ימים נוצר בעיר מחסור חמור בארונות.

מי שרכש ארון לסלון מצא היכן לטמון את יקיריו בדרכם למנוחת עולם, ואילו חבר המועצה אשר דגל בעליונות הטעם הטוב, ולא נמצא ארון בסלון ביתו כדי להניח בו את בניו, הציע בשיבת המועצה הדחופה להשיב את המתים הזרים למקומות מוצאם, ולהשתמש בארונותיהם, אחרי ניקוי וחיטוי יסודיים, למתי המקום.

הלכה למשה מסיני

הלכה למשה מסיני: אמנון שונא לתמר ושרה לישמעאל. שמע חזקאל את דברי הרב שהיו מתגלגלים לפניו כבר שעה ארוכה, וידע שעוד שעה ארוכה ימשכו, מושכים אחריהם את רעיוניו. ניסה לחשב בלבו דברי אהבות ושנאות שפגש, ותוך כדי כך שיקע את ראשו מעט לפניו ועצם את עיניו במתיקות עצלה, מנחש כי מבית-הכנסת הסמוך עולים קולות שירה רבים ולא אינספור מילים מתגודדות של דרשנים. גופו פתאום נדמה עליו כבד משהיה, ונפלה עליו תנומה חצויה או מחולקת לרבעים, והמנום שהתחיל בעיניו המכווצות מילא את ראשו ערפל נעים, ואילו שאר גופו היה רועד ורעידתו מתגברת בתנודות קטנות עד שהיה נופל ומתנגש באחד משכניו לקהל או באחד הדרגשים לשים עליהם ספרי קדושה, ואז היה מתעורר אל תוך אחד ממשפטי של החכם, והמילים היו נכנסות אל תוך מחשבותיו.

לא יבואו על גבר בגדיי אישה ולא תדרש אישה לכלי גבר. מילותיו של חכם עובדיה נמסכו אל תוך הרהוריו והתפתלו ביניהם ויחזקאל נזכר איך כשהיה ילד היה מחכה שנה שלמה שיבוא שוב פורים ויילבש בגדיי אישה. ואיך אמרה לו אמו שנה אחת אולי הפעם תתחפש לרב או חזן או קוסם או סוכן ביטוח, ואיך בכה לה הרבה וביקש שמלה ופאה עם שערות חלקות וארוכות שיוכל ללטף, וביקש את שמחתה על שרצה להתחפש לה. למה כל שנה אותה תחפוש, שאלה אותו האם למרות הדמעות על לחייו, אמרה אפשר לחשוב כל השנה אתה מחופש ורק בפורים אתה חוזר למלבושיך האמיתיים. ומתוך שנתו הקטועה התחבט מי היה אמנון ומי היתה תמר ולמה שונא אמנון לתמר, ומאי שם בראשו וזמן לימודו אצל החכם ריחפה ובאה תמר האבלה אפר על ראשה, לגופה כתונת יוסף קרועה, והיא הולכת וזועקת ויושבת שוממה, והוא נזכר בסיפורה.

התאבל עמה על אהבת אמנון מקדם שהיתה שנאה, והיה שונא לאמנון עם אבשלום אחיו יפה התלתלים, נחרד כי נפשו מצווה עיקשת לא להיות כאמינון ויתר הגברים, לא לומר בואי שכבי עמי אחותי, לא להחליף שנאה באהבה, לא לבקש שלחו נא את זאת מעלי, לא לגעת בתמר הבתולה והיפה ולא להיתחלות. והחכם מסביר: אמנון שונא היה לתמר אחותו כטוב לבו בלביבות ידיה, ואבשלום שונא היה לאמנון אחיו כטוב לבו ביו, ושניהם לא חשבו על תמר, חשבו כבוד. ורצה חזקאל לשאול, ודוד אביהם היה אוהב לתמר? ולאמנון? ולאבשלום? וליהונתן? אוהב גם למפי-בשת בן-יהונתן בן-שאול נכה רגלים בן חמש שנים? ומי היתה רצפה בת איה ששמה נותר מעין איום בגורל איוס?

זו תורה וזה שכרה, סיפר החכם שאלות של מלאכים, וענה בתשובה משלו, תורה היא וללמוד אני צריך. ללמוד אני צריך חשב חזקל, ונזכר בכל שנות לימודיו לאורך השנים, איך היו שני הוריו יושבים עמו בביתם הצר באחד השיכונים הארוכים מעשה רכבות ברחוב בר-יוחאי בקסטמן ח' או ט' ומצווים עליו ללמוד, בימים שקודם לבר-מצווה, ואיך אמר למורה אחת שלו, כורדייה אדומת שער, כשהיה בן ארבע עשרה, העתיד שלי לא הסתדר לי, אני כבר לא אלמד יותר, למדתי די, מה תעזור לי עכשיו תעודת בגרות. ואיך אהב בילדותו את בית הכנסת, החזיק בשולי טליתו של אביו ושר שירים לליהו הנבי ולבר יוחאי זה הקדוש הנורא שאף פעם לא עבר ברחוב, ובאמת התורה, אהב את אביו אהבה עזה, וכמה כאב כשהוא מת שבועיים אחרי הבר-מצווה שלו, אמר לו עם כף ידו הכבדה על ראשו ברוך שפטרני מעונשו של זה והלך ונפטר מן העולם כל כך מהר כאילו נפטר מעול כבד וכבר אין לו עוד תפקיד בעולם אז באמת התפטר ממנו. וכמה בכה אחריו, עד שאמו כבר אמרה, די, אני קברתי בעל, אני ביכיתי אותו, באמת התורה, הרבה בכיתי, אבל אתה ילד שלי צריך לאכול וצריך ללמוד וצריך לצייר ציורים בהרבה צבעים, די לבכות כל היום, יש לך גם אמא. והוא שתק לה ובלבו גלגל: יש לי גם אמא, יש לי גם אמא, יש לי גם אמא.

משה לימד תורה מן השברים של הלוחות, השמיע החכם ורקע ברגליו כאילו ניסה להזכיר ליושבים את קול ניפוץ לוחות הברית ואת בהלת העם החוגגים לעגל. וחזקל חשב, משה לימד תורה מן השברים של הלוחות, ולי אין לי זמן פנוי ממחשבות, וניסה לספור כמה שברים היו לו בחייו, כמה אסף, כמה התפזר, ומצא כי מלאכתו קשה משל משה רבנו. וחשב על רגע אחד, כשהלך ברחוב קינג-ג'ורג' לפני שלוש שנים וראה את השתקפותו בחלונות הראווה, והבין כמה הוא נעשה דומה לאביו עם השנים, למד כי ידיו אסופות מאחורי גבו כמוהו, וכי הילוכו זהיר ואיטי כמוהו, רחוק מאחורי אמו, וכי הוא שותק כבר ארבע שנים כמוהו. וכל פעם כשהיה מתגלח היה משאיר לו שפם כשל אביו, עומד מול המראה כמה דקות ומתבונן ורואה את פני אביו מולידו מביטות בו, ורק כשדמעות מתחילות לצוף בעיניו היה מעביר את התער על השפם ואומר לעצמו בקול אביו: ברוך שפטרנו מעונשו של זה, ברוך שפטרנו, ומניח יד קלה על ראשו, מנסה ולא מצליח להכביד. ואחר בוכה או לא בוכה.

והחכם מקריא רשימות במתינות עצומה: הדסה היא אסתר, יספה היא שפי היא שרה, איוב הוא משה, קהלת הוא שלמה, יעקב הוא ישורון הוא ישראל, המן הוא היטלר הרשע הוא עמלק, עשו הוא רומי ממלכות נוצרים, וישמעאל אלו שבטי ערב והמדבר. וחזקל מושך מעליו את הכיפה הלבנה הגדולה להתבונן בה, נמשך לכסות ראשו כל השעות בכיפה הגדולה, לא רק בבית הכנסת, אבל אומר לעצמו כשאשלים עוד כך וכך מצוות אמשוך על ראשי כיפה ואעטה על גופי ציצית, בינתיים עדיין אני עובר בכמה איסורים, עולה בכמה ייסורים. חושב אולי כוס תה בנענע ולימון והרבה סוכר תימנע אותו מלהירדם כל כך, אולי מתיקות מעט אורז בחלב בפיו תשובב רוחו. ומחשבותיו נמשכות אל זקן הרב, אולי יחדל מן הגילוח היומיומי הפוצע בעורו, ויגדל זקן כזה המאריך את הפנים ונוסך עליהן שלוות תורה, והוא מחייך אל החכם חיוך הנוגע אל הלב והחכם מזכה אותו בחיוך תשובה ואחריו אומר מילים מלאות בהתכוונות כלפיו.

תפילה היא קיר נטוי, מסביר הרב, לפעמים היא מחתרת נגד הצער, לפעמים היא הצער עצמו. וחזקל חושב לעצמו, אולי זאת התפילה, לשאוב מים מן העין. הוא יודע כי גם כשיזקין הרב חכם עובדיה מאוד ויפסיקו תלמידיו, המכנים אותו עתה בחיבה גדולה חכם עבד-אלה-עבד-אדוני, לפקוד את דרשותיו, ולא יהיה בידו כבר כוח למשוך על עצמו תפילין של יד ותפילין של ראש ושפתותיו ימלמלו את התפילות והפסוקים והדרשות בקול חלוש שאיש כבר לא ישמע מלבד האלוהים, הוא ימשיך לבוא אצלו ויסייע לו בהנחת התפילין ולא ימנע מן החכם את עונג תלמוד התורה, והחכם ימשיך ללמדו עד יומו האחרון, רק אותו, ימשיך ללמד גם כשעיניו של חזקל תהיינה כבדות ונעצמות הרבה מן העבודה בלילות, גם בלילות שבת רחמנא לצלן, הכיס זקוק לכסף והמעביד לכוח הסבל שבידיו ובגבו. ימשיך החכם ללמד בכל כוח בקיאותו שיוותר בו ובכל חריפותו שלא תחלוף גם כשיגלה בחזקל סימנים של קוצר רוח ועייפות, עייף הוא מאוד בימים, והחכם לא יקצף בתלמודו, רק יאמר בקול רך מילות שיכנועו וכיבושין במתינות איומה: קטן אביו חייב ללמדו תורה, שנאמר וּשְׁנַתֶּם לְבַגְיָד וְדַבַּרְתֶּם בָּם, ואם אינו יודע ללמדו חייב לשכור לו מלמד מבני עירו ללמדו, ואין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, ואם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו.

שנתיים חזקל פוקד את שיעוריו של החכם. חמש שנים ראשו התמלא ספקות ונאכל מהליכת אביו ולא פקד את בית הכנסת ולא הכניס בילקוטו ספר, חמש שנים היה שותק הרבה, ונעלם לאמו מן הבית הצר, ומסתובב ברחובות ירושלים וישן בהם, ולא מחבר מילה של בית למילה של ספר ולא מילה של בית למילה של כנסת. ולא הצליח להיזכר כשניסה האם רק בחמש השנים הללו התחיל חולם להיות ספר של נשים, או כבר לפני בר-המצווה חלם זאת ואחר כך עוד

נשאר החלום, רק ידע חלם לא לעבוד בסולל בונה כמו כל המשפחה, חלם על עבודה אחרת. ואז קרה אותו משבר שפקד החכם את ביתם והורה אותו להישאר בבית לשבעה, לבכות את אמו, ולהתנתק מן הרחובות. ונשאר הרב לספר לפני שנים בצעירותו קודם שזקנו הלבין לימד גם את אביו של חזקל, את לַיהוּ נְשֹׂאֵי כָל זֵיכְרוֹנוֹ וזֵיכְרוֹ בְּרַכָּה, והיה ליהו לומד לפניו במאור גדול ומושך מן כוחותיו הגשמיים אל הרוחניים ומתמסר לדברי חכמים. ואחרי שיצא חזקל מן השבעה ואחרי שגילח את זקנו בן שלושים הימים, ביקש מן החכם ללמדו תורה, לסייע לו להכניס אישה לביתו ככל האדם, ולא לַיֵּלֶךְ לְצַבָּא, כי מה עשה צבא זה בשבילו ומה עשו חיים אלו בשבילו, רוצה להתחיל חיים חדשים, של תשובה ולא של מלחמה. והחכם שיעור ראשון הודיע את חזקל הלכה: הרואה ירושלים בחורבנה יקרע קרע בבגדו, ואז יתפור הקרע, שלא יהיו בגדיו עשויים קרעים קרעים. וחזקל שאל את עצמו, איזו ירושלים זאת, הרחובות בהם גָּדַל, סן מרטין ובר-יוחאי עד צומת פת, והרי הוא רואה אותם יום ביום בחורבנם, לא יספיק החוט בביתו לתפור את הקרעים או לחשות הלב. אבל היה זהיר בשאלות החכם ולא ענה מיד, זכר דברי אביו כי לכל דבר פנים שניים, נסתרים, נזכר כי אביו גילה את אוזנו שקיימות אלפי הלכות העומדות עדיין סתורות ונסתרות, אלפי שנים מאז גלותם של ישראל מהר סיני, הלכות אותן אפילו רבי עקיבא הגדול בישראל לא למד מן הכתרים והתגים שנתן האלוהים מעל האותיות שבתורה, ואיך הוא הקטן בישראל יעמוד מול שאלות של הלכה. ורק חשב, והרואה אדם בחורבנו, מה יעשה, מה יעשה הרואה אדם בחורבנו.

התחיל החכם אומר שירה ופירושים, דורש כולם אומרים עקדת יצחק, אבל גם ישמעאל האח נעקד, וגם אברהם האב נעקד, וגם הגר ושרה האמהות. ישמעאל נעקד כשכרע תחת מאכלת המדבר הכבדה, כשכמעט כלה בצמא ואמו התרחקה שלא לראות במות בנה, וגם לו בא המלאך הגואל רק אחרי שמת בפנים ולבו התעווור, ושרה היתה שונאת לישמעאל. והחכם התחיל מרבה בפייטנות, וחזקל הרבה בהקשבה, שומע איך השכים אברהם בבוקר פעמיים, וחבש את-חמורו ומלא החֶמֶת מים, ולקח את-בנו את-יחידו אשר-אהב כפליים, עד שַׁנְדְּמוּ כָל הַקּוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם, וצחקה שרה כאשר גורשה הגר, והתייפחה ביום בו נלקח יצחק, ולא שלחה את רחמיה לַמְדַבֵּר, ולא יכלה לשאת את המרחק. והרגיש חזקל כי ידע החכם על אחיו בן האישה האחרת, על הבטן התפוחה שהשאיר אביו בבית סַפְפָּא, על שלא היה בכוח אהבתו ללכת אחריה או לקרוא לה ללכת אחריו, על שנשא במקומה אישה כשרה והוליד אותו פחות אוהב. והאישה האחרת עוד היתה שוטפת כמה חדרי מדרגות כשגדל ברחוב השומר וברחוב רבי צדוק ובבית-הספר בו למד רמת-גונן עד שהכריע אותה שברון הגב, ואת אחיו ראה רק פעם אחת מרחוק בא לקראתה, והוא ואביו ואמו עברו ברחוב, ואביו שתק מולה ומולו ואמו קנאה בכל פניה באישה האחרת, והוא התבונן בפני אחיו הבכור, חיפש דמיון ולא מצא. אחר כך כשנזכר בתווי פניו בימי האבל על אביהם, שלא הפך משותף, מצא דמיון. וידע כי יאמר החכם זאת שנאת שרה לישמעאל, הוא בן האישה האחרת, תמיד קנאה ביניהן, ואין אברהם שונא לישמעאל, אלא להפך הוא אוהבו ומחבבו ומקרבו ושומרו בסתר פניו.

נעימה תורה לאוהביה כאיילה לבועלה שרחמה צר. נזכר איך אמר לו החכם אחרי שראה אותו הולך בדרך תלמודו ישר שנים עשר ירחים, הנה אני עומד ומשדך לך אישה שתהיה ככל האדם, שתהיה היא כלי מלא דברים טובים וצנועים ונאים, ותרבה בך יראת אלוהים ותקיימו פרו ורבו ומלאו את הארץ, ותהיו שני כלים מתרוקנים ומתמלאים, שלובים. ואחרי חמישה חודשים כשמצא לו כלה הדריכו במילים רכות, אמר בשקט ובקדושה מחר אתה נכנס אל החופה ואני עומד לצדך ומקדש, ואף על פי שמצוות תשמיש מיטה מן התורה היא, אין זה נאה להתנאות בה יום יום, אלא לאורך השבוע לא יפסיק מעבודתו ותפילותיו וחינוך עצמו ומשפחתו, ואת המצווה יקיים בשבתות כשהגוף פנוי והלב פנוי. ולא יקיים המצווה בראשית הלילה של ערב שבת בשעה שיכול אחד משכניו לשמוע מעשיו והוא ביטנו מלאה ולבו שבע וחזהו מלא גאוה על סעודה שאכל ועל ביתו שהתמלא

אורה לקראת שבת המלכה, ולא יקיימה בבוקר כשאור שופע על אשת חיקו מן החלון והוא מתגאה ביופיה ובטנו ריקה והוא רעב וממהר לתפילה בבית-הכנסת, אלא יקיים המצווה באמצע הלילה, ולכבודה יתעורר אחר חצות כתלמידי החכמים המלקטים ניצוצות בשדות, ויעורר אותה באיטיות ויסתובב סביב לה, ויאמר לה את רעייתי בין הבנות כשושנה בין החוחים, ויפנה אליה בדברי משחק וקילוסין ומילים נאות ונשיקות צנועות כשל פרפר, ולא יקלל אותה ולא יקלל עצמו, ולא ישכח כי הוא עושה מצוות המקום, ובין גבר ואישה בשעת חיבורם נמצאת שכינה.

הלכה: אהבת רחל ליעקב אינה כאהבת יעקב לרחל, ואהבת בועז לרות אינה כאהבת רות לבועז, ושתייהן אינן כאהבת שמשון לשער ראשו ואהבת בלעם לאתונו. וחזקל נזכר בלילה הראשון, איך התעכב לבוא אל כלתו, ואיך היא קרבה אליו במילים של קילוסין והתחילה לסובב דודה ולנשקו, והוא אמר לה משפטים קטועים, עדיין אני שבע מסעודת החתונה, באמצע הלילה כתלמידי החכמים, מנהג בערב שבת לעשות עונג שבת, והתרחק ממנה אומר מצוות המקום עלינו אבל איך אכניס שכינה בינינו, לא לקלל עצמי, לא לקלל עצמך. וגילה כי הוא מתרחק מגופה כהתרחק אמנון מתמר אחרי אותו מעשה, אבל ביניהם לא היה אותו מעשה, והוא לא היה שונא בה, רק דחוי ודחוק מאיבריה ונקביה, אומר בלחש חלולים חלולים בנה בחוכמה, נקבים נקבים יצר לתאוה, מלך עולם מפליא לעשות. וכל גופו ציטט שמועות שזכר מדברי הרב כדי לאושש גופו להתחזק ולקרב אליה: כל לידה בריאה מחודשת בקדמוניות העולם, וראשיתה חושך על פני תהום, ורוח מרחפת על פני מים, ותוהו ובוהו בין ארץ לשמים, ואז נמצא מבדיל בין מים למים, החוקק תוהו ובוהו ורפש וטיט, ועושה ממש את שאינו ממש, וחוצב עמודים גדולים מאוויר שאינו נתפס, ועושה אותם כמעין ערוגה, מציבם כמין חומה, מסוכך עליהם כסוכה, יוצק עליהם מים עד שהם נעשים עפר. והלידה והבריאה בדיבור ובהבדלה ובנתינת שם, ומכאן שמה שאין הפה יכול לדבר, ומה שאין באוזן יכולת לשמוע, אין לגוף בגוף יכולת לברוא. אמר לה, אם אין לי כוח לדבר במעשינו לא תהיה לנו בריאה חדשה, והיה דוחה מעשה האהבה לילה לילה עד שהיא כל גופה התבהלה, חשבה איזה בעל זה שודך לי, אינו ממש, אינו ממש מעשה האירוסין והקידושין בינינו. ואחרי שלושה שבועות וארבעה ימים באמצע הלילה של שבת בחושך לחש באוזנה אמר לנו הרב, מצווה להעמיד בן זכר ובת נקבה, פרו ורבו אמר, אמר לגלגל חוזר עובר בעולם, צר צורות ומפרק צורות, והלילה צר. התעוררה לגופו בשמחה, ואחרי ששתל את גופו בגופה התרחק מנשיקותיה ואמר, לא ברעב ולא בשובע, במתינות.

והתבהל כל כך במעשיו באותו הלילה, שלא חזר על מעשהו חודשיים תמימים, ואז שב ועודד רוחו, והיה חוזר אליה במתינות כל ערב שבת באמצע הלילה באשמורת שניה, והיה מתפלל לפניו ואחריה תפילה מיוחדת שחיבר יחד עם רבו: שמרני אלי פאישון בת-עין, הצל-נא בכנפיך הרחמניות על מבטי שלא אצטרך לראות דבר, החדר-נא נוצותיך החנונות אל עומק אוזניי שלא יהיה עלי לשמוע קול, חוס-נא על פי שלא אומר מילה, ולא אתחייב בדבר, ולא אשא שמך הקדוש לשווא, עצור-נא לבי שלא ארגיש, ואת מחשבותיי שלא אדע מרע עד טוב, ואת רגלי שלא אלך מרחוק ועד קרוב, ובאחרונות נוצותיך אלי, העמד-נא אוהל מעל ערוותי ברוב טובך, שלא יהיה בי מין מזכר ועד נקבה, שלא אוליד עצמי מחדש גוף אחר בלי זיכרון, לבוש רחם-אם או מתנאה במצוות המילה. והיא היתה שומעת אחריו את בקשתו ונעצבת, מה שידוך שידך לה החכם, למה אין הוא מבקש את אהבתה שכבר מפכה בה, רוצה לנסות אותו, לראות בו, והוא נותר לה ערוגת בשמים חסומה או פרי גנוז שמור מכל משמר, חשבה בסוף תשים אפר על ראשה, תשמיע זעקה, תאמר אני כאן מול המקום אני שוממה.

משה לימד את הקליפה, ואת הפרי שמר גנוז לחכמים. חזקל מצא שגלגולי מחשבותיו הותירו אותו פתאום ער ממש, שומע את דברי החכם בזמן אמירתם. וכשבחן עצמו ואת הזמן החולף חש כי שיעור הרב התארך מרוב חלומותיו, אך ניחש כי הוא קרוב לסופו. וודאי יאמר עכשיו החכם

כי כפולה המשמעות במשפטו, אחת שהפרי הגנוז נתון רק לחכמים למצוא אותו, שניה שרק לפני החכמים גנוז הפרי, ואילו מי שאינו חכם יטול ויקח. אך במקום זאת המשיל החכם את הכלה לפרי הגנוז, הסביר כי הכלולות הן הגילוי של הפרי הגנוז, ואז חילק לשניים, אחת הודיע שהכלה בבתוליה שהיא התורה האמיתית נתונה רק לחכמים למצוא אותה פתחים ופתחים ולהפוך לבעליה ובעליה, שניה הודיע שרק לפני החכמים נותרת הכלה בבתוליה ממתינה ולא נושעת ולא נודעת באמיתה, ואילו מי שאינו חכם נוטל ולוקח בתולי כלתו תורת אמת ולומד הסודות כאילו לא היו סודות.

התחיל ממלמל, מי כמוך באלים אדוני, מי כמוך, אתה קדוש ושמוך קדוש וקדושים בכל יום יהללך סְלָה, קדוש קדוש קדוש, מלוא כל הארץ כבודך. עוד רגע החכם מסיים את דרשתו, והוא לא יודע, עוד שלושה חודשים נולד לו ילד, בן או בת, זכר ונקבה ברא אותם, וכלתו מאיימת לפנות אל הרב, לומר כי השידוך ששידך לה, הבעל שנתן בידה, אינו אוהבה באמת, אולי אוהב הוא לתורה, אולי לאחרים, אינה חושדת כי אוהב הוא לאחרות, אולי לאחרים, לא לה. והיא אינה יכולה לעמוד בכך, להיות בלתי נאהבת, שוממה עמו בתוך ביתם, והוא מכוון לשם שמיים, מבקש לו כתר תורה וצאצאים להשביע רצון רב, ולא אותה. והיא מסתובבת עם בטן מלאה, מקיימת בידו מצווה מן התורה לפרות ולרבות אבל אומללה, לא יודעת איך תוכל לעזוב אותו כשהתינוק ממלא את בטנה. וחזקל ניסה להניא אותה מללכת אל החכם, תחילה אמר לה במילים מתוקות, אמר את אהבתי קשה לתאר כמו שקשה לצייר אור, על נייר דהוי יש לארגן צבעים כהים עד מאוד בהרבה כתמי צלליות ושלוויות של שחור, עד שיתגלה ביניהם פתע לעיניים, כאילו היה מונח שם על הדף מאז ומעולם, אור. אחר אמר לה בדמעות מה יאמר החכם אם יגלה, אני כמעט בנו ואיני כלי נאה כפי שאמר לך ולעצמו, איני שלם, ואל תרמזי לו במעשים פסולים.

החליט עם עצמו, יהיה זהיר בחכם, לא יאמר משלו, הביטחון לאדוני, הוא ינהג מתינות, ישמע מה יש לחכם לומר, אולי לא התרגש מדבריה, אולי כבר ידע, אולי לא דיברה עמו עדיין, אם היתה מדברת עמו וודאי היה מרגיש זאת בשיעור, ולא הרגיש. אבל אולי תדבר עמו היום, אולי עוד יצליח לעצור בעדה, אוהב הוא את החכם ואת חוכמותיו. אשתו רומזת אולי היא עוזבת אותו, והוא מפליג במחשבות, כמה רצה ילד ולא רצה, לא יכל להוליד בעצמו, לבדו, אז שם את גופו בגופה, ודווקא יש בו אהבה, לא אהבת גופה, אבל הוא מחבב את תנועותיה בעת ההריון, גם את בחילות הבוקר שלה, ואת ההפרעות בשקט שהיא מכניסה לחייו, אולי לא יהיה שקט כאביו. נזכר איך לילה אחד לפני שבוע או שבועיים, כשהפרידה הפכה סמוכה כמו הבל פה, ניסה להסביר לה שבילדותו היה הרבה עצב שפוך על סדינים וכריות, וכיסה גופה בנשיקות דודים.

סיים החכם לדרוש את דרשתו ורמז לחזקל באצבעו לגשת אליו. חזקל כבר שם רגליו לפתח וביקש לחמוק מן המקום אבל משלא יכל להעמיד פנים שלא ראה בקשת החכם ניגש אליו. חכם עובדיה סימן לו לכופף ראשו לפניו, הניח את ידו הכבדה על שער ראשו אותו גילה מן הכיפה ואמר בלחש ובמתינות גמורה, ברוך שפטרני מעונשו של זה. פירש החכם ואמר עתה עליך כל השבחים והקללות, כל הכללים והשפחות, ובמקום ששכינה באה בין אישה ואיש אין אני בא. גלגל חזקל בלבו, ברוך שפטרני מעונשו של זה, ברוך שפטר אותו מעונשי שלי, ברוך.

יצא את בית הכנסת ברגליים כבדות, הלך לאט ובמתינות, מנסה לחשוב למה רמז החכם בדבריו שתי פנים, נזכר במות אביו ובידו הכבדה מאוד עליו, ושאל מה מקום האהבה בלבו בכל שנותיו, מה המקום בו היא נכנסת, מה מקום בו היא יוצאת. קרא לעצמו חיבה במבטא אביו חֶסֶקל חֶסֶקל, והתכוון אל ביתו ואל אשתו, תוהה מי ברא הפכים והפגישם, ומי הניח דומים והפרידם. הביט ברחוב הצר, סמוך לרחוב בו גדל, ולא שמע קולות שירה מבתי הכנסת השוכנים לאורכו. כבר ירד גלגל חמה או עוד רגע הוא קם ועולה, חש כאילו שתי יממות מלאות ישב ושמע דברי הלכה מתוקים, כאילו עבר את הפרגוד ושב. פקפק בכובד רגליו ובכובד המדרכה, ועורר ראשו בעזרת גלגל

שירות של בקשות ופיוטים ושפחות לימים טובים ואחרים. חשב הרב יודע, הרב אינו יודע, והחל אוסף אותיות לשמות, עד שהיו השמות מאירים בלבושם כפנסי רחוב, התרגש כל כולו הנה הבוקר בא, והחל מתבלבל בברכות השחר, מודה אני לפניך, החזרת-בי נשמתי בחמלה, ברכי נפשי את אדוני, עוטה אור פשלמה, וארשתיך לי באמונה, ברוך שעשני עבד לבוראו, ברוך שעשני כרצוני, ברוך.

יוני 2005, סיוון ה'תשס"ה, ירושלים.

הספרייה בירושלים

מלך בירושלים לפני היות דוד אוהב ספרים רבים ועל כן אוהב אנשים רבים. ובימים ההם שלפני הדפוס והנייר וקלות הכתיבה ספר הוא מספר ומספר הוא מקצוע שהרבה השקעה בטיפוחו והרבה כבוד בצדו. גבר משנן סיפור שסופר לו על ידי גבר אחר זקן יותר כדי שביום הנדרש יקרב אותו המזכיר ויעמידו לפני המלך והוא יפתח בהתחלה שהיא הנוסחה המקובלת לרוב הסיפורים ויחתום בסוף שגם הוא מקובל. ובין סוף להתחלה לב סיפור שהוא גם אוהב וגם דואג וגם זועם וגם פועם וחי חיים שלמים של שכחה וזיכרון ושל סליחה וזיכרון. והמספרים כמו חיל מצב תמיד מוכנים כי כל ערב או בוקר יכול המלך לקרוא למזכירו ולשלחו לספרייתו כדי להביא לו שוב מספר אותו הוא מכנה בשם סיפורו. והמספר ידע לקרוא את הסיפור מזיכרונו ולדרוש ולדקדק בכל דקדוקי הסיפור עד שיפסיק אותו המלך באבחת מילה אחת והוא ידע אם להמתין עד שיחפץ המלך להאזין להמשך הקורות או לעזוב.

וגם למלכה חיל מצב של מספרות מיומנות באמנות המילה והפיתוי ומאומנות בסתר המנגינה והביטוי. בסתר נפגשים בליל מספרים ומספרות ולהם שתי שפות שונות ובונים סיפורים חדשים שהמלך יאהב והמלכה תאהב ושניהם ישמעו אותן מילות סיפור ויחיו אותו עולם נרעד כילד פעור עיניים וילכו לישון בשתי קצוות של מיטה גדולה בטוחים ששידוכם וחיבורם משתי ארצות רחוקות וזרות לשון הביא על שניהם כליה. ולזוג המלכותי אין ילדים רק חלומות לילה משותפים בעל כורחם.

פְּרָגוּד

כל לילה פוגשת אותו מעבר הפרגוד. מתחילים שיחותיהם בשתיקה קצרה. ואז כמו אומרת דק לעצמה, יְדֵי הוֹלְכוֹת וּרְזוֹת לְאַחֲרוֹנָה, אֲצַבְעוֹתַי נַעֲשׂוֹת צְרוֹת, כְּמוֹ נוֹעֵדוּ רַק לְדַפְדֵף בֵּין דְּפִים. ובלי לחכות כי ידבר היא מכינה לה כוס של תה ובה גם תיון וגם עלים רבים, גודשת סוכר לבן בלי מידה, ומערבבת בנגינת נקישות עצובה. אחר שומעת את קולו, מוסר לה במידה של רצינות כי היא מְתִיפָה מְזַמֵּן לְזַמֵּן. תמיד ידע כי גופה דומה לגוף מלאכים ועתה יודע זאת. קולו מסתיים בצקצוק נשיקה. והיא מנסה בו מילים, אומרת כי שמעה בבית הרבנית שבטבור העולם נמצא מפגש בין עולמות, עליונים ותחתונים, ראשונים ואחרונים, ועל-כן החלה חושבת כי ביתם הקטן הוא טבורו של עולם, אולי עליו יש להקים בית-מקדש החדש, כך להשקט מעט מן המחלוקת, היא צוחקת, בית-מקדש קטן ומלא אור במקום החושך הרב. והוא אולי צוחק, נשבעת כי הוא מחייך ופיו צוחק, וכל פניו שביל של חלב בין כוכבים, מרמז לה על התכוונותו להשקט את לבה המתהפך, לשאת עמו מעט מתהומות ביטנה.

והיא יום יום כעולה על הרים, פתע מתנשמת ומתנשפת כמחשבת להתפקע, מְזַהֶרֶת את עצמה, לוחשת לא בכוח, לא ברעש, לא בניסים גדולים, לא בהתהפכות סדרי בראשית, אלא דממה דקה תביא האלוהים להשקיט הלבבות ולשים בהם לוחות חדשים של ברית. אבל הזמן הלילי נוזל כמו הטעם משקיות התה המושרות בכוסות ונמשכות מהן, ויש שהיא רואה את רגליו פונות הרחק ממנה וקוראת אחריו, אנה אתה הולך, אנה אתה מתרחק, והוא מתבונן אחריו ופניו נספגים בחשכה. ואז יש כל הלילה עד הזריחה למחשבות, לפעמים היא קוראת תהילים, אלי אלי, למה עזבתני, למה שבקתני, ולעיתים היא מקיאה מעט מארוחות יומה שלא הספיקו למלא כרסה, אומרת מאין יבוא הכסף לקנות בו ארוחות חדשות במקום אלו ההולכות. וכך עד הבוקר, התהילים לא עוצרים את הזמן, וריח הקיבה המתהפכת עושה את הזמן גס וחסר מנוחה או רחמים.

ובנפשה היא מדמדמת, אומרת בלילה הבא שוב יבוא, שוב יחייך, שוב יצחק, יאמר כמה יפית, ואז ילך אל מושבו. אינה בטוחה היכן מושבו, אם בשמיים הוא, אם בין נהרות פישון וגיחון וחדקל ופרת. אבל היא לא עוצרת את לבה מן המחשבות, הנה ביום הרוח קל והשמש טובה וחמשת בניה מתעוררים מעצמם ויודעים להכין להם תה של בוקר וכריכים לשעות היום. ואינה נזקקת לסייע אף לקטן שבהם, יושבת כמו גבירה, ריח זיעת הלילה כבר נרחץ מבשרה. וכשהם הולכים אינה מתפללת, היא מתיישבת ורוקעת ברגליה כדרך המשוגעים. אומרת למוטט עמודי אָרְץ, אבל הם איתנים ואינם כבגד הבלה הנזקק לתפירתה, ואינם כעשן הנמלח מן המדורות על הגבעות. והיא נואשת מישיבת הגוף ומקימה עצמה בלי רחם, אומרת השינה ללילה והעדר השינה ללילה, היום מבטיח ערנות.

מעמידה סיר של מים על האש, שואלת בדעתה מה תניח בו, איך תבשל את חייה. ודלי של מים שמה במרכז החדר, שופכת לתוכו מרקחות סבון. היום תרחץ את כל פינות הבית, ותכין אורז בכמה צבעים. היא לא תנשא שוב, למרות דברי אחותה, למרות מה שאומרת אשת הרב טוב לילדים כי יגדל אותם אב לתורה ועמל ומעשים טובים. כשיבואו הילדים תאכיל אותם, תוסיף מעט שעועית מעל האורז, ותצא לרחוץ את רצפות הבתים בשכונת הבתים הרחבים, לפרנס את זמנה. אינה מטפטפת על גופה מיני בושם, אינה מחדשת את חולצותיה, אינה יודעת אם לכסות את שערה או לגלות, נוהגת פעם כך ופעם כך, אולי הערב תבקש מן הרבנית לפסוק, בינתיים מחליפה בין הרגליה. מציצה במקררי הבתים בהם היא מנקה, מחשבת את שחסר לה אבל אינה מעיזה לקחת, למרות שפעמים רבות מתעורר הרצון, אומרת רחמנות על הילדים, אך מפחדת מה יאמר לה בלילה, אולי שוב לא תהא דומה בעיניו למלאכים.

אשת הרב אומרת, טוב לילדים שיהיה להם אב, והיא עדיין צעירה וחזקה, וברוך השם יש מעט יופי בבשרה, אבל כל יום הוא מתמעט, לכן טוב יום קודם לשדך אותה לאחד האלמנים. היא מכירה כמה אלמנים מבתיים צרים שירצו בה, אבל אולי, שמעה על אלמן אחד מבית רחב, אומנם זקן הוא ממנה בעשרים שנה וערירי, אבל אינו קמצן ואינו דחוק בכספו, וירצה אולי לשאת אותה, אולי כבר רחצה באחד הימים את רצפת ביתו, תמשיך לרחוץ ותישן במיטתו. דיברה עמה דברי כיבושין, הרי לא טוב כך לילדים, וגם היא אינה נעשית צעירה מיום ליום, רק מצטערת, ומה יאמרו בני משפחה ושכנים, בכל זאת אישה זקוקה לגבר. ועל-כן התחילה חושבת, אולי בכל זאת תינשא לו, תחליף לה בית קטן בגדול, ותבשל גם בעבורו, תכבס בגדיו בלי תשלום ותרחץ הרצפה, ואוכל לילדיה לא יחסר.

אחרי שחשבה ארוכות בעת שטיפת כלים של בוקר אחד, הודיעה את הילדים על דבר המעבר, והתחילה מתקינה את חפציהם בחבילות. את הטקס חשבו לעשות בבית-הכנסת שלו בשכונת הבתים הרחבים, אמר שיזמין מחבריו, ותזמין היא מעט מן הקרובים לה. לפני המעבר שוב נשארה ערה בלילה. שוב דיבורים מעבר לפרגוד. ושמעה בקולו איזה עצב, ותהתה ותמהה, הרי היה מעודד אותה באותו עניין חודשים רבים, מבקש כי תאמר הן לאחת מהצעות הנישואין, ומה העצב עכשיו כשהיא דואגת כך לילדיו ועושה כבקשתו. החלה אוספת רמזים מתנועותיו ודיבוריו, אולי ביקש שתתחתן עם מי מבני משפחתו, אולי עם אחיו הצעיר, מצוות ייבום של בחירה. אחר חשבה אולי מצטער כי לא ילכו ילדיו אצל אותו מניין, לא יוסיפו אותו קדיש לשביעות רצון האל. אספה כל הרמזים ונזכרה, שוב לא תגור בטבורו של עולם, שוב לא יהיו נפגשים העולמות, תמכור את ביתה העלוב והנעלב בשכונת הבתים הצרים, אבל דווקא בו במקום אין חפץ שאין איש מבקש להישאר בו, שם נקודה להיפגש. וגילתה בתווי פניו בין כוכבים כיצד יוציא בעלה החדש ילד מן הבית, יגדלו אצל זרים וילמדו אצל זרים, ואז יתבע בעלות על גופה בבקשו ילד משל עצמו, וגופה יצטמצם בין עבודות הבית.

יצאה מביתה להתחתן, והזילה דמעות רבות על הבגדים החדשים לגופם של הילדים ולגופה, כבר שכחה הצורך לחדש בגדים. עמדה מול הרב הזר לה ומול חתנה הישיש, אמרה כן כשנשאלה לדעתה, וכשלא נשאלה שתקה. שמחו אורחיי בית-הכנסת באמת, מיעוט של מכרים ורוב של נוכרים, וכשענדה טבעת חדשה על אצבעה ראתה את ילדיה גוזלים אבודים במקום החדש להם, מחפשים קן. נכנסה בבית החדש ובמיטה החדשה, החרושה כשהחרישה והרעושה כשהרעושה, ונתנה לירחים לחלוף. לא השמיעה קול כשביקש ממנה להוציא את הגדול לפנימיה, וכך אחריו, עד אחרון הילדים. ובבטנה עשתה קן לולד חדש, היתה סופרת חודשים ללידתו, והתפנקה מעט ממלאכת הניקיון והתבשילים כשהתקרב זמנו. כשהגיע שוב בכתה, הניחה מעט ימים ואז התעקשה ללכת אל ביתה הישן, מספרת כי שכחה שם איזו משחה שהיתה מושחת על בטנה אחרי הלידות ומקלה על כאביה.

חזרה אל הבית ומצאה אותו פרוץ, הדלת ללא מנעול והקירות מלאים קווים של רטיבות כמו קורי עכביש, ואין יודע אם דייריו החדשים גרים בבית או אינם גרים. פנתה אל המטבח, מצאה כי הגז והחשמל עדיין מחוברים, ושפתה לה מים לתה. יצאה אל המרפסת הקטנה, לקחה את כל העלים הירוקים והשליכה עם המים לרתוח. מצאה מעט סוכר שהחביאה מאחורי הארון, ושפכה את כולו אל תוך המים המבעבעים. התיישבה, שתי כפות ידה מוצאות חום בדפנות הכוס, וחילתה שיחשיך. ואז החלה לוחשת לעצמה, עזבתי טבור עולם כדי לחיות בפנינתו, רק כי הטבור דחוק ואילו שוליים מרווחים, אבל שם אין עם מי לשוחח בלילות, חודשים ארוכים בלי דיבור של אמת, בלי מילים מתחלפות המניחות את הלב להירגע, וכאן עולמות נפגשים, קדומים ומאוחרים, ושיחה יכולה להתנהל. ושוחחה. סיפרה את כל קורות אותה בתשעה חודשים, איך איבדה חמישה ילדים,

כמה עבדה וכמה בישלה וכמה רחצה. הרבה מחשבות כלאה בראשה כל כך הרבה זמנים שעכשיו דיברה בלי הפסקה. דיברה ולא הקשיבה. ולאט לאט החלה מתרגלת שוב לביתה, שוב אותם קירות, גם אצלה היו קורי עכביש של רטיבות, שוב אותן מרצפות עקומות, אותו קור בלילה. והתה חזק ומתוק כמו שתה צריך להיות. והתחילה אומרת לעצמה, מחר אשתול צמחי תבלין חדשים במרפסת, מחר אנקה כאן את הרצפה, מחר אקנה מעט ירקות לשים, אולי אכין מרק או אורז בכמה צבעים. ונשארה לישון שם ובביתה היו משתגעים בעל חדש ותינוק חדש, מחפשים אחר המיינקת ולא מוצאים, עד שהוציא הבעל שדיו ונתן פיטמתו בפי התינוק לינוק, וזה נרגע והשתתק.

התעוררה בבוקר בביתה, שמחה על שיחת הלילה, ואמרה לאסוף אליה את הילדים שהתפזרו. ילד אחד שלחה מכתב, ילד שני הודיעה בעזרת ילד ראשון, ילד שלישי קרוב משפחה רחוק עזר, ילד רביעי כבר שמע מעצמו, וילד חמישי נמצא כי היה בא לישון בבית הרבה לילות, ובא ומצא אותה ונכנס אל מיטתה. נאנקו כולם יחד ברוב שמחה, ושאלו את אמם על אחיהם הקטן, אם לא יצטרף עליהם. ובינתיים הולכים לישון ומתעוררים, הם מבקרים בבית-הספר והיא מנקה כל הבתים הרחבים שאינם בית בעלה החדש, ובלילות משמיעה לבעלה הַיָּשׁוּן.

אחרי חצי שנה, כשכבר כאבו פטמות הבעל החדש ופי תינוקה, הלכה בבוקר לבקרים, מצאה אותם בחדר הכניסה שני ילדים אובדים, שתקה מול כעסו של זה ופנתה לרכך כעסו של זה במגע. נשארה עמם כל היום, ניקתה הבית והכינה מזונות, וכשהחל להחשיך פנתה לקחת תינוקה עמה לביתה, וזרקה לחלל הבית כי יכול גם הוא להצטרף עליהם. וכל כך בודד היה ואבוד שהצטרף. הצטופפו בבית הישן, בעל ואישה ותינוק במיטה אחת, חמישה בנים במיטה שניה.

בערבו של היום, כשכולם מלבדה נרדמו, חזרה להציץ מעבר הפרגוד. סיפרה לבעלה, שנדמה לה יושב על כסא דיינים, על ראשית ימי נישואיהם, כשלא ידעה דרך גבר בעלמה, ולא ידע דרך נשר בשמיים, והיו מתחבטים ימים ארוכים זה בזה, וירחים שלמים אחרי שנישאו עדיין היו מרבים ניסיונות לא מוצלחים. עד שלקחה גבר זר באחד הבתים ללמוד ממנו מלאכת הנישואין, וחזרה אל בעלה יודעת ומבינה. בנה הבכור אינו שלו, ובן הזקונים אינו שלו, וביניהם ארבעה בנים שלו, והיא מבקשת סליחתו והשגחתו. ראתה כי הוא כופף ראשו וציפתה את גזר-דינו, והוא הוסיף לשתוק, אמרה איני רוצה לנסות בך מילים לא-ישרות, מעוקמות ומעוקלות, רוצה כי תאשר את מילותי הישרות. הביט בה כאילו מן האדמה באות עיניו ולא מן השמיים, ושמעה אותו לוחש לה מתון מתון כי ידע עוד בחייו וסלח עוד לפני שאירע. הכינה כוס של תה ונשארה ערה כל הלילה, בלי התהילים, רק הביטה בשמיים. כשהתעורר זה בעלה החדש מתוך שנתו לחפש אחריה, הכין לעצמו כוס של תה לשבת עמה בחוץ.

מאי, אוקטובר 2005, ירושלים.

העיוורון הכה באבי לאור בוקר אחד לבן ובוהק במיוחד. אולי היו אלה הדמעות החמות שבכה עליו אביו כל לילה לפני השינה שנשפכו אל תוך עיניו כשהיה תינוק ועכשיו טשטשו את ראייתו. אבל שנים חלפו עד שהעיוורון ההוא התעורר מתרדמתו וקיבל צורה. בהתחלה רק התבלבל הילד בין צבעים וחשב שפרחי הסביון ירוקים ושעלי הכותרת של הורד שחורים וראה תמיד את חולצות אביו חומות למרות שהיה מחליף בין כחול לאפור. אחר כך כשהחל גורב לעצמו גרביים והולך לבית-הספר היה גורב בימינו גרב ורודה ובשמאלו אדומה בלי להרגיש והיה מותח אותן כל גרב עד גבול הברכיים. ועדיין לא היה חש איך אחז בו הבלבול עד שפעם אחת היה משוכנע שאחת הבנות בכיתתו צבעה את שיערה בכתום וכשאמר זאת בקול שמע קולות של צחוק מכל צדי הכיתה עד שהשתכנע לאחוז בשתיקה.

אבל אביו היה בטוח שהעיוורון יטיב עם בנו והחל מתאר באוזניו את העולם בפרטי פרטים כדי שיכיר הכל משמיעה. והיה הולך עמו ברחוב ומלמד אותו ריחות כדי שיזהה בין ניחוח לחם המאפיה לאבקני הפרחים וריח העורות הנמתחים בכוך הסנדלר והיה לוקח אותו לתחנות האוטובוסים ומסביר לו את תחושת הפיח בפה ואת מכות הרוח בישיבה ליד החלון בזמן נסיעה. ובעצמו חשב שילד עיוור יוכל להתחתן עם בת השכן שאף-על-פי כיעורה היתה שמנה כל כך בישבנה ובירכיה עד שגם שנים של רעב לא יוכלו להזיק לה וכך ישלם לאביה אשר הציל אותו במחנה. אבל ההתרוועעות עם השכנה רק החמירה את חוסר כשרונו של הילד לראות עד שהחל סומך עליה את ידיו כדי שלא ליפול. והיא שהיתה מבוגרת ממנו בארבע שנים וגבוהה בראש אמרה בתחילה שתהיה לו עיניים ובצליל קולה היתה רומזת לו תמיד על מהמורות המדרכה ומדמיינת איך כשיעמדו מתחת לחופה הרב והאורחים והיא ואמה ואביה ואחיה ואחיותיה ואביו יהיו כולם בעיניו צללים זקופים בשדות אור ועל פניהם חיוכים בוהקים מאוד עד שלא יבדיל בין כלה לאם כלה ובין רב לאב.

ואבי היו שואל את אמו שבוע אחר שבוע: "כל היהודים יידיש, אמא, כל היהודים יידיש, דיבור רחום. רק אנחנו גרמנים, אמא, שפתינו מדובבות ניב צעקות בחיתוכים קשים, שפת מוות ולשון מכאובים. בנך גרמני בן גרמניה, אמא, רוצה ללמוד דיבור רך ומלטף, רוצה לשים חיוך בסופי מילים, אמא. כל היהודים יידיש, אמא". ואז כשהגיע כמעט לגיל הבר-מצווה והחל לפקוד את בית-הכנסת היקני של אביו גילה אחד מן המתפללים על אוזניו של אבי הילד העיוור שהיה לנער את הסוד המשפחתי הנורא שעשה שמות לאורך השכונה כולה: אביו אומר קדיש יתום על אלוהים בכל שבת בבית-הכנסת וכולם יודעים כי הוא עיוור את בנו בכוונה כדי שלא יחזה בסבל העולם או כדי שאם יקים מישהו מחדש את המחנות ימות בנו ראשון בלי להתבלבל שנים שאין בסופן הצלה בין ייאוש לתקווה. ומישהו ברחוב סיפר שאביו עיוור אותו כדי שלא יראה כמה הגרמניות יפות ולא ילך אחר אחת מהן ויסרב להתחתן עם הבת של ההוא מהמחנה שהציל את אביו.

והקהל בבית-הכנסת כשהסתברה ליושביו סיבת הקדיש יתום אשר נמשך זמן רב מדי אחרי תום שנת האבל על אמו לא ידע איך להגיב האם לענות אמן או לשתוק. ומישהו מן השורה האחורית אמר שלאבא של אשתו היה מקדש מעט רפורמי בדרום גרמניה אז כדאי שילך ויתפלל אצלם גם בארץ ממילא אין להם אלוהים ומה הוא רוצה מהם. ומישהו מן השורות הקדמיות רמז שהוריו או הורי הוריו בכלל היגרו לברלין מאיסטנבול בתחילת המאה אז שילך להתפלל אצל התורכים אצל הספרדים ויניח להם. ומישהו אחר סיפר שבנו המתעורר הוא חלק מהתוכנית של האב להקים זרע אשר לא ראה את אלוהים רק שומע את אביו מתכונן כל שישי בצהריים מול המראה בשעה שהוא מתגלח מרעים קולו בַּיְתָּהּ וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא מתכנן איך יפאר וירומם את האל המת ומשתדל לומר את המילים במבטא גרמני כבד ובניגון מתאים. וכשניסה אחד המתפללים לעצור אותו בהומור ענה לו בשפתיים קפוצות כאילו ביקש לומר ניסינו כבר הומור עם האס. אס. אך הוא לא עזר.

אביה של בת השכן שגדלה מאוד משנה לשנה סיפר כי הוא הכיר יהודי שישב שבעה על אלוהים אחרי המלחמה ושקראו לו אדולף והוא סירב לשנות את שמו או להוריד את שפמו הגדול. אבל כולם ברחוב ידעו שאין דמיון בין שני המקרים כי אביו של הילד העיוור נולד באמצע המלחמה

והיה תינוק לאורכה ולו לא נשאר זיכרונות מן הזוועה ואף פעם לא ראו עיניו את כל קרוביו שנרצחו ואיך הוא יודע שלאס.אס. היו נשים יפות שמוטב להיזהר מפניהן. וכולם הסבירו אחד לשני בין השורות של בית-הכנסת שטוב יותר יהיה אם ילך הוא אל בית-המשוגעים שמחוץ לגבולות העיר ויתפלל שם קדיש יתום על אלוהים ולא יאמר אותו בבית-כנסת של אנשים מנומסים ושפויים. וכשהוא היה מגיע לעוֹשֶׁה שְׁלוֹם בְּמִרְוֵמֵי הַיּוֹם מפיצים שמועה שהוא מאיים לא להסתפק בשנה אחת של קדיש יתום על אלוהים אלא עומד להמשיך ולעמוד בשלו לפחות מאה שנים.

הבר-מצווה של אבי עברה בשקט מתוח וכולם חיכו לראות אם אביו יעמוד לומר את הקדיש יתום שלו או יניח לאלוהים יום אחד ורק אבי לא הבין ממה כולם פוחדים ולמה הם לא מניחים לאביו דווקא קולו יפה מאוד בקדיש ואיזו תפילה יפה יותר מזו ומי עוד בבית כנסת אומר בכזאת כוונה? תְּבַרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרַוֵּם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא. נראה היה לו שאיש בבית הכנסת לא מאמין באלוהים יותר מאביו אשר לפחות טורח לשלוח התגרות אל השמיים כדי לראות אם תישלח מהם אש או תפצה האדמה את פיה כדי לבלוע אותו כך שסוף סוף תיפסק השתיקה הארוכה הזאת של האלוהים. והבת של השכן הגנה מאוד על הבן העיוור שגדל ואמרה לו כמה נעים זמירות הוא ואיך קולו מילא את ההיכל בקריאה בתורה והסבירה לו שאם הוא רוצה לעצור את השמועות הרוחשות סביב אביו עליו לבכות אל תוך פיו עד שיעשו אותו הדמעות אילם ושותק כמו אלוהים.

והוא נזכר איך בכה כמה פעמים כשהיה ילד קטן בזרועות אביו והדמעות נכנסו אל תוך פיו ובאמת קולו של האב הצטרד ועכשיו כשהוא כבר קרוב לאביו בגובהו החל בוכה על הכאב שגורם העולם לאביו ועל השמועות ההולכות ברחובות עד שפיו של אביו נמלא דמעות וקולו נאלם. אבל האב המשיך לעמוד בקדיש יתום ולנענע את גופו וראשו והקהל המשיך לענות אחריו אמן על-פי קצב תנועותיו. ואחד המתפללים הצעירים בבית-הכנסת הפיץ שמועה שהנה האלוהים מאיים להביא אילמות על כל הקהל אם הם לא יפסיקו לענות אמן אבל כולם פחדו מפני כבודו של המתפלל האילם וחוץ מן המתפלל הצעיר איש לא שתק באמן. ובכל זאת הם החלו מחפשים אחד אחד מניין יקי אחר בשכונה להתפלל בו אבל כל בתי-הכנסת האחרים בסביבה היו של מרוקאים או פולנים אז הם קיוו אולי אלוהים יכה אותם בחירשות עד שהוא לא ידע מי עונה אחריו ומי שותק. אבל כולם ידעו שהאלוהים יקפיד לשמור על אוזניו מכל משמר עד יומו האחרון.

יומו האחרון של האב החזיר את אבי לשבת שבעה בבית-ילדותו ואחר כך החזיר אותו גם אל בית-הכנסת היקי של אביו והעיוורון החל מתקלף מעיניו כשהחל אומר גם הוא קדיש יתום וקולו מתגבר כשפיו אומר בְּחִיכּוֹן וּבְיִמּוּכּוֹן וּבְחִיכּוֹן וּבְחִיכּוֹן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּעֵגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן. ופתאום חשב כי לא יוכל להפסיק לומר את הקדיש אחרי שנה ימשיך יובל שנה ימשיך מאה שנה לומר קדיש יתום על אלוהי אביו. ואשתו שהפכה להיות אמי ומאז ילדותם עוד שמנה מאוד מאוד החלה מפחדת אולי עכשיו כשיפקחו עיניו שוב לא יאהב אותה ופתאום יחשוב כי אביו נתן לו אישה לא יפה לחיות עמה ויחפש נשים יפות ממנה אולי בין הגרמניות והיא התחילה בוכה לילה לילה אל תוך עיניו מנסה להיזכר האם אביה סיפר לה פעם על ילדותו שטרם למלחמות ועל בתו הראשונה שהיתה רזה כל כך בסופה.

3.10.2004

שני בתים

ובערבי שבתות בדרך לבית-הכנסת היה משחק במפתחותיו, מקיש מפתח במפתח דרך גלגל מחזיק המפתחות והופך בהם משל היו מחרוזת תפילה וכל מפתח ברכה או שם לאלוהים, דורש ואומר כשם שאלוהים בעלְבָּיִת בעולמו כן אני בעלביית בעולמו. וכשהיה מגיע לרחוב בית-הכנסת היה מניח כיפה על קרחתו ומתרוֹן למגעה כלמגע יד אביו ויד סבו. וכל שעת התפילה היה דובר מילים שהכיר מילדותו בלי כוונה, אומר מילים אלו אני אומר לשם אבי ולשם סבי ולשם אבי סבי, שושלת של גברים עייפים כמו שושלות הגברים בתנ"ך, גבר מוליד גבר מוליד גבר בלי עזרת רחם אישה. כך אני נושא קדימה מילים שנשא אבותיי, ומתכוון לשמם, לא אברהם יצחק ויעקב, לא השם הנורא, אלא אליהו, מואיז ויצחק שהיה אִיזְקִיטו בילדותו.

בשאר ימות השבוע היה משמש כמורה בבית-ספר קטן, מורה את תלמידיו במקצועות של יהדות, היסטוריה, ספרות וגיאוגרפיה. ופעם אחת לימד אותם, לא בטוח מי מבין ומי מניח למילים לחלוף ליד אוזנו, במילים יש כוונות מהופכות, ולא נסתר הדבר מעין הבורא, ריבונו של עולם מתקן תיקונים בעולמו ושומע מילות הבריות, שומע במשמעות אחת ובמשמעות אחרת מהופכת, ושתייהן קיימות לפניו, זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. כך התלמידים מניחים לו להפליג בתלמודו אל מחוזות רחוקים כל עוד אינו מרבה במטלות הבית, והוא מניח להם בשלהם, בכלל רצה להיות מיסטיקאי לוחש תורות סוד בילדותו, לא חשב כי יגדל להורות. וכך לפעמים הוא אובד מול הקהל הזה שאינו נזקק לו, מלא בענייניו שלו, ולעיתים כשהוא מרגיש מיותר הוא שואל, אתם רוצים שאצא, אני לא מבין למה עלי לצעוק.

והם אינם משתתקים והוא משתדל לא לצאת, כך הסכם ביניהם. וכשסבלנותו מתקרבת לפקוע בקרב מאסף מול קהל הילדים הרב, הוא מתחיל צועק עליהם ואז משתתק ואומר, אני ארד אכין לי תה בחדר המורים, וכשאחזור אהיה יותר רגוע, אולי גם אתם, אני לא רוצה לאבד כאן את הגרון בצעקות, לא מגיעות הצעקות לי ולא לכם. ובשתי הדקות שלא אהיה בבקשה אל תביאו לכאן את המנהלת, כל אחד ישוחח בשקט עם חברו לשולחן, לא קריאות מקצה עולם עד קצהו. והוא אוסף עצמו לצאת ויורד למטה, ופעמים רבות באה אחריו בכל זאת המנהלת, נכנסת אל הכיתה המתפרקת, רואה אותו חוזר עם כוס זכוכית של תה, נותנת בו מבט ככה מתנהל שיעור בבית-ספר שלי, אינה מניחה לו להשיב במבט משלו ויוצאת.

והוא מורה כבר שנים הרבה, לא יודע או זוכר איך בחר במקצוע זה דווקא להכניס בינה בראשם של דרדקים, אולי גילה שאיש לא מחפש לוחשי סוד שיכתבו ספרים מלאים חכמת נסתר והרגיש כי בבתי-הספר ימצא תלמידים ללמד, וגם היתה בו מין תאוות דיבור, מילה נמשכת אחר מילה ומושכת אותו אל אהבת קולו שלו, ועוד התעוררה בו החרדה היתרה לירידת הדורות המטרידה בריות משונות. ומאז התחיל מלמד היה מוצא עצמו גונב אחריהם רעיונות, אוהב לשתול שאלות מתגרות במבחניו ולקרוא מחשבות התלמידים בתשובותיהם. במבחן הראשון שחילק בשנת תלמודו הראשונה כתבה לו תלמידת כיתה ז' כי מדבר הוא מקום של זיכרונות מן העבר, ולא גרע ממנה נקודות אלא להפך, נתן נקודות מלאות, למרות שלא כך לימד מדבר, אבל חשב, פיוט כזה שווה ערך להגדרה מדעית שלמה של כמות משקעים. התחיל אוסף את תשובות הילדים ואחר מלמד אותן, בונה תיאולוגיות שלמות מתוך מילים שנתנו במבחנים ובדפי-עבודה, מניח להם זכות להכריע מי הם מלאכים ומה חומרת חטאים. ופעם בפעם היה מבלבלם, מנסח כל שאלותיו לשון נקבה כדי לראות את הבנים נרתעים נעלבים ואת הבנות מופתעות ומחייכות.

בבית הכנסת הוותיק אותו היה פוקד קרוב לשלוש עשרה שנים, כמניין שנותיו בירושלים ומניין שנות תלמודו באותו בית-ספר קטן, אחזו השינויים עם השנים. בתחילה היה זה בית-כנסת ליוצאי אִיסְפָּהן. אחר-כך כשהתמעטו בני אִיסְפָּהן בשכונה הוסר השלט הישן ונכתב לפני שער בית

הכנסת, בית-כנסת לכל יוצאי פרס ומדי, לקהילות איספּהן, שיראז, מִשְׁהָד ושושן. אחר התמעטו גם כל יוצאי פרס שבשכונה, ושוב הוחלף השלט באחד חדש עליו נכתב, בית כנסת לכל עדות הספרדים. כשראו פרנסי המקום שבימות החול לא מספיקים כלל הספרדים כדי לקיים מניין בבקרים הציבו שלט חדש ובו כתבו באותיות גדולות וברורות ונקיות בית-כנסת לכלל עדות ישראל, ומתחת לזה באותיות של רש"י פירשו, נוסד בידי יוצאי איספּהן בשנת ה'תשי"ט למניין בריאת עולם והימים. ושם בית הכנסת נותר כשהיה, על שם אחד מחכמי איספּהן הנודעים, ונוסח התפילה נשמר כבימים ראשונים נוסח פרס ובו פיוטי פרס, אבל בכותרתו נוספו ארבע מילים, נוסח תפילה לכלל ישראל, ואחריהן הסבר, כפי שנהגו להתפלל בני פרס ושושן, איראן וטהרן, לאורך שנות גלותם, ועתה עתיד להיקבע בארץ-ישראל.

והוא ממשיך ללכת אל בית-הכנסת כל השנים הללו, רואה איך השלטים משתנים ונצמד אל קביעותו, אל מקום מושבו שאינו מתחלף באחר ואל שכן אחד לתפילה, זקן שאימץ לו כאב שני בירושלים, ואימצו הזקן כבן. כשהוא משתהה בתפילתו רומז לו שכנו להדביק את מקומו, וכשהוא שועט לפני הציבור מסמך לו שכנו לשוב אל מקומו. וכשהוא טועה במילה מביט אם הבחין בכך שכנו, אם הבחין חוזר אחור ושונה הדברים, ואם לא הבחין ממשיך כמו נעלם העניין מלבו. ואותו שכן לתפילה שוקד ללמדו מנהגי איספּהן, ומשתאה כל פעם ואומר לפניו וכי לא הנחילו לך הוריד ידע נכון בהליכות החיים. וכל פעם הוא נצרך להזכירו כי כלל אינו מבני פרס, אביו בן יאִנְיָה שבמלכות יוון ואמו בת אִיִּזְמִיר שבמלכות עותמאן הולכים יום יום לבית-הכנסת בפתח-תקווה, אבל הוא לא נקשר לבו למנגינות בית-הכנסת של ילדותו, רק נקשר אל החובה להתפלל גם כשהפסיק להתהדר בכיפה כל ימות השבוע ושמר אותה לערבי שבתות ולסעודות החג בבית משפחתו. הודיע את אביו לפני מעברו לירושלים אדם לא נשפט יום יום ולא שעה שעה, אדם זקוק למנוחה.

הסתפח לבית-הכנסת בשל קרבתו לביתו, דלתם נפתחה מול חלונו הפונה אחור בשבת הראשונה של מגוריו בירושלים, וכשנכנס שמח כי במקום זה אומרים תפילה מראש ועד סוף בלי לטפול בה דקדוקים של סופרים וחכמים, ואין אדם אשר אינו מחליף מילים של חול עם שכניו ואחריהן שב אל תפילתו ממקום שהתקדם אליו הציבור כולו. והוא ושכנו אינם מדברים אף פעם דיבורים של דתיות, הוא שומע על ילדיו של השכן, בייחוד בנותיו, בייחוד זו הרווקה, ועל נכדיו מילדיו האחרים המביאים אור של שמחה אל פניו. שומע ואינו משיב, ואף-על-פי שבתיהם קרובים מעולם כשהסתיימה התפילה לא הלכו יחדיו מחוץ לבית התפילה ומעולם לא ראה בבית שכנו. תחילה היה שותק כמו אינו שומע נוכח דבריו של השכן, ואחרי שנה כשפגש לו אותה אישה ששתים-עשרה שנה חייהם קשורים, התחיל מסביר כי אומנם הוא רווק אך לו בת זוג, והוא אומנם יוצא אל בית הכנסת מביתו לבדו, אבל חוזר אחר כך אל ביתה לסעודת שבת, ואור בביתה ושמחה. כך קבעו הם ביניהם ואינו מסביר סיבה לקביעתם לפני שכנו.

שתים-עשרה שנים שהם גרים בשני בתים, וביגיתתה הרבה צבעים של פרחים וריחות של צמחי תבלין, ובארונות המטבח שלו משתוללים החרקים בין מצרכי המזון. שני לילות ממוצאי שבת משתכנים אצלו, שני לילות אצלה, שני לילות איש איש במקומו, ולילה של שבת פעם אצל הוריו פעם אצלה, הוריה כבר אינם. וקשה לה אורך השנים של מגוריהם הנפרדים ולא פעם היא מתלוננת אצלו, הרגלת אותי לחיים של פליטה, אנחנו שני פליטים מרבים לנדוד, כבר כל הרחוב שלי יודע, כל הרחוב שלך יודע, תמיד אנחנו נושאים שקיות בין בתים, אורזים את חיינו ועוברים לעיני השכנים, בבוקר הרחוב שלך רואה אותי יוצאת מביתך בתיק גדול, ולפני השקיעה הרחוב שלי רואה אותך מגיע עם מיני ירקות לסעודה. כמניין פעמים הכינה אותו להיפרד, אמרה אם לא תיכנס אל ביתי עם כל תכולת מזוודותיך אני מחפשת לי חתן אחר, בטני כבר משוועת לכובד ההריון וירכיי לכאב

ההולדה. אמרה ולא קיימה, אלא הוסיפה לצפות, והוא לחש לה אני מפחד על תכולת מגרותי, אני חושש לשעותיי מול השולחן, גם אני מאסתי בחיי פליט.

בתחילה היו מתעוררים באמצע לילות, ושכנים יכלו לראות את פלג גופה העליון במראה, חשוף וחום. היו מתעוררים לנשיקות, נשאים ערים כמחצית השעה, ואחר שבים אל חיק השינה, כאילו מן החלום טעמו. אחר-כך החלו נקבעים ביניהם הרגלים אחרים. התחילה עוקבת אחר מודעות פטירה והולכת בסוף כל שבעה לבתי זקנים בירושלים. אלו נפטרו מן העולם וילדיהם ממהרים להיפטר מכליהם, והיא מוצאת לה שם חפצים ישנים להרכיב לה אוסף חדש, החפצים המעוררים בה געגועים והיא מצהירה באוזניו, כל זה כדי למלא את ביתנו המשותף. וסיגלה לה טקס של כניסת שבת, היא מחליפה המצעים בבואו מבית-הכנסת, מורידה ישנים ממיטתה ומשליכה לסל הכביסה, ומתקינה על המיטה חדשים ונקיים. ואז היא משקיעה את ראשה בתוך פסות השמיכה החדשה, שואפת אותה מלוא נחירה עד שריאותיה נאנקות. ואחר כך מחבקת אותו, עוד מאושרת מן הנשימה הקודמת וריח הכביסה, מבקשת ממנו לחבק אותה, להריח את עומק צווארה ושערה. הרחוק, היא שואלת, ומסבירה, לא היית מריח לו היינו נפרדים, כדאי היה להישאר.

*

עשר שנים חלפו מאז זכה סיפור קצר שלו בתחרות ספרותית באחד העיתונים הנכבדים, ומאז הוא מנסה להוסיף ולכתוב ואינו מצליח. פותח פתיחות ואינו יודע כיצד להמשיכן. כל מחשבה חדשה הנולדת בראשו אינה מושכת עמה יותר משלוש מאות מילה, רעיונות ממהרים להיוולד וממהרים לגווע, ובמחברותיו נאספות ההתחלות, מאתיים התחלות, ואין מסיים. כבר חשב אולי יפרסם ספר של פתיחות שאין להן המשך, או יתחבר אל סופר המתמחה בכתיבת סופים ועיבוי עלילות, וכושל לחדש פתיחות, וכך יביא את סיפוריו לידי גמר. ובינתיים כל סיפוריו נולדים נפלים. לפני עשור שנים הפרסום קנה לו תקופה קצרה של הצלחה. בטלוויזיה התראיין פעמיים, פעם אחת בבוקר ואחת ממש לפני חדשות השעה שמונה בערב, מקומון ירושלמי פרסם עליו כתבה נרחבת וצבעונית שכללה תמונה שלו שקוע בקריאת ספר של נגיב מחפוז, שני מרצים מכובדים מהאוניברסיטה ביקשו ממנו להתארח בקורסים שלהם, בפסטיבל שירה בגליל הכריז עליו משורר מפורסם כהבטחה הבאה של עולם הספרות, מורה אחת ללשון פתחה בציטוט מתוך סיפורו כינוס של מורים ומפקחים ללשון על תחיית הלשון העברית, כמה ביקורות ספרים שכתב הופיעו במוסף הספרותי של אותו עיתון בו זכה, הוא אפילו קיבל כסף על השתתפות בפנל של הסוכנות היהודית על זהות ישראלית ועל עבודתו בסדנת כתיבה לנוער שהעביר יחד עם סופר ידוע ומנוסה, ושלושה מאבטחים התירו לו בזמנים שונים להיכנס לקניון בלי בדיקה משום שזכרו את תמונתו מן העיתון. אבל יותר מכל הוא התרגש כאשר תלמידיו ביקשו לקרוא יחד עמו את הסיפור בשיעור ספרות. עמד לפניו והתעקש שהם יקראו יחד עמו, ונהנה לשמוע את הערותיהם. שנה לאחר מכן החליט משרד החינוך, שבדיוק חיפש סופר מזרחי צעיר אותו יוכל לשלב בתוכניות הלימודים, להכניס את סיפורו לבגרות, וכך בזמן אחד קראו כל בני השבע-עשרה וכל מורי הספרות בארץ את סיפורו. ובשנה שלאחריה כפי שהכניסו המשרד לתוכנית הלימודים, כך הוציאו.

ואז קולו נדם, חוץ מאשר לפני הכיתה ולפני אהובתו, ואולי מעט לפני הוריו בסעודות המשותפות. לא הצליח לכתוב סיפור שלם, עם התחלה אמצע וסוף, מאז אותה זכייה. ואפילו כשניסה לכתוב את חייו בסיפור, התחיל ואחרי כך וכך מילים תיאר שתיקה גדולה, כמעט ולא שמע את עצמו, והפסיק. ובינתיים לילה לילה היה יושב מול דפים ריקים ומחכה להתגלות מחודשת. ולא שהסיפור ההוא היה פרי של התגלות, דווקא בא לו מתוך עבודה מאומצת ומכוונת, והיום לא היה שולח את אותו הסיפור, ובכל זאת. ניסה אפילו פעמיים להחליף פרוזה בשירה, ואז לא נמשכו שיריו

יותר מבית שיר אחד, עד שהתפתה לכתוב מרובעים נוסח עומר אל-ח'יאם, ואז לא צלח את השורה השניה במרובעיו. אף חשב אולי בשל השאיפה לסיפור קצר סיפוריו אינם מתארכים, אם ישאף אל הנובלה והרומן אולי יצליח בסיפורים הקצרים, אבל לא השתכנע באמיתות כוונותיו. והיה לוחש לעצמו בחושך מאסתי מגירות, מאסתי מחשבות מתעגלות, רוצה אור, רוצה סיפור.

אמר לאהובתו, לפעמים מעציב אותי כשאני חושב שהפסקתי לכתוב, שלא אכתוב עוד, שאיש לא ישמע על שתיקתי. והסביר לה בדברים, בחלק מן השיעורים שאני יושב בבית הכנסת ושומע אני מתפתה להמציא הלכות, לומר הלכה זאת שמעתי מרב, ואז לצטט מן הגמרא והמשנה ציטוטים משובשים, או לומר משפט משל אמיר גלבוה או חביבה פדיה כאילו נכתב על-ידי אחד הגאונים או המקובלים. ולא עולות לי בראשי הלכות משלי להכניס לתורה שבעל-פה שבכל דור ודור מתרחבת ומצטמצמת בשתי תנועות מקבילות, משה עדיין עומד על הר סיני, מוסיף הלכות ומחסיין ומוסרן לישראל. ניסה לכתוב בעמידה, כדרך שהיה כותב ש"י עגנון בחדרו, וניסה לקרוא בעמידה ולהוסיף הערות בשולי הדפים משל היו דפי גמרא ללמוד, היה מאיים על הדפים להציפם, מקווה אולי יקום לו תלמיד שידפיס את הערותיו ויפרסם אותן בצמוד לטקסט כהשגות ושאלות, אבל כל הזמן טעה לבחור ספרים שרחקו מעיניי האנשים ושאיש לא ביקש ממנו את הערותיו עליהם.

אמר לה, אולי אשמע ממך סיפורים, אולי אצליח דרכך לאחוז במה שנשכח ממני. והתחילה מספרת לו על זמנה כילדה, פעם אחת בקיץ כשגרה אצל דודתה בזמן שהוריה ביקרו קרובי משפחה באמריקה ולא חזרו. הכניסה אל הבית הביאה את הנכנס למטבח, משם היה צריך לעבור בדלת לחדר דודתה, ומשם עוד דלת אל חדרה באותו הקיץ. כשהיתה חוזרת הביתה ושומעת את דודתה מתכווננת לשינה, היתה מחכה במטבח עד שתדום, ורק אז היתה עוברת לחדרה. ואם היתה חוזרת ושומעת קול גבר אצלה היתה צריכה לחכות עד ששניהם ירדמו, או עד שהגבר יעזוב. והיתה יושבת במטבח. אבל היה מביך אותה אולי הגבר יצא ויראה אותה, אולי יהיה לבוש לחצאין, והיתה מעדיפה ללכת להסתובב ברחובות ולשוב כעבור שעה. וכמה פעמים כשהיתה עוברת היתה רואה את חזה הקטן של הדודה מציץ מעבר השמיכה, ופעם אחת היה שם גבר עירום מעל השמיכה והם התחילו מתעוררים למעשה האהבה. היא מיהרה לחצות את החדר, וכמה רגעים אחרי שכבר היתה בחדרה שמעה את קולותיהם המתגברים.

כך התרגלה להריח ריח זרע של גברים, וריח המיצים המתעוררים באישה בעת מעשה האהבה. היתה מריחה אותם גם שעות אחרי שדבקו בסדינים או בבשר. כשהיתה עולה לאוטובוס ידעה האם גבר זה אשר יושב לידה יש בו ריח זרע, האם אישה זאת היושבת לידה יש בה ריח אישה, האם בכל אחד מהם יש ריח משנהו, או ריחו שלו לבד. כשהתבגרה היתה מריחה אחר מאהביה במקלחת, ומסלקת אותם כשהתגלה לה ריח זרעם נטוש על הרצפה.

נזכר, גם לו היתה דודה, היתה כותבת לו מכתבים מאחת מארצות הים, חשב אולי יכתוב עליה. כשכתבה לו היה מופתע מן הקרבה בין שפת דיבורה ושפת כתיבתה. לא ידע שזה מן האפשר, חשב שיש להקפיד יותר על המרחק ביניהם, הרי לפני כן קרא בעיקר תנ"ך. למד שאת הכתיבה צריך לייפייף כל הזמן, לכתוב באותיות מדויקות על נייר נקי, ובשפה צחה שלא כל המילים יכולות לחדור אל תוכה. קינא בה על שהיא מצליחה כך לדבר ולכתוב בשפה אחת, אבל כמה שניסה, לא הצליח לכתוב כמוה בשפה בה הוא מדבר. והחליט לנסות לאט לאט ולהתרגל לדבר בשפה בה הוא כותב, להקפיד בה על כל משפט, לחשוב הרבה קודם ואחור, להוסיף צירופים שמצא במשנה או בספרי הבר-איש-חי.

*

התחיל כותב סיפור על זוג, אשר כמוהם אחרי כך וכך שנים ביחד עדיין חיו בנפרד. ובן דמותו בסיפור בטוח היה כי בת דמותה של אהובתו מבקשת נקמות. והסיפור היה אמת בלילה, הבל בימים. בת דמותה חשבה שאם תבקש לעקור את עיני מראשו ולא יוכל לראות עוד נשים אחרות יהיה שלה. ובלילה הוא התקיים רצונה ויצאו עיניו מחוריהן והתגלגלו עגולות על המיטה אל כף ידה הפקוחה ושכנו בה עד בוקר. כשהתעורר ולא מצא שימוש לעפעפיו התרעם. התרעם כלפי עצמו כי לא הבין למצבו, ואחר כך התרעם מול העולם ומול ריבונו, ולבסוף כשפקחה גם היא עיניה והודיעה לו על עיניו הנתונות אצלה במשמרת, התרעם עליה. אך משום שנוקק לעזרתה לקום מן המיטה ולמרוח לו משחת שיניים על מברשתו, שתק. הצטערה כי כיער אותו דבר חיסרון העיניים, שני חורים של צלקות, אבל באמת לא ראה נשים אחרות והוקל לה במחשבתה. רק מה, עבר זמן וביקשה שלא יהיו לו רגליים ללכת לבתי אחרות. ובאמת נתקיים בידה בלילה, ונפלו רגליו מעליו והתגלגלו ארוכות על המיטה אל רגליה ונחו ביניהן עד בוקר. כשהתעורר לא מצא את רגליו, וכבר ניחש למצבו. לפני שהתרעם על עצמו ועל העולם וריבונו, התרעם עליה ועורר אותה בקולו, ובאמת הודיעה אותו שרגליו נתונות אצלה למשמרת. ולמרות כובד התרעמותו עדיין נוקק לעזרתה לצאת מן המיטה.

הצטערה מעט כי חיסרון הרגליים כיער את גופו בעינייה, אך באמת לא הלך אחר נשים אחרות והוקל לה במחשבתה. אבל חשבה שעתה אם יהיו ברשותו אוזניו ולא ברשותה ישמע הנשים האחרות ויהיה מצטער שהוא עמה. ובלילה נשארה ערה לראות אם מתקיים הדבר, וראתה את שתי אוזניו ניתקות מראשו ונגררות אל בין כפות ידיה, ונרדמה רגועה. כשהתעורר ולא שמע דבר, אף לא את קולו, ניחש את הויתור שעשתה, ועורר אותה לבתי מתרעם. שמחה על התרגלותו אליה, וידעה כי עבר גם במחשבתו קודם לכן כי לא נעימות אוזניו למראה, והטמינה אותן באותה קופסא בה הטמינה העיניים והרגליים. ואף-על-גב שחשבה תמיד כי קולו יפה, ידעה כי מעתה אם ישאר לו קולו תהא חוששת יום-יום כי כפי שהיא מחבבת אותו יחבבו אותו גם הנשים האחרות ויצורו עליו ועל יָצָרו. ולא ידעה כל הלילה האם מתקיים רצונה, רק בבוקר הניע את פיו בלי אומר דבר, ולא נודע לו הדבר, הרי לא שמע, עד שקרא לה כשהיה גבה מונח כלפיו ולא הסתובבה.

רצה להמשיך את הסיפור בהיקרעות של העור המתחילה ממקום ראשית הצוואר, בכאבים גדולים. ובת-דמותה אשר לא ביקשה בהיקרעות זאת, רק חשבה אולי תעלים תווי פניו שאין כמוהם לְיוֹפִי, מנסה לעוצרה ואינה יכולה, כבר הבשר פתוח. אבל בנקודה זאת עצר הסיפור, ולא ידע איך להמשיכו. אם תמשיך ההיקרעות, מה יקרה ביניהם, ואיזה מין אדם יהיה, ללא פניו, ואם תעצור ההיקרעות איך יוכל להמשיך ולהפריד מתוכו חלקים. האם ימשיך הסיפור ויתגלגל בן-דמותו ויתמעט וילך, וישמח את הקוראים הפסימיים, או שיתחילו חוזרים אליו איבריו חלקים חלקים מתוך צערה, וישמחו הקוראים האופטימיים. האם בסוף תבוא לידו בכל זאת אהובה אחרת, בשל חן נוסף שיוותר בו, ותמשיך להחסיר איברים מאיבריו, לשמחת האופטימיסטים. או אולי יתחיל הוא להחסיר מאהובתו חלקים, וימצאו עצמם הולכים ומעצימים אהבתם. קרא לאהובתו את פתיחת סיפורו בקולו, והתרעמה מעט על כי יחשבו כולם כי בה מדובר, אולי יציין במפורש בראש הדפים כי אין היא בת-דמותה, אינה רוצה שיכתוב את חייהם בסיפורו, וידעו כולם כיצד היא מתעוררת וכיצד הולכת לישון, וכמה פחדים הולידה בו, אם הולידה. והשביעה אותו כי אינה רוצה נקמה, ונשבעה במילים רבות. שלח את ידו לבדוק אם לא נחבאות בתוך כפות ידיה עיניו, ולא מצא סיבות להתרעם עליה.

סיפרה לו סיפור בתמורה לסיפורו, על אם שקראה לילדיה שקט, שלוהה, רוגע, דממה. והיתה קוראת מן המטבח: שקט שקט, בוא כבר לאכול. היתה פותחת חלונות וצועקת: שלוהה שלוהה, שובי כבר הביתה, חזרי מהרחוב. היתה צורחת: רוגע רוגע, סתום כבר. והיתה לוחשת:

דממה דממה, אם לא אשמע אותך אני מתחרשת. אולי תמשוך סיפור זה מן המילים המועטות ותעשה אותו כר נרחב, אולי אלגוריה לאומית של שקיעה נעצבת.

*

פעמים מול המראה הרגיש כי יש בו כיעור לאי-גבול, וחש מול דמות עצמו אי-אהבה מלאה. פעמים אחרות, דווקא כשהיה מביט במקרה בחלון ראוה של חנות שהפך מראה, הרגיש כי יש בו יופי כלשהו עמוק באמת, שאינו ניתן לשלילה, והבין אהבתה אליו ואהב גם את עצמו, והתנאה בתווי פניו ובמתאר גופו. ורוב הזמן זנח ההתבוננות בעצמו. אבל אהב להביט בה דרך התבוננותה בעצמה, ואף ראה עצמו דרך מבטה, והיתה נראית לו פתאום יפה יותר, ואז היתה מתייפה גם בעיניה שלה. נזכר שהיה אומר לו אביו אחרי שהיה מאכזבו והיה נאלץ להענישו, ובכל זאת אם הבנים שמחה, אין לך שמחה כשמחת אם, ואין לך עצב כעצב העקרה. תהא למה דיבר על האם כשהיא אינה מיודעת, והצמיד לעקרה ה"א ידיעה, מה ידע אביו מעצב העקרה. ונזכר כי פעם בסוף נעוריו, בעת שטיפת כלים החליטה נערה לא להיפרד ממנו, ומאז בכל פעם שהוא שוטף כלים מחשבותיו הולכות אחריה, ואחר אי-ההיפרדות. ופעמים רבות ביסורים של התלבטות היה פונה אל הכלים לשטוף. לנערה ההיא היתה בת-דודה מעט מבוגרת ממנה, ויפה ממנה לאין שיעור, והוא היה מתפלל תמיד למה אין לה בן-זוג, עד שאותה נערה החלה לפחד שמא הוא רוצה בה, ואמרה לו היא יפה מדי, אין איש יפה מספיק בשבילה. וכשנישאה לא הלך לחתונתה, אף-על-פי שהזמינה, מפחד שיפגוש שם את בת-הדודה עדיין לא נשואה, ויחטא בלבבו לאהובתו.

הקים לעצמו גניזה לכל גיזות חלומותיו, והיה משליך אליה פתקים מדי בוקר, שְׁיָדַע שאין מי שיאספם אחריו. חצי שעה ראשונה של בוקר היה רושם אותיות צפופות, ומשהשליך יכול היה להמשיך למלאכות יומו. ויום אחד קם מקול רעש גדול, והתחילו להרוס את הבניין שליד ביתו, מפילים הקירות עד היסודות, ומותירים בור אדיר. אילו סודות נסתרים בו, חשב, הורסים יסודות ישנים כדי להקים חדשים, מוזר היה הדבר בעיניו, מה מבטיח שלא יִהָרְסוּ החדשים. ואחרי ששבועיים לא יכולים היו לישון מן השעה שש בבוקר בשל הקריסה, החלו בונים ואיחרו השכמתם לשעה שש וחצי. היה קם וממהר ללכת לבית-הספר, מדלג על תה של בוקר ועל הרכבת סעודתו בכלי פלסטיק. והיא החלה מסרבת לישון אצלו, אומרת עד שלא תסתיים הבניה אני ישנה בביתי ואתה בא אצלי שני ימים, ושאר ימים אתה במקומך לבד, אלא אם אתה מוכן שיהיה לנו בית אחד.

היה נשאר אחר שעותיו בבית-הספר, כדי לחזור עם השקיעה, כששוכחת העבודה בבניין, וממתינה עלובה ועזובה למאמץ יום המחרת. מעט היה מוצא תלמידים שילכו אחר רעיוניו, נשאר ומלמדם אחר-הצהריים, והיה שמח עד אין קץ, מעניק להם כל תשורות חיבתו. קָשֶׁר קָשֶׁר בינו לבין אחד מתלמידיו שהיה מחזיר לו דבריו אחרי חודשים, דברים שאמר וכבר שכח שאמר אותם. אותו ילד היה נספח אליו מרוב חששותיו מפני הילדים האחרים, וראה בו את עצמו והניח לו כך. חקר אותו פעם הילד ושאל האם הוא חושב שיש יותר ציפורים מאנשים. כי נמלים יש יותר מאנשים, הסביר, אבל הציפורים רבות יותר או מעטות יותר. ומכיוון שלא ידע מה להשיב אמר לו אנשים. ומילים, רבות יותר מאנשים או מעטות? שוב לא ידע להשיב, וכי כמה שפות קיימות וכמה מילים בכל אחת מהן, ובכל זאת הסתכן ואמר מילים, כי זכר כמה מילים המציא לשמה, וכמה המציאה לשמו. עדיין לא הניחו תשובותיו את דעתו של הילד, והמשיך לשאול, והמשיך הוא לענות, וזה אינו שבע, וזה אינו יודע לאן השאלות מובילות. עד ששאל אותו, ושמחה יש יותר מעצב, נניח בין הורים, נניח בין חברים, ורצה לומר לו שמחה, ואמר לו שמחה, אף-על-פי שחשב אולי עצב, ואולי היה צריך לומר לו שיש מקום שבין שמחה ובין עצב, בו טמון רוב זמנם של בני-אדם ובנות-חווה, כשאין הם שואלים עצמם מה מצבם, עצב או שמחה.

ומכיוון שמצא עצמו בטל עד זמן השקיעה שהלכה והתאחרה, וזכר כי אינו מצליח בהשלמת הסיפורים שפתח, אך השתוקק לחצוב מילים בידי, השכיר עטו להיות כותב על מצבות, ובאחד ממקומות סיתות המצבות ליד בית-העלמין היה פונה אל המשפחות, ומשכנען לכתוב שיר מספד לכבוד המת על מצבתו. היה שומע מהם תיאורי המשפחה ותיאורי הנפטר, ופרטים יבשים של יום הלידה ושמות ההורים והילדים, ויום המוות, והשתדל להוסיף כאב אוהביו ומוקיריו. שקד הרבה על עובי האותיות וגובהן, עד שהשתלט עליהן והפכו יצירי-כפיו ממש. אף פעם לא הרגיש קרבה גדולה כל-כך אל האותיות כאשר היה כותבן בעט מעל דפים מעתה שהיה חורטן. למד צורות שונות לאל"ף, ואף היה משנה ביתה של ב"ית וגמלונה של גימ"ל ודלתה של דל"ית ואפילו אנחתה של ה"א ונו עליו תלויה אות וי"ו, והוסיף עליהן כתרים ונקודות, הכל עד ת"ו אחרון.

*

אולי אם תצא מצוף הדרש המתוק והנסתר אל הפשט הנצעק ברחובות, אולי תבוא סוף סוף בדרישות אחרי, תתבע אֶהָבִים או גירושין, אמרה לו חודש אחרי שהתחילה הבניה ולא באה שוב אל ביתו. אולי אם תגרש מעליך את שדי היסורין של המילים המסיתות אותך, המוליכות אותך מחוץ לבית, אל תוך עצמך, אז תשתוקק אלי יותר מלמילותיך המשתוקקת אל עצמן, שוב ושוב עצמן. דיברה אליו והוא שותק או עושה חשבונות של בעל מכולת בראשו. כמה זמן עוד תאמר דברים אלו אלי ועלי, ומה אני יכול לעשות כדי להפסיקה, כדי להשיב מילותיה לנדן. חשבה תאמר לו במילים פשוטות, תהיה לי איש ואהיה לך אישה, כך לא נולדת דת חדשה. ובמקום אמרה לו בוא ניסע, נעלה על אוטובוס בלי לדעת איה תחנותיו. עלה עמה.

נסעו נסיעה ארוכה. כשהסתיימה ירדו במדבר דממה, וחצו את הכביש לעמוד בתחנת האוטובוסים הנגדית, להמתין לחזרה. כך שש פעמים. עלה לילה ונשמו יחד את נשימותיהם אל תוך המושבים, מתאימים את עצמם לנשימת המנוע. התכרבלו זה בזה כעוברים, וצפו בירחים ובכוכבים המתאגדים מעליהם בְּמַגְנָה של שמחת אוֹרִים. אמרה לו הלוואי היה האוטובוס מסתובב כך במעגלים ירח שלם בלי לעצור, בין העיר למדבר, בין הלילה והיום, מתדלק בתנועה, ולא היינו צריכים לבחור. אבל אנחנו צריכים לבחור, יש נקודה ריקה בתוכי הכמהה לילד שימלא אותה, אם היא לא מתמלאת אני לא חוזרת אֶתְךָ לירושלים, אמרה לו. אמרה לו, הנסיעה הזאת ארוכה, אבל לא ארוכה מספיק כדי ששתיקותיך יספיקו למלא אותה, אתה צריך מילים.

סיפר לה על הכאב שחש בפעם הראשונה ששכב עם אישה, היא באה מעליו והוא התקשה כל כך לנשום שנשימתו פסקה, אך לא רצה להפסיק את מעשיה בתוך גופו ובלע את הכאב בחביונות שערתיו הדקות שתלשה בתנועתה. עכשיו כואב לי יותר, אמר, קשה לי כל כך לנשום שאיני יכול להוציא מילה, אבל את באה מעלי ואני יודע שאם אני מפסיק גם את מפסיקה, שוב אני משקיע את הכאב כולו בחביונות השערות הדקות, והן אינן נתלשות בהעדר תנועה. הילדים בבית-הספר לא מחכים לי שאחזור, למעט שניים או שלושה אולי. גם הסיפורים שלי גנוזים כולם מימי קדם, כבר אינם מקווים שבדור זה אשלימם, למעט אחד אולי שיסכים להופיע כראשית ללא אחרית. ובבית-הכנסת לבד מאותו זקן אין מרגישים בחסרוני. רק את מקווה לי ומחכה לי ומרגישה בחסרוני, ואינך מניחה לי לגנוז אהבתי באחת הפינות, לשלם עליה במעשים קטנים. את אומרת מספיק פדיתי חי במעשים קטנים, הגיע עת גדולים. אם אני עושה אֶתְךָ ילדה אני אב, ואם אני עושה אֶתְךָ ילד את אִם, ושנינו זוג נשוי עד אחרית-חיים, ואף בימי תחיית מתים של המשיח אנחנו מלווים זה לזה, ומי מעניק לי אומץ להחליט החלטה אלוהית כזאת, כשם שזימן הוא שאין לו שם חווה לאדם.

אם את מניחה לי אני מעתיק חפצי אל ביתך וקורא אותנו ביתי, ואת מחכה עוד מעט בטרם שאת ממלאת את רחמך בְּדורות הבאים, ואולי בכל זאת את מעניקה לי סיפור אחד או שניים לפתוח

ולסגור, ואני יודע שנגעתי חייו של תלמיד אחד או שניים בתלמודי, ואנחנו מכשירים את המטבח ומזמנים אותו זקן מבית-הכנסת ואת אשתו לסעודה עמנו. ביקשה ממנו עוד נסיעת אוטובוס אחת למחשבה, ושתקה שתיקה משתיקותיו. התחיל מספר לפניו וסופר לפניו, אמר לה מחזור אדם שלוש אלפים פעמים בכי שלוש אלפים פעמים צחוק, ואם זה כך הרי הוא נקרא מאושר, מחזור אדם שלוש פעמים חיבור, להוריו, לאשתו, לאדמה, שלוש פעמים ניתוק, מגוף אמו, מבית הוריו, מן העולם, ואם זה כך אזי קוראים אותו מאושר, ולאישה חיבור רביעי, לתינוקה, ועמו ניתוק רביעי, ואם זה כך אזי קוראים אותה מאושרת. המשיכה נסיעת האוטובוס, והמשיכה שותקת אותה שתיקה משתיקותיו. המשיך סופר ומספר עד שעצרה אותו, אמרה לו עד מתי אני מחכה בעוד אתה סופר ומספר ומוצא צידוקים, איני יכולה לחכות עוד.

חזרו מנסיעת האוטובוסים לביתו, ארזו את חפציו ופנו לצאת לביתה. עצר אותה לפני הדלת, אמר לה עלה בדעתי סוף לסיפור אחד שהתחלתי לפני שבע שנים, על איש שהתמחה בחפירת מנהרות. אמרה לו מה. אמר לה כמונו, אותה אישה תהא גבוהה מעט מאותו גבר, ותעמוד כך על הסף, ותפנה את ראשה אליו חזרה כשהוא יבטיח למצוא סוף אחר לסיפורם, ותשאל אותו מה כזה כמו שלך, של המיית לב כמהה ועייפה, והוא לא ידע לענות, כי יבין שה"מה" הזה שלה הוא שאלה גדולה יותר מזו שהתכוון לענות עליה, ורק יאמר לה באנחה משלו, תמיד חפרתי מנהרות ולא הבנתי למה האדמה הקשה ביותר נמצאת בקצה המנהרה ולא בתחילתה, ועכשיו אני מבין, תמיד הגעתי אליה מלמטה ולא מלמעלה.

ירושלים, 2005-2006, ה'תשס"ה-ה'תשס"ו.

התכווצויות

בִּלְלוֹת היא מציעה לי לכווץ את עצמי כך שאוכל להסתתר בתוכה. גם אני הייתי מסתיר אותה בתוכי לו יכולתי אני מרגיע את עצמי ומתכווץ. אבל פעמים רבות קורה שהתכווצותי אינה מספקת וכואבת לי הכניסה בשער גופה והיא ממצמצת כאילו עומדת לחזור בה מהצעתה אז אני מבקש אולי תקל עלי ברכותה. והיא אט אט קולטת אותי חזרה אל תוך הרחם ההומה שלה המלא קולות כמו נשימות שלי ושל דגים הרבה. ואני שואל אותה כשכל איברי כבר בתוכה האם כשאהיה כולי בתוך גופה אוכל לחזור ולהתרחב ולצאת לאוויר העולם והיא עוטפת את גופי בשרירי בשרה הרכים ואלו משרים על גופי רפיון הפוטר אותי מן הצורך להתעמת עם השאלה שנשאלה ועם הצורך לשאול שאלה חדשה. ופתאום שוב הטבור פתוח שוב הפה נסגר שוב מחזור הדם שלי מתאים עצמו לקצב פעימותיה. ואני לומד איך אפשר לינוק מן הפטמות גם מבפנים וידי נשלחת ללטף את לב הנאתה הפועם ואני שמח לראות איך היא מתחילה להישפך החוצה מתוך הקליפה היציבה של חיי היומיום שלה פחות זהירה משהיתה לפני התכווצותי.

אבל כמה שבועות עוברים ואני מתחיל פוחד אולי התכווצתי יותר מדי אולי גופה הגדול לא יוכל להסתפק רק בי. ואני מתחיל להתכוון ללילות הבאים אולי בהם היא תציע את גופה לגברים אחרים מכווצים. אני מתחיל לדקלם לה סיפורים ארוטיים אל תוך שנתה רואה כיצד גופה נמתח כיצד עורה מבריק כיצד ראשה נופל אחור בהנאה שפוף על הכרית וכל נהרות גופה מתעוררים בגעש חלומות. כך הרבה לילות אני עושה לה מערבולות אך הן הולכות וקטנות עד שגם אני איני מרגיש בהן. ולילה אחד אני שמח איך גופה מתמלא אלכוהול איך אדיו גורמים לגופי לרחף בין הכבד לריאות. ואז מתעצב כשמתגלה לי שגבר אחר עכשיו גדול ממני דופק בשערי גופה להפילם. בניסיון נואש להגן על מבצרי אני מתנפל בחשכת המערה על איברו הענק אך כל מכה שלי נענית בצעקות המתגברות שלהם הנהנות מנשיכותי הקטנות ואגרופי הדקיקים. מודה בכישלוני להדוף אותו אני נסוג ומתייצב כשוער לעצור את שעטת זרעיו הזעירים ושומר על הביצה בגופי נדקר על-ידי אלפי זרעונים עד שהם נופלים מתים ואני נרדם שמח כי לא יקום לצדי מתחרה בדמות עובר חדש.

כמה לילות עוברים ושוב אני שומע אותה מציעה מתוך שנתה הפעם לו לכווץ עצמו כך שיוכל להסתתר בפנים גופה והוא מנסה הרבה שעות כואב ולא מצליח שריריו מוצקים מדי וזרועותיו עבות מדי. ובבוקר הוא עובר את המפתן הרך קטן ומותש כל-כך עד שאני ממהר להפנות את רחמי אליו ולהביא אותו אל מיטת הרחם ואל דמעות הפטמות. והוא רק משתאה מעט על נוכחותי מולו ועל מערומי גופי שהתרגל לחיות לבד בתוך גופה החשוף לי מבפנים אך מפקיר את כל גופו בידי. ואחרי כמה לילות אנחנו כבר חברים אני מלמד אותו את כל סודות הגוף: מהיכן רצוי להתרחק ולאן כדאי להתקרב ומה לתועלתו ומה לתועלתה. וכל הימים אנחנו מתחלפים – פעם הוא יונק מפנים שדיה ופעם אני יונק, פעם הוא נח ברחמה ופעם אני נח, פעם הוא מתחכך בשפתי ערוותה ואני מקשיב למוזיקה של פעימות לבה, ופעם אני מוציא את ראשי נושם אוויר בין תלתליה התחתונים. וכשמגיע גבר חדש שוב איננו פוחדים אחרי עשרות תרגולים אנחנו מכים ביחד באיברו הענק הפעם לא בשנאה הפעם בקבלה ממריצים את הנאתו והנאתה ואז נלחמים כשניים בשטף הזרעונים התוקפים ביצה חדשה ומצילים את מקומנו מפני ריבוי הילדים.

וכשהוא מגיע חדש ומפוץ אל תוך גופה אנחנו מקבלים אותו שנינו בהבנה ומפשיטים ביחד את גופו המותש סוחבים אותו על גבינו אל הרחם מורחים עליו שמנים ובשמים ונותנים לו לישון שנת ישרים. ואחר כך כשהוא מתעורר אנו מדריכים אותו בדרכי חיינו ומספרים לו כי ישם לב לפני גופו כבר אין בו עצמות כבר הכל רך בתוכו וסביב הכל רך ורירי צריך להיזהר פחות בנפילה

ומספרים לו על שליחת הנגיסות באיברי הגברים הזרים החודרים ועצירת הזרעונים ומספרים כי כל אחד בתורו יונק ובתורו מטפס אל חוץ שפתיי דבש ערוותה ואז חוזר צולל ומעמיק.

אחרי שנה שעברה אנחנו כבר קרוב לעשרים ומתרבים מסתובבים בכל חלקי גופה וכל אחד מסתפק באחד חלקי עשרים של החלב שלה ובאחד חלקי עשרים ממנוחת רחמה ובאחד חלקי עשרים מתענוגות שפתייה. כמה נדדו עד אל כפות רגליה ולעיתים אין רואים אותם שבועות אבל כאשר מגיעה משמרתם להתייצב למגננה מול הזרעונים התוקפים כל פעם מתייצבים ארבעה כשוערים הם מופיעים ואחר-כך הם מקבלים את פני החדש מפשיטים אותו ומעניקים לו חיוכים מרגיעים וכולנו כל השאר זמננו פנוי יושבים בחדרי לבה ומשחקים שש-בש ודמקה חושבים מחשבות שמחות על חיינו הקטנים גדולים בתוכה כדי לשמח בהן את לבה.

ספר אחד בחייו

פרשנות לשיר "אדם באמת אינו צריך" של אמיר גלבו

בילדותה כשקיבלה מתנה ספר שיריו של אמיר גלבו למדה שאין אדם צריך או צריכה אלא לספר אחד בחייה. ולא היתה בטוחה אם לספרו שלו התכוון המשורר אבל מאחר והיתה כבר בת חמש-עשרה שנים ומצפה מול הַרְי המילים בחרה לנסות. הסיגה עינייה מכל יתר ספרי העולם ואת ספרה שלה צופפה אט אט עם מילים של פרשנות סביב לשירים כאילו היתה היא רש"י ותוספות והוא להקת תנאים ואמוראים. ואחר-כך הוסיפה שורות בין שורות עד שהיו כבר כל העמודים מתמלאים ונותר לה רק לצרף אותיות בין מילים והפכו השירים בלתי-נראים כמו טבעו בדיו חייה. ואז למדה כי צריכה אישה או איש שיהיו חייה עשויים תמונות פרגמנטים וקרעים. ולמדה כך לא מתוך ספרו אלא מתוך חייה. ובמקום ללמוד שירים מראשית עד אחרית התחילה לומדת שורות ומילים וצירופי-מילים ואותיות ותווים ונקודות: הנה באה שמחתי אלוהי (דיקלמה מול המראה) עד יִמְסו דמעוטיי את האבן בתוך חשרת דממה מעיקה (ואני ידעתי אהבה). היא ידעה אהבת ספר אחד וקידשה אותו כאברהם עמוד העולם באותה להבת קנאה מתוקה. אבל את בשורתה ביקשה לסגור מן הרבים ואת שיריו להחביא בביטנה: כל אישה או אדם צריך או צריכה ספר אחד אבל ספר משלה. ומשלה הפך הספר בהתמלאותו בכתב-ידה ובטביעות-אצבעותיה ובמעט מעט מרסיסי פנים ירכיה.

אך האחד לא החזיק מעמד: כריכתו התפוררה ודפיו התפרקו והיא יצאה מעולמה מעולמו. מבוגרת בשנים ובעלת עוד ספרים רבים החלה כותבת ספר משלה שהמילים בו אינן פרשנות לדברי אחרים (כך היא חשבה). אהבה רבה כל-כך שיקעה בלב העמודים הלבנים ודמה רתח בכלי הקיבול השונים: שירים וסיפורים. וכשפרסמה פרסמה לאנשים רבים כי בעצב שעוטיה לא מצאה אדם אחד או אחת שתוכל להסתפק בעינייה הקוראות. אחד או אחת שתוכל כל חייה להסתפק רק במילותיה הנקראות. אנשים רבים קוראים ומגלים רסיסי מילים ושברי ציורים של משורר אחר בתוך דבריה. של זה המשורר הידוע אמיר גלבו. רק משפט אחד השאירה המשוררת החדשה בספרו של המנוח בלי שנגעה בו (קבע או קבעה אחת המבקרות): אדם באמת אינו צריך אלא לספר אחד בחייו. רק משפט אחד שלם הוסיפה היא משלה (הוסיפה וקבעה אותה מבקרת): בכי לבי בדמי בועט בריקות בטני בריקות חיוכי.

המבקרת הורידה דמעות כנחלים כשחשבה על המשוררת הקוראת מילותיה. וגם פי המשוררת צמק מתוך דמעה כשנזכרה במילים ששכחה. וסילקה שנית כל הספרים מספרייתה גם את ספרה שלה רק הותירה את זה העותק החדש של גלבו שקנתה שוב באחת חנויות הספרים. ולמדה שוב כי אין היא צריכה באמת אלא לספר אחד לצידה. וזה הספר הלא הוא באמת נכתב בדמה בוקר בוקר כחדש ומפרש את חייה עד כי לא תדע מה היו חייה בלעדיו. אינה זוכרת זכר מחייה לפניו והיא משננת לעצמה: ספר תורה נברא קודם לעולם והוא תוכניתו והוא פרשנותו וספר זה נברא קודם לי והוא תוכניתו והוא פרשנותו.

הפסיקה אותה משוררת כותבת שירה ואילו המבקרת פתאום הרגישה כמו קיר חסר עיניים מגשש גם אחריה ומסתכן ליפול עליה חיים. הראתה לו עורף ולא פנים ופנתה אל שולחנה ממשיכה כותבת ביקורות לספרים רבים מודיעה בציבור חסרונותיהם הנסתרים. כפי הרגלה היתה דורכת לשונה כקשת ויורה חצי מילים מוכנים מאשפתה. הביטה אחור ועדיין אותו קיר חסר עיניים גדול של ספרייתה מאיים לקרוס על שולחנה והיא קמה ומשכה מתוכו שיריו של אמיר גלבו כחולים ואדומים ומנקרים במוחה ומצאה עצמה חוזרת וקוראת בשירים עיפה ומתעוררת חליפות ולומדת גם היא אהבת הספר האחד.

ולקחה כל הספרים שצברה על מדפיה להוריקם אל הרחוב אחד אחד. ירדה ועלתה והניחה הספרים עד שבנתה חומה לפני הבית פונה לרחוב ובתוכה גם אלו הספרים של אמיר גלבוע ואלו כל הספרים שביקרה בחייה וגם הספר האחד שעל כריכתו חתימת שמה. ונשארה רק עם ספר שיריה של זאת המשוררת החדשה שכולו משחקי פירוק והרכבה בגלבוע המוכר לה. וחזרה אל ביתה והנה הקיר חסר העיניים אינו נטוי ליפול אינו הולך אחריה והיא מראה לפניו פניה ולא עורפה הקשה לוחשת לו אתה חסר הפה לקלל ולברך. ולמדה ושיננה וגילתה הספר האחד שלה והניחה עצמה להתפרש על-ידו ואספה בתוכו שמות לתחושותיה וגדרים לגדור בהם את מילותיה. ותיבות עבריות שפגשה בתוכו קצרות וארוכות היו לשפת תפילתה עמה פנתה בדרכה בין חדרים ומחשבות משם מקום המיטה עד אל שם מקום החרטה והחזרה.

כך שתי נשים נהרות מן הספר והרות אותו.

וגלגל עולם טובב כגלגל הזמן סביב מרכז שהוא תמיד נקודה עלומה שאין לה מִכָּר בעולם. וחיים אנשים בחללים נפרדים פרושים זה מזה ולפעמים נוגעים באותם מעשים ומשלימים זאת בזאת מילים. אומרת אחת: כל חייו של אדם יכולים להתקבץ לעיניו בִּסְפֵר פְּתוּחַ אחד שְׁלִיטָה מִמֶּנּוּ אדם באמת אינו נִצְרָךְ. אומרת שניה: יקרא בו דף אחר דף ויום אחר יום וירגיש אֵיךְ הַזְמַן נִמְזַג בְּקִרְיָתוֹ וְאֵיךְ הָאוֹתוֹת הַשְּׁקִטוֹת מִפְרָשׁוֹת אֶת חֵייו וּמוֹתוֹ. אומרות שתיהן: וְאֵל הַסֵּפֶר הוּא יֵאֱסֹף בְּרַחֲמֵים רַבִּים אִם יִקְפִיד לְאֶסֹף אֵלָיו אֶת הַסֵּפֶר הַנֶּעֱזֵב שֶׁבְּאֵמַת אֵינוֹ צָרִיךְ אֶלָּא לְאֶדֶם אֶחָד בְּחֵייו. רואות שתיהן את עברן דפים מתפזרים שאם יכונסו יום אחר יום ודף אחר דף שוב לא יהיו אבודים. וְהַסֵּפֶר קוֹרֵא בְּהֵן זִמַּן אַחַר זִמַּן וְתוֹנֶה אַחַר שְׁמִחָה וּמוֹזֵג אֶת סְלִיחוֹת וּטִינּוֹת חֵייו אֶל עוֹמֵק הַדְּפִים הַמִּתְפַּזְרִים בְּיַדְהֵן. כך שתי נשים קוראות שני ספרים ולשתיהן משא כבד הופך מילים חרוזות והברות בודדות לובשות צורת עוגנים אבל הן גם משקולות המושכות לקרקעית שֶׁאֵין בָּהֶן סוּף. וְחֵייוֹן דְּפִים חֲבוּקִים מֵעֵטְפֵת אַחַת. וּמוֹתָן – עוֹד לֹא נִכְתַּב – הוּא סֵפֶר נֶעֱזֵב וְעֵצֵב סֵפֶר נֶעֱזֵב נִשְׁכַּח נֶעֱלַב וְכַבָּה בְּסִגוֹר יָמָיו.

לא הלך הזקן אל ביתו

לא הלך הזקן אל ביתו, כי ביקש לנוח בכפר. נכנס אל בניין האכסניה הישן, וביקש מיטה לשכב בה ופת לחם לטעום ממנה. מבוקשו ניתן לו, והוא נכנס אל החדר שהוצע לו. על השולחן נפרשה מפה לבנה, והוא ישב להשביע את רעבונו במעט מזון, ולהרטיב את גרונו במעט מים ויין זול. השמש הביטה בו מן החלון הרחב, והוא צמצם את עיניו. הוא נרדם לצד השולחן הנמוך, כמעט בלי שירגיש. אישוניו נסגרו מעצמם, וגופו מצא מנוחה על הרצפה הקרה. ובלילה מת הזקן. הדלת הייתה סגורה, החלון פתוח, והשמיים בהירים ונקיים. רק ציפור אחת גדולה נכנסה לשמור על גופו, בטרם הוא יעבור למשמרתם של בני-האדם, ולבסוף למשמרת נצח בעומק האדמה. וכשהפציע השחר נכנסה המשרתת הצעירה אל החדר. היא המתינה לצד הדלת, והתבוננה בזקן שנראה לה כקלף ממגילה עתיקת יומין, צהוב, סדוק, בלתי קריא ומסתיר סוד. כשהתקרבה היא ראתה שפיו פתוח אך אין בו נשימה, וגופו דומם, ונזדעקה. באה בעלת-הבית, ושני אורחים, סטודנטים צעירים, שאכלו באותה עת בחדר האוכל. הם נכנסו והנערה נמלטה, פניה חיוורים. בעלת-הבית שהייתה אישה לא צעירה ובריאת גוף צחקה בקול רועם למראה בהלת המשרתת, וניגשה אל האיש הזקן. גופו לא נע ולא זע, והיא הודיעה לשני האנשים שהתלוו אליה שהוא אכן מת. באותה שעה פרשה הציפור הגדולה כנפיה ויצאה מבעד לחלון, ובעלת הבית נרתעה לאחור, כמעט נופלת. עתה היה זה תורם של שני האורחים לחייך לנוכח חולשתה ופחדיה של אישה זאת. וכך הם המשיכו לעמוד סביב לגופה עוד כרבע שעה. שיחתם נעה בין ענייני חולין, עניינים שברומו של עולם, החיים והמוות, ושתיקה. בעלת האכסניה אמרה שאין המת באחריותה, אלא באחריות משפחתו, בניו ונכדיו וניניו, ועליהם לדאוג לסידורי הקבורה והוצאותיה. אחד האורחים הציע שתקרא היא לרופא הכפר, כדי שתיוודע סיבת המוות ולא יוטל צל על האכסניה ובעליה ומעורבותם במקרה. האישה קיבלה מיד את ההצעה וקראה למשרתת. זאת באה נפחדת, מהססת אם להתקרב לדלת, הולכת על קצות אצבעותיה כדי שלא להעיר את המתים, כמעט לא נושמת. המשרתת הייתה נערה צעירה כבת שש-עשרה שנים, שהוריה עזבו את העולם וקרוביה שלחו אותה לעבודה זאת. מעבידתה אמרה לה לגשת לביתו של הרופא ובמקרה הצורך אף להעירו, כדי שיבוא בדחיפות. הנערה שמחה לצאת מן הבית שריח המת שבו נדמה היה לה שצר עליה. היא רצה לבית הרופא, לקול נביחות כלבי הכפר. ובחדרו של הזקן נשארה האישה ואחד הסטודנטים. השני חזר לחדר האוכל שבקומה הראשונה לסיים את ארוחתו. הנערה דפקה על דלתו של הרופא, ולאחר זמן רב פתח את הדלת רב-המשרתים. הוא הודיע לה שאדונו עדיין ישן, לאחר שבאמצע הלילה הוא נקרא בדחיפות לכפר הסמוך. הנערה פצחה בתחינה אל רב-המשרתים שיבקש את הרופא לבוא, מאחר והדבר אינו סובל דחוי, ומלבד זאת, האכסניה כלל אינה רחוקה. רב-המשרתים הרכין את ראשו השב, קימט מצחו, ודחה בתוקף את בקשת הנערה. האדון כמעט ולא ישן בלילה שחלף, הוא הסביר לה, ואסור שמנוחתו תופרע בשנית. הוא הציע שהיא תלך למטבח, ותמתין שם יחד עם הטבחית ועוזרתה, ואולי אף תסייע להן. הנערה נאלצה להיכנע לו ומצאה לה עיסוק במשק ביתו של הרופא. בחדר האכסניה התיישבה האישה על המיטה שנותרה מסודרת וחסרת שימוש מן היום הקודם, ואורחה, גבר צעיר בעל ארשת פנים רצינית ומלאה בחשיבות עצמית, עמד ליד החלון, וחיפש את בית הרופא בין בתי הכפר. הסבריה של האישה על מיקומו לא סיפקו את דעתו והוא החליט בעזרת הגיונו איזה בית יאה שיהיה שייך לאדם מכובד כרופא. האישה שמצאה בו עוגן בעת צרה שאלה אותו לדעתו, האם מן הראוי להניח את הזקן על המיטה. הצעיר שלל זאת והסביר שאין לגעת בו, למקרה שיהיה צורך בחקירה. איזו חקירה? נחרדה האישה. חקירה, שנה הצעיר ולא פירש. הנערה שמאסה בעבודה בבית הרופא, ובטבחית שרדתה בה, הודיעה שהיא מחויבת לחזור לאכסניה כדי להודיע על העיכוב למעסיקתה,

ורק אז היא תשוב. חדר האוכל ששכן בכניסה לאכסניה היה שומם כשחזרה הנערה. האורח השני גמר את סעודתו ועזב. הנערה עלתה במדרגות, רועדת מקול נקישות רגליה על העץ, ועצרה בפתח חדרו של הזקן. האישה סיימה לתנות את צרותיה באוזני הסטודנט הצעיר, אותו היא העריכה כאדם בעל השכלה, ונתנה את עיניה בנערה. גם הסטודנט, ששמח שבא הקץ על להגה הטרחני של בעלת האכסניה, הפנה את מבטו לעבר המשרתת. היא הסבירה להם את סיבת העיכוב: הרופא כמעט שלא ישן בלילה, ורב-המשרתים מסרב להעיר אותו. שוב נשלחה הנערה כדי לדחוק ברב-המשרתים להקיץ את הרופא משנתו, מאחר והעניין נוגע לשלום הציבור ממש. הנערה השתדלה שלא להביט בזקן, אך עיניה שיטו בה – היא ראתה את ראשו המוטל על הרצפה, ונדמה היה לה שהוא התנתק מן הגוף. היא איבדה את עשתונותיה ונמלטה אל הרחוב. בבית הרופא שב וסירב רב-המשרתים לכל בקשותיה, והיא, נכלמת ומבוישת, שבה אל המטבח, להיות מטרה לחצי הלעג של הטבחית ושל עוזרתה, שהייתה בת גילה, אך פחות יפה. הנערה סיפרה לעוזרת בלחש על מה שארע באכסניה: הזקן שנמצא ללא רוח חיים, עם העוף המוזר לצדו, שהוכיח בלי ספק שהיה זה מכשף שמת בלילה, בעלת האכסניה שישבה על מיטת המת, לא הרחק ממנו, ממתינה לרופא, והאורח שאמר באוזניה משהו בדבר חקירה וקבורה. העוזרת האזינה לסיפור בהלתה של הנערה מתוך השתתפות והבנה, אבל כשהבחינה הטבחית בשיחה הערה שהתנהלה בלחש בין שתי הנערות במטבח, והחלה מעירה הערותיה, חזרה גם העוזרת לסורה והצטרפה ללגלוג. האישה החלה ממלמלת בחדר שבקומה השנייה שבאכסניה תפילה להשכמת הרופא. הסטודנט תלה בה שתי עיניים צוחקות, ובאותו רגע נייער הרופא ופקח את עיניו, וקרא לרב-המשרתים שיעזרו לו ברחצה ובגילוח. בסיום מלאכות אלו דיווח רב-המשרתים לאדונו על הנערה שבאה מן האכסניה וסיפרה שאחד המתאכסנים שם מת בלילה וגופתו מונחת על הרצפה בחדרו. הרופא התעכב על פרט זה, שהגופה מונחת על הרצפה, וביקש הסבר, אך מאחר ולא היה הסבר כזה ברשות רב-המשרתים, החל הרופא פורס לאיטו את קורי החלום ומתכוון לשליחותו. הרופא התלבש בקפידה, כבכל בוקר, ושם עליו את חולצתו המעומלנת וחליפתו המגוהצת. לאחר שצחצח רב-המשרתים את נעליו השחורות, ירד הרופא ואכל ארוחה דשנה, שתה תה רותח, ויצא אל האכסניה. הנערה עקבה אחריו ממרחק של מספר מטרים, ורב-המשרתים ששימש גם כמזכירו האישי ועוזרו, הלך לצדו. בכניסה לאכסניה, בחדר האוכל, עמדו מספר אנשים וניהלו שיחה ערה ורועשת עם הפונדקאית. כשהם ראו את הדוקטור הם השתתקו ופינו לו את הדרך ביראת כבוד. הוא עלה, ואחריו רב-המשרתים והפונדקאית, ואחריהם הנערה, והם נכנסו כאגודה אחת אל חדר הזקן. שם נשאר הסטודנט לבדו לשמור על הגופה. הנערה פחדה מן המראה ונעמדה מאחורי רב-המשרתים גדול הגוף, שלא סירק באותו בוקר, כך היא הבחינה, את שערו הלבן. הרופא פנה לשאול שאלות רציניות וכבדות משקל את האישה והאורח הצעיר, קודם שטרח הוא לגשת ולבדוק את הגופה. האישה ענתה על שאלות הרופא בהתלהבות, מניפה את ידיה לכל הכיוונים, ומפרטת דברים שאינם ממין העניין. הסטודנט השיב ביובש ובקצרה, מסיר את משקפיו כל פעם שהופנתה אליו שאלה, ומנגב את עדשותיהם. ולבסוף פנה הרופא לנערה שלא ידעה מה להשיב, גמגמה, ופרצה בבכי לנוכח הזיכרון החי. בדיקות הרופא בגופת הזקן נמשכו עד שעת צוהריים, ולא העלו דבר. הוא מת בלילה בשל גילו המתקדם, סיכם הרופא את מסקנותיו לפני הקהל. למקום נזדמן ראש המשטרה, שדומה שנפגע אישית מהכרזת הרופא שמדובר במוות טבעי, ולא במעשה עוולה שהפר את שלוות הכפר הרועג. הוסכם על ידי כולם שיש לסגור את החדר, כדי שלא יכנסו לתוכו עוברי אורח סקרנים, עד שיבואו קרובי משפחתו של הזקן. בעלת האכסניה התמרמרה על ההפסד הכספי הצפוי לה, אך התנחמה בכך שמדובר רק ביום או יומיים. למחרת הצטערה הפונדקאית על כך שלא סגרה את החלון בחדרו של הזקן. בשובה מן הבנק היא הבחינה בעוף גדול נכנס במעוף קל אל החדר. אנשים שביקרו בפונדק הבהירו לה שהיא לא הייתה העדה

היחידה למעשה: כל אורח בתורו סיפר על בעל-כנף שנכנס לחדר. אחד סיפר על ציפור שרוחבה שני מטרים לפחות, ושני על גוזל שראשית התיישב על אדן החלון, ורק אחר כך פרח פנימה. כינוס הציפורים בקומה השנייה של האכסניה היה לשיחת היום, והאישה נשאלה על ידי עובדת בחנות בדים סמוכה, האם היא בדקה מה מתחולל בחדר. האישה הרגיעה את סקרנותה של שכנתה והסבירה שדבר לא קורה.

חלף שבוע. אף זר לא בא לשאול על הזקן. אף קרוב משפחה לא הגיע לבקש את הגופה לצורך קבורה. והחדר לא נפתח מאז היום בו הזקן נמצא בו מת. בעלת האכסניה פנתה למפקד תחנת המשטרה, שיטפל בסוגיה. הוא הפנה אותה למועצת הכפר, שקראה לרופא להתייעצות. לבסוף הוחלט לשלוח שליח מיוחד שיעבור בכל כפרי הסביבה עם תיאור של הזקן וינסה לאתר קרובים.

חלף חודש. השליח חזר ללא תוצאות וראש המשטרה הציע לבעלת האכסניה לגשת שוב אל ראש הכפר כדי לפתור את הבעיה. ראש הכפר אמר שלדעתו נותר לטפל רק בנושא הקבורה, וזה באחריות אנשי בית-העלמין. שם דרשו ממנה כסף שהיא לא רצתה לתת ומסמכים שלא היו ברשותה.

לנערה מלאו ארבעים שנה. היא בעלת האכסניה, האישה מתה והורישה לה אותה. אורח זר ומבוגר מגיע ומבקש חדר לנוח בו. היא עונה לו שאין חדרים, כולם תפוסים. כולם? הוא שואל. והיא עונה, מעט יותר מהססת, כולם תפוסים. מה עם החדר של הציפורים, זה עם החלון הפתוח שפונה לחזית, הוא שואל. בחדר הזה אנחנו לא נוגעים, היא עונה, ומספרת את הסיפור. ומאז לא פתחתם אותו? הוא תוהה. לא אני ולא בעלת המקום הקודמת, מסבירה הנערה. אולי הגיע הזמן, מציע הזר, ומתחיל לעלות במדרגות העץ. אני לא חושבת, אומרת הנערה, אבל הולכת אחריו. יש לך מפתח לחדר? הוא שואל כשהם נעצרים לפני הדלת. היא שולפת את הצרור הגדול, ומושיטה לו מפתח ישן. את כל המנעולים האחרים כבר החלפנו, היא מתנצלת. הזר מסובב את המפתח פעמיים, והמנעול נפתח בלי כל בעיה, הוא לוחץ על הידית, והדלת נפתחת לאיטה בלי קול חריקה. הנערה עומדת מאחורי גבו של הזר, מוסתרת, ורק כשהוא צועד אל לב החדר, היא מביטה פנימה, בחשש. הקירות מביטים אליה עירומים, והחדר כולו ריק, לבן, נקי, מואר. להקת ציפורים יצאה את החדר כשהם נכנסו, והיא ראתה אותם לשניה נושאים עמם את שארית בגדיו של הזקן אל מחוץ לשמי הכפר. ורק עוף אחד, גדול, שחור, לא נבהל מהם, ניצב גאה באותו מקום בו היא מצאה את הזקן מוטל מת יותר מעשרים שנה קודם לכן. הציפור זקפה את ראשה, ונראתה לנערה כמו נר זיכרון.

הנערה הורתה לסגור את הדלת לתמיד, לא לפני שהוצאה מסגרת החלון, כדי שהוא יישאר פתוח לעד.

הרשעתה של סכין

אחרי הרצח התכנס בית-הדין. הוא התכנס במקום הרצח, באמצע הדרך בין שתי ערים, על הר לא גבוה ולא נמוך. אב בית-הדין היה מוטרד מכך שלא נמצאו האשמים. מועד המשפט התקרב, וחששו הלך וגבר: אפילו חשודים לא נמצאו. יום לפני הדיון הראשון נמצאה הסכין, לא הרחק מן המקום בו נמצאה הגופה, קבורה תחת רגבי אדמה רבים וסלע גדול. סכין גדולה, חדה, כסופה, מתחילה להעלות חלודה. הניחו את הסכין על ספסל הנאשמים והחלו במשפט. התובע, איש צעיר, קרא לחוקר הפתולוגי אל דוכן העדות, ואחר כך לאנשי המשטרה, לשומרי המוסר המקומיים שהבהירו את חומרת המעשה, ולסכין. נרשם בפרוטוקול סירובה של הסכין להתייצב מול התובע ולסייע במציאת האמת. הסניגור, איש זקן, מונה על ידי בית-הדין. הוא עשה את מלאכתו באמונה, והשקיע את כל מרצו ואונו, את כל ימיו ולילותיו, בחיפוש אחר סיבות אחרות למוות, שאולי יקלו בעונשה של הסכין: הלם, באם היה הרוצח קרוב משפחה, אולי שביתת לב, אם היה הנרצח נוטה לכך, אגרוף שניתן לפני המעשה ועילף את הקורבן, או חנק. בית-הדין סירב לקבל את דעת הסניגור. אב בית-הדין אמר באכזבה גלויה שהסניגור סטה מדרך הישר בדרך טיעוניו. בכינוס ארוך במיוחד נקבע גזר-הדין: זריקת הסכין מן הצוק הקרוב אל מימי המפרץ, קבל עם ועולם, וטביעתה בים-התיכון. על הסניגור הוטל להשליך את הסכין. משלא מצא הוא דרך לחמוק מגורל זה, גמלה החלטה בלבו. מראש הצוק, מחובקים ומשלימים עם עונשם, קפצו אדם וסכין. היס-התיכון קיבלם בשתיקה ומצא להם מקום.

.א.

אמרה ללדת בנה בכורה בארץ לידתה. זכרה כמה נעימים החודשים שלפני הקיץ בירושלים. היעדרות בת חמש שנים היא מביאה אל קיצה, גלות ממש. הצטערה כשלא בא איש מבני משפחתה לקבל את פניה בשדה התעופה, אבל גם קיבלה את הדבר בהבנה. הנה גם בעלה לא בא עמה לארצה. אמר לה, למה את עוזבת עכשיו, תבוא היא לראות את בתה יולדת כאן, ואני מקומי אינו שם, ביניכן. כל כך התרגלה שם למקומו שלו עד שהפך שלה. עד שקללה עצמה בבדיקות בשדה התעופה. שוב אנשי הביטחון מתפלאים על הדרכון, ומה עשתה חמש שנים בניו-יורק הגדולה, מה מביא אותה לשוב לכאן, מי ארז מזוודותיה.

במונית בדרך מלוד לירושלים שתקה. בהתחלה עוד המשיכה לדבר אנגלית, עם עצמה ועם הנהג, ואז השתתקה. לא זכרה את הכבישים צרים כל כך, את המכוניות קטנות כל כך, את האדמה חומה קשה כל כך. ביקשה כבר להגיע לירושלים, אל בית אמה, שם יחזרו אליה כוחות הדיבור וימשכו מעליה את השתיקה. הוציאה מתיקה קובץ סיפורים קצרים בתרגום לאנגלית של חנאן אלשיחי שקנתה בשדה התעופה. קראה בטיסה רק שלושה סיפורים, מן הסוף להתחלה, והתעכבה על סיפור אחד שגיבורתו נושאת את שמה. עכשיו רצתה להיזכר כיצד נפתח הסיפור ההוא. הציצה בו ומיד החזירה את הספר לתיק, פתאום נראו לה המילים קשות וחשבה אולי תקנה אותו בארץ במקורו.

הוא לא בא אחריה כדי שלא לפגוש את אמה ואחותה. בפעם היחידה שפגש את אחותה, היה זה חודשיים לפני החתונה, בבית בירושלים, היא חששה שהוא עומד להתאהב בה. ראתה בעיניו כי כל סימני השאלה שהיו לו עמה הולכים ונפתרים מולה ומשכה אותו מעליה. לאמה הם מימנו את כרטיס הטיסה לטקס הנישואין באמריקה. יותר מכל הפחיד אותו שהיא תציע לשכן את אמה אצל משפחתו, ולכן הכריז מיד שהיא תתארח בבית-המלון המפואר ביותר. שבעה לילות היתה שם האם וחזרה לארצה, ובטלפון מאז היא נשמעת לה תמיד עייפה. אמא אמא הכל בסדר היא אומרת, כן כן אלא מה היא עונה.

העמידה לפני את תמונת אחותה שלקחה עמה כשעזבה ומאז חיכתה בארנקה. התחילה מצווארה שהיה תמיד ארוך כל כך ונישא, ועלתה אל הפנים הצרות, ירדה אל הגוף השביר. אמא מצאת לה חתן, היא שואלת חמש שנים. איך אמצא לה, אולי לבעלך יש אח, נשדך לו אותה ואני אשאר כאן לבדי בלי שתיכן, היא עונה. אמא, היא חייבת להתחתן, לא טוב ככה, כבר אחותה הקטנה נשואה, והיא יפה מדי בשביל האבנים בירושלים. כן כן, אמה אומרת, אלא מה, חייבת להתחתן אבל אין איש רוצה אותה, אולי התכערה מזמן שהלכת, הבטן שלה דקה כל כך, גברים מזהים שלא תצליח להולדה. אמא, אני חוזרת עם בטן גדולה, בן זכר יהיה לי, נקרא לו על שם אבא. ואיך תבטאי את השם באינגליזית, מוטב תתני לו את שם אבי בעלך, כך טוב לך ולו. אביו עוד חי אמא. אז שם סבו. דיברה עמן, עם אמה ואחותה, כל כך הרבה בלבה, ששיחות של ממש, של קול ותנועות פנים ומבט, נראו לה מיותרות. מה יאמרו לה, שהתספורת החדשה אינה יפה לה, מין אופנה זרה, למה השער קצר כל כך, שהבגדים שלה כמו שאולים מסרט, כך מתלבשים שם. וידברו על הימים שלה שם והימים שלהן כאן, הכל חוזר על עצמו דק דק ואינו מניח. שוב ישאלו אותה אם לימדה אותו ערבית ולא יזו מוזיקה הם מקשיבים שם ומה היא אוכלת, והיא תאמר שלא, למדה אנגלית והמילים קלות לה, כבר קוראת בעיתונים ובספרים ואף עם עצמה החלה לדבר אנגלית במחשבתה. רק כשהיא משוחחת עמן בתוך ראשה חוזרת הערבית. יביאו לפנייה את המאכלים, ובין שישאלו לעייפותה ובין שישאלו לבריאותה האצבעות יהיו דביקות מכל מיני המתיקה. ורעש הלב יתכסה בשקט של מילים.

דפקה על הדלת אף על פי שמעולם לא דפקה על דלת בית הוריה. לא שמעה קול ופתחה לאט, מאיפה רכשה את הזהירות הזאת המצטרפת לכל מעשה, גם הפשוט ביותר. ראתה את אמה יושבת. הביטו זו בזו רגע וניגשה לנשק לידה ולחבק אותה. הביטה לחפש היכן אחותה, ואמה אמרה, עדיין לא בבית, יותר מאוחר תגיע. וודאי חיכו לה כל הבוקר והצהריים כשאמורה היתה לבוא, וכשלא הופיעה הלכה אחותה לסידורי יומה. מה תאמר לאמה, על מה תספר לה, על מטוסים מתאחרים, על מסדרונות מתארכים בשדות התעופה, על קירות ולאורכם מראות בהן הסתכלה על עצמה וחשבה על הקמטים בפניה של אמה, על הרצפה שנועה תחתיה והיא חשבה שאינה זוכרת אם עיטרו קמטים את פני אביה. אמרה לה אמא אמא, וחזרה על כך עוד שלוש פעמים, עד שאמה אומרת, עכשיו יש לי בת אמריקאית, עם אנגלית של חדשות וסרטים וערבית של זרים, ונשקה לה פעמיים על מצחה מפייסת את עצמה, לפחות שמך נותר כשהיה, וחזרה פעמיים על שמה, לוחשת לה סמך סמך בתי, טוב שחזרת כאן ללדת.

יממה ומחצה קודם לכן נפרדה מבעלה בביתם, כל כך הרבה שתק לפניה שחזרה גם כן על שמו פעמיים לצד אוזניו או שפתי, אמרה גיושוע גיושוע, ואחר הוסיפה קיצור שמו גיוש גיוש שלוש פעמים, אמרה אתה אינך מקשיב לי כאילו כבר הלכתי, ואני עדיין כאן. הרבה דברים אנושיים זרים לי, רצתה לומר לו בשתיקה, כמו תחושת הזקן שלך בפנים הלחי, או ריח הזיעה שלך פעם כשהיית עם אישה אחרת, או חיוכי שלי כפי שהוא נראה בעיניי גבר במסעדה הומה בשעה שאני נושקת לאפך, או השמחה אודות אדם נופל בשדה קרב. הרבה דברים זרים גם לך, רצתה להוסיף ולומר, כמו הטירוף הזה שגוף אחר אוחו בי מבפנים עכשיו ומתאים את דפיקות לבו ללבי, או חודשי ההתעוררות שלי לאהבתך שהתרחשו בשטח הפקר שבין שפות והביאו אותי ללכת אחריך למדבר, או התחושה הנפלאה המבהילה הזאת שגופך נשמט מתחת גוף אחר מוסיף ליפול.

הוא הלך מעליה בלי לענות דבר, כל פניו התכווצו להעיד עליו כי הוא מתכוון לעזיבתה הסופית, אינו מאמין כי תחזור עוד מספר חודשים, אינו מאמין כי יגדלו ביחד ילד. היא חוזרת לארצה ולמשפחתה ולעמה והוריו ינשמו לרווחה, את הקיץ הוא חושב לעבור לבדו ולא יתקומם בקול. פקחה את עיניה וראתה מולה את אמה, גם היא עצומת עיניים. הזדקנה מאוד חמש שנים. חמש שנים בלי בתה, חמש שנים נוספות בלי בעלה, והאישה מזדקנת מאוד, הוסיפה סדקים בידיה ובפניה וכל גופה הצטמק. כל היופי והפחד בקמטיה. אכין לך תה אמא, את נרדמת אמא, כך נדבר מעט, אמרה וקמה אל המטבח. שמחה כשידיה ידעו ללכת אחר מקום כוסות הזכוכית הקטנות המעוטרות זהב, ומקום הסוכר, ומקום העלים המיובשים, ומקום שקיות התה, ווהעמידה לשתייה קנקן מעלה אדים. שתו מעט עד שאמה אמרה, נלך לישון עכשיו, אחותך תחזור מאוחר ובינתיים את עייפה מן הדרך ואני עייפה מן ההמתנה, ומחר היום ארוך. אולי אחכה לבדי לאחותי הציעה, ואמה ענתה, תשעה חודשים חיכית בבטני להכיר את אחותך, ועכשיו אין לך סבלנות לחכות לילה אחד.

למה ארוך מחר היום אמא, רצתה לשאול וכמעט שאלה. אבל שאלה באיזה חדר אישן, כאילו לא זכרה דבר מן העבר. הובילה אותה אמה למיטתה בחדר אחותה. אותה מיטה נשארה, והתפלאה, לא הוצאתן אותה, שמרתן עליה למה. והחלה מוציאה מתיקה פיזימה ישנה שנתנו לה הן לפני שנסעה, ונעים היה לה שאמה אָתה בחדר בשעה שהיא פושטת את הבגדים ולובשת עליה חדשים, כאילו דבר לא השתנה. אמה הניחה את ידה על בטנה ואמרה, עוד חודש את יולדת בתי, ומהיום את ישנה כאן עם אחותך ואנחנו דואגות לך, ואת אוכלת עמנו מאותו שולחן ושותה את אותם המים. ואם את מתגעגעת אל בעלך ואל העיר הגדולה שלו שלקח אותך אליה אני תולה לך תמונה שלהם על הקיר הזה הלבן, ואת נשארתי אִתי עד שהילד נולד ומקבל את שמו ומכיר אותי במבטו, ואז את יכולה ללכת. ויצאה מן החדר וכיבתה את אורו והניחה אותה במחשבותיה.

בלילה התעוררה לרגע כשנכנסה אחותה, ראתה אותה בעיניים פקוחות למחצה וחשבה כי עוד גבהה ועוד רזתה, ואמרה לה בשקט שלום בשעה שהיא התכופפה בהחלפת הבגדים. החזירה לה שלום עייף ונשקה על מצחה, ונכנסה לפנייה לישון. נרדמו שתייהן וחלמו שתייהן חלומות רחוקים. ובבוקר בבוקר העירה אותן האם בשעה מוקדמת, ופתחה עליהן את החלון, וצירפה אותן לעבודתה. הכינה להן קפה, ויצאה אל רחובות המסחר לשעה קלה, מותירה אותן לעבוד יחד.

ב.

אחותה קמה ועצמותיה ארוכות ומחודדות כסכינים. הרבה סכינים בתוך גופה עוטפים את ריאותיה, מותחים את גפיה עליונות ותחתונות, מחזיקים את לחייה למנוע חיוכים. פנתה אליה סמר אחותה הקטנה במילות ברכה קטנות, וסיפרה לה מעט על טעם חייה החדשים, ובתוכם עבודת בעלה ומראה הרחובות הגבוהים ותכולת ביתה החדש. והאחות הגדולה השיבה במילים יגעות על עבודתה כמורה במרבית הבקרים, ועל עבודתה כמוכרת באחת החנויות מרבית הערבים. כן, אותה חנות של זה ששמו נאסר עליה להזכיר בבית לפני חמש שנים. שתקה סמר והמשיכה לעסוק בידיה והתבוננה באחותה, ונראתה לה עצובה ממנה. האם תשאל אותה על אמן, וימיה הארוכים בבית הריק, על תמונת אביהן בסלון, המעוטרת בסרט שחור, על החומות הצומחות בין הרחובות.

הקשתה האחות הבכירה לאט את עצמותיה, ראתה בעיניים של סמר כי היא נמשכת לבוא עמה בדברים על אותו בעל חנות והקדימה אותה, מה את רוצה עכשיו, הגעת עד לכאן כדי לדבר איתי על כך, חמש שנים את שותקת כדי לדבר עכשיו. סמר העבירה את מתכת הסכין קרה על ציפורניה, ונזכרה איך אמרה לה אמה כשהגיעה אחריה לאמריקה לחתונה, אחותך אומרת שכחה להזמין אותי, הלוואי גם המוות ישכח להזמין אותי, ונושכת את שפתיה. אמרה לה סמר, מה אעשה, כל הזמן אני שואלת את אמא מתי תתחתני, כבר חמש שנים בטלפון שבוע שבוע, אישה צריכה איש לישון עמו בלילות, למה פסקתן מחפש, מה את מחפשת שם אצלו שאני לא מצאתי. חמש שנים את מחכה, סמר, חמש שנים? אנחנו ישבנו פה וחכיכינו שתודיעי לנו על ההריון חמש שנים, חודש חודשיים שלושה אחרי שאמא חזרה שאלנו למה את לא מודיעה על ההריון, ואז אני התחלתי לפחד, אולי אחרי מה שחפר לך הרופא בתוך הבטן החוצה את כבר לא יכולה ללדת. סמר, את לא יודעת כמה נאבקתי לא לספר על כך לאמא, שתפסיק עם הציפייה המטמטמת, יושבת ומונה ימים ושבועות, וגם כשאת הודעת שאת באה ללדת שכנעתי את עצמי שאת משקרת, וגם עכשיו כשאת עומדת במטבח עם תינוק בבטן אני מרגישה בבטן שלי שאת זאת שמשקרת.

הביטה בסמר המשננת בתוך לבה היא מרגישה בבטן שלה לא בבטן שלי, היא ממשיכה לדבר את כאבה, ונזכרה איך אמרה לה קודם שעזבה, בער בך פצע שפער אהוב אחד עד שהחלטת לברוח עם אחר ואת משכנעת את עצמך עכשיו שהתאהבת בו, ואני לא בורחת עם אחר, אני נשארת עם הפצע שלי. אז ענתה לה סמר אני אוהבת אותו באמת, אינה יודעת מה תענה לה עכשיו, רק זוכרת שלא ענתה לה סמר כאשר הזכירה לה כי היא שעמדה לצדה בזמן שהרופא חפר את חרפתה החוצה, היא ראתה אותה עם הדם חם בין הרגליים, היא ראתה אותה כשאמרה לעצמה בלבה שום ערבי כבר לא יקח אותי.

אם אִמָּן לא הייתה נכנסת לבית היתה סמר אומרת שתחזור כבר אמא ותפטור אותי מן הקנאה הזאת, את מקנאת לי, מקנאת בכל גבר שהיה לי מעולם. גם בבעלה היא מקנאת, בטוחה סמר וחושבת להתאכזר אליה, לומר אותך איש לא מוצא וזה אשר מכאיב לך, מה זה משנה ערבי או אמריקאי, גם את היית הולכת אחרי בעלי אם הייתי מוותרת עליו, אהבת אותו כשבא לכאן פעם אחת, עיכסת עליו עיניים, ועכשיו את הולכת אחרי עברי לחנות. אבל האם נכנסה והרגישה את הרוח

הרעה שחלפה ביניהן, ולא נשקה להן ולא אמרה מילה אחת טובה, רק הודיעה, שכחתי לקנות דבר מה בשוק, לכו אתן במקומי. יצאו בשתיקה והשאירו אותה בתוך המטבח.

שתי בנות שלי דבש, אומרת האם, נדבקות זו בזו וצועקות להיפרד, והיא מורידה את הסירים מן המדף. חמש עשרה שנים הבכורה ועשר שנים הצעירה לא באו בדרישות זו לזו, לא תבעו דבר, בירכו אותי ואת אביהן בשלום. ואז התרחקו כל אחת, וכל אחת שד ייסורין משלה מסית אותה אל מחוץ לבית, משלח אותה אל הרחובות ואל הזמן החולף, ואני איני רודפת אחריהן. זאת בורחת שם ושניה בורחת רחוק ממנה, וכל אחת דלת אוזנה כרויה להיפתח בחוץ ולהיטרק בפנים. ורק כשהוא מת מצאו דרך לחזור, מצאו דרך לשוב ואינן צועקות, ושוב הן נדבקות זו בזו ואני דבקה בהן. שנה, שנתיים, שלוש, ובתחילת שנה חמישית אני מרגישה איך הגברים מפרידים בין בנותיי. הולכות ומתייאשות מעצמן ומן האנשים עד שבסוף שנה חמישית אומרת אחת כי היא עוזבת לאמריקה, מה יש לה לחפש כאן, ושניה נסגרת בביתי, שוב אינה שייכת לעולם ולרחובות הנשרפים. עייפה מאוד משתיקה ומדיבור ממלאת האם סיר אחד מים ומניחה אותו כבד על הכיריים, לוחשת לעצמה הוא מתחמם ואני הגוף שלי קר.

עשר שנים שאיש שלה, בְּדָרִי, משקיף בעולם שמעבר ואינו יועץ עצה אחת טובה. מניח את משפחתו להתחלק בין יבשות ואת אישתו לחשב מה טעויות עשתה בחייה, כמה הן כבדות ואינן יכולות לסור מעל פי באר חסומה. בדרי אתה אינך מקשיב לי ואף-על-גב זאת אני פונה לך, כך היא פותחת תמיד את שיחותיה אליו. אני רוצה בדיבור של שניים, זאת אל זה ופה אל פה ופנים אל פנים, ואתה דבקה לשונך בעולם אחר ואין בך מילים עבורי, אני ממתינה. בדרי, אם אנחנו לא מסתכנים עכשיו שתי הבנות שלנו עוד שלושים שנה מדברות אל עצמן, ואין להן אפילו בדרי לפנות אליו. כבר עכשיו הן זהירות, הן מזכירות אותך בלי לומר את שמך, בלי לומר את כאבן, בלי לומר אבינו, כאילו רק אני כאבתי בעולם הזה על לכתך ואיבדתי איש. ואני עומדת להסתכן עמן, הימים ארוכים מדי בשביל השקט שלהן ושלי, והרחוב קרוע בין שתי שפותיו ואינו מזמין ללכת בו, קורע יום יום את שפיותי. איני רוצה לאבד עוד בת, אבל איני רוצה שתי בנות המאבדות את עצמן, ואם אני איני פותרת את זה בשבילן איש לא פותר. לא לימדנו אותן מספיק, אולי החיים לימדו יותר מדי. השתתקה ומילאה סיר שני והתיישה אומרת לעצמה הרגליים כואבות, עוד מעט ינוחו ואקום.

ג.

נכנסו שתי הבנות בשער העמוד, וסִמְר הרגישה איך מתבלבלים עליה הזמנים. כך בדיוק הרגישה לפני חמש שנים כשנכנסה בשער העיר ניו-יורק, כך הרגישה כילדה כשאיבדה את אחיזת יד אביה בשוק זה של העיר העתיקה. וכאן אין לה לא את אביה ולא את בעלה, רק אחותה עומדת מעליה גבוהה ואינה מחכה לה, נכנסת במהירות אל דרכי השוק. ראתה חבורת ילדים מתרוצצים מצד אל צד מוכרים מצתים וקופסאות גפרורים, וידעה כי אליה יפנו, פנתה אליהם ראשונה במבטה ושמעה אותם אומרים לה באנגלית, מצית בארבע שקל, רק דולר אחד. נבוכה מן האנגלית שבפיהם השיבה להם רק במנוד פנים, בלי להסגיר את הערבית שבפיה, ומיהרה אל אחותה. ואחותה אמרה לה, המוכרים והילדים יהיו בטוחים שאת תיירת ויפנו אליך באנגלית, בשבילם עם בגדים כאלו את לא יכולה להיות מכאן, והם ישמחו לגבות על כך מחיר גבוה, אבל החיילים היהודים יזהו מיד שאת ערביה ויפנו אליך בערבית, מה חשוב להם שהתחתנת עם יהודי ושאת חיה באמריקה עכשיו ויש לך בבטן תינוק חצי יהודי, מה חשוב להם איך את מתלבשת ואיזה ספר קוצץ את שערך, בשבילם נשאת ערביה כפי שיצאת מכאן.

מצחיק, אמרה לה, את זוכרת את השיר הראשון שלך, חיברת אותו בבית-ספר בכיתה ט' או י' כשבא שר התחבורה, או שר המשטרה, לבקר בבית-הספר בטקס הזיכרון לרבינו. את עלית על

הבמה וקראת שיר לכבודו. המנהל הכריז בהתפעלות שיר של תלמידה שלנו, בערבית פֶּצְחָא, ואת קמת ועלית ודקלמת בעל-פה, בקול כל כך יפה, והשר לחץ את ידך. כמה הייתי יפה וגאה, בשורות המסודרות שהעמדת, במילים שלא היתה בהן אפילו שגיאה דקדוקית אחת, בלחיצת ידם של המנהל והשר, בשתיקת כל התלמידים בטקס. ומאז כתבת עוד שירים, כתבת שיר לבעלך, לארץ החדשה שלך, לנו, משהו כתבת, נו, תראי לנו. אני כבר לא כותבת שירים, אמרה לה סמר, אין מי שיקרא אותם, מה, תקראי אותם את, ואת, כתבת שירים לבעל החנות, אולי על יופי אשתו כתבת בשירים, אולי על זיו ילדיו. עשו קניותיהן בשתיקה וחזרו הביתה במהירות אל אמן.

למה אנחנו טורחות על הארוחה הזאת הערב, שאלו אותה, רק שתינו ואת אמא בבית, רק שלושתנו אוכלות, אין גבר בינינו, לא צריך לטרוח כל כך הרבה על האוכל. והיא אומרת צריך, הארוחה הזאת תיתן מרפא לנפש, זמן רב מדי לא אכלנו כך, לא עבדנו יחד במטבח. הן חותכות והיא מטגנת, הן מרוקנות והיא ממלאת, הן ממלאות והיא תופרת, הן בוחשות והיא מתבלת, כך חמש שעות, והן טועמות מעט כל פעם, לראות כל דבר האם מוכן, האם זקוק לעוד בצל, עוד שום, עוד פלפל או קינמון. חמש שעות ואומרות זאת לזאת מילים כמו סכין, מזלג, קישוא, חס, העבירי, תטעמי, איך יצא, ולא אומרות מילים כמו גבר, אישה, ילד, אבא, נישואין, שיבה. חמש שעות שהן קרובות כפי שהיו כשחיו בבית אחד. וכשסידרה אמן את השולחן הניחה ארבע צלחות, ארבע כוסות, ופתחה הדלת. מי רביעי בינינו, שאלה סמר, את מניחה צלחת לאבא, שאלה אחותה הבכירה, רוחו לא יכולה לעבור דרך הקירות שהיית חייבת לפתוח את הדלת. והאם שתקה, ולא החזירה פניה לפניך.

כשהיה כל האוכל מוכן ומעלה ריחות של תיאבון, נכנס בעל החנות ואדמו פני שתי הבנות. זאת התפלאה כמה הזדקן, ולא האריכה בו מבט, וזאת הופתעה מן הבגדים השונים מבגדי היומיום בחנות שעטף בהם את עצמו. והוא רגע ראשון לא ראה את סמר וחייד, ואז ראה את מבטי אחותה אשר סימנו את השפלת עיניי סמר, וצעד אחור. חשב שיאכל עם האם והבת הבכורה, וידברו ברווחי החנות ובמשכורת הבת, ועתה לא ידע במה ידברו. ישבו לאכול ואמר ברכות לאם הבית, ונטל מן הפיתה בידו ולעס בכבדות כאילו אין עוד אוכל מונח על השולחן. אחרי שסיימו לאכול בלי דיבור, חוץ ממילים סתמיות של חיפזון, וביקשו הבנות להרים הצלחות מן השולחן, עצרה אותן האם. היא נעמדה בכל כוח שתי רגליה והצביעה על עצמה תחילה, כך אולי שלושה רגעים. ואז העבירה את מבטה על בנותיה, עד שנחת על בעל החנות, ראתה איך הוא ממצמץ כמבקש רחמיה, ופתחה, בת אחת שלי הרתה והפילה לך, וסמר שומעת ועוצמת את עינייה, ובת שניה אינה הרה, גם כן לך, ואחותה שומעת ועוצמת גם היא את עינייה, ואתה חי את חייך בשלום עם אשתך ובניך, ובביתך אין שלום מיום שעזב בעלי את העולם. ואני דורשת ממך היום להחליט, ולבחור ביניהן, במי אתה רוצה, בצעירה או בבכורה, תבחר היום ותקבל היום.

וכששמעה הבכורה את האם אומרת לקחת לי שתי בנות, זאת עומדת ללדת וזאת נעשית עקרה מיום ליום, ואני מבקשת ממך עכשיו לבחור, החלה בוכה ואינה עוזבת את מקומה. וכששמעה הצעירה את האם אומרת היום אני עומדת לתקן כל מה שקלקלת, אינך יכול לקרוע אותן וללכת כך, עכשיו אתה עומד ושופט ביניהן עד שתבחר, ואת אשתך מקדם שהמטת עליה קלון רב כל כך ברחובות אתה מגרש, החלה אף היא בוכה ונשארת במקומה. והוא שתק, עד שקם ואמר איני יכול, יש לי אישה ובנים, איני יכול לעזוב אותם, איך תבקשי שאפרק בית כדי לתקן בית, אם חטאתי לפני אלוהים חטאתי, ואלוהים ישפוט ביני ובין בנותיך, אני איני יכול. והלך בשתיקה. והבנות נשארן לשבת, והאם לעמוד, והן לא יודעות אם לקום כאמן ולשתוק במבט עיניים בדלת הפתוחה, היא לא יודעת אם לשבת ולבכות כמותן סביב לשולחן, לא יודעות הבנות אם לנחם האם על כישלונה, או

תנחם האם את בנותיה על כישלונן, אולי תאמר טוב היה לוי הייתי נותנת את הצלחת הרביעית לאביכן.

.ד

ארבעה חודשים נשארה בבית, ולא הזכירו ביניהן את אותה ארוחה. הבכורה חזרה למקום עבודתה בחנות, והאם ויתרה על האפשרות להכריע סופית את חייהן לטובה. עולם כמנהגו, אמרה, אין השמש משנה את כיוונה, ואף אדם זקוק ליותר ממספר חודשים כדי לשנות מסילות חייו. חודש סעדו את סמר, מבוקר עד ערב היו יושבות היא ואמה, ובערב היו יושבות שלושתן ומדברות. ובראשית החודש השני נולד התינוק, וסעדו אותו עוד שלושה חודשים, והרבה חיוכים בבית וביקורי קרובים. ונשם אוויר ירושלים, וסבב על רצפת הבית וסבתו קוראת אחריו בשמו, כשם סבו, ומזילה דמעות על מסילות חייה. ובראשית החודש החמישי ביקשה סמר לקחת מונית אל שדה-התעופה, אמרה הוא כבר זוכר את פניכן ולא ישכח, חייד אליכן וחייכתן אליו. הציעה להן לטוס עמה, לפחות טטוס אמה ותסייע לה מספר שבועות עם התינוק, אמרה, וידעו כולן כי אין ממש בהצעה. אמרה להן אמי, אחותי, אין אתן צריכות לבוא עמי לשדה התעופה, ניפרד כאן לפני שהאוויר מפריד בינינו. אבל הבכורה התעקשה לקחת אותה ואת בנה אל השדה, במכונית ששאלה מבעל החנות. יצאו שלושתם מן הבית כפי שיוצאים מבית, כשלא מתכננים לחזור אליו חוזרים, וכשמתכננים לחזור קשה החזרה.

שאלה אותה אחותה בדרך, את חוזרת אליו והוא וודאי כבר אינו מצפה לשובך, ארבעה חודשים שמע ממך אולי שלוש פעמים, אולי ארבע, לא התקשר בעצמו, ובטוח הוא שתישארי בארצך. למה לא ביקשת ממנו לבוא אחריד, ואת הולכת אחריו, לא רצה הוא לבוא לכאן, לראות לו בן נולד, ואת סבתו ודודתו. אני הולכת אחריו, ענתה לה סמר, אני עכשיו כבר לא לבד, צריכה לחשוב בשם בן שלי, ואחרי מי ילד שלי ילך, אחרי או אחריו, ילך מניו-יורק לירושלים, או מירושלים לניו-יורק. אני כבר לא זוכרת אם ברחתי אז, ובחרתי בו לברוח אתו, אבל אני זוכרת איך התאהבתי בו. לא התאהבתי בעירו, לא התאהבתי ברעיון הבריחה, בו התאהבתי. ידעה שעוד מעט תיכנס אל שדה התעופה, ואיש שוב לא יזהה אותה בתוך צפיפות האנשים, מלבד אנשי האבטחה, תשוב להיות זרה בין זרים. אבל הפעם יזהו בה אישה אוחזת בתינוקה, ולחישות אחר אישה ותינוקה אחרות מלחישות אחר אישה הולכת לבדה.

לחשה לעצמה, כל עוד נשמה באפה מפעפעת תיזכר בהליכה הזאת מצד אל צד של אוקיינוסים לבד, תיזכר איך כילדה סיפרה להוריה על אמריקה מן הסרטים, ואיך שכחה כל מה שחלמה אחרי מות אביה עד שבא בעלה. תחזור לביתה ותטאטא את הירח הפולש אל הבתים המתקרבים אליו, תסגור את כל החלונות, וכל עוד נשמת אפה בה, תקרא לבנה בשם אביה, ותאמר לו כי הוא נשמת אפה. ותעמוד מול בעלה ותבדוק הפתעתו מבואה אחריו, אם ישמח בבואה תישאר עמו, ואם יעצב תחזור. תאמר לו הילד הזה בידי ובידיך, והוא עכשיו קשר בינינו שאינו מסתיים לעולם, וגם אם אתה לא רצית בבואי, ואני חוזרת אל אמי ואחותי, קשר בינינו לעולם. תאמר לו הילד עוד לא אמר מילה, שמע ערבית בבית אמה ואחותה, בשדה התעופה שמע עברית, והנה היא הביאה אותו אל האנגלית בצד האוקיינוס השני. נזכרה בשורה של תפילה ששמעה ממנו פעם בעברית, אמר ולא ידע מה הוא אומר, והיתה היא צריכה להסביר לו את לשון הדברים. כך עכשיו בימיה בירושלים היתה מסבירה לאמה ולאחותה מילים של אנגלית שראו בטלביזיה.

עצרה אחותה את הרכב לפני אולם הכניסה לשדה התעופה, ועמדו שתיהן בסמוך לרכב, זאת אוחזת בתינוקה וזאת אוחזת יד ביד. הביטה סמר באחותה, אינה גבוהה כמוה, אינה רזה כמוה, וודאי שלא עכשיו אחרי שבטנה תפחה לילד. נשקה ללחייה וחבקה אותה ושאלה לפגישתן

הבאה. לא ידעה מה להשיב. מה תגיד אחות לאחותה, זאת במקומה וזאת במקומה והשנים עייפות. נשבעו באהבתן ופרקו אחיזת ידיים ועזרה האחות בהוצאת המזוודה ונשקה לבן אחותה ונשקה שוב לו ולה בשם אמה ונכנסה לרכב לחזור אל מקומה ולבכות באין רואה.

ירושלים, 2005-2006, ה'תשס"ו.

המצודה הריקה

"אתה עוד ער?" שאלתי אותו ודחפתי קלות את מרפקו. הוא פקח עיניים-אדומות והשיב "ודאי שאני ער, הרי לי אסור להירדם", ומשך את כובעו כך שעניו הוסתרו בצל כבד. "אני יכול לעבור עכשיו" אמרתי לו והעברתי את אצבעותיי בין הסורגים. הוא הציץ בשעון ואמר בקול רצוף "לא עכשיו, עוד ארבע דקות. לשם מה לך לעבור?". כל שנה הייתי נשאל את אותה שאלה, על ידי אחד החדשים, ובסוף עובר רק בבוקר, אחרי ויכוח סרק מעייף.

"כמה זמן אתה במצודה, ילד?" שאלתי אותו, והוא חישב את הזמן באצבעותיו, "חמישה חודשים" ענה באותו קול חצץ שהיה קולו בלילות. "אני כאן כבר שלושים שנה, ואי-אפשר לעבור את הזמן הזה אם אתה לא מנצל את הזכות הקבועה לך לעבור מקום פעם בשנה. אני כבר מכיר את רוב חלקי המצודה, ועדיין נשארו מאה חמישים ושבעה חדרים שלא הייתי בהם מעולם, ואני מעוניין לבקר בהם ולחקור אותם. המרתף והגג הם מרתקים במיוחד ולאחד מהם אבקש לעבור הפעם. כדאי לך לעבור גם כן". קיוויתי שהוא ילמד מעצתי, והוא פשוט ציין שנתרו עוד שלוש דקות, באטימות של שומר חוק, ושוב ראיתי את ראשו נופל, ושמעתי את נשימותיו נעשות כבדות יותר. סידרתי את הספרים במדף שמעל למיטה. כולם היו עטופים בכריכות עור כהות, דפיהם מוזהבים בקצוות, ומלותיהם קודש לבני. אהבתי במיוחד את החמישה שהקפידו על חריזה, והחלטתי להעביר אותם למעוני החדש. על היתר אאלץ לוותר. זה החיסרון שבמעברים. כל פעם ספריי מתמעטים. אבל כבר שיננתי טוב כל-כך את מילות הספרים שביכולתי לדקלם אותם בלילה לתוך חללה האפל והכבד של המצודה.

הילד נראה לי בתחילתו של חלום, ואני ניסיתי לקרוא את הפרטים בקמטים שבמצחו: הוא ראה נערות רעננות במיטב מלבושיהן (כמה שנים עברו מבלי שחזו עיניי באישה אמיתית), הוא ראה יום שמש קיצי בשדה פתוח (כאן ירדו כל הזמן גשמים אפורים), הוא ראה בעלי חיים רצים וקופצים (כאן זכיתי להביט רק בחרקים במסלוליהם האינסופיים הלא-מובנים).

"תתעורר, אתה שומע, אני צריך לעבור" טלטלתי אותו בלי רחמים מחלומו השליו, ומיהרתי להצטער בתוכי. הוא לא טרח להעיף מבט אל עבר השעון לפני שהכריז "עוד שתי דקות". "יש לך אהובה?" שאלתי אותו וקיוויתי לצטט לו את החרוזים שלמדתי על האהובות. "לא" הוא ענה חמור סבר, כולא את פניו בין ידיו. "למה?", המשכתי, והוא הושיט לעברי עיניים מבוהלות, "אתה לא רואה?" הוא תהה והעביר אצבע לאורך סדק בפניו, מצד ימין של מצחו, דרך אפו, ועד לחי שמאל. לא ראיתי את הסדק קודם לכן וביקשתי להניח יד על כתפו. הוא דחה אותי דחייה כתומה-מכאיבה, מסמן על צרור מפתחותיו.

"אתה יודע שעוד מעט יבוא הסתיו?", ביקשתי לעורר את התעניינותו, והמשכתי "אני הגעתי לכאן בסתיו, אחרי שכל בני משפחתי, עד האחרון שבהם, מתו. אני הייתי בן שמונה, והמצודה נראתה לי כמו המקום הנפלא ביותר בעולם". הוא רמז לי שאמשיך, כמעט הייתי בטוח, הוא הסיר את אצבעו מקצה הסדק ואני סיפרתי על מות הורי, "זה היה מוות נורא. צעקות נחנקו, משפטים נגדעו, הברות נפלו שחוטות על הרצפה, ודם אדם נזל עד אל מתחת לדלת שמאחוריה הסתתרת. אני חב את חיי למי שלקח אותי לכאן. אחרת...". מילותיי גוועו והוא קם ואמר "נותרה עוד דקה, אבל אני אפתח לך עכשיו". נותרתי משותק, מרותק לכאבי. לא זזתי כדי לאפשר לו להסיט את הדלת עד סופה, והוא נכנס אלי דרך רווח קטן.

הבטתי על כל הספרים שאצטרך לעזוב, והסברתי "צדקת, אין סיבה לעבור. יש עדיין כמה דברים שלא קראתי, או שכבר שכחתי, וארצה לקרוא שוב", אבל השומר הצעיר ביקש עכשיו לשנות מקום "אני לא אוכל להמשיך עוד במסדרון הארוך והלילי הזה, עם האבנים הגדולות העתיקות

התוקעות בד עיניים רעות. נמצא לנו מקום אחר במצודה, עם חלונות גדולים. אולי במגדל. כבר חצות". התיישבתי על הרצפה הקפואה במקום בו עמדתי, ולמרות שכל חיי חונכתי להתבייש פרצתי בבכי מר, מול אדם זה הצעיר ממני בגיל וזר לי בנפש. הוא הכריז שעוד מעט תהיה השעה חצות ודקה, ושעלי להחליט לפני שאאחר את הרגע הנכון. לא הפסקתי לבכות.

לא היה טעם לעבור. פתאום הבנתי שזה לא יעזור. אבל הוא פגע בראשי עם קת הרובה, ונשא אותי למגדל, מהלך שלוש מאות שבעים וארבע מדרגות, ושם אותי שם בלי מיטה, בלי ספר, בלי כד מים. הוא טען שהוא שומע עורבים, אני אמרתי שזאת נסיכה בוכה, אחותה של אמי שמתה במגדל לפני שנים מאהבה, אני ביקשתי את ספרי החרוזים, הוא הביא לי רק מים ומזרון, אני המשכתי לבכות דמעות רותחות, הוא לפתע הרגיש שחיינו התמלאו תקווה, כמוני בפעם הראשונה שהחלפתי חדר במצודה, לפני עשרים ותשע שנים.

אשת השחקן

למי שמת בהצגה יש יתרון על פני מי שנשאר חי עד סופה. כשיכבו האורות וירד המסך וההצגה תסתיים, ואז יצאו השחקנים אחד אחד לקטוף תשואות בעבור עבודתם, הוא יעורר את הקהל יותר מהשאר. כי הוא לא רק שיחק, הוא גם זיכה את הקהל בהזדמנות לחזות בתחיית המתים.

כזה היה גורלו של שחקן תל-אביבי אלמוני במשך יותר משנה. הוא היה עולה על הבימה בתחילת ההצגה, נרצח רבע שעה לאחר מכן, ובסוף מקבל את מחיאות הכפיים הרמות ביותר, יותר מן השחקנים הראשיים והמפורסמים.

בתחילה הוא עשה את תפקידו מתוך אהבה. ארבעים שנה הוא המתין לקבל תפקיד של ממש. אבל עברו כמה חודשים והוא הבין שכל מה שעליו לעשות זה ליפול בצורה דרמטית ברגע הירצחו. ומחיאות הכפיים יבואו מעצמן.

ערב ערב הוא מת ומאחוריו אותה תפאורה, ולצדו אותם שחקנים צעירים, ומולו אותו קהל כי בחושך הוא תמיד דמה לקהל של היום הקודם. ואישתו של השחקן, שהייתה זקנה ממנו בחמש שנים וליוותה אותו לכל הצגותיו, הרגישה כיצד המוות בתיאטרון חודר אל תוך מחזור דמו, אל תוך נפשו, ובסופו של דבר אל תוך חייו.

אני מוכרח לכתוב צוואה, הוא הסביר לה חמישה חודשים לאחר שההצגה החלה לרוץ, והיא לא מצאה דרך לשכנעו שאין בכך טעם. היא הייתה רואה אותו כל פעם מנשק את אותה שחקנית צעירה בפחות ופחות תאוה, ואז נורה על ידי אהובה ומתמוטט על הרצפה ביותר ויותר שמחה.

אתה מוכרח לעזוב את ההצגה, הסבירה האישה לשחקן, היא שואבת ממך את רצון החיים. אעזוב את ההצגה ואז מה, הוא ענה, אחזור לעמוד בצל? היא ידעה שהיא לא תוכל לגרום לו לפרוש. אהבתה מעולם לא השתוותה בעיניו לאהבת הקהל. ועתה אחרי שנים ארוכות של ציפייה באה לא אהבה זו בקלות יתירה.

הוא לא מרגיש טוב? שאלה השחקנית הצעירה אחר אחת ההצגות, במוצאי שבת אחת, את אשת השחקן. את יודעת שאותך הוא מנשק יותר ממני? שאלה אותה אשת השחקן, ונתנה לה את הפרחים שהיא התכוונה לתת לבעלה. כמה שנים אתם ביחד? שאלה השחקנית הצעירה והסירה את שמלתה האדומה. לפעמים זה נראה פחות ממספר הלילות שבהם העליתם את ההצגה, את לא חושבת? שאלה אשת השחקן ופתחה את הדלת בכדי לצאת.

ערב אחד התחוללה סערה בתיאטרון. השחקן עלה ונתן את הצגת חייו. הוא נשק לשחקנית הצעירה כמעט עד כדי עילפון, והשאיר אותה פעורת פה. ואז עלה אהובה והירייה נשמעה אמיתית מתמיד. השחקן נפל בצורה המושלמת ביותר, ומחזהו זרמו נהרות דם. השחקנית הצעירה זעקה עד כלות כוחה, ואישתו של השחקן רצה במעלה המדרגות אל הבימה. במקום מחזה על זוג צעיר שאהבתם מופרעת על ידי גבר זקן, נסב הסיפור אל זוג זקן שזוג צעיר משבש את חייהם.

באותו ערב לא נשמעו מחיאות כפיים. הקהל יצא בשקט מן האולם, ומי שדרש את כספו חזרה, קיבלו. השחקנים נשארו ברובם עד שעה מאוחרת, ולמחרת שמו של השחקן הופיע לראשונה בחייו בעמוד השער של העיתון. מישהו העלה חשד שהייתה כאן טעות, ושיש מקום לחקירה מקיפה למציאת האשמים בתיאטרון. אישתו של השחקן לבשה שחור.

האגדה מספרת

האגדה מספרת על קיסר שביקש מסופרו הראשי לכתוב למענו את ההיסטוריה של העולם בעשרה כרכים. חלפו שנים רבות עד שבא הפרויקט אל קו הגמר, והקיסר הגדול כבר שכב על ערש דווי. אינני יכול לקרוא את כל מה שכתבת, אמר השליט שעיניו כבו בקול חלש וסדוק לסופרו, אז סכם למעני בבקשה את ההיסטוריה של העולם בשתי מילים. בשתי מילים? חזר אחריו כהד ההיסטוריון ששימש גם כמזכיר. כן, השיב הקיסר והייתה זאת מילתו האחרונה לפני שהוא נפח את נשמתו. הוא הספיק רק לשמוע את תשובתו של הסופר: הם סבלו.

אמירה בת סלימה, פרק אחד

לסמיר נקאש זכרונו לברכה

הערה לפני ראשית הסיפור:

סיפור זה עיקרו עשוי שברי שירים מחמשת ספרי שיריה של אמירה הס (אך אין הוא עשוי מעיקר שיריה). על-כן יקשה עלי לטעון שזה הוא סיפורי שלי, שלי ממש, יציר כפי, שנולד מתוך תוכי, מכוח איזו מקוריות החבויה בי, או איזו רוח של יצירה. אבל, כדאי לשאול, מי יוכל לטעון כך ועל מה?

איני בטוח, בכל מקרה, אם אמירה הס תסכים לקבל עליו בעלות. איני בטוח אם היא תסכים לתת ידה לשיבושים המכוונים שהפלתי במילותיה, ובקישורים שעשיתי בין שברי שירים שונים שהפכו אותם אחרים, אולי זרים לה. וזרים גם לחייה שרק לכאורה מתוארים כאן בסיפור.

לא אנסה לטעון, מכוחה של מסורת עתיקה, שהיתה לי זכות לעשות מה שעשיתי ביצירתה, ושאלו מדרשי שירים. אבל אומר שכל כוונתי, אם היתה לי כוונה, היתה לעורר את הקוראים לשוב מן המדרש אל הפסוקים, ומסיפורי אל שיריה. אם אצליח בכך – יהיה זה שכרי.

(והערה אחרונה: כותב שורות אלו אינו קרוב משפחה לאמירה הס, ואינו יודע דבר מקורות חייה מלבד מה שנכתב בפנים ספרי שיריה ועל עטיפתם האחורית. כל מה שחורג מאלו בסיפור הוא בדיה מוחלטת שבדה מלבני.)

היא אמירה בת סלימה בת חיים? צחק? יהודה? בן חזק-אל עליו השלום, תינוקת רכת עבנה גונבה בין ארצות בְּמִטּוּסִים, אל תוך מלתעות איזה זמן בו חושך חופר בחושך. בת בְּגָדָד אמי, אך מוכנה להישבע כי ילידת לונדון היא. ובינתיים אביה אבדה לשונו, ורק עינו רק עינו עדיין חגה במסלול כואבים. כבת שלושים שנים ישראליות, ועוד שנים עיראקיות ספורות, הכריזה: "עם המזרח הנקלה הזה לא יבוא מגעי, לא אזכור בית הורי, פני אמי תְּנַשְׁמֹת – בוכה על חורבות, ופני אבי כרוב – אלוהים לא הושיע לו..."

בוקר אחד, בעמידתה מול המראה בבית הוריה בישראל, בחנה התבוננה בעינייה, ומצאה אותן מלוכסנות, בצבע הדבש או השקד, ומהרה אל מטבח אמה כדי לקרוא: "ודאי יש בי דם רוסי!". אמה צחקה ולא שמעה למחשבות בתה הקטנה: "הלוואי יצמח לי יום אחד עור אחר, חדש, ויכסה על כל גופי. עד שאהיה גם לבנה גם חלקה". האם יצאה החוצה מן הבית אל ערוגת התבלינים, והבת שאלה אחריה בחשש: "לאן אמי לאן? גן של אנשים אינו צללים של דקל! נפלה בְּבֵל ואת בוכה?". אם היתה יודעת אמירה באותו יום להתנבא, היתה מודיעה כבר אז לכל הבנים והבנות בכיתה מה שתכתוב אחר שנים הרבה כשתשורר: "הכו הכו בְּתוֹף, כי בבוא שעת הקטבים להיפתח, כל גובה אֶרֶץ אל כוס אמי יחפור".

שני סוסים אנתנו, הסבירה לאהובה הראשון, עומדים על קו האור ומתבוננים. והוא שלא זכה אף פעם לדרוך על מפתן צריף הוריה במעברה הקשיב לה כשאמרה: "אגיד לך, היו זמנים שלא ידעתי אולמות קונצרטים מה הם, ורק שמעתי צִ'לְרִי בגדאד, קונצרט שתיקה כל היום". הבטיחה לו בלחש שתותר על הצלילים של בית אביה, על העוד, הקאנון, הפמנג'ה והנאי, ובדבריה התגוששו קירבה ומרחק, עד שבחלל שביניהם נפתחה הדלת לאהבה. כשליטף את ראשה ואת שערותיה, והבטיח לה את בְּטֶהוֹבֵן וְבֶאֶד, את שוֹבֵרֵט ומוֹצָרְט, במחיר ההפסד שתפסיד ויפסידו כל צאצאיה, הזכירה לו שלא ישכח למי נתונה אהבתו: "אני מזרחית עגומה מנפש, צוענית של קול מחול ומפתן מדרגה, ובידי טבעת שהצלחתי לשמור, ולה צורת לב משופשף ואפור, טבעת לכשף בה אותך".

התגרתה בו והסבירה שאל לו ליקרב אל הדלתא הפצועה של גופה, ונימקה שאם יגע בה שם משוגע יהיה ומשוגעת תהיה, משוגעים עד שיפחדו ללחוש בחושך את השם בְּבֵל-שַׁעַר-אֵל. ואחר כך חיזרה אחריו במילים שהאמינה שכן המערב יאהב לשמוע על אחיה בני המזרח: "אנחנו בני אטלנטיס, מן הים עולים שרידים. יש הגרים בְּשִׁכְנֵת התקוות. יש מהגרים פסלים נשברים". הוא נולד שנים לפני כן בעיירה קטנה בפולניה, ילד זך וקטן שהוריו כינו בטעות אֶלְקָה, וכך קרוביו מעיירה אחרת סרגו לו כובע ורוד וחליפה ורודה כמתנה ושלחו אותם בחבילה עם פתק בו נכתב

"לְאֶלְקָה הִרְכָּה". בבוא הזמן הסתברה אֶלְקָה להוריה וקרוביה כבן זכר, אבל היא כבר הספיקה ללמוד שאיבר מינה נמצא בפנים גופה, חבוי כמו לבה, וכבר הספיק להתחבב עליה הצבע הורוד. כשפגשה אמירה את אלקה סיפרה לו איך לימדו אותה בילדותה לתת עוד לחי, לעשות שְפָנֵט, להישאר בתולה, וחשבה שכשטסה במטוס לארץ ישראל לא תארה לעצמה שחליפה ורודה שנתפרה עבור אלקה אהובה לעתיד בפולניה יכולה להיות פסי פִּיזִימָה של בגדאדי.

באותם ימים של אהבת אהוב ראשון, של זיכרונות ילדות שביקשו להתנסח לְשִׁירִים, סירבה אמי לשיר את השירים שיועדו לה, את שיר הנענע, את שיר הבצל וקליפותיו. סירבה לקריאות הָטָם טָם מן הגיונגל הרחוק, וסירבה לקריאות המטבח הקרוב המבקש מן הנשים לשמור מסורת אמהות ומלאכתן לפני שזו תיפול קורבן לזמן החדש. ביקשה ללכת בדרכים חדשות, וחשבה אולי תמצא רוחניות נופלת בצורת טיפות מן השמיים, כמו צורת דמעה שיצאה לה פעם מתוך העיניים. התפללה אולי עכשיו הטיפה תטפטף מתוך האלוהים, מתוך בשר השמיים, ותנבע בלי געגוע, סתם גשם, שמצמיח כלום בְּחֹרֶף אפלולי. והחלה כותבת שירה לאהובה, חושבת אולי תזכה להבנה: "באתי ברכבת אשר צלחה את בגדאד והגיעה וְנָה פולין לישראל, וְנָה דולורוֹסָה לישראל. רכבות דהרו על אבי ועלי, ופסענו בחול, כפות רגליים תמימות טובעו בְּחֹל הַלֵּילָה של שער העלייה עד שמרחוק נצץ צריף".

חשבה לעצמה שאיש לא יודע את האמת, שהיא חיה כמה נשמות ונופלת וקמה כמו חתול, ושהיתה יכולה לחצות את הרחוב בריצת פחד בלי לצעוק הצילו, בלי שאיש ידע. איש גם לא יודע שהיא יכולה ללכת יחפה על המים, לשים צלב מים על אש הבוער במצחה, ולבכות זרמי תוגה. וכך חזרו ומילאו את ראשה מחשבות על ילדותה אשר הדר מים וריח תלתן היה לה, מחשבות על יוקנעם שהיתה מושבה עתירת ריח מלוניס, ובלילות העגלות היו עומסות את מלוני הדבש, וטסות בכביש הראשי של המעברה. בנחירה היו נאבקים אז המלוניס בריח אגוזי האדמה שהצמיח אביה, ופתאום שוב סערו בלבה השמועות שהיו רוחשות בְּמַעְבְּרָה, שאנשים משתגעים בְּצִרִיפִים, ושאישה אחת העלתה את צריפה באש, ונקברה תחת להבות חורבנה. נסחפת בין חיי המעברה לאהבתו אמרה לו: "גם באוהל היתה עששית הנפט מהבהבת חליפות ומעלה ריחות בערה, ובשעה שלא היינו רואים זמנים נרמסו".

הוציא אלקה סיגריה להבהב מולה בחושך, במטבח בית הוריה שכבר מזמן עזבה אותו המעברה, ואמי אמרה לו: "לא זה המקום לעשן ולשים את הַבְּדָלִים שלך בכוס הזכוכית של בית הורִי...". ביקשה ממנו לצאת את בית הוריה, וכוס הזכוכית הפשוטה, השקופה, שרגילה היתה להתמלא בתה של נענע, הפכה בעיניו לסמל חוסר יכולתו העצובה של אדם לוותר על עברו, וחשב על עברו שעלה כעשן לְשִׁמְיִים שמעל ארובות טְרָבְלִינְקָה. הוא יצא והתרחק לאיטו והיא כבר תַּרְגְּלָה בפיה איך תאמר לאהובה השני: "המערב – אין בו רוח לטף למשל, תוכו כמו מבושל חרוך בתכריכים". היא זכרה אותו, שהיה מאז לאבי הבגדאדי, כְּנֶעַר שגדל לצידה במעברת יוקנעם, וידעה שיקשיב לה עם שתיקות מלוא הפה, למילותיה שִׁסְתְּרוּ את כל ספרי הפיוטים, ועם שייזהר בקרבת גופה ירגיש איך בְּבִשְׂרָה מזרח ומערב במקצבים סוערים משיקים.

אמי לחשה אז לעצמה כי בכוח האהבה, בכוח חיפוש אחר אהבה, גם תינוק קורא לחיק. והיא שנולדה ברחם כותבי סת"ם מְבַרְזֵן קראה פתאום מול מצבת אביה: "מה פחדתי קברך אבי, אבני הוֹשֵׁעַ-נָא-רַבָּה!", ובלילות התיישבה לכתוב, בעיקר בראשי חודשים: "אם נעלה ולא אתרפק אל האבן, כי לא אדע איך בוכים בְּשֵׁעָה הזאת, אתה אֶרְךְ החסד בוא אל חלומי, שם נבכה עוד ועוד.

שם בחלום, נהלך בשבילי הגן האסור, עם כל עוצמת הכאב, בכל החצרות, אבי ואני במסע ארוך אל הגגות של בגדאד". וככל שהעמיקה לחשוב הרגישה כי אביה מת יחד עם צריף הפח ועם הימים, וכשניסתה להיזכר בילדותה ראתה רק משוגע בורח, נעלם בתוך השדות כאשליה. ואני בילדותי ראיתי בגופה שהיא משתוקקת שוב לטוס במטוס לארץ ישראל, לחזור לשער העלייה, לנשק את החול, לטבוע בתקווה, לנגוס בפרוסת הלחם שנתנו לה אנשי הסוכנות, ולהתרסס ולהתרסס ולהשתעל יחד עם אביה, ולבכות בתוך המדבר בלי דמעות.

ופתאום כל מבט במרחבים של ילדותה גילה לה שאביה לא שם, ואמי גילתה ברגע ארוך כי קצות אצבעותיה סירבו לשכוח שהיא נצר למשורר חכם הרוח בְּרִזְאֵנִי, נצר למשוררת אוסנת שעמדה בראש ישיבה בכורדיסטן, ומתוך שביקשה שלא להסתתר עוד דיברה על מרחבים של תעתועים וגעגועים העומדים מנגד, ופתאום יכלה לראות מולה את בגדאד גדה נשטפת, ופתאום יכלה לומר: "ארבעים שנה שקדתי על חקר פרט שולי, על גוון העֶבְרָה בה הלבישו אותי לפני שעלינו על המטוס בשנת אלף תשע מאות חמישים ואחת, או על צליל הרוח בפגיעתו בפחון שלנו במעברת יוקנעם בשנת אלף תשע מאות חמישים ושלוש, ופתאום במחשבה אחת הגעתי עד לנהר פרת, קפצתי לחדקל, והפלגתי כשריח דגים צלויים מלווה אותי".

ומאז החלה אמי אֶמִיָּה בת סְלִימָה בת סְמֶרָה ללחוש לעצמה על משכבה בלילות לפני התרדמה: "לֵעֵד אטוס במטוס הזה שלא גומר לטוס לארץ ישראל". וכך מתוך שעצמה עליה מאוד האהבה, ניגוני העיד והכינור של בני בגדאד הפכו בהבהובי דמעותיה לנחל, והיתה נְהַרִים סְמֶבְטִיּוֹן אור, עד שהציפורים הנואקות בתוך בטנה את מעופן, כבכי המתמשך להירפא אל הכיסופים, פרצו בסְרִנְדָה. וכך בלילה אחד כמו התרפאה והיתה כולה אור, וחשה כאילו לילה גנוז יצא מאופל חייה, ונזכרה באמה שפעם אמרה: "מעוף הציפורים הבוכיות זה הַדְקָל".

אבל אז, במעברה, הרבה לילות עששית הנפט דלקה והעלתה ריחות של בערה בחלל שלא היה בית, והמיטות היו מוצעות, ואמה כמנהגה היתה מסתובבת כמו רוח, מאיימת למות, כוויות עוברות בה, נפשה מְכֹוֹת אש, תופת שכזאת, וריח בשמים כהדר עיטר את השמיים, ושער ראשה שער ראש אישה מְזַרְחָה, כשובל אש בין הנהרות. ופעם אחת הגיע הדרוזי מְדִלְיָת אל-כְּרֶמֶל, שהכה בידיה ובשוקיה, והשקה אותה חלב עיזים ודבש מלכות, עד שיצאה ממנה הרוח הרעה. שנים הרבה חלפו עד שנשק המוות לשפתיה של סלימה בת סְמֶרָה, שנקראה בישראלית שולמית, בסוף תשעים שנות גלות חיים, ולפני סופן הספיקה אמי לומר לה: "רחמי משוועים לרחֶמֶךָ אִמָּא". וכשהלכה סבתי כתבה עליה תשבחות מפי אישה זרה ונוכריה: "היא שרה במותה סולו, צדיקה, צדיקה, ובלילה לעת מצוא נפשה אור, היתה מפזמת לְמֵלָאכִים".

ומתוך תחושת בת בוגרת על אמה שהלכה הבינה שבימים האלה שאחרי מות אמה אין עוד אישה ממש בישראל, רק מחיק אל חיק מושאלת אש, עוברת מאישה לאישה, כדי לְעַבֵּר בְּבֹאוֹת בעברית לא צחה. ונזכרה איך כיסתה אמה את ילדיה בשמיכתה, עם רטט של פחד ורחמים, מתוך אמהות שסועה ועור מהולל ליופי שלא היו בו צללים, ולב שפעמיו זכים, ורכות שיכלה לתת על כנפיה חסות. אבל אמי, מתוך שיגעון ילדות, לא יכלה שלא להיות קטנונית על אורחות הימים, ולבקש כל הזמן את אמה אלוהית, אריה או דביר או סנפיר חזק בתהומות אוקיינוס גועש, לא יכלה שלא לפחד מאמה, שאיגפה עליה שוק ירכיים ושדיים, וכשכלה סוף סוף הפחד כבר היתה אמה חנוטה, תכריכים על פניה, כולה חמה ובוהקת וסרה מרע ודוממה. ומול פני סופה של האם שוב לא טעתה בשורשי עץ הרימון המסתחררים מזמן עתיק בנגינותיה, וראתה את ראשה שהיה מחרוזת רוחות, וחשבה שתלמי עפרה יהיו זהב חיים, והצליחה לומר לה: "עכשיו לא אלחש שמך סְלִימָה בהסתייגות בשקט, כאילו היית מזרח רחוק. עכשיו בינינו קרבת לבבות, זהות פנימית מרחישה. לבי ששמר

ישראל, ישמור עכשיו על אמא. פנינו לא ימחקו מהותנו, שאיננו אבק שרעפים. וגם אז כשצנחו הדרכים על שרטון הימים, גם אז קיסרית לי היית'.

כך השיבה התחילה במות ההורים, שיבה המתגעגעת למה שנישא בלבם ושוב אין לו תקנה. ושיבתי שלי אחר אמי בחייה, אחר מות הוריה. ואני קורא בספריה, והיא אומרת, מרבה להשתמש בשמה הפרטי שהוא ערבי ועברי בו בזמן: "אני אמירה הולכת בשבי של עצמי, ויש אבא שלי קבור בהר הזיתים". כך שיבה אל אב בעברית לא צחה של געגועים. ואני חי כמו אמי גולה בתוך מולדת, מולדת בתוך גולה, גולה בתוך גולה, מקדש מעט לאובדן אביה ואמה.

ואני הולך לאט אחר תהיותיה, מנסה בעקבותיה את שאלותיה: "אולי הייתי פעם ישמעאלית? אולי אני הגר שהיגרה מנבכי תמימויות עצומות של אהבה לתעצומות אובדן זהות? אולי רק חלמתי שהייתי ילדה יהודיה עולה חדשה משנת אלף תשע מאות חמישים ואחת שנדדה במטוס מבגדאד למעברת יוקנעם שהיתה מחנה פליטים, ואני ילדה פלסטינית פליטה שהלכה ברגל מאשדוד או אשקלון לחאן-יוג'ס בשנת אלף תשע מאות ארבעים ושמונה או תשע'". אולי אני בן האמה שכבד עליה מאוד כובד הצמא אחר שהפכה שפחה נחרפת וראתה על סף אם דרך שאין לה דרך רק פס גופה וחרופה? אולי אני איש בודד, איש וצקלונו עמו וחרב המדבר כבד, וצעקתי כצעקת ישמעאל בן אב-רם, או כצעקת המדבר של בן ילדה פליטה שהלכה ברגל מאשדוד או מגידל לחאן-יוג'ס בשנת אלף תשע מאות ארבעים ושמונה או תשע, ולא כצעקת העיר של בן תינוקת פליטה יהודיה מעיראק משנת אלף תשע מאות חמישים ואחת? אולי נולדה אמי ילדה אמירה בת שמעון בן פריחה בפאת בני מרוקו שבקצה המערב או במבואות לונג'אן כל הדרך עד לירוחם?

אנחנו, אם ובן, משתחווים לפני כל אמהותינו ואבותינו בני בבל נשבעים לספר בשמם זכרוננו לברכה כמוסים שלא אמרנו עוד, ומבקשים את סליחת הקוראים אם ילבו פנינו קלסטרס אחרים מאלו שנשלחנו לספר. רק לא לפחד את כל אשר אמת אמרנו, רק לא לשוב להיות אדם לבד שאין לו ארץ, רק להישאר אמינה בר-חיים בן יחזקאל ובנה. שניים נקרא תגר על הלילה, נבוא כל אהבת יצר האדם טוב מאוד מנעוריו, ניפול כתף אל כתף חובקת, ואם נחפור במבואות עיר עתיקה, בסמטאות עולם אפל, לא יבוא עלי פחד פני אמי בחושך, לא יפול עליה פחד פני בנה בחושך. לא נשכח כי שייכים אנחנו מן הגוף ומן הנפש החלשה הרועדת, שניים לא בודדים, הולכים לא לבד בין חבל הסאר לחבל נהרים.

ואני לא שוכח כי אהובה הראשון של אמי היה בן המושבה הסמוכה ובן פולניה, ורק השני היה בן המעברה ובן עיראק, ואיני יכול לשכוח איך הסבירה אמי לאהובה השני, אבי, אחר שבוע של התקרבות כששאל אותה למשפחתה ולמקצועה: "אני שיניתי את שמי בתוך התודעה. מה לי ולשירה? אם תחבק אותי אקיא כמו ליויתן!". ואחר כך כתבה שירים הרבה ושיננה את שמה ואת שמות כל בני משפחתה, וכשאימה בשיר לעזוב את בעלה ואת ירושלים בירתה החדשה אמרתי לה: "אמא, איד ווחדי מא תספיק? יד אחת מה תספיק? איך תשמיע קול מחיאת כפיים? ואת בלי אבא? ושירתך בלי בגדאד? מה תספיק?".

אמי גונבה הרבה לפני לידתי תינוקת רפת עיניה אל תוך מלתעות איזו אדמה ואיזה זמן. וכילד היתה אמי שותה מעיניי את הדמעות, מתלוננת על מליחותן, מתרה בי שאוציא ממעינות

עיני הרבה מים מתוקים חיים. ויום אחד לחשה סיפרה לי בדאגה על דודתה סביחה שבבואה לארץ החלה משתנה מאוד, משתנה מסביחה לנְיָה, נכנסת בתוך בשר חדש, עושה בחמצן את שערה, ושוב בלי שום דבר משל עצמה. ומאז אהבה מבותרת היתה מפלחת את ליבה של סביחה, ואף בהיותה וניה היתה נשרפת, הופכת לרוח של עצמה, זכר ליציאה חפוזה שהיו אבותינו עוזבים את ארצם את מולדתם, ונודדים במדבריות החיים, נעים בין רוח קדים לרוח ים.

וכך גם אמי החלה משתנה, למדתי, בשנים שהתחנכה בבית-הספר הישראלי. פתאום כשהיתה הולכת בשדות ליד יוקנעם היתה מדמיינת שקלגסים אצים אחריה, אחריה ואחר שלדים נודדים רבים הלוכדים את צורת הַנְּאֲדָמִיּוּתָה בתוך הגטו של הַאֲנֶשֶׁתָה, ומונעים מנפשה להתמזג בכל צורות השדה. וכשהיתה יושבת בכיתה היתה חורטת שוב ושוב בעיפרון או בטוש שש ספרות עמוקות על בשר פרק ידה השמאלית, ומדמיינת כיצד היא נוסעת עכשיו ברכבת עם מיליון שיות אובדות, ואין פסים על הדרכים, מסילות הברזל מקיזות את דם הלבבות, שומעת את קול פעיית השיות. הוֹמָה על סף מפתן הפחד הרגישה מתוך אֶרֶס הַשְּׁנִים את כאב האוֹשׁוֹיֶצִין, אומרת לעצמה אם תרוץ לא ימחק שמה ולא ילקח אביה אל המשרפות אשר במדור הרביעי, ולא תיגע בו אש הרע כי התגלגל מאוד בַּתְּלָאוֹבוֹת, הכה אותו אדוני מאוד בחייו ובמותו. לוחשת לעצמה: "אני אדם מן אֶרֶס, הנחני בְּלֵאֵט אל ארץ תְּלָאוֹבוֹת, לא, לא בשיגעון", ונשאר לבדה אצל שולחנה בסוף יומה חושבת שהתמזל מזלה להיוולד בבגדאד, בגדאד שהיתה פינה שמחה יחידה בעולם, כי פני כל כדור הארץ שמחוץ לבגדאד טְרַבְּלִינְקָה כְּבֶשֶׁן נפשות, כל העולם תוֹנָה, ונשאר לבדה עוד חושבת שהתמזל מזלה לצאת את בגדאד, בגדאד שהיתה פינה שמחה יחידה בעולם, כי רוחות תרות עדיין אחר גן השרוי בתוככי אחד המחנות, ואם היתה נשאר בבגדאד לא היתה היא תרה אחריה, ונשאר לבדה עוד חושבת שהתמזל מזלה לצאת את בגדאד, כי גם בגדאד פְּרָהוּד, כולה פְּרָהוּד, פוגרום ועיירה בוערת, לא עוד פינה שמחה יחידה בעולם, ועתה גם היא ניצולה בעולם ניצולים, בעולם רוחות מתים.

כשנגמלתי משדייה אמרה לי אמי במתינות שבשעת עיבורי לחשה הרחק מאוזנו של אבי: "הושע-נא את הנשמות המזדווגות בשנתן ללא ידיעתן", והיתה חוזרת ואומרת לי את המילים הללו שנה בשנה, תמיד בלילה שלפני יום-עיבורי אותו נהגה לחגוג לי מעין יום-הולדת, ואז היתה מוסיפה מתארת את אבי: "והוא היה יפה אז, והוא היה שקוף, וכל נפשו אלי מיליון ועוד מיליון דודים". וברגעי הולדתי, סיפרה, חשדה פתאום בנפלאות המוֹדְרָנָה והטכנולוגיה, וביקשה מן הרופא לצאת ומן המיילדת להישאר, ובכתה דק את ההוֹלְדָה, פניה רחומים ומרחפים, חוששת מעקשנותי לחפור לחוץ, למצוא מוצא אל תוככי יום אחר, והתמלאה שיגעון של מזוזות שערים ושל קמעות מבווערים, עד שראתה ראש קטן בוקע, עיני לא זועמות על השמים, אצבעות רגליו מכות קשות את האוויר. וכששאל אותה הרופא בצאתה לפשר גירוש ענתה: "מה אעשה אחי בנימין, במעבדות רוצים לשאוב מראשי חשמל ולְהָשִׁים לי מיץ תפוזים בדם. במו עיני ראיתי מלאו מבחנות במיץ תפוזים. ואיש אחד מדבר אלי תמיד בלשון תקיפה וזרה עד שבא עלי כאב ראש באִינְגְּלִיזִית. ובאתי אליו פעם אחת כדי להגיד לו: ראה, אל תגיד מזרח ומערב, אל תגיד המזרח לא מדייק וְשֵׁן המזרח, קובע זמן והוא לא בא. הנה באתי לְפָגִישה. והוא הציע שאבוא ביום אחר לקבוע את סוג מיץ התפוזים שיערו בדמי, ואחשוב אם ארצה שיזריקו אותו בתוך שני או אל תוך יומי".

ויום אחד נזכרה כי שמעה פעם שמי מבין סופרי המערב אמר "איננו בוגדים אלא במי שאנחנו אוהבים" ושאלה אותי במי יהיו בגידותיי ובמי היו בגידותיה. ומפרשת לא מפרשת את

שאלתה אמרה שהיא בת האוריינט למדה על האוריינט ועל ביתה ועברה ושירתה מפי האוריינטליסטים, וסיפרה כי מעולם לא כתבה דבר-מה בערבית, מעולם לא עלה בדעתה לכתוב, לא ערבית ספרותית, גם לא ערבית עיראקית של דיבור יומיום, גם לא ערבית-יהודית-בגדאדית. מעולם לא קראה ספרים בערבית, לא ממשוררי הג'אֶהֶלְיָה הקדמונים ולא מן המשוררים העיראקיים החדשים, לא נאזף אל-מלאיפה ולא בולנד אל-חיידרי, אלא התמסרה והשתקעה כולה בערבית, שפתה החדשה, ומהרה להיכנע לה, להיספג אל תוכה ולספוג אותה: "פתאום אני כאן קוראת זך ודוד אבידן, שמה לב אומנם מעט איך משוררים עיראקיים מתחילים לכתוב עברית, פתאום שלמה זמיר משמיע קול מבעד לענף וזוכה לפרסים, פתאום יוסף עוזר כותב על סילאן טהור, פתאום יואב חייק תולה שירים על כפות המנעולים, פתאום רוני סומק נזכר בסבתו אשר אסרה להשאיר אורז בצלחת, פתאום אני קוראת אותם, אבל ילדֵי כבר קוראים עמיחי ויונה וולך, קוראים גם אותי מעט, אבל בהסתייגות בשקט, לא מכירים משורר עיראקי מלבדי".

אמי לבה באר בתוך באר, ועומק לפנים מעומק, מפחדת מרוח הקברים ומבקשת הרבה את הכוח להלך אחר האלוהים בלי תרבוש, להיוולד מחדש עירומה ופשוטה, ולא לגלות במפתיע את פניה במקומות לא מוכרים בלי הכנה. חושבת יומיום על שפתה החדשה, על העברית המתהפכת מדור לדור בין תנומות ותנודות, ומציעה לי בשיריה הצעות. והיום כשאני מתחיל במלאכת כתיבת הסיפורים אחריה, אני גונב ממילותיה, מילים שפעם עוררו אותי למבוכה. אני הופך גנב של מילים, ארכיאולוג של שירה, והמילים שלה הן לי תת-מודע להכיר בו את עצמי, ואת חוסר היכרותי עם עברי, כמו פסוקי התהילים, כמו נגיעות הקאנון העיראקי מן העבר שקדם לעברי. ואני יודע שבגידותיי הולכות הרבה אחר בגידותיה, במעין סימביוזה מסוכנת או זיווג של גילוי עריות, קוראות את כל מילותיה הכתובות, את כל שירי המשוררים שהזכירה, שרות עמה או בלעדיה שיֵי התנגדות לעברית בעברית.

אמי גידלה אותי אל תוך עברית של היפנוזה, של פעלים המתחלפים בעצמים ועצמים המתחלפים בפעלים, ועד היום חייתי בשפה בלי זמן או מקום, ספוג עד סופי אל תוכה, לא יכול להקיא אותה, עמוק היא נתקעה בתוכי, לא יכולה להקיא אותי. ואני לומד עכשיו מחדש לשמוע את הערבית במילותיה של אמי, הופך גיאולוג של שפה שיש בה שכבות שכבות של עידנים ויבשות ותורשה. ופתאום קמה לתחייה מול עיניי בגדאד שבספרים, בעברית, ממרחק כל המרחקים, אחרי שנים רבות שזרקתי מעלי תרנגולי כפרות אל פינות החדר והתקרבה נפשי אל דוד פוגל, אל קפקא, אל גוגול, אל פראג, אל סנט-פטרבורג, אל ערי אירופה המעטירות. ופתאום בספריות הציבוריות שמעון בלס מפתיע אותי, ופתאום סמי מיכאל נופל ממדפים, ופתאום זמירה עילם בירנבאום, ופתאום ששון סומך, ופתאום בין ספרים נובלה של שלום דרוויש שנכתבה עברית אחרי חיים שלמים בערבית, פתאום ניר שוחט וחניתה ברנד מציעים לי תרגומים של יצחק בר-משה מערבית, פתאום מתגלה רות נקאש המתרגמת את אחיה סמיר נקאש בין התרבויות, פתאום הזיכרונות שלי לא מתחילים במעברה, לא מתחילים במטוס הזה שלא גומר לטוס לארץ ישראל, כל הזמן באוויר.

ועתה מראה ילדותי כניילון שקוף, כצלופן, ואני מביט בבן-אדם צועק פנימו ורואה איך כל מרחב העולם לא מסוגל להרגיע נסתרותיו. ואבי נזהר שנים לא ללכת אל בתי-החולים, מקום זיכרונות מתים, אך עכשיו פרפורי לבו מכריעים גופו והוא מבקש תרופה בין בנייני החולים הגבוהים. ואני יודע ערוות אבי לא עוד גן של ורדים, ולא רוצה במדרונות ההר אבכה הוי אבא, לא רוצה לחיות מעתה קבור עמוק בגעגועים, לא רוצה להיות צופה מרחוק על גבו שמורת הזמן, לא

רוצה לשמוע מחרוזת תפילה מספרת על מהות הלב ועל מקום השבר. אני רוצה שוב, כמו בילדותי, שהורי ידיהם תהיינה גשרים על החדקל, נושאות אותי בעולמות, ויודע שגעגוע יש בו לפעמים לקרב מרחק, ורוח מת לעיתים נוגעת אינמגע, גופה מתגמש באינהיותו, מתרחק מאוד עד קץ ימים ישונו. אני רוצה צמחים עולים בתוך הבתים, רוצה אותם צומחים פקעות לימונים, עצי פלפלים בתקרה, לא רוצה לקטוף אותם, אם אזדרכת אם צמחי סחלב, אם אלמוגים יתדפקו בחלוני להעיר אותי לספר על הכחול של הנילוס המופלא מן הכחול האחר. רוצה אולי שכמו אמי בצעירותה, יום אחד של גשם ושפע ירדן ישכיח ממני את נפלאות נהרות בבל וסמבטיון שלא חרבו אלפי שנים מזכר גלגמש, וכך יוקל ממני מעט משא הגעגוע. לילות אני מתפלל, חלוני פונה למערב כיוון תפילותינו מבגדאד, קורא: "אל נא הושיעה נא לאמירה בת סלימה בת סמרה ולבעלה מפאת בני בבל, אל נא הושיעה נא לאמירה בת סמרה ולבעלה מפאת בני בבל, אל נא הושיעה נא לאמירה בת סלימה בת סמרה ולבעלה מפאת בני בבל". אל נא הושיעה נא לי, בנם של אמירה בת סלימה בת סמרה ובעלה מפאת בני בבל, תן כיוון ודרך ביד עבדיך, ללכת חוצה, לשוב פנימה, לסטות שוב ושוב, תן לעבדיך ללמוד לחוש בית במקומות רבים, או תן להם לא להיעזב על-ידי בית אחד, וגלה נא לי מה התכוונה אמי כשכתבה: "לך לך אל ארצך ארץ אמך וארץ אביך לגור בה". כי עודני איש ללא פתרונים, ואיה ארץ אמי? מעבר לגבולות? במדינת לונדון שם נולדה בחלום בכיכר טרפֶּלְגֶּר? במדינת בגדאד שנעזבה? במדינת מעברת יוקנעם שפורקה?

אנחנו מתים מרוב אהבה, מרוב גן ועצי דעת הדעת משתגעת, מרחוק רואים תמיד עיר ומצבה, ולב מסותת על אבן, ומרחב שמי רָפָה, ואדם בוכה מתהו אל תהו, אוחז ברוח החולפת ועדיין לא נוגע בנפשו.

תמוז ה'תשס"ד, יוני-יולי 2004
ירושלים.

אמירה בת סלימה – פרק שני

הערה לפני ראשית הסיפור:

סיפור זה מהווה המשך, מעין פרק שני, לסיפור "אמירה בת סלימה". אם נמשיל את הסיפור הקודם למפתח, הרי שסיפור זה הוא חור המנעול. לסיפור הראשון צירפתי הערה בה ציינתי כי לא רק שאיני קרוב משפחה לאמירה הס, אלא גם איני מכיר אותה מחוץ לספרי השירה שלה. בינתיים השתנו מעט הדברים. כאשר הסיפור הוא עמד להתפרסם בכתב העת "הכיוון מזרח", ביקשתי כי לפני פרסומו הוא יועבר לעיונה של אמירה הס, כדי שלא אפתיע אותה והיא תהיה מוצאת את פניה בעיתון בלי הכנה, ותיפגע מן השימוש שעשיתי בשירה בלי ידיעתה. כמו כן רציתי לקבל רמז לתחושותיה לגבי הסיפור ההוא, לגבי הדרך בה אימצתי אותה להיות לי אם ספרותית.

באותו יום בו הועבר אליה הסיפור, לאחר שקראה בו, היא התקשרה אלי והשאירה לי בתא הקולי הודעה אשר נפתחה במילים: "שלום אלמוג ב., מדברת אמירה בת סלימה...". לא ידעתי אם היא מכנה עצמה כך, כשם הסיפור, מתוך כעס על הערבוב שעשיתי בין מציאות חיה לבין בדיון כתיבתי, או שיש בקולה הזדהות.

אחר כך, כאשר דיברנו, שמעתי ממנה כי בתחילה כעסה כשנודע לה מפי המפיקה של כתב העת שאיזה כותב צעיר לקח את מילותיה ועשה בהן כראות עיניו, וניצל אותן, שהן שלה, לצורך בניית עולמו שלו. אבל, הבהירה לי אמירה, כאשר סיימה את קריאת הסיפור הכעס התפוגג והיא החליטה לאשר את פרסומו. באותה שיחה היא אף הציעה שניפגש כדי לדבר וליצור, וכך אומנם עשינו.

כאשר נפגשנו חצי מן המשך ל"אמירה בת סלימה" (ולאו דווקא חציו הראשון) כבר נכתב, ואני חוויתי מעצור כתיבה בהתפתחותו של הסיפור לכדי סיפור שלם (אולי מכיוון שהקדשתי את זמני לעבודות שצריכות היו להיות מוגשות לאוניברסיטה, ולהכנות לקראת עבודתי כמורה).

בפגישה בינינו, בביתה של אמירה, סיפרתי לה מעט על עצמי, שאלתי אותה על עברה ועל חיה ומחשבותיה, וניסו מעט כתיבה אינטואיטיבית משותפת (אולי נפרסם חלק ממני באחד הגיליונות הבאים). העליתי בפני אמירה את הרעיון שאולי אכתוב ביוגרפיה בדיונית אודותיה, מזווית ראייה של בן שהוא חצי אמיתי חצי שיקרי. לרגע עצם הרעיון החמיא לה במידה כזאת שהיא שקלה להסכים, ואז סירבה.

ולאחר הפגישה פתאום יכולתי להמשיך את הסיפור הזה. בתחילה, לפני שנפגשנו, פרק זה אמור היה להיות מעין הכרזת עצמאות שלי, וניסיון שלי לקחת חזרה את המילים, לתת למילים שלי מקום, לפני שהחיפוש שלי נודד אל מילותיהם של עוד כותבים רבים אחרים מבני בגדאד, בחיפוש אחר הרומן העיראקי הגדול. אבל לבסוף גם כאן, כמו בפרק הראשון, מעורבים קרעי שיר רבים מספריה של אמירה הס (והפעם, לראשונה, מעורבים כאן גם קרעי שירים שלי).

אין כאן, אם כן, ביוגרפיה, לא אמיתית ולא בדויה, של אמירה הס (וגם לא שלי). אמת ושקר מתערבבים כאן מתוך יחסים סימביוטיים, כמו בחיים. בנוסף לסיפור מצורף בגיליון זה גם פרי יצירה ראשון משותף לשנינו, שיר.

אני בן אַמִירָה בַּת סַלִימָה בת סַמְרָה, אמי איימה לשכוח בית הוריה ולשנות את שמה, ואחר החלה משננת בשירים שמות ואילנות של שמות ודורות על דורות. וגם אני אחריה, פתאום ממרחק כל השנים, לומד לשנן שמות, לומד לכתוב את שמי ושם אמי ושם אבי ושמות הוריהם והורי הוריהם. אני כותב את השמות כולם על הנייר שלא ימחק, שלא ימחקו, כותב על קלף ובמגילות, יוצר אילנות יוחסין ארוכים מאלו שבספרי הנביאים, רוצה עד אברהם, עד נוח, רוצה עד אדם הראשון וחווה הראשונה, רוצה לדעת מאין באתי ואיך עברו שנותיי במחילות הדורות, רוצה לתלות האילנות על כל לוחות המודעות, רוצה לכתוב בכל השפות בהן דיברנו, בערבית ובעברית, וגם בשומֶרִית ואַכַּדִית וְכַנְעִית וארמית. רוצה להיאבק בזיכרוני ובהתרופפותו, לראות את הפנים מאחורי הרעלות.

רוצה לכתוב שירים, לומר לעצמי לְחַשֵּׁים מרגיעים והשבעות כמו: "לא לפחד לומר את המילה נוסטלגיה, לא לפחד ללחוש געגועים, לא לפחד לומר: יש לי עבר מונח בתוך קופסא של זיכרון נעול. לא לפחד לקנות לי מפתחות, לתור אחר קרובים ורחוקים, לא לפחד להצמיד עיניים לחורי המנעולים, עד שהכל יפתח, עד שאוכל להגניב מבט אל פנימי. לא לפחד לומר: אני אדם שוכח אבל יש לי זיכרון שלא מוכן לשכוח אותי". לא שוכח איך לשון אמי חגה חגה במסלול כואבים, הרבה הרבה לשונות, ואני משנן, לא מולה, מול המראה במקלחת, בשפתיים מדממות: "אני יליד ירושלים מוכן להישבע כי יליד בגדאד אני", וחוזר שוב ושוב על מילים מְתַחֵלָה, לא שוכח את פני הינשוף של

אבי מביטים בי בשנתי, עכשיו בחדר בית-החולים, לא שוכח את סיפורי אמי על אהובה הראשון, ועל נצנוץ בדלי הסיגריות שלו במטבח הוריה, לא שוכח את סמרה וסלימה, לא שוכח את חיים יצחק והודה ואת יחזקאל עליו השלום, לא שוכח את סביחה וננה ואלקה, את עליזה ועזרא וסניורה ולורה הזכה, לא שוכח את יעקב דהוד רובן ברזני, לא שוכח את שאול בן מרסל וששון עינצ'י וכרים ואילן, לא שוכח את חכם הרון ברזני והמשוררת אוסנת.

אמי אחרי שנים של חילופים אי-נראים בתוך עצמה התייאשה מן השירה הפזונית, אמרה אם לא אקיא לבי כמו לווייתן מעמקים או כמו היפופוטם נהרות ענק לא יתחולל בי השינוי האמיתי, לא אהיה אחרת, אקלל בשפות נשתקות, אסחף אל חופים בלי אגיע, אתאים עצמי לזרמים, אוותר ויתורים בלתי אפשריים, בלי לנגוע בקצוות, בחצרות. וכאשר ראתה כי בנותיה נוטשות את שירתה בלי לקרוא בה, בלי לגעת, ושמעה אותן אומרות לה לעזוב את היצירה הממיתה את נפשה בטרם תשתגע ולקנות לה מקצוע אמיתי עם סדר יום קבוע, ציירה אותן במכחולה בגוונים של כחול בלי לומר להן כמה אי-אפשרות יש במילים, גם שלהן, כמה היא רוצה ולא יכולה שהן תכרנה את אמן שטרם המילים, שהיא ערש המוצא. וכך שנים היא צמצמה את העולם סביבה, תפחה תפחה בתוך עצמה, עד שחשבה להתפקע, עד שהתחילה מדברת אל עצמה, אומרת: "כל הזמן התחבאתי בעולם בלי לדעת מה תווי פני, עכשיו אם רק אחביא את העולם אראה סוף סוף את כל תווי פני בלי לנפץ את המראה".

שנים חיפשה ילדים שיצאו מרחמי אחרות לאמץ אל לבה, בכל מקום, חושבת אולי תהיה בשבילם אם אחרת, אולי תהיה גם עזה גם עדינה, תלביש אותם לאט במלמלת מילותיה ותסיר מהם את הצורך בשירים, עד יתנתק לו חבל הטבור של השירה, חבל הטבור הקושר גם בינינו, חבל הטבור הארוך המשקר לה סחור סחור כל הזמן לא נותן לה מנוח, משאיר אותה בת ערובה של הבטחות כזב להיקרע, והיא מפחדת משליחותו האיומה, לא יודעת לאיזה צד של חבל הטבור תתנקז השירה.

הרבה מראות מעמידה אמי, בכל החדרים, לפני ולפניה, הרבה מראות נושא אני עמי. ואני יודע כי בבואי לשים זיכרון לסיפור אמי, אני יכול לכתוב אותו בגרסא חדשה, ולפתע אין היא מסרבת לקריאות המטבח ולקריאות השום והבצל וקליפותיו, ושם, בין הסירים והאדים, מול התנור הגדול, אמי מתירה שדיים קשורים ומספרת על ציקרה בגדאדית שהתלבשה על בולבול לא נכון והרבתה בלבלול בין נהרות גן-עדן. אני יכול לכתוב אותה גרסא חדשה אך חייב להיזהר, כי קול המואזין בבגדאד לא בכה את סגור נפשנו, רק כאן כוהנים של דת אחרת הפכו לנו בני ברית של מנגינה. אמי הכריזה אז, כשעמדה על דעתה, על זיכרון עולם של ריח אוהלים שלא יקפח נפשנו, ואני יודע עתה כי בגרנו אך פנינו לאין כיוון. ועכשיו אנחנו כותבים בנוסטלגיה דקה, דור שלם של סופרים צעירים שופכים דמעות כל לילה על ערים שלא ראו, ממש כפי שמספרים עלינו בעיתונים, כולנו מזרחיים חמי לב ומזג מסלסלים ערבסקות של בכי וגעגועים בהרבה מילים. ואולי אם אומר לך, אמא, שמתוך יגוננו, אשר הוליד בשעתו את שירייך, יצאו גם ספרייך, ספרים הרבה שאעמיד לגולתנו, תשמחי? או שאולי תאמרי לי, כדרך אבות על בנים: "בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ להג ויגעת בשר".

בתוך ירושת שתיקת הזיכרון איני מוכן לשכוח איך אחרי שיצאה אמי מן המעברה פנתה אל סבתא ואמרה אמירה לסלימה בעיניים דומעות: "כל היהודים יידיש, אמא, כל היהודים יידיש. רק אני ערביה, אמא, שפתיי מדובבות ניב גרוני בחיתוכים קשים. בתך ערביה בת ערביה, אמא, רוצה ללמוד דיבור רך ומלטף, רוצה לשים חיוך בסופי מילים, אמא. כל היהודים יידיש, אמא". ואני

שעוד לא נולדתי באותה שעה הצטרפתי להתקוממות אמה, וניסיתי לומר לה במילותיה שלה: "שכחת את עצב מחשבתו האחרונה של אביך לפני מותו, איך כאב את מות שפתו שלא הוריש אותה לאף אחת מבנותיו, אביך שנפקד מקומו כי מת בעודו בחיים מתוך אלם שפתיו, שכחת? שכחת אמירה, בתי, שכחת? אל תישני אמירה, אל תישני, היי משמרת עצמך, משמרת עצמך לא לנום, שמרי עצמך לקום". אבל אמי שכחה אחר הרבה שנים ישראליות איך החליטה ללמוד יידיש מפי אם פולניה שאימצה לה בבית אחת מחברותיה, ועתה אחרי שהעמידה בעברית הרבה בנות ונכדות היא אומרת לי: "אני לא ערביה, בני, וגם אתה לא. לערבי שורש אחר, בני, ואילו אתה ואני מאותו גזע חלול של יהודי נימול וכואב לו קצה הזין".

ולא בלי פחד לענות אמרתי: "גם ישמעאלי נימול, אמירה, גם אני. אותו כאב בקצה הזין. ומי מל אותך, אמא? מי מל את אמך סלימה או את בנותיך? איפה הכאב שלכן? אני ערבי בן ערביה, אמא, אבל הערבית שלי אילמת, עילגת, מקללת את עצמה, ישנה במקלטי נפשי, מסתרת מבני-משפחה מאחורי תריסי העברית. והעברית שלי דוברת, אמא, שוטפת, לא שותקת, מחפשת את עצמה שכבות שכבות, גליונות גליונות וכסויות כסויות, מנבאת בואם של אלוהים ושל ימים קשים, מספרת גליונות וגאולות. הערבית שלי פוחדת, אמא, אומרת בעברית בשקט אהלן אהלן במפגשים הביתיים, ומול כל שוטר עובר ברחוב שולפת תעודת זהות, מצביעה על הסעיף המסגיר: אָנא מן אל-יהוד, אנא מן אל-יהוד. והעברית שלי חירשת, אמא, לפעמים חרשת מאוד".

ואבא שלי, עזובה, שלא מספיק דובר בו, תמיד עומד בצד ומבטו שקט, ולוואי יוליד את גופי מחדש בלי צורך בסיפורים. והוא שוכב עתה במיטת חוליו המעלימה אט אט את פניו, אבי שהיה אומן גילוף בנשמות, שהיה אומן סיתות הנפש ושיוף זיפיה הגסים. וודאי הוא מקונן עכשיו בתוך לבו, וודאי הוא מתפלל עכשיו בעשר אצבעותיו, מבקש מאלוהים: "שמרני אלי כאישון בת-עין: הצל-נא בכנפיך הרחמניות על מבטי, שלא אצטרך לראות דבר, החדר נוצותיך החנוניות אל עומק אוזניי, שלא יהיה עלי לשמוע קול, חוס על פי שלא אומר מילה ולא אתחייב בדבר ולא אשא שמך הקדוש לשווא, עצור לבי שלא ארגיש, ואת מחשבותיי שלא אדע מרע עד טוב, ואת רגלי שלא אלך מקרוב ועד רחוק, ובאחרונות נוצותיך העמד אוהל מעל ערוותי ברוב טובך, שלא יהיה בי מין מזכר ועד נקבה, שלא אוכל להעמיד לפניך צאצאים אשר יפרו את שלוות עולמך, שאוליד עצמי חדש בגוף אחר בלי זיכרון ובלי רחם או חיוב מצוות מילה".

בילדותי סיפר לי אבי את כל אגדות הערבים וימי הח'ליפים, ובעיני רוחי לא היו לא עיראק ולא סוריה ולא סעודיה, ובמקומן קמה לתחייה אימפריה ערבית גדולה, מהודו ופרס ועד מרוקו וספרד, ובגן הילדים כשנשאלתי מאין באו הורי לארץ סיפרתי כי מוצאם מבירת ערב, אֶרֶבְיָא, אותה ערביא גדולה אשר כולה מדבר סהרה צפון אפריקאי, כולה אגדות וחולות נודדים אל תוך עיניי, כל כך הרבה חולות דקים חדרו את רשתית עיניי עד שכובתה ראייתי ושוב לא האמנתי בקיומן של כל הערים האגדתיות הללו, בבל ובגדאד ונינווה ואשור וחלב ואלכסנדריה, והן היו בעיניי כולן פְּטָא-מוֹרְגָנוֹת של בדווים-יהודיים מן התנ"ך שבאו לארץ על כנפי נשרים, מגולגלים במרבדי קסמים, להקים כאן בחולות ובסלעים ים של אוהלים ופחונים.

וכל ילדותי התמלאה בסיפורי המעברה, על לילות חורף בהם מיטות צפו בין האוהלים בנהרות הגשם והבוץ ושבו את סדרי המשפחות, וכך ילדים החליפו אמהות ונשים החליפו בעלים. ואבא סיפר על הרומני אֶדוֹלְף, אשר גר באוהל הקרוב לאוהל משפחתו, ולילה אחד של גשם החליף בינו לבין אמו, וכך היא התעוררה לצד אשת הרומני וילדיו, ואדולף התעורר לצד אביו, סבא שלי,

אשר אמר לפני מותו שהוא מרגיש כי הוא נתלה על ארץ-ישראל כמו הפן על העץ. והרומני אדולף התעורר במיטתו החדשה גאה, נשק לילדיו החדשים ויצא להסתובב בשבילי המעברה המוכרים בחזה נפוח, ואיש לא חשב לומר לו "אדולף בא מגרמניה" או להזכיר את אדולף האחר, והוא לא חשב לקצר את שמו לאָדִי. ורק אחרי שנים, כשעזב את המעברה ועבר לעיר וילדיו היו שבים מבית-הספר בוכים, מתחננים שיחליף את שמו, התחיל קורא עצמו אהרון, אבל בלילות היה עדיין אדולף צף בסירת מיטה בין אוהלי המעברה, בין עיראק לרומניה.

ואבי אמי, סבי השני, היה אומר לי בילדותי חוּסָה לְאָרְס ומתכוון לפעמים לארץ ישראל, ואני לא ידעתי, לא הבנתי, רק צפיתי מן הצד בצעדי האציליים, בידיו האסופות מאחורי גבו, בשער הכסוף בו כל שעה היתה ספורה ומונחת במקומה, בשפמו הלבן המוקפד, בחליפת חייו התופרת את גופו געועי פליט, ובאצבעותיו המתוחות באחיזת אולר, מסירות קליפת תפוח בישיבה על ספסל גן ציבורי, ואוכלות אותו פלחים פלחים. ואמא לימדה אותי קינה על גורל משפחתי: "כשהגענו לארץ הסתכלו עלינו מלמעלה למטה כאילו היינו שרוך נעל, ואיש לא ידע על ארבע הבתים שהיו לאבי, או על יופיה של בגדאד וההיסטוריה הארוכה שלנו ושלה, איש לא שאל על המנהיגים שלנו והמשוררים שלנו והרבנים שלנו. לא רצו לדעת, אולי קיוו כי כמו בחזון נביאנו יחזק-אל ישבנו בבבל ובעיראק בין הנהרות כעצמות יבשות הממלאות בקעה וממתונות שנתנו עליהן גידים ויעלה עליהן בשר ויקרם עליהן עור ותיתן בנו רוח. קיוו כי במשך אלפיים חמש מאות שנות גלותנו מאדמת ישראל שכנו בקברים ולא בתוך בתים רחבים וערים בצורות ואוצרות תרבות ורוח שעל פיתוחם שקדנו דורות. קיוו כי כל זמן גלותנו ישבנו וחיכינו לבוא אחינו גואלינו בני המערב. ואנחנו לא התווכחנו אתם, לא רבנו בגלל הבושה להרים את הקול ובגלל העדינות, קיבלנו הכל גם כשעבְּרָנו הפך חזיון תעתועים בספריהם וידי הסופרים שלנו נאלצו לחטוב עצים, קיבלנו הכל גם כשנאלצנו להצטופף בצריפים ופחונים חסרי שם וזהות, ועשינו את פנינו שיש יציב מול כל המתעמרים, אבל בפנים נפלו מאוד, התחלנו חושבים על עצמנו כל מה ששמענו אותם אומרים עלינו, וגופינו התמלא בצעקותיהם ולחישותיהם קורעים את העור והבשר. ופני אבי היו שיש יציב מגולף בצורת כפיר, אבל בפנים נפלו מאוד".

כך אמא מדמיינת את כולנו שבט סופרים עדיני אצבעות, שוכחת את הסוחרים בְּבֶסְטוֹת של הסוּק הגדול של בגדאד, רומזת כי עלייתנו ארצה היא סוד הנפילה. לאהובה הראשון סיפרה כי בגיל שמונה, כשבאה מעיראק עם הוריה, לא הכירה לא פולין ולא גרמניה ולא שווייץ, הכל היה פטא-מורגנה רחוקה, עולם אחר אירופה. ואחר התמלאה סקרנות של ילדה לפגוש עולם חדש, ובעינייה התפשטו כמיהות לזר ולִיפָה, מבקשת להגר הרחק מכיעור פחון הוריה במעברה ומשפתם הארורה שהפכה משפת אוהב לשפת אויב, לא לשמוע אותם אומרים לה בְּדִלְךָ ברחוב, ותמיד היתה מקשיבה מבחוץ, צופה מרחוק על האנשים החדשים והגבוהים, מנסה לחקות את מבטאם ולאמץ את מבטם הגאה, לבה שבוי ביד עיניי הבלונד שלהם ושערם הכחול. והוריה היו קוראים לאשכנזים במרירות "היידיש הללו", אבל היא החלה לחבב את אויבי משפחתה, מחפשת לה זיכרון אירופה, חושבת אולי אם תקרא על עולמם תוכל להצטרף עליהם: "וקראתי ספרים על גרמניה, על צרפת, על רוסיה, על השואה, וכשהתבגרתי אל תוך כתיבת השירים, השתדלתי לכתוב שירים על פולין, על גרמניה, על איטליה, והחבאתי את השירים על בגדאד. התביישתי, שלא יאמרו האנשים זו לא שירה, זו לא קולְטוֹרָה, אלו סתם געועים מזרחיים, שלא יאמרו הנה עוד אישה בוכה. וכך לא כתבתי מעולם דבר על שמונה השנים שקדמו להגירתי והגירת הורִי, משכנעת את עצמי שכוח השכחה חזק מכוח הזיכרון, משתכנעת שכוח השתיקה נחבא מכוח הדיבור".

ועכשיו אמי מספרת לי איך גדלה כנער וקשרה בבד גס את שדיה אל פנים גופה עד שלא יכולה היתה לעמוד בכאבים, עד שכל חוויותיה כאישה פרצו אל חוץ גופה וביקשו ממנה להתיר

קשרים. אישה מהות אחרת, אומרת אמא, ואני, אחרי שקראתי אלפי גברים בנעוריי והלכתי שולל בניסיונותי לכתוב כמוהם, קורא אותה וכותב דרכה מהות אחרת, מהות לא שקופה, מהות הרבה ניסים והרבה סבל. וכל ילדותי אמרה אין מהויות, גברים נשים רק בני אדם, שניהם אדם, אך בגרותי מסרבת לשכוח כי אמרתי אדם, לא אמרתי חווה. אמרתי כולם אדם, כולם גברים, ואמי אישה, אמי חווה יודעת הכל אודות חווה, תובעת-לא-תובעת ממני להיות בנה, בן-אדם-או-בן-חווה. ועכשיו אני קורא בשירתה, והיא ספונטנית כמו התקף אפילפסיה, מטורפת כמו הזיות כימיקליות, רכה כמו שפתי הערווה, ודרכה גם אני פתאום אישה כותבת את חייה וחייה אמה.

ואמי שואלת, כמו ששואלת אם שלא יצאת מבטנה, שהיא תמיד הבטחה אילמת שלעולם לא נאמרת, אם אני רוצה להתלבש גוף אישה, גוף אם, וללדת את עצמי, לתת בי אהבה מיליון דודים, להיות חדיר ובלתי חדיר, להיות עצמי ומחובר לנשמת אחר, להשתלב ולהיפרד, להיות בן מין וחסר מין, לשבות מן ההתעלסויות של היום ומהגיע אל מעשה האהבה הנצחי של האלוהים, לא לקרוא לזה אהבה, לקרוא לזה תאוות קטנות של כלי מנגינה חסרי מיתרים, לומר שאיני רוצה נצח, אני רוצה שבוע של עירום הנפש והגוף, לבדוק כיצד ניתן להגיע עד קצה הבשר, לומר אני רוצה למכור עצמי בבשר תמורת בשר, רוצה להיות תמורתו, רוצה לעשות תמורות בפני אהוב או אהובה, עד ששנינו נכנס להריון, עד שכל גופנו יתעגל, עד שאני אוכל לחזור אל פנים הבטן, ולהיוולד שוב ושוב, כל פעם נשטף במי השפיר, מתלכלך עם השלייה. רוצה להיות חיטה פוריה, רוצה להיות מים חיים, רוצה להיות עפר בפיות השותקים, רוצה להיות כפר נטוש מזה דור, רוצה להיות שיח סַבָּר דוקר מסמך גבולות.

אמי מבטיחה להיות לי שְהֶרָאָד, אשר נשאה עמה את כל הזיכרונות והשירים הערביים, והיא מיישנת את גופי במיטת מילותיה, ואז משכנעת את לבי לא לישון, תתעורר, אסור לשכוח, משאירה בכוח שברי מילים את הוריה בחיים עד קצה גבול ארץ המוות, עד ששוב איני יכול להישאר אדיש לעברי, עד שאיני יכול להיכנע שוב בחופזה לקסם של שקר עתידי. והיא מציעה שנגנוב לעצמנו חזרה את אבא, אבא הרדום, המאבד יום את תווי פניו הדוהים יחד עם מיטת חוליו החיוורת בבית-החולים, ונביא אותו בגניבה רך פיז'מה הביתה, ולילה לילה נשב לצד מיטתו ונספר סיפורים על עצמנו ועל אחרים, את כל הסיפורים שמן הזיכרון ומן הספרים, עד שנחזיר לו את תווי הפנים, עד שנעורר את לבו לגעגועים, לא למות עזוֹרָה, לא למות, להרבות נשימות ופעימות, כי לפעמים מתעורר אדם מתוך הסיפורים, כי במילים יש כוח להשיב חיים.

נתחיל מן הסיפור שלנו, היא אומרת, מן הזיכרון שלי ושלה, מן המשפחה הפומבית והלב הכמוס. שנים למדת הכל בעיקר מפי זרים, היא לוחשת לי, הלכת לבתי-הספר החלולים, שמעת על בגדאד בכל מהדורות החדשות ובין דפי העיתונים, ועתה עליך לשוב אל המשפחה, כי כך כל הסיפורים מתחילים, מן המשפחה, מן הפנים הדומות של אם ואב, של אח ואחות. נבלוש האחד אחר השני ונשלים פרטים שלא ידענו, וכך נבנה מחדש את עירנו בזיכרון, ונרבה בה מסירות בנאים, ונלחש לה תפילות אוהבים, ונתחנן כל אחד אלי אביו שיפקיד שלותנו בידי וישוב אלינו. ואחר כך נשמע על בגדאד שוב מפי זרים, ולבסוף מפי כל אחינו ואחותנו, ונחפש אחר הרומן הבגדאדי הגדול, לילה לילה נספר את עירנו עד שהיא תבנה בלבנו ונהיה כקוסמים מלחשי לחשים מכשפי כשפים בוראי יש מאין ונס מחול וזיכרון משכחה.

אבל אני אומר לה אמא, הבעיה אינה בספרות ועל-כן גם הפתרון חייב להיות מחוץ לדפי הספרות, אנחנו חייבים פוליטיקה של מעשים, של זהב וכסף, אי אפשר להישאר כל הזמן סגורים

בתיאולוגיה של מילים, כלואים בשבי הדיבור והתפילה, בצינוק האסתטיקה החרוזה והפסוקים הכפולים. די לנו מן הכתיבה הבלתי-נגמרת, השובה בתוכה את היופי ומשביתה אותנו ממרד, עלינו לקנות תרופות בכל בתי-המרחקת ולהרבות זריקות בבשרו. אבל היא, גם אחרי שהתייאשה אלף פעם מכתבת השירה, לא מוכנה להסכים, אומרת לי עם קול רעם קולה: "שוב אל השולמית אשר לקול דודה מעיה חמרמרו, לך אל המדרש ודרוש עשרה מאמרות בהם העולם נברא, חזור אל הזוהר ואל הסוד הנמצא באותיות של שמות האלוהים, פנה אל הכוכבים אשר נולדו במיתוס בבלי, שן את אָנוּמָה אָלִיש מול פסילי אלוהי בבל, ספר לילדיך את עלילות גִלְגַּמֶשׁ וְאֶנְדְּוּ בלילות של חג. כי השמיים כעשן נִמְלַח הם, והארץ כבגד תבלה, וכל יושביה גם כן ימותון, ורק המילה לעולם תעמוד ואמת האלוהים לא תיסוג, כמו נצח סיפורי המיתולוגיה של המקרא ובבל".

אמא מסבירה כי השירה היא לחש, היא יכולה להשקיט את הלב, להניח לו לישון, והיא יכולה להעיר אותו, לדפוק על חלונות הלב, ולהשביע את האלים לפעולה. היא מזכירה לי את אלימות המילים, ואומרת כי הפתרון נמצא בפסוקים, ובכוח לדרוש את הפסוקים עד שהם יכריחו את המציאות להתהפך: "אם נסיים את גלות השיר ואת גלות השפה ואת גלות הסיפורים שלנו, ונעלה אותם על דל שפתינו עד שיגעו בהרבה נייר ובהרבה לבבות, נוכל להמשיך לחיות בארץ הזאת אשר חשבה לגרש את זיכרוננו, ונתאקלם בתוך עולם של גלות גיאוגרפית, בתוך אירופה שפלשה אל תוך המזרח-התיכון. אבל אם בתוך הגלות הארצית של הגוף נמשיך לשתוק את השיר ונמשיך להחביא את המנגינה ונמשיך להצניע את השפה ונמשיך לבלוע את הסיפורים עד אל עומק הריאות והקיבה, לא נוכל עוד לעמוד בתנאי החיים של הארץ הזרה הזאת אשר מונעת מאתנו את חיי הגלות הרוחנית, ונצטרך למצוא לנו ארץ חדשה".

אין לאמי כוח חוץ לשירה, והאלוהים היא מילה שבני אדם שוררו, או אנחנו חרוז בשיר שלה. ואולי הכל, כל גלגול חייה בתוך ההברות והפסוקים, רק בגלל שגם התבוסה שלה היתה במילים, כי את המעברה היא יכולה היתה לחוות, כך סיפרה לי, גם כחויית ילדות נעימה, כחופשה ארוכה בלי עול ומוסר אבות, כילדת תפנוקים בתחפושת עניים מתפלשת בשבילי הבוץ. אבל מהר מדי, מהר אחרי שירדו מן המטוס, הביסו אותה זרים במילים זרות, עבריות, עד שחשה כי אין לה עוד מילים משל עצמה מולם, והחלה משננת את המילים שלהם, מילים שלא נולדה עמן, ולחשה לעצמה מתוך שינה: "אני מוכרחה לנצח את משמיצי בתוך השפה, עד שתהיה לי זהות ויהיה לי עבר ויהיו לי אבות ואמהות והיסטוריה ויהיו לי מילים משלי ושפה משלי. עד אז לא תהיה לי פוליטיקה של כסף וזהב ומעשים, רק פוליטיקה של מילים. אני רוצה להכריז על עצמאותי בתוך השירים. כי מה תועיל לי בגדאד של האבנים ושל הארמונות? מה אבקש בבגדאד דלמטה? כשאבוא לשם כתיירת, אחרי יותר מיובל שנות פרידה כפויה, כבר לא תהיה זאת עירי, ולא הרחובות שלי. כבר לא הבית שלי. עתידי שוכן בבגדאד דלמעלה, בגדאד של המיסטיקה והספרים, בגדאד של המוזיקה והשירה והמחשבה שבלב, בגדאד שהיא כל כולה דימוי למצב האנושי, וליחס בין בני-האדם לאלוהים. זאת בגדאד שלי. ומה לי ולבגדאד הבנויה? לבי ומחשבותי הם ביתה של בגדאד החלומה".

אלול ה'תשס"ד, אוגוסט-ספטמבר 2004, ירושלים.

אמירה בת סלימה - פרק שלישי: לילה ראשון

לזכרם של יוסף שם-טוב (יוסף אל-עוואד) ואבנאיהם עובדיה

הערה לפני ראשית הסיפור:

הפרק הראשון ל"אמירה בת סלימה" היה מפתח. השני – חור המנעול. ועתה בפרק השלישי נפתחים הלילות בהם מסופרים הסיפורים, שהם החיים שמאחורי המנעולים (אך לילה ראשון הפך לילה אחרון, מהעדר המשך).

פרק זה ראשיתו בשיקולי עריכה פשוטים אשר קדמו לפרסומו של הפרק הראשון בכתב העת "הכיוון מזרח", אז ביקשה ממני המפיקה לקצץ מעט באורכו. הפרק השני כבר היה בשלבי כתיבה ראשוניים, ורוב הקיצוצים נדדו לכאן, והולידו פרק שלישי. בינתיים התפרסם הסיפור הראשון בגיליון של הכיוון מזרח 9, וגם קראה אמירה הס בפרק השני (שפורסם בגיליון 12) והתאכזבה, שוב מצאה עצמה נגנבת בדפי אחר. כבר היתה מבקשת אולי נכתוב יחדיו דבר מה אחר ונפרסם אותו, דבר חדש, שאין בו את פעולת העיכול החוזרת ונשנית שאני עושה בדבריה אחריה.

קיוויתי בכל זאת שתהיה אמירה מוכנה ללכת עמי עוד מעט את המרחק אל בבל שער האל. סגור השער וסגורות האצבעות בדפיקתן עליו, ואם יהיה הוא נפתח תהינה הן נפקחות, אך המבט לבטח יישאר עצום. נתתי לה לקרוא מעט ממילותי שלי, מן הימים לפני שהפכתי גנב מילותיה, התרככה מעט, והסכימה לפרסומו של הפרק השני. אולי תסכין עתה עם פרסומו של השלישי.

אבל הפרק השלישי הפך לפרק אחרון, אף-על-גב שהוא לכאורה נפתח להיות נמשך בלילות שיחה רבים. בראשית תכננתי שיהיה הפרק הראשון נמשך ל"החיפוש אחר הרומן העיראקי הגדול", רומן שכל פרק מפרקיו ייכלל בין כתיבתם של יוצרים עיראקיים, ערביים ומזרחיים (יהודים ולא-יהודים) בני זמנים שונים ובין כתיבתם בניסיון לבנות רומן "משותף". אחר-כך תכננתי שהפרק השני ימשך להיות אוטוביוגרפיה בדיונית של אמירה הס, דרך שירתה (ושירי גם כן). ועתה אני יכול להודיע, כפי שהבנתי לקראת סוף כתיבת פרק זה, או לאחוריו, כי הפרק השלישי הוא פרק אחרון, העוזב את דמויותיו בלילה, או לקראת בוקר, בציפייה ללילות הבאים (שכל קורא מוזמן להביאם בדמיונו).

לסיום הערה ביוגרפית/ספרותית, על המקום של מחזור סיפורי "אמירה בת סלימה", הבא כאן על סיומו, בחיי: המפגש בין בגדאד שלי וירושלים שלי החל בסיפור פלקטי של ימי מלחמה (חיצונית ופנימית), מלחמת אמריקה-עיראק השניה, שנקרא "איכה ישבה בגדאד" (פורסם ב"עיתון 77"), וציטט מעט אחר מילותיו של המשורר הסורי-לבנוני נִיזָאר קַבְאִנִי; אותו מפגש נמשך בשאילה המתמשכת-סימביוטית מהיוצרת הבגדאדית-ירושלמית אמירה הס, שאילה המגיעה כאן למיצויה; אחר כך הגיעה ההתעממות עם נקודת החוסר, והפוליטיזציה שלה, ב"אנא מן אל-יהוד" (פורסם ב"הארץ"); ועתה נמשך המפגש הבגדדי-ירושלמי בסיפור "הלכה למשה מסיני", אשר עדיין לא פורסם, ואשר מתעתד להפוך להיות נובלה; בנובלה זאת אני מבקש לחצות את מקומות החוסר והשתיקה, כדי להגיע אל מקום הדיבור, לשוב אל מקום סיפור הסיפורים.

ובלילה הראשון לצד מיטת חוליו של אבי אשר עברה אל ביתנו אני אומר לה, אמא, תתחילי את סיפור הסיפורים, אני זקוק לזמן, להשהיה, עד שיתחברו בי כל חלקי הסיפורים הפרומים, עד שיהיו הסיפורים הרדומים מתעוררים בי, מבעבעים, בינתיים ספרי את, תתחילי את הלילה, את הלילות, אולי קולך יאיץ בַּאֲבָא להתעורר טוב מקולי. ואמי מסכימה, ולילה ראשון היא מגלה את לבה, ומספרת לי על ימים שהיו בְּחִייה בְּצָרִיף של מעברה כשהיתה ילדה והרגישה שהיא דבר חולה חשוך עזוב. נבלעת בתוך סיפוריה, סיפורי נשים מן מזרח ואפלט חייהן ומאהביהן, לַחֵשׁ קולה את חשכת הלילה אשר המתין מחוץ לחלון ונבלע באוזניי ובאוזניי אבי, כמעט לא נשמע, כמעט כמו היה רק מלמול של תפילה, הנשמעת רק בלב ובשמיים, ולא בין בני-האדם. אמא, אני כמעט שואל אותה, "מה הדיבור הזה לך, ואל מי אנחנו מדברים, אני ואת? אל אבא? אל הזמן? הלילה? האלוהים?".

ואמי מספרת לי על ימים שהיו בחייה בין שני אהובים, ראשון ושני, אֶלְקָה ואבי, אז היתה רַבְקָה, אישה של רב, מזמינה אותה לביתה, ובלילה ההוא כשבאה אליה אל הסלון המרווח שבעיר הקרובה היתה רבקה הרה חודש חמישי בגופה מעוגל, והיא נשקה לְשֵׁם אמי וליטפה את כל גופה עד שנפלה עליה מאוד והיא שוקקת מאוד, רוצה לבכות מְרָאוֹת ולנשום גוף אישה בא מן המזרח, ללמוד איך טעמו שונה חריף מתוק ולא חמוץ מלוח, ומה אחר בתנועותיו. רוצה לחוש את חום הצבע

הדרומי של עורה, לצייר את נועזות תווי פנייה המזרחיים, להריח את חוסר הבושה של שיערה השחור בהרבה מקומות, לומר לה בתאוה גלויה: "במזרח אין פחד בתשוקה, הכל מקצב סוער כמו ריקודים של בטן, אין שעונים חופזים, הזמן עומד מלכת כמו פירמידות מצרים וכמוהן אין הוא משתנה, קדמון ומדברי".

וכשהגיע אל הבית בעלה של רבקה, רבי מנחם מנדל מקליפורניה, החלה אמירה בת סלימה מלחשת לעצמה בעיניים סגורות: "אני לא מן המדבר, אני לא מדבר. מדבר רחוק מלונדון, רחוק גם מבגדאד, קרוב לכאן. עיניי ראו שלג בהרי פונדקסטון". ואחר היתה שואלת את הרב שאלות תמימות של הלכה, משל היה חכם באשי בבגדאד, כמו לא התלהט גופה דקות לפני כן באהבת אישה צפונית קרירה אשר ביקשה לעשות גופה מזבח, רק אימצה עוז לבה ושאלה: "מה יעשה אדם שאין לו הרים לשאת אליהם עיניים? ומה מראה חתול בליל הבתולין? ומה חמולות נודדות מבקשות אהבה בעבור חוט שהרגע נותק?". והוא, כשכבר שאלה את כל שאלותיה עמד שעון אל אישתו, מרגיש את חום ביטנה האוצרת את בתו, שכבר נעשתה יפה בעיניו, והיה מלטף בלי דעת את שיערה, הופך שותף נסתר למסחר המגעים שבין האישה מן המזרח הקרוב לבין אישתו שמן המערב הרחוק, תוהה אם שונה תחושת המים בין מי שחתר נגד זרם החדקל לבין מי שטבל גופו באוקיינוס ארקטי קפוא. עיניי הרב נראו לה פתאום עשויות זכוכית, מעין כחול שקוף מביט בה ממרחק, והיא חשבה על כל החטאים שחטאה ושיכולה היתה לחטוא, באותו הערב ובערבים הרבים האחרים, ונזכרה בתרבושים שפיארו את ראשי הרבנים בבגדאד, ולחשה לעצמה בלי דעת: "עכשיו זרותי אילמת כציפור נודדת מן קינה חסרת שפה בין יבשות".

ובמעברה, הזכירה לה האילמות קולות, מעט אחרי האוהל של הרומני אדולף ואוהל משפחתו של אבא, שכן נגן העויד הבגדאדי המפורסם, וכולם קראו לו "אולי, יא אל עוואד, תבוא תשב עמנו באוהל לשאי בעראק, ותזכיר לנו את הלילות של החדקל ושל שארע אל-רשיד?". ויום אחד הביא בנו גיטרה לאוהל, כשכבר היה קרוב יומם לעזוב אותו, חושב ללמוד גם הוא לנגן, וביקש מאביו שיכוון אותה. אל עוואד נגע במיתרים הרופפים בידי הקסם שלו והחזיר את הגיטרה לילד, וזה התחיל לפרוט ומיד שמעו אותו בכל האוהלים בוכה וצועק "עשית לי את הגיטרה ערבית כמוף!". והאב שלא ידע איך לנחם את בנו חשב שאם היו לו קירות צריך היה לשבור אליהם את העויד והגיטרה יחדיו, אבל בדי האוהל הרופפים לא הצליחו אפילו להחזיק את מחשבותיו שלא ישמעו אותו השכנים, והוא החליט לצרף מיתר שישי לעויד שלו, כך שיהיה מעט דומה יותר לגיטרה של בנו, עד שיוכלו אולי אוזני הבן להסתגל לצליל הערבי שמפיקות אצבעותיו מן הגיטרה.

והיא אמירה עמדה הקשיבה מבחוץ, שמעה את הצלילים הישנים והחדשים, ולא זכרה מה שתאמר לאהובה הראשון, אלקה, שנים אחר-כך: "כשבאתי בגיל שמונה מעיראק לא הכרתי פולין ולא גרמניה ולא שווייץ, הכל היה פטא-מורגנה רחוקה. עולם אחר". עמדה בחוץ והקשיבה, ואחר-כך שנים סירבה להתבגר, שנים סירבה שלא להתאכזר לבני-משפחה ולא לצעוק בחללים: "אני בת החזיר קוקו, ואין שומע קול ענות גענאלט, חזיר קורא, אתון בלעם אני, אולי בת מדגני. ואין שומע". שנים סירבה שלא ללחוש לעצמה: "אני הגין, אני הדארק, אני האופל, אני תינוקת-אישה".

אבל כשהולידה בן סיפרה לו, סיפרה לי בלי שידעתי מילים: "כשהגענו ארצה הסתערו עלינו כאילו אמרו אלו ערים בצורות, חשבו צריך לכבוש אותן, לפרק אותנו שנהיה שוב לבנים לבנים מסודרות בערמות. ואז יוכלו לבנות מחדש מחומרי הגלם המרכיבים אותנו בתים חדשים וערים חדשות. כמו אויבים צרו עלינו להחריבנו, כבשו את הרחובות רוקנו את הבתים ופירקו את הבניינים אבן אבן, כמו שעשו מספר שנים קודם לכן בהרבה כפרים וערים בארץ, הרבה ישובים שהתרוקנו באורח פלא לצד הדרכים. וכך בנו בתוכנו את בתיהם החדשים, ודרו בהם בלי לחשוב על יושביהם הישנים, דרו בהם בלי להבין כי הם עדיין יושבים בבתים הישנים וכי אנחנו עדיין חיים. לא רצו

לבזבז מן החומר, ולא הבינו שעם החומר באה רוח. ואבא סיפר לי שכך גם קרה לפוסטאט שבמצרים אחרי מגפת הדבר שהחריבה אותה בשנת אלף שלוש מאות ארבעים ושמונה, שרפו את העיר ובנו מאבניה את אֶל-קֶאֶהֶרָה היפה הסמוכה לה. חלפו שש מאות שנה ועשו אותנו לפוסטאט. אבל, הסביר אבא, ידעו שלא יצליחו לרוקן את בנייני הזקנים ועזבו אותם בבדידותם, או פירקו בלי לבנות מחדש. וכך השליכו את כל יהבם על הצעירים. עליי".

רצונה של אמי לְאָבֵד בתוך החיים של ליל הגשם הנעלם ההוא בו הגיעו לארץ, רצונה להיעלם בעוד הרבה רגעים, הזכיר לה כי לא נותרו לה זיכרונות מבגדאד הנעזבת ומן הערבית-היהודית. כמו מעבר לערפיח השכחה, בתוך טשטוש תחומים צף, הזיכרונות התחילו בְּעֵבְרִית, או לכל המוקדם במטוס הזה שלא גומר לטוס, בְּאווֹיר. וכמו הגשם שהיה אחר אז בתוך צריף הפח, כמו העצב השמימי שכיסה פתאום את נפש הילדה ביום הגשם, היא נזכרה איך מתוך הערפל הגיח מת ופניו כמו בתמונה עם מסגרת מוזהבת, וקול אמה קרא מן העֶבֶר באוזנייה: "הִלְגִּיין לובשים לבן. הפליטים לובשים לבן. על עורם כותנות לבנות ובטנם תפוחה". פתאום החלה חושבת לעצמה בקול אמה, ורואה דרך עיני ילדותה שורות שורות של לְגִיין פוסעים בְּדֶרֶךְ למעברה, על גופם כותנות לבנות, ובטנם עגולה, תפוחה, ולכולם, ידעה, גברים כנשים, הריונות בְּבִטְנִים.

קול אֵם קורא מן העבר בְּעֵבְרִית, ואמי מספרת איך בשעה אחת, מסויימת, כשהפך בעינייה כל העולם למרדף, הבינה כי שוב לא צועקת אמה, רק היא צועקת אמה אמה, ופני אמה קמטים, ואישה בשעת קמטים מפחידה כמו כל תולדות הפחד, כמו הכאב בשעת הפחד כשאישה הופכת שונאת לעצמה בְּלִפְיִינָת מנהרת חייה. ומכיוון ששנים שחקרה את תת-המודע של עלמה בגדאדית אחת השכיחו מאמי את בגדאד שבמודע ואת העלמות האחרות, התחילה בבגרותה לתעד את זיכרונותיה מזמן המעברה שגבלה במושבת יוקנעם, שם בשעה מוקדמת של בוקר שמעה קול שְׂכֻי, וכך נקשרו זה לזה בשירתה קריאת שמע וקריאת הגבר. ומפתח לול המעברה היו יוצאות מתרוצצות התרנגולות, כפותיהן רגלי כוכבים, משאירות עקבות בחול, משרטטות נתיבי שבילים בין האוהלים לפחונים. שם, בין עצים ונוף קדומים שוקט, שם טבעה באהבת אמת בתוך כל נרקיס, ועם בוקר היתה יוצאת אל השדות. והערב היה יורד בתוך פניה, בוחק בריח נרקיסים, ומרחוק מחנה צריפי הפח היה לוהט בחשכה, מתוך תוגת האופל של הנרקיסים ולובנס. והיא היתה דוברת אל הסביונים ולוחשת: "נפלא זמן הדמדומים, כי נצבע הדם צבע אוכמניות, ובתוך שדות חיים אני מריחה את האדמה, והיקום מפכה בדהרת שמש". ואז היתה דוברת אל כל נרקיס לוחשת: "ורק אלוהים לבדו נטמע אל הסביונים, וכל נפש הפרח הצהובה כולה יופי, והעין תביט את האור כאילו ראתה את האלוהים".

ונזכרה אמי איך שמעה באותם ימים על ילד בית-מדרש שבא מִבְּצֶרָה, יודע רק עברית של תנ"ך, מבקש בחדר אוכל של קיבוץ מְאָכְלֶת לחתוך בה שניצל אירופאי, וכולם צוחקים ומתפעלים, מתפעלים וצוחקים, שוקלים בדעתם אם לגלות לו את המילה סכין, או להסכין לפלא הזה, בא להם יהודי בדווי שחום ממדבר התנ"ך אשר סביב לבצרה ומדבר אליהם כפי שדיבר אלוהיהם אל אִיבְרָהִים אביו. נזכרת אמי ומספרת איך דודה סְנִינְרָה היתה מנצלת עמידה בחום התחנה של האוטובוסים שבקצה המעברה כדי ללמד את נכדיה פיוטים ושירים בצרפתית, נזכרת ומספרת ומסבירה איך השתיקה את אמה כשאמרה לה סלימה באוטובוס בְּנֵתִי, איך ביקשה מדודה להעלים את רבעי הטונים מן הַמְאֲנִיָה, איך שמחה כשהוריד אחיה הגדול ממנה, אחרי שנתיים של מעברה, את השפם הערבי, ובמקומו קנה שרשרת של מגן דוד, או כיפה, והיה יושב כל הימים בצעירותו לצד

מקלט הרדיו, מכוון עצמו בסבלנות אין-קץ לקול קהיר, ובבגרותו מול הטלוויזיה שקנה, אומר לשון זרות "אח... הערבים האלו, ימח שמם..." ואז צופה בתוכניות של תחנות השידור מלבנון, ירדן, מצרים.

אמי ידעה לומר לעצמה בשתיקה כי בקפלי הסתירות מתגוררות הנפשות, מחילות מחילות המכילות את עצמן, מחלות למחילה, מכלות עצמן, ואני ידעתי לענות לה כשאני מקיף את עצמי במירכאות ושאלות מלשון זרים: "ולמדנו לשנא ערבים מפחד צל של עצמנו, לימדנו את הורינו לשתוק את שפתם, להיות זרים בחתונות ילדיהם, ולימדנו את שערנו להתחמץ כדי להתחסן מפני לעג הבריות, הבחורים והבחורות, והתרגלנו שעלינו להבהיר את שפתנו ולקנות לעצמנו סימנים יהודיים, שרשראות ח"י ודיבור ברוך השם, כדי שלא יטעו בנו חלילה, כדי שלא יבלבלו בינינו לביניהם".

ואמי מספרת לי על טיול ראשון לאירופה, ואין היא זוכרת אם היה הוא לאיטליה או פולין, לשווייץ או לונדון, אבל היא זוכרת הרבה ומספרת: "והייתי כבת הקולונגה הבאה בשערי ארצו של הקולונגה ומתפעלת מנימוס הליכותיהם של כובשי עם ילדיהם, ומן הסדר המופתי והניקיון השולטים ברחובותיהם הרחבים. וכמה קיללתי אותנו, את עצמי ואת אחי, שאיננו מצליחים לנקות אפילו את סמטאותינו הצרות המעוקלות. הייתי ילד קטן ויחפן הבא בשערי הארמון, ולא שאלתי מאין בא הזהב לכתרו של המלך, האם שלח אותו קורטס באוניות אחרי מותו של מונטסוֹמָה ונפילת ממלכת האַפְטִיקים, לא שאלתי מאין באו הפסלים היפים לפאר את המוזיאונים השקטים, האם הם נשלחו בספינות ממצרים העליונה או מן התחתונה, לא הצקתי לאנשים העוברים מולי ברחוב, והצופים כמוני בחלונות הראווה, מי תפר להם את החולצות והנעליים, האם היו אלו ילדים בהודו או בסין, ולא הטרדתי אותם מי מנקה את רחובותיהם ומי בונה להם בתים ומי נלחם להם מלחמות. הסתובבתי כילדה ברחובות ערי אירופה המעטירות, ווינה ופראג ופאריז ולונדון היו שוות בעיניי, עיר אחת. והייתי מרימה את אצבעי כדי להצביע על בית זה או אחר באחד הרחובות, כדי לומר לעצמי שם נולדתי, גדלתי שם. כאן חייתי חיים אחרים".

כך נולדה לה אמירה חדשה בת אליזבת, ורק אמירה האחרת נותרה בת סלימה ילידת בגדאד. היא שעלתה על הגגות בקיץ לצפות נצנוץ כוכבים, היא שטסה במטוס למעברת יוקנעם ועברה מאוהל לפחון, היא שהיתה פליטה בת פליטים במחנה פליטים בארץ-ישראל והתנערה מחוסר תרבותה. ואילו אמירה החדשה היתה אריסטוקרטית בת אריסטוקרטים, היא היתה התרבות עצמה והפכה להיות בת הקולוניאל עצמו, או מאהבתו, ולרגעים אף אמו, היא התחנכה בבתי-הספר הפרטיים של לונדון ודיברה אנגלית יפה אל המשרת השחור ואל הנהג הפקיסטני.

כך מטאמורפוזות התחוללו בגוף אמירה, לא עוד יצור חשוך, פתאום התמלאה אור, ועדיין: "כל הזמן הרגשתי איך מבטאי עלול להסגיר אותי, כל פעם שהשתדלתי לדבר במילים של אנגלית אוקספורדית. כל הזמן הרגשתי איך עורי וצבע עיניי עלולים לחשוף אותי, כל פעם שניסיתי להתלבש במיטב מחלצות ההי-סוֹסִיטִי... כמו בביקור הראשון ברחובות תל-אביב, הכרך הרחוק שנות אור מן המעברה, אחרי שהתרגלתי לחיי המעברה. ידעתי שהילדים האחרים מזהים בבגדי פליטה מזרחיה, שומעים בחיתוך התנועות והעיצורים שבפי דיבור זר ומתועב, וכמה שלא ניסיתי לבלוע את החשך הזה ולהיעשות זרה לעצמי, בא אבי וקולו ערבית רועמת, דיבור של אויבים בתחנות הקשר הצבאי מעבר לגבולות".

לקראת בוקר אמי כהוות הזיות, נזכרת בזיכרון אחד נכון, ואז נעשית אחוזת דיבוקים ושדים, אומרת רק כך נעיר את אבא, נעיר נזכיר לו כל מה שחשבנו אי פעם, עד שימצא עצמו במילים ההן, שיטבע כל כך במילים שלנו עד שיבקש אוויר, יבקש חמצן לנשום לא לטבוע, הוא ששתק כבר יותר מדי מילים והעביר לי את מכסת מילותיו בנעוריו, הוא ואלם פיו אשר טרף דיבורו, כדי להאריך את חיי ולקצר את חיי, כדי להשאיר אותי בזקנתי לבד, טרף לימים. ואני, מסבירה אמי, אני חצי אישה חצי איש, ובשרי חצי נשר, פני חצי דמעה, והתאהבתי לבכות בתוכה, בתוך הדמעה ההיא שהיא הרוח, שהיתה רוחי, בוכה לבכות בתוכה לך ולך ואחריך, וגם עלי עשב רבים, עלי עשב של צדי דרכים, כמו מאהבי הרבים שלא היו אביך, שתמיד דיברתי אליהם אחרת מכפי שדיברתי אל אביך. כי הבן אדם הוא כל הצורות וגם קרש, אומרת אמא, ואלו כיסופי המסע של המכושפים לצאת מתוך ספירלת הגעגוע ולהתנפץ, והזמן בכלל אין לו שערות על הראש, היא אומרת ולא ממשכה, חושבת אולי אם מריה מגדלנה הבוררת תדאה עוד פעם אחת לבוא אל אהבתה, ותאמר לה היכנסי בתוכי כי צלחתי, אני כל חושך הדם פחושך, צלחתי, כולי עד הבטן צינורי עצמותיי, ורציתי להוציא לך את הסבל מהפנים, ושנאתי עצמי ונתתי לך לאהוב אותי, ואני מחותנת לרוח, ואני בת זוג שלי תמיד, מאוהבת לשנוא עצמי עד אהבת תופת, אוהבת עצמי לשרוף אותה נקיה, אני מבקשת להיכנס בד אחדות, למצוץ את שדייך, לשים אוני בתוכך, אספי אותי אליך שאוכל בתוך משק היופי, ואת יושבת למרגלותיי יודעת שכל הפנים שלי זה אלוהים, ואש שורפת אותי לעקוד אותך אל מזבחותיי.

וכך שנים היא מדברת אל עצמה, אמי, עם כל אהבתה לעזוהך ולכל יצורי הנשמה, מלחשת "אהבת המים שלי רוחצת להפריד הבשר מן הרוח, לתת גופי כפרה לנפשי, וצפוני שאל מפרשי קודש טומאתי לא יוכלו לאכול לי אותיות". ויודעת כתמיד כי תצטרך גבר לגור אתו, אם עזורה אם גבר אחר, תצטרך עלם בלי בית, חייבת אדונים שיהיו לה לטפס מדרגות נפשה אל הרחוב, מדמינת כי ערוות הבנים הזכרים חצי נימפה וכך ערוות אבותיהם. ולי היא אומרת "שנים התייסרתי אל פירמידות מצרים שהאריכו ימים מגלגמש, שנים בנדוד אנשים הייתי, ובדמעותי אני עודני משוטטת, אני הדמעה המים, והמיית משך המים שטה בזרימת חיי, עד כי ביקשתי נילוס, לא היות פרת, לא חידקל, לא חידקל, נילוס כחול שקט".

ואני אומר לה "אמא, גם בנילוס עולות מערבולות, את ספרי לי את סיפורו של גלגמש. הביאי לכאן, לחדר, את האלים הבבליים אולי יתנו בנו כוחות. שנים התנגדנו, שנים היינו עומדים מולם לא מוכנים, מאז בן-תרח. ועכשיו אולי יתנו הם לנו כוחות לשאת חיים בארץ הזאת, הרחוקה מגבולותיהם ומבקעת ארץ שניער, ואולי נשוב אל תרח האב, תרח אבינו, אל ידיעותי אודות תיאמת ואפסו, אודות המים הרבים. אמא, אני כועס לך, כי מול פירמידות מצרים אשר לעגו למגדלי לבני הטין של בבל אשר מזמן קרסו, עומדים עכשיו לוחות הטין של ארכיוני שומר ואפד וארם ואשור ופבל שנשמרו לך והיתרגמו לך תחת הריסות הזמן והערים החרבות ונחלצו מגורלם של פפירוסים מצרים שהיו לעפר. אמא, ספרי לי את סיפורו של גלגמש אשר נשמר לך, ואיך שנים התייסרת אליו". ואמא מתחילה לספר את רעש האלים הצעירים אשר הפריע את מנוחת האלים המבוגרים, ואיך הגעישו את תיאמת כשגאתה צווחתם, איך הדליחו את כרסה במשחקהם, איך האזין אפסו לשאונם בלי יכולת לישון, ואת מלחמת הדורות למוות, איך מרדכי הוא מורדון יוצא אלי קרבות מול זמן האבות וזמן האמהות. "בעת ממעל לא נקראו שמים" היא משננת, "בעת מתחת אדמה בשם לא נזכרה, רק אפסו אב-ראשית, והאם תיאמת יולדת פולקהם, מימיהם נבללו יחדיו". היא משננת ומרגישה איך קרעים אוכלים אותה בנשמה, בוצעים באצבעותיהם חתיכות ממנה ללעוס בבואה לספר את מותו הארוך של גלגמש, איך יצא לנדודים ועל מה, ואיך גם היא יצאה לנדודים ועל מה ועל מה לא חזרה אל עירה ואיך הוא חזר ולמה לא מצאה לה בן-זוג כבן-זוגו אנכידו. "אני

מפחדת מאהבה, ניגון שאול-עֵדן, ועל-כן אני רוֹחֶקת מאוד כל הימים, משאירה מאחורי רק דרכים אי-נראות שאין לשוב בהן ואין עקבות. לא מצאתי לא סוד חיים ולא סוד מוות, כל רצוני לא למות ולא לחיות. ובין הדרכים שהלכתי בלטו הספרים, בלטו המילים, אבל אני פוחדת ספריות, הולכת לאחור מן הספרייה ומה בין מדפיה לחפש באותיותיה צפורות כאב הכנפיים שבתוכי, ואפילו הכתב שלי נעשה כמו נמלה ועיניי פרגוד מים, ואמא שלי מְתַפְפָּא בתוך ברכות הדקל, והשדיים השמנים של דודתי תובעים שאחזיר את כל ילדותי כפות תמרים, ולבי זועק מלמעלה אולי ויתרתי מוזיקת בית אבי, אולי ויתרתי תהומי קריסה בלבי, אבל בהתרחשויות מעלה סולמי דליקה וחופן של עפר וים של שתיקה".

ומה אעשה, אומרת אמא, הדעת יודעת שפני השקט מציקים מאוד, ובין מעשינו אנחנו באים לאין מעשה, ויש שעמוקה ההתבוננות ורב הסבל של השט במרחקיו, והסלחנות נובעת מן החוכמה הנסתרת שהיא האין ברירה. ואם תשוב בזכרונותיה אל ילדותה תוכל להישבע כי שם מקצה האוהל ראתה את אלוהים נשרפת שולי שמלה, והיא פצעה לה הבשר אבל בנשמה לא נגעה, והיא קראה לה, צעקה אחריה בכל היסטריית הרחמים המפעפעים: "עד הסוף עד הסוף יהא גחוני על עפר כי אני הנחש הנמבֶּזֶה, אישה, ממנה נהמת האנושות עולה עד האלוהים, גם היא אישה המחפשת גבר, המתחפשת גבר, אני יודעת כי מרחמי הוצאתי יָא אֱלֹהָ, אֱלֹהָ אֶפְפֶּר במסגדות התעיה, גיזס כרייסט באצטלות מי הירדן, אני יודעת, רפש פני אינו נרקיס, וגם אם נדמה לי כי נהיו לי פנים של צדיק, ולעיתים אני משתכנעת כי נר נשמה הייתי ופרחים באיזו מרפסת, לא צריכה לא דומן ולא מים, מתפללת שמתוך הפנים שלי אצא חמנית, בלי ישימון. אני זוכרת שיש מהפכה בפנים שלי, כאילו קורצתי פתאום ובאתי לבושה בחן ובחסד וברחמים בחנינה ובמורא גדול מפני עצב קיומי, וזה צוואר הבקבוק של נשמותי, והפנים שלי אוקיינוס, הם מים כבירים, יש מים אדירים בְּסֶף המלח".

אמי מזמן שהיה לה גוף לא השתמשה בו, וגם צרכי נשמתה עשתה מעט, ורק אספה מאהבים מעט בתחנות האוטובוסים מעט בסדנאות השירה, ולפני שנולדתי כתבה: "מה אעשה עם בעלי עם הנשמה עם המשפחה אחים ואחיות ואמא ועוד מעט יוולד לנו דבר מופלא ויש אפחד את בטן ההריון מה אעשה לאן אלך ופני ואני ובן אחותי בוכין בכל היום נורא מתוך סבלות היותנו נערי מקהלה? אני איך אחמול לו לסרק לו תלתלי זהב? איך אמחל לו לסרק שער שחרחר, אֶסְמֶר? אני לאן אשוב? וכל פחדי ידועים בין מרפסות השכנים, כי אדע להודיע בתרועות, גבר נותן גבו ופניו אֶם הוֹלֶכֶת פנים על בנים, וגִּנָּה היה מלפנים והיא מודיעה כי פניה הֶבֶן".

ויום אחד הכריזה מול אחד מאהביה ברחוב, שישמעו כל עוצרי ברמזור אדום באחד ממעברי החצייה של ירושלים, וכל אצבעותיה טבעות לְגִישׁוּאִיָּה לְבַגְדָאֵדי שותק: "ירצה אגוזו שערי בעבורו, ירצה אגדל צמותיו, ירצה אנשוך עצמותיו, שלא נותר אלא הוא בן זכר צועק לַעֲקָדָה, ירצה אהיה לו ילדה או ביזה, שערי ושערי לו, יתפוס ציפור נפשי שלא תעוף מן החלונות ושרפה בערוותה". ואחרי שנים של מכאובות שלא נתנה בהם שם היתה שואלת אותי בתמימות בין הארוחות: "למה ילד חשבת ברכת לי ברחובות עיר, בזרועות אם חורגת לא יודעת עצמיה וחיפשתי לבדיקה? בניתי לך בית ומשעולים המובילים לבית בתוך בטן דג, אבל בית שלי, ומשכני אחריו ארוצה אוויר ורזון המציאות, אחר-כך דג יעוף מן המים, ואנחנו נופתע מן החמצן. תאר לך כמה בכי בלי אדמה אפשר, וכמה איש יכול נתלש מעצמיו, מרקומתיו. אני האוהלים שלי, ידעתי, בגומחותיי שכנתי ערפל. יתד תקעתי בי וראיתי בו את ארץ ישראל. הצלחת לתאר? הצלחת להבין כי לאט לאט אני הולכת ונמוגה אל תוך לב שלי, ושלום לך, אני הולכת אחרי עצמי, כציפור אחר כנפיה לאחות גוף ונשמה, וסלח לי היפרדותי, אני הולכת עד הסוף להתחבר כנף וגוף, סלח לי אח שלי בן שלי אב שלי שאני ממעוף זה רואה אותך וזוכרת הפנים שלך והולכת. ואם אבכה לא ייגמר הדבר הזה שהתחנתני עם עצמי לעזוב

אותך, כי בכי גדול תהום המציאות בתוך המציאות, ובכי גדול נפרד מתהומות אל הבשר החי, ובנוצות תעופה רחמי אלוהים מכסים למו, להתארס עבד עולם".

ומשרפת הגוף שלה בכל הימים ההם אני זוכר כיצד היתה אומרת או כותבת, ואני הייתי כועס כי שמעתי או קראתי, אומרת לאהובים שלא היו אבי בלי פחד בלי דעת כי אוזניי בעולם: "ואם נזדיין האם תשקוט נפשי? מה ישתנה מה יתחולל שנהיה נושפים ונושמים ומאבדים זיקת הרוח לנבוח כמו כלבים אסורים? סוסים דואים אחרי וכלבים רוכבים עלי והמים מלאים חמצן כבדים באגפי ואש בוערת בתוך הנפט במולדתי ואתה רק אדם אפילו לא מילים רק אדם ואיך אשמע אותך ואיך אראה אותך?". כך הפכה אמי עצמה לעקרה עם השנים, משכנעת משתכנעת לומר האמהות היא אשליה, לא אוכל להיות לו אם, כי בקושי אני נושאת עצמי להגביה את ראשי מעל התהומות, לא אוליד אותו מחדש ולא אוולד לו מחדש פשוטה ועירומה, כי אין בי מתום ואין בי פשטות, כמו שבמזרח לא היתה מעולם פשטות, רק חלומות מערביים, ועכשיו כל מאהבי בוכים, רק אביו שותק, לכן סוף סוף אני שומעת אותו והולכת מהם.

אני אומר לה, אמא, אני כמעט נמלט משאוונך, ופני אמי לא שאונם, הם שאון אחר, וברחוב עבדאללה סומך אני מכיר יש משוררת, והיא דומה לך בצעירותך, מסרבת לכתוב שירה ארוטית וכל דפיה לבנים, היא מסתפקת בתליית מיטב שמלותייה ברוח, מפרסמת ברבים את גודל חזיותייה ואת צמצום תחתונייה, כולם תלויים על אטבי עץ רזים של כביסה במרפסת הפונה לרחוב, מחפה עד שכל שכנייה יכירו, עד שכל שכונת נחלאות תדע, עד שכל ירושלים תקרא שהיא משוררת צעירה כותבת שירה במעשים ובתבשילים ולא בדפים או על מסכי המחשבים, מסרבת לכתוב תרגילי ארוטיקה לסדנאות השירים. ולצד הבגדים היא תולה שירים רבים, אמא, גם שירים שלך, לייבוש, והם נוטפים על כפות רגליה יחפות.

ואחרי תליית הכביסה היא נכנסת אל ביתה, מקריאה לבעלה החוקי שתי שורות ראשונות בשיר חדש שכתבה בלילה טרם שנתה, מבטיחה לו ברפות קולה שהוא החתול העיף המפקק למשמע שיר הִיקו ארוך אשר נולד בין חרוזיה. לא מספרת לו על האחר הממתיק את בדידותה ועומק לילותיה, איך היא יכולה לספר לו ששיריה נגרמים לפעמים מתוך תנועות הגברים האחרים בחלל חייה, לנוכח כל שעוטייה החסרות, לנוכח כל שעוטייהם החסרות. היא כל כך רוצה להמשיך להקריא לו, לראות כיצד בעיניו הסגורות הוא מדמיין את עצמו מתמתח על ספה, יפה כמו פסל עץ אפריקאי. היא רק רוצה להמשיך לגנוב מאחרים את החסר בכל שעוטייהם החסרות. והוא מתבונן בה שתיקות מלוא העין בעוד כפות רגליה כבר מכוונות עצמן הרחק ממנו, כבר חושבות עצמן ללכת חושבות שהוא סירה מתהפכת. כך הוא בשנתו אליה סמוך ומתרחק בזמן אחד.

והיא משוררת, לפעמים לעצמה, לפעמים לאחרים, והיא רוצה לומר לו בשתיקתה: "הרבה דברים אנושיים זרים לי, כמו תחושת הזקן בפנים הלחי, או ריח הזיעה שלך כשאתה עם אישה אחרת, או השמחה אודות אדם נופל בשדה קרב, או רגע ההתפרצות של איבר הגבר מתוך אדמומיות מתיחות עורו, או חודשי התעוררות גוף איש לאהבה, או חיוכי שלי כפי שהוא נראה בעיני גבר זר במסעדה הומה בשעה שאני נושקת לאפך. הרבה דברים זרים לך, אני יודעת, כמו חום גופי בזרועות הגבר האחר, וכיצד שכחתי בשעה שגופי נשמט אל תוך שמחה כי מחר יהיה יום הולדת חמישי לבתנו, איך נזכרתי רק בשעה שכבר לבשתי שוב את בגדי והתבוננתי בגבר הזר ההוא בתוך גבעולי כהות שערותיו, וראיתי את שפתיו נרעדות מפקקות בלי קול, וחשבתני אולי אעשה ממנו שיר, הוא

כמו חתול שמפקח שיגי הייקו, ואז פתאום נפחדתי כי אתה ביקשת ממני יום קודם לכן לכתוב שיר לבתי ליום-הולדתה".

אמא, אני מכיר הרבה סיפורים, אחד אנוש אחד פלוש, ואיך כל הכאב הזה חודר אל בין העצמות שלי, מחכה לומר אני לא עצמי, מחקה עצמי לומר אני לא עצמאי, אני בדידות איש אחר בגוף שמתחקה אחר אמו של אחר, תוהה איך לעצב עצביה, ומה עם בדידות רגל שלי או כף-יד, בדידות עצב שלי פתאום, יוצא מתוך קרום היום אל תוך הלילה, ומה עם כל בדידות הגוף הזה לאהבה, הלב הזה, לא מספיקת תזוזת הגוף לאהבה, לא מספקת. הנה המשוררת היא קיוותה לרגע כשלחץ הזר את גופו אל אדמתה אולי גם לו יש אחרות הממלאות את שעותיו החסרות, והרהרה כיצד התקרחותו החזירה את ידיה אל ראשו, כל יום היא מודדת את גבול השדות ואת התפרצות המדבר, וחשבה: "אחרות וודאי קוראות לו בשמו בשעה שגופן חשוף מעליו בלי מבוכה ובלי שמות חיבה, הן וודאי מכניסות את אצבעותיו אל פיהן כדי שלא לצעוק, הן לא שואלות לשלום בָּתוּ במקום לשאול לשלומי". ומרוב התרבות המחשבות התחילה מרחרת אחר ניחוח זרעו בחדר שנתם, מפללת למצוא כתמים על השמיכה, מחפשת תחתוני נשים זרים בסל הכביסה.

כך, אמא, אני מכיר הרבה סיפורים, ותמיד מבט באור חלון בבית רחוק מזכיר לי בדידות בית שלי, כמו מבט בלב רחוק מזכיר לי בדידות לב שלי: "הרבה מרחק בניתי בשנים, הרבה סייגים, הרבה פירורי עלבונות שהפכו מרורים, ועכשיו לבי רחוק אפילו מעצמי, עכשיו אני איני מכניס אורחים, ואין לי בית אלא דירה שכורה, אלא חדר בדירה, אלא מיטה צרה, ועט ופיסת נייר קרה, ארוחה, כותבת את חיי, במקום אולי חיי יהיו כותבים אותה, ובעיניי שטף דם או שטף דמעות, קשה ההבחנה, הרבה הרבה לשטוף, עד אין לי דם, עד אין דמעות, עד יָּכְלוּ יָמֵי אֵל הַבָּאוֹת". הרבה סיפורים, אמא, וגם הרבה מאהבות, גם לי היו מאהבות, גם לי היה קיץ בו פאבלו נרודה שכנע אותי כי הכל ייפתר בהתבשמות עכורה של אהבה, גם לי היה זמן בו חשבתי אולי אשמור לי מאהבות בסדנאות השירה ובין הקופאיות, חשבתי אולי אם מבטי לא ימשכו לדיבורים הן יזכרו אותי מתוך הציפייה למילים.

אבל עכשיו מול אבא ומול מיטתו אני מכריז כי אין לי מאהבת עוד, אני מבקש גם את כי תכריזי אין לי מאהב, אני יודע את עצמי רוצה תדעי עצמך לדעת, ולא תוסיפי להכחישו בגבב המילים הרב הזה, אשר אינו מגלה את ההסתר, ומשאיר אותי שוב צופה בך שוב מחכה בך את כל הדיבורים ההם. אני רוצה עכשיו נהיה כמשפחה מול המיטה הזאת, ונדבר את העבר הפשוט, אולי היו לך אבא ואמא פשוטים, עם סיפור חיים מתחיל ונגמר, אולי הייתם את ואבא הורים פשוטים: "אמא, החלטתי שאהיה מנסה אותך יותר, אחדל מרמיזות הפואטיקה העיוורת, אתרחק משפת כזבי הדימויים ואכתוב לך פרוזה ממושמעת, אצא סוף סוף מצוף הדרש המתוק והנסתר שאת מציעה לי אל הפשט הנצעק ברחובות. ואז אולי תבואי גם את סוף סוף בדרישות אחר, ותתבעי בשם אבי ממך אֶהְבִּים או גירושין. ואולי תגרשי מעלי את שדי הייסורין של שירתך המסיתה אותי, המוליכה אותי מחוץ לביתי, המשתוקקת לאחרים יותר ממני. גם לך הספיקו אמא, בנעוריך שקודם לשירה, תצוגות האופנה הנועזות שעל חבלי הכביסה".

אמי אמרה לי פעם בקשה שאניח לך, והניחה לפני מילים ששיננה לעצמה אלף פעם ואמרה לאלף גברים שונים שנקרו בדרכה: "הנה בתנ"ך גברים הולידו גברים בשושלות ארוכות, בלי תיווך נשים, ותרם הוליד את אברהם, ואברהם את ישמעאל ויצחק, ויצחק את עשיו ויעקב, ויעקב את יהודה, כל כך הרבה גברים בלי רחמים, ומה אתה מחפש אצל אמך? רחם? רחמים? רחמתיים? לך

אצל אביך, כמו יהודי בן יהודי טוב, כי ביניכם קרבת כאב המילה, ולא תדעו אף פעם את כאב ההולדה, ותאמרו ברוך שלא עשני אישה שלא עשני כמו אמי או אחותי או אשתי או בתי, ועשני כמו אבי ואחי ובני. לך דבר עם אביך, דבר, דבר, אל אביך לא אלי, ושמע ממנו על גלגוליו סוף סוף, סוף סוף הוא ידבר, ועזוב את גלגוליי".

ועתה אבי מיטה לא יכולה לשוט בין אוהלים, והוא מלא כל כך בשתיקתו, מיטתו ריקה כל כך ממבטו, אני נזהר לא להביט בו, מדבר אליה כל הלילה עד יבוא הבוקר, עד בא הבוקר, לא מדבר אליו, גם היא מדברת אלי, לא אליו, ואני נזכר מה עניתי לה אז, מה עניתי לא נזהר, לועג לעצמי ומבטיח בשם אבי: "נאמר הרבה מילים, אני נאב, ולא נהיה גברים שותקים בסלון או חזים עיתוני שבת ואינם מצטרפים לשיחה, משאירים את הנשים לבד לדבר. אנחנו נאמר נהרות של מילים כי המילים שטפו עלינו, כל כך הרבה דפים אילצו אותנו להיכנע, לומר כאלו אנחנו וכאלה לא היינו. ועכשיו כאשר בנו רשות הדיבור, בעזרתה של רשות, נוציא את כל המילים שנאמרו לנו בחיינו עד שנמצא מילים לעצמנו, מילים לעצמנו שישארו בנו, או מילים חדשות לדבר".

אופליה זכתה לחיים ביצירה על שם אוהבה שדקר את אביה בלי להיזכר בה. היא הניחה את גורלה בידי גברים שאהבו אותה בלהט רב ובמילים נאצלות אבל לא טרחו לחשוב עליה. הם חישובו מחשבות חשובות על שלטון ועל מלוכה ועל נקמה והתלבטו בין להיות או לא להיות והקדישו את זמנם לכל הדברים הנעלים המעסיקים גברים. אופליה אהבה את הנחל ואת עץ הערבה ופרחים רבים וגם קוצים ושירים עצובים והשתדלה להחזיר אהבה לכל מי שנראה היה לה שאוהב אותה. ובמערכה הרביעית מצא המחזאי שגם הוא היה בן מינם של אוהביה פתרון הולם למצבה בדמות שיגעון. הוא דווקא כן חשב עליה אבל נדמה שלא אהב אותה ביותר ורק רצה להוציא ממנה תמונה נפלאה של חצי נימפה חצי בת ים מזמרת על פני המים ושלווה בטביעתה. בקבורתה התקוטטו בבור הפתוח גברים שכבודם העסיק אותם הרבה יותר מכבודה ואבלם הרבה יותר ממותה. אבל במותה אופליה כבר לא נשלטת וכל מזימות הגברים הסובבים אותה מתחילות לקרוס אלו על אלו. אם למחזאי היה יותר אומץ מאשר לכתוב על גברים המתחזים למטורפים ונשים הנכנעות לטירוף הוא היה משאיר את אופליה לבדה בחיים במות כולם והיא הייתה מבכה אותם באמת ובתמים וחוסכת במילים ולא חוסכת בדמעות ואחר כך ממשיכה לחיות.

צייר מוונציה שאהב לצייר את עירו, ועל כן זכה לכינוי קנלטו, ביקר בווארשה. מן הביקור ההוא נולדו ציורים רבים של העיר הפולנית. במלחמה הגדולה כבשו הגרמנים את ווארשה, וכאשר התקרבה תבוסתם ובריחתם החריבו חלקים גדולים ממנה. כשהחלו הפולנים בשיקום העיר, קנלטו הפך שותף מלא למלאכה. הוא אומנם מת שנים רבות קודם לכן, אבל הציורים שהשאיר אחריו היו תיעוד ייחודי ונרחב לבניינה של ווארשה. ובני העיר בנו על פי ציוריו. וכך מה שטעה קנלטו בהעתקת הבניינים, הפך במפעל השחזור לאמת. אפשר לדמיין את הדברים כך: קנלטו מתייצב מול בניינה של העיר ווארשה, ומדי פעם כשהוא לא אוהב דבר מה הוא מצייר אותו בדרך אחרת מזאת הנמצאת מולו. והנה, אותם תיקונים שקנלטו הכניס על פי טעמו האישי, וחשב שהוא משנה בהם רק את המציאות שעל הברד, חזרו אל ווארשה העיר ושינו אותה. הטעויות של קנלטו הונצחו, וגם השגותיו על אומנות הבנייה הפולנית.

כמובן שקיימת גם גירסא אחרת לסיפור: קנלטו, בהיותו צייר מיומן של נופים עירוניים, ומתעד נאמן וחסר יומרות אישיות, לא טעה אף לא פעם אחת בציור ווארשה, ולא שינה אף לא פרט אחד, והעיר ווארשה היום זהה בדיוק למראה מלפני המלחמה הגדולה.

ואם בכל זאת השתנתה העיר, יסיחו יודעי דבר, הרי שאת זה יש לתלות בפזיזותם של בנאייה החדשים.

החוף ההוא סימן את בוא הקיץ. המים היו חמים מספיק כדי שנפרד מן הבגדים. הסלעים המחודדים עצרו את הגלים ויצרו מובלעת שקטה שיכלה להיות כל העולם בשבילנו. ואחר כך החלו הפרידות: ראשית נפרדנו מן החתול, שהיה עד אז אורח של קבע בדירתנו. הוא שכח לבוא, אנחנו שכחנו להשאיר לו אוכל בסמוך לדלת, וחסכנו בליטופים. שניה עזבה איה: היא סימלה בשבילנו את הבדידות, גבול המדינה אליה לא נגיע. ולפתע התברר לנו שהיא מתחתנת, בארץ אחרת, עם אישה שלא הכרנו, ופותחת חיים חדשים. אחרי שבועיים הסרנו את כל התמונות שלה, מחייכת את חיוכה הצהוב. לא דיברנו על כך שנינו, כל אחד התחיל את המלאכה מקצה אחר של הבית. וכשנפגשנו איה כבר הייתה איננה. איילת הציעה לזרוק את הטלויזיה, ואני הסכמתי. עד עכשיו לא היה לנו מספיק זמן לבדנו, אמרנו, ונשפכנו דרך פתחים שונים. בבוקר זעזע אותנו קול השבר: המיטה הישנה נחצתה, ואיש ואישה ניתקו מגע. חשבנו לקנות חדשה כשיתקרב החג, ובינתיים קורות עבות של עץ אלון החזירו כל חצי אל זויתו המקורית. איילת במיטתה החדשה כבר לא הזכירה ילד כשהלכנו לישון, ואני הפסקתי לנסות. עם השנה שהתרבתה במיטתנו התמעטו השעות ביום, וכל אחד חשב פחות, עשה פחות, רצה פחות. כשהוריה באו לביקור נזכרתי במבוכתי בפגישתי הראשונה עמם, והם סיפרו על גירושיהם הקרבים. כשאנשים בני שישים נפרדים הם עושים זאת בזרועות משולבות, כמו באהבה של זוג צעיר. איילת מיהרה למחוק את הדמעה כשאני התקרבתי, ואני הפסקתי למחוק את הזיפים בבוקר. הפסקתי לכתוב שירים עליה, וניסיתי לכתוב על אלוהים. סיפרתי לו שהכל טוב כאן, רק קצת איטי. וכך זה היה באמת, עד שהתקלקל המקרר. החלב החמיץ, אבל אני המשכתי להוסיף אותו לקפה. הגבינות המקולקלות המשיכו להימרח על פרוסות דהויות. וכשגמרנו הכל, לא היה טעם לקנות חדש. אני הייתי אוכל אצל שכנה, והיא אצל שכן, ונזכרתי איך פעם היא הייתה מורחת אותי כמו גבינה מקולקלת על הלחם שלה. בלילה, כשהיא נרדמה, זחלתי אל המיטה שלה. היא צעקה פעם אחת, אחר כך פעמיים, וגם אני, בלי דעת, צעקתי. היא הפסיקה ודיברה על ילד, אני המשכתי ודיברתי על המקרר. בבוקר גררתי אותו לרכב, וחשבתי לזרוק אותו בחוף. זרקתי את הבגדים על החול וטבלתי במובלעת השקטה. הקור הפתיע אותי לרגע, אחר כך נעשה הרגל. חשבתי: מי יתן לי מיטה ללילות הקרובים עד שאמצא דירה חדשה.

השמיים צוירו על ידי צייר בינוני. וכשעבר בהם מטוס ישן ופיזר אלפי כרוזים שקראו: "מחר יבוא סוף העולם", אנשים הנהנו זה לזה ואמרו באנחה "זה באמת כבר לא מה שהיה פעם". הלבן של העננים היה לבן של דף נייר, והצבע הכחול של השמיים לא היה משכנע. גם במטוס היה משהו מוזר, כאילו גזרו אותו מעיתון והדביקו על רקע לא מוצלח באולפן טלוויזיה כושל. מרים צעקה לאהרון: "בוא לראות, השמש שוקעת". אהרון בא מזיע, העלייה הקצרה במדרגות עייפה אותו, והוא זרק מבט לחלון. "רק ארבע עכשיו" ציינה מרים, "אני נשבעת לך, משהו משתגע". "אני לא סמכתי עליו אף פעם" ענה לה אהרון, "הוא לא טיפוס מי יודע מה אמין". "עדיף שלא תגיד את זה בקול" היא לחשה וליטפה את חולצתו, "נשכב את הילדים לישון!". ארוחת הערב הוקדמה בבתים רבים, וכדי שלא לעבור על חוקי הכשרות לא השקו האבות את ילדיהם בכוס החלב. בנימין לא רצה לאכול, והסביר לרחל "זה לא הוגן לשנות כך את הכללים במפתיע, גם אם מחר היום האחרון, זה לא הוגן לקצר את היום הזה". רחל הראתה לו שערות כסופות נוספות שהתגלו בשערה. "עוד מעט עשירית מהראש" היא אמרה, "אני כבר לא יכולה להמשיך ולתלוש אותן, ולצבוע אסור לי". לא נראה היה שבנימין מתעניין, והיא עברה בין שערות ראשו, תולשת מדי פעם שערה בעדינות. "אבא" אמר בן לבנימין, "אני לא עייף". "אז אל תלך לישון, בן, אתה לא חייב" אמר לו בנימין "אבל כל הילדים כבר הלכו לישון" אמר הבן, ובנימין אחז בזרועותיו, "הלילה זה לילה מיוחד". "למה?" שאל בן ולא ציפה לקבל תשובה. "הלילה אנחנו לא נשארים בבית, אנחנו יוצאים לטייל" הזדרז להשיב בנימין, לקח ביד אחת את רחל ובשניה את בן, והתקדם לעבר הדלת. "ומה אם מישהו יתקשר?" שאלה רחל, "הבטחתי לאחותי שנדבר" "עדיף שנלך אליהם" "לא כדאי שנודיע קודם?" "הטלפון לא מתאים הלילה. הם יחכו לנו". בנימין דפק ומרים פתחה, משתדלת להראות מופתעת, ובירכה את האורחים בשתיקה. אהרון ישב על הכורסא. רחל התקרבה אליו ושאלה למחשבותיו. "הלילה זה לא הזמן למחשבות" ענה אהרון, "אני לא סמכתי עליהן אף פעם". בן עלה לחדר הילדים, להעיר את כולם, ומרים לחשה לבנימין "היא מבינה?", "אני לא חושב" החזיר לה, והם ישבו בשקט. כשהשמש החלה לזרוח אהרון נעשה חסר מנוחה, "רק שבע עכשיו, בערב" ציינה מרים, ולבנימין היא אמרה: "כמה מהר מתרגלים". הוא ליטף את חולצתה והקשיב לקולות הילדים מלמעלה, "אני יכול לראות אותם" הוא לחש בקול נעים. "אולי כדאי שנעשה ארוחת בוקר לילדים" הציע אהרון לרחל, "אני אירדם אם לא נעשה דבר". רחל חיפשה בשערו שערות לבנות ותלשה אותן. מרים הפסיקה לנשום כשאור השמש התחזק ונעשה קשה מנשוא, היא פנתה לבנימין: "מה הסיכוי שלנו?", והוא בתורו אמר: "בקרב נדע". הילדים ירדו ונכנסו למטבח, הם דרשו ארוחת בוקר וכשבנימין אמר שאין, שהיום זה יום שונה, כמה מהם בכו. אהרון בא לנחם אותם, והביא את רחל. "אתה חושב שיש עדיין סכנה?" היא שאלה את בנימין שענה "היא מתגברת". אהרון הניח את המחבת על הגז, וטיגן לכולם ביצים עם גבינה מלוחה וזעתר. שעת צהריים הזדרזה להגיע, ואהרון הוציא סיר, "אני במרדפים עוד מהצבא" הסביר. "הוא קוצב לנו זמן" זמזם בנימין קרוב מדי לאוזנה של מרים, והיא חשה רטיבות. כל הילדים ישבו לאכול, ומרים ובנימין שקעו בכורסא, והחליטו שהלילה סופרים כוכבים, "תמיד הבטחנו, אבל הלילה נקיים" הם הבטיחו. רחל לקחה את אהרון מהילדים, וגם הזמזום שלה היה קרוב מדי לאוזן "אחותי מוותרת". אהרון לא הבין. "בואו" קראו מרים ובנימין, "יוצאים לספור כוכבים", אהרון ורחל באו, ואתם עדר של ילדים. הילדים ספרו שבעה כוכבים, ובנימין דיבר ראשון, "בכל זאת יהיה עוד יום" הוא פלט, "אבל זה היה קרוב" אמרה מרים, "הוא עשה לנו בחינה" הציעה רחל, מרים ובנימין החליפו מבטים ואהרון רצה לזוז "מי רוצה ארוחת ערב?" הוא שאל. מרים והילדים נכנסו אחריו. "אתה תעמוד בעוד בחינה?" שאלה

רחל, "לא יהיה צורך" השיב בנימין, "למה?" היא שאלה, "מחר אנחנו עוזבים, הוא לא רוצה אותנו כאן". "יש עוד כמה שערות לבנות שאני צריכה לתלוש לך לפני זה" היא אמרה בזמן שהיא תלשה את השערה התשיעית. "עכשיו הוא יתעכב על הדקה שלפני חצות עשרים ושלוש שעות כדי לפצות אותנו" אמר אהרון למרים, "אז יש לנו עוד הרבה זמן ביחד" היא אמרה וליטפה את חולצתו.

אני הולך ברחובות העיר הזאת כבר כמה חודשים, זיעת עראק חריפה על עורפי, מנסה לחמוק מטינת האוטובוסים המאיימים להתאבד עמי, ומייללות האמבולנסים הקורעים את עור התוף ואת בשר לבי. זקני שחור משחיר ומאריך פני מיום ליום, ואני נכנע לדרישות שהוא מציב לי, רואה כיצד שכניי שולחים בי מבטים מבוהלים, ומסרב להעניק להם חסד חיוכים מרגיעים. וקולי שלי עתה בלתי נשמע גם לעצמי, ואם יפנה אלי זר ברחוב לא אדע מה לענות.

לו היו הורי או מורי מקפידים עמי יותר על לימוד השירה הערבית, הייתי יודע לצטט עכשיו על-פה את מילותיו של ניזאר קבאני המצלצלות בראשי, בלי שאצטרך להיות נסמך על טשטוש זיכרוני מן הקריאה האחת, הרחוקה. ובכל זאת אני מנסה את כוחי ואת השכחה שלי: "כל יום, או עשור, או שנה, מתאבדת עיר ערבית אחרת בדרכה המיוחדת, המשונה, מאבדת את שמה, מנסה לשכוח את עברה, או לזייף את עתידה. מגרנדזה, ועד יאפא, בירות ובגדאד, הערים הערביות מאבדות עצמן לדעת, מעלות תימרות עשן שחור מלב ארמונות המושלים אל השמיים המתרוקנים, ומסמנות את תבוסתן בתהלוכות של מנצחים".

אבל מה כוחה של שירה מתורגמת, ומה כוחם של אלפי דפים שנטבלו במים עד ריכוכם האינסופי? אני יודע שעד שלא אשלוט בכל רזי האותיות הערביות, המתחברות ושאינן מתחברות, לא אוכל לשוב ולהפוך להיות מה שהנני: ערבי-יהודי או יהודי-ערבי. ולא יעזרו לי כל התרגומים לעברית ולאנגלית, כי עד שלא אשוב לאותן שנים בהן דיבר סבי ערבית-יהודית בניב בגדאדי בבתי-התה שעל שפת החידקל, עד שלא אשוב לחודשים שלפני מותה של סבתי ברמת-גן, היא רמת-בגדאד, בהם חזרה לדבר רק ערבית, בלי עברית, עד שלא אשוב אל ימי ילדותה של אמי בהם זכו אוזניה לשמוע את כל שמות החיבה האפשריים בערבית, לא אוכל להיות ערבי אמיתי. אבל חמישים שנה של ישיבה הרחק מבגדאד כבר נתנו בי את אותותיהם, ואמי כבר שכחה או בחרה לשכוח את שפתה, שפתנו, כשהוכנסה אל בית-הספר העברי ונדרשה להקל מכובדן המזרחי של העין והחיות.

ועכשיו ימי ולילותיי ירושלמיים, ואולי כדאי לי לא לצאת את פתח הבית, ולהימנע מן הרחובות, כי אלו ניתנו לאוטובוסים, ולהסיר מבטי מן השמיים, כי אלו ניתנו למטוסים בינתיים. ובמקום זאת אסתגר בחדרי המצומצם, ואצפה במסך הטלוויזיה הממצמץ באורו הצבעוני-כחלחל בסמוך לקיר הלבן את ידיעות הלילה ההווה הזה, לילה של מלחמה חדשה נושנה, בה מטוסים אמריקאיים חמקניים שוב מדליקים את שמיה השחורים של בגדאד. אבל קרייני הטלוויזיה מדברים אלי שפה צבאית של מכוונות ושל פצצות, הזרה לשפתי, ומחברים אותי בעל-כורחי אל רשתות הקשר של הצבאות. ואני שותה בצימאון את תמונות הארכיון השותקות, המשדרות לי את בגדאד, את הגשרים על החידקל, את רחוב הארון אל-רשיד, את הבתים אותם עזבנו, ואת פרצופי האנשים הדומים כל-כך לפרצופי ולפרצופי משפחתי. ואני שר לניזאר קבאני במילים חדשות של התנגדות: "כל שבוע, או יום, או מאה, גם נולדת עיר ערבית חדשה בחלומות יושביה, כמו גרנדזה, רמלה, רמאללה ובירות, ומקימה בלבה מגדלים גבוהים לקריאות מואזין". בימים אחרים הייתי יודע גם להצטרף למחאתו: "כל יום, או שבוע, או עשור, עיר ערבית אחרת מבקשת להיות בירת כל הערבים, יורשת לחאליפות המפוארת, ושוקעת בחלומות אימפריאליים המשכיחים ממנה את יושבי פרבריה המרובים".

ניזאר קבאני נשא עמו את גלותו במזוודות ובמילים, ואנחנו לא תולים אותה אפילו כפוסטרים על הקירות המצהיבים, לומדים על בגדאד משידורי החדשות ומן הספרים, ושוכחים את רחובותיה הרחוקים, מצמצמים את חיינו לרחובותינו החדשים. ובגדאד זאת שלא נולדתי בה, שלא הרתה אותי בה אמי, שהובהלה ממנה אמי כילדה רכת עבקה ושנים במטוס צפוף תקוות וכאבים

לארץ קרובה-רחוקה המלאה באוהלים ובפחונים צרים, מה הוא סוד הקסם שלה המחזיר אותי אליה כל הזמן במחשבה? אני רואה בראשי את ניזאר קבאני נושא עמו במזוודות את גלות מלאכת השירה בין הערים הערביות, מקריא בשערים ובבתי-התה שירים ונבואות על עתידות כל הערים הערביות, על התרבותם של כלי-הרכב בצמתים ובכיכרות, על ההתנגשויות הסדיסטיות בין מכוניות המרוץ הארוכות. הוא מצפין בין דפיו שירי אהבה לנשים שפגש ולערים שעזב, ומדבר כערבי אל הערבים והערביות, מסביר שרק המטורפים והמשוררים מיטיבים לבטא את הגליונות המרכיבות את נשמתם. ואילו אני מגמגם עברית, ומי יתרגם את מילותיי חזרה אל הערבית? מי ישמע את געגועי אל המולדת העיראקית בשפה שאינה ערבית? ואיך אצליח לבטא את הגעגועים הללו בערבית? סבא שלי, סאלח, כבר זיכרונו לברכה, היה אומר לי לא פעם בילדותי, לפני שנפטר ולקח עמו הרבה מטעמה של בגדאד, ואיתה גם את הדרך בה ראוי לשתות את התה, שעם הערבית העיראקית היה קל יותר לדבר עם אללה, ולא היה צורך לברוח ממנו כמו נביאנו יונה. ובארץ חיים שלמים הוא כילה בניסיון לחמוק משפת האלוהים, מן העברית האכזרית של המדבר ואותיותיה האשוריות המרובעות. מילא, הוא היה מסביר לי, העברית של בית-הכנסת שעוד הכרנו בבגדאד, אבל העברית החדשה הזאת של הישראלים? באיזו רכות הם מסתירים את הקשיות הגדולה מכל? באיזו קלות הם מחביאים את הרצינות האיומה מכל? כך הוא היה אומר ומצטער יחד עם סבתי ג'ורג'יה, גם היא כל זיכרונה לברכה, על עזיבת בגדאד שלהם וכל אובדן חייהם הקודמים. גם בבגדאד, היו הם מנסים לנחם אותי הקטן המבולבל מצערם, היית נולד כפי שהנך, רק עיראקי יותר בלבוש, במבטא, במחשבה. ובינתיים הם הלכו והותירו אותי כאן כבול אל העברית הקשה הזאת של הוריי וחברי, החסרה את הערבית הבגדאדית, ועם אלוהים הקשה, המאיים עלי דרך כל החלונות והחלומות. וכל ימי אני מנסה לשכנע את העברית באהבתי לה, ומנסה לרצותה במנחות שווא של מילות חיבה לאל ושל אמונה בו. אולי הגיע כבר הזמן שאוותר על כל הניסיונות העקרים הללו, אשנה את שמי העברי כל-כך, והחדש כל-כך, לסלאח, כשמו של סבי, ואחליף את שפתי לערבית היהודית העיראקית, כשפת סבי, עד שאשיג סוף סוף מעט מן הקלות הבגדאדית בדיבור אֶל האֵל?

אבל אלוהים שותק לי עכשיו, כפי שקורה תמיד בזמנים של מלחמות. ואני לא מסוגל לצאת אל הרחובות. לא יודע איך אענה על שאלות האנשים הסובבים אותי, על משחקה של אמריקה ועל גורלה של עיראק. וכך יום יום אני מתעורר, ושותפתי לשינה פוקחת עלי את עינייה החומות, ואני יודע שאם היו לה בלילה חלומות של גלות הם כוונו אל מרחבי פולנו-אוקראינה, ולא אל אגדות בבליות. אבל אני גם יודע שלה אין כנראה געגועים לשם, אל כל המולדות בהן לא נולדנו, אל כל הגליונות מהן גלינו. כל החורף היא הכינה לנו מרקים סמיכים, כדי לפרנס את שירתי, ועתה היא מתפללת שלא יבוא קיץ להפריע את אהבתנו. היא שותלת סביבנו פרחים בהמון צבעים, וכשאני מתבונן במבט עשן הסיגריה שלה, הממוסגר בין ריסי מרצפן, לפעמים נדמה לי שאני מצליח לקרוא את מחשבותיה וחששותיה.

אני מציץ בה מן הצד עומדת שעות ארוכות מול המראה, מתבוננת בריכוז עצום בעצמה ומתלבטת, ואני מרגיש שבראשה מתגלגלים ויכוחים עזים בינינו, שבסופם היא נואמת לקהל הדמיוני שלה. וגם אני עומד בביתי ארוכות מול המראה, בצאתי מן המקלחת, ואז אני נושא בקול את כל אותם נאומים שאני מדמין שעוברים בראשה, ומספר לעצמי בשמה: "הוא חוזר בתשובה. ככה לפחות נראה לי. כבר חודשיים שלושה שהוא מגדל זקן, ועדיין אין לו כיפה, אבל אני יודעת שזה רק עדיין... כל שבת הוא הולך בערב ובבוקר לבית-הכנסת הקטן שמול הבית שלי, שם כיפה לבנה קטנה על הראש, ואני רואה איך הוא יראה עוד כמה שנים, עם הזקן השחור הגדול, והכיפה שתהיה שחורה עוד יותר מן הזקן וגדולה... והוא תמיד אומר לי כשהוא חוזר מהתפילה, שלתפילות של בתי-הכנסת הספרדיים של שכונת נחלאות הוא התגעגע כל החיים. ואני תמיד אומרת לו: מה

אתה כל-כך מתגעגע לתפילה? מתי בכלל התפללת בחיידך? והוא עונה לי לפעמים בתשובות קצרות שרק מרגיזות אותי. הוא אומר: אתם האשכנזים שכחתם. אתם האשכנזים... הוא מהמזרחיים החדשים האלו, שאחרי חיים שלמים שחיו בכפר-סבא ושמעו אריק איינשטיין ובוב דילן וכל מיני להקות של רוק מתקדם, פתאום קראו כמה ספרים של שמעון בלס ושירים של ארז ביטון והתחילו להקשיב לשירים האינסופיים של אום פולתום ולדבר על זהות יהודית מזרחית. מאז שאני איתו הוא קונה את כל הדיסקים שהוא מוצא של מוניר פאשיר ושל רומנסות בלאדינו, והולך להופעות של כל התזמורות האנדלוסיות למיניהן, ומנסה לבטא את העין בכל מיני מילים, וזה קצת מצחיק כי הדיבור שלו יותר רך משלי, ולפעמים, בטעות, האילוף שלו יוצאת כמו עין גרונית מרוב מאמץ לדבר מזרחית. ועוד מעט הוא ילמד ערבית ואולי גם ספניולית כדי להתחבר לשורשים שלו, ובטח הוא גם ירצה לדבר ככה עם הילדים שלנו, כלומר, אם יהיו לנו, והוא לא זוכר בכלל שהוא גם רבע אשכנזי, שיש לו סבתא מדרום גרמניה, ושהוא צריך ללמוד לדבר גם אידיש או גרמנית. אני אשכנזיה נטו, מתחום המושב של האידיש שבין אוקראינה לפולין, אבל יש לי לב של עיראקית. אני מכינה לו סמבוסק עם חמוסים שקילפתי בידיים שלי ממש, ומרק קופה צמחוני כי הוא לא אוכל בשר, ואני לא חושבת שהוא יותר מזרחי ממני, הוא שלא יודע לנגב חמוס ולא נכנס למסעדות של ערבים כי הן לא כשרות. זה מה שיעשה אותו מזרחי, זה שהוא הולך לבית-כנסת או מגדל זקן או מהלל באוזני את המוזיקה הערבית וסיפורי אלף לילה ולילה? ועוד מעט הוא יחזור לי בתשובה, ויחשוב שהוא יותר טהור ממני ולא יגע בי כשיזל לי דם בין הרגליים... ונראה לי שהוא בכלל לא מאמין באלוהים. גם אני לא מאמינה באלוהים".

לפעמים אני מדמיין שהורי היו שניהם עולים כל לילה מלילות הקיץ בבגדאד לישון על הגגות, למרות שאבי נולד הרחק משם באירופה, בן לניצולי שואה ששפתם ספרדית-יהודית וגרמנית. לעיתים אני מדמיין גם את עצמי ישן שם ביניהם על הגגות כתינוק, מביט על כל הכוכבים והמזלות שבשמיים, למרות שנולדתי כל-כולי בבית-חולים בתל-אביב. ובזמן ההווה סביבי עכשיו אני מדמיין אותנו כמשפחה בגדאדית המחפשת מסתור כל לילה מן הפצצות הנופלות. אבל איך אני יכול לספר על הדמיונות הללו לאנשים סביבי? אפילו אני, שסיפרה לי שהיא ואחיותיה התחילו לדבר על האפשרות של עריכת ביקור תיירותי בארץ מולדתן כפולת הנהרות, בחסות הכיבוש האמריקאי המתקרב, לא הבינה אותי כשאמרתי לה שאני לא חושב שאחזור לבגדאד בקרוב, כל עוד היא תהא שבועה ביד זרים. איך תחזור? היא מיהרה כל-כך לשאול אותי והמשיכה, הרי מעולם לא היית שם, ולמה תחזור? החיים שלך הם כאן, ובגדאד לא צריכה לעניין אותך. ואני לא ידעתי איך אסביר לה שבגדאד שלה היא גם שלי, למרות מה שהיא אמרה בזמן מלחמתה הקודמת של אמריקה בעיראק, כשנפלו טילים לא הרחק מביתנו והיא הודיעה שבגדאד זאת בגידה. אני כל-כך רוצה להיות שם, בעירם של אבו-נוואס וגיעפר אל-ברמכי ורבנו יוסף חיים, אבל גם מפחד לראות בעיני מה הסתתר מאחורי כל המילים בספרים והדיבורים בארוחות המשפחתיות. ומה אם לא אוהב את הרחובות או האנשים? ומה אם הם לא ישמחו על חזרתי? ומה אם יתעוררו בי בבגדאד געגועים לירושלים? האם אכתוב אותם בערבית או בעברית?

בינתיים אני מחכה בשקט, בלילות הללו של ההפצצות, נזכר בשיריו של ניזאר קבאני על דמשק וביירות, וכותב שירים משלי. אני כותב את גלותי אל תוך השירים, ויודע שבשונה מניזאר קבאני אנחנו לא יושבים על המזוודות, ולא ממתניים לרכבת הימים. כבר שכחנו אותה. מלתעות איזה זמן אוחזות בנו, אוחזות גם בי ומושכות אותי להיבלע בהן ולהשקיט את סיפורי, את כל סיפורי ההולכים בי. ובלילות אני מקשיב לקצב פעימות לבי וקצב פעימות ליבה של אהובתי, מתרעם על שערות ראשי הנושרות בין הדפים, ושמח כאשר מתוך שנתה היא מגלה לי את כל סודות אהבתה. ולפעמים אני רוצה לומר לאהובתי "אָנָא פְּחִיבָּךְ", אבל מתבייש ונבוך אני מתאפק ואומר לה רק

"אני בחיבה כלפיך". ומאז נכנס חודש אדר אנחנו מרבים בכעס ובהתקוטטויות. היא תובעת לדעת מתי נעבור לגור יחד בדירה אחת, ונפסיק לנדוד בין מקומי למקומה. ואני אומר לה בהתחמקות שעדיין איני בטוח אם אני רוצה לגור בעיר הזאת, הממלאת את ליבה באיבה ומקיפה את עצמה בחומות ובהרים נשאים של קברים, וחושב בראשי שהיא, אהובתי, עדיין לא מוכנה לשמוע את פיירוז, זמירת הלבנון, שרה כשאנחנו מתקלחים, ואני, אהובה, עדיין לא מוכן לקצץ את ציפורניי ידי ורגלי לפני שהן מתארכות ומותירות כל לילה שריטות בכל פינות גופה. ועדיין, הולכת בינינו הרבה חיבה של בצלים, של התקלפויות, של ריחות בכי עדינים ואהבה חורפית. ואנחנו מעבירים את זמננו באכילה בלילות ובימים, מתאמנים בהתפחת כרסים ובהריונות קטנים. ומעט לפני השינה אני מודה לאל על כל איבר מאיברי גופה של אהובתי, וכשהיא נרדמת אני לוחש באוזנה: את לִילָא ואני מְגִינֶיךָ.

ובוקר אחד, אחרי כמעט שבוע של מלחמה, היא מעירה אותי בפרצוף רציני, מוציאה אותי מן השינה ומושיבה אותי לאכול איתה כדי לומר לי במונולוג דברים שחשבה בשעות ארוכות של עִירוֹת: "לא מספיק שאתה הופך לי לדתי, לאחרונה החלטת שאתה ערבי, ערבי-יהודי, באמצע כל המלחמות האלו והפיצוצים שם וכאן. ואני שמחה שיש לך חברים פלסטיניים שלוקחים אותך איתם אל בתי ליפְּתָא הנטושים ומנגנים בעוד ועושים לך טוב על הנשמה, וככה אתה יכול לדמיין לעצמך מדי פעם שאתה שוב יושב בבתי-התה של בגדאד. ואני מחייכת כשאתה מתייחס אל מחמוד דרוויש בתואר "אח שלי" ומקריא לי תרגומים נוראיים של שירת הַגֵּ'אֵהִילָה. אבל איך אני יכולה לחייך כשאתה יוצא עם הדמיונות האלו לרחוב, עם שער הראש השחור והזקן השחור והחלומות העיראקיים-פלסטיניים, כשבחוץ משתוללות שתי מלחמות ובסוף אתה עוד תקבל כדור תועה שלא נועד לך, במלחמות חֶסְרוֹת השמות הממלאות כאן את האוויר. אמרתי לך להתגלח, וגם שלושה שוטרים של משטרת ישראל שניגשו אליך כדי לבדוק לך תעודות באמצע הרחוב המליצו לך להתגלח כשהבינו שאתה יהודי. אבל אתה עקשן. כל הבקשות שלנו רק מחזקות את ההתנגדות שלך. אבל מילא, תהיה דתי וערבי בו-זמנית, ותנסה לקחת אותי להופעות של התזמורת הערבית של נצרת ושל אֶמֶל מוֹרְקוֹס, רק תפסיק כבר לדבר כל הזמן על פוליטיקה, נואם לי על הכיבוש כאילו אנחנו חיים בדרום-אפריקה והאשכנזים הם הלבנים, והערבים והמזרחיים הם שני שבטים מקופחים שהלבנים ניצלו ומנצלים עדיין ומנסים לסכסך זה בזה, בזמן שהם בעצם צריכים להתאחד ולקבל את זכויותיהם כרוב. אתה רוצה לעשות איתם בריתות וקואליציות של מוזיקה ופוליטיקה, ושוכח את הברית שלך איתי".

אמא שלי עשתה את הבחירה שלה בילדותה, בעידוד המורים, והחברים, והצבא, וכל משרדי הממשלה. היא הבינה שעדיף לה לכרות ברית עם האשכנזים, ולשכוח ככל האפשר את קרבתה אל הערבים. וכך היא היתה ממחרת להיכנס בדלת בית הוריה לפנינו בכל פעם שביקרנו שם ומכבה את מכשיר הרדיו אשר שמר על חיבתו לתדרים המסולסלים של הארצות השכנות ושר ערבית. ועל שאלותיהם של אביה ואמה שנאמרו לה בערבית היא היתה עונה בעברית. ואני הייתי לומד את אצילותו של סבא סאלח, את שילוב ידיו מאחורי זקיפות גבו, את תנועות ידיו בקילוף תפוח, את הקפדנות בה סידר את שערו הכסוף ואת שפמו הלבן. הייתי לומד את קומתה של סבתא גיורג'יה, את עוז רוחה במשחקי קלפים, את געגועיה העזים אל הבית בבגדאד. ובשנים-עשר השנים שהאריכה לחיות אחרי מותו של סאלח, בהן היא נדדה בין בתי שבעת ילדיה וזכרה בשש-עשר שנותיו של סלאח בבגדאד לפני לידתה, היה לבי נופל יחד עם גופה שנה אחר שנה על קברו, וזועק לשובו אל החיים. ועכשיו, בימים הללו של מלחמת אמריקה-עיראק השניה, הזקנים אצלנו, שכולם כבר צעירים מסבי, אומרים שבגדאד השתנתה. ואני יודע שזאת דרכם לומר, בין השאר, שאנחנו השתנינו, שאנחנו יודעים שלעולם לא נשוב לחיות בבגדאד כקהילה. איש מאיתנו לא עומד לחזור

לשם, ואפילו הם, זקני וזקנות השבט, רוב חייהם כבר עברו עליהם בישראל. גם אמי אמרה לי יום אחד, כשהפרזתי לטעמה בחקירות על תולדות משפחתנו שם, שהחיים שלנו הם כאן, וביקשה שלא אטעה או אשכח. ואולי הגיע הזמן שלי שאקום ואלך אל רחובות רמת-גן, ואכנס את כולם, ואציע שאם לא נשוב אל עירנו בגדאד, אזי לפחות נקרא לרחובות רמת-גן בשמות רחובות בגדאד, וכך יהפוך רחוב בן-גוריון לשאריע אל-רשיד.

אבל בחיים אין זמן לפילוסופיה, ואין גם זמן לויכוחים בעלמא על שמות של רחובות בבגדאד ורמת-גן. איש לא יבוא אחרי לכינוסים דמיוניים שכל כולם מלחמה אבודה מראש על חיותו של זיכרון אשר דרכו, כפי שמסבירים לי כולם, לגווע. לראש-העיר של רמת-גן יש צרות אחרות לשכוח, וכך גם לראש העיר של בגדאד, אני בטוח, וגם לי יש בעיות דחופות יותר להכריע בהן. מכתב שהגיע אלי בדואר בראשית המלחמה מן הצבא במעטפה חומה וחתומה הטריד את מנוחת התיבה שלי ימים מספר. רק היום הסכמתי להוציא אותו מתוכה, וגיליתי צו מילואים בהול לשמירה בעזה אשר נשא את שמי, ודרש את התייצבותי המיידית מחר. ואני נשארתי בגללו להישען על התיבה, חש את עצב כפות רגליי העייפות, היחפות, המתלבטות בין ירושלים, עזה ובגדאד, וחושב: מי סכסך את ההיסטוריה שלנו, והציב אותי זקיף לאורך מגדלי השמירה הגבוהים הצופים על שערי עזה הכבדים? מי סכסך את ההיסטוריה שלנו ושלכם כאשר רק לפני פחות משישים שנה ישבנו יחד בבתי התה והקפה וגלגלנו שיחות בערבית גרונית על יפפיות הנילוס, המגרב והחידקל? מי הלביש אותי מדי צבא ושלח אותי לעמוד מולכם ולשמור עליכם כאשר עלינו להיות אחים? מי מקים בינינו חומות של בטון וברזל ועיניי מצלמות, ומפריד אותנו ככובשים ונכבשים? ואיך נהפוך את השערים הכבדים, אשר תחתם עומדים לנו שימשונים מתאבדים המבקשים להפיל עלי ועליכם את כל העמודים והבתים, לשערי שירה?

צו המילואים, עם חזותו העגמומית ותוכנו הרשמי, הזכיר לי שאיני יכול להישאר עוד בביתי הירושלמי, כלוא בלי יכולת תנועה בכיסאי בין ערמות כבדות של ספרי שירה, נתון במצור בין מקלדת לבין מסך של מחשב. לא בימים הללו. צבא הגנה לישראל דורש ממני להכריע לאן אלך. לו רק יכולתי הייתי הולך מחר לְצ'איִחְאָנָה האחרון, בית-תה עיראקי נסתר באחד מרחובותיה הקטנים של רמת-גן. שם הייתי יושב ומשוחח עם זקני וזקנות העדה הבבלית, עד שהייתי לומד את שפתי ואת כל זיכרונות עירי. אבל אמי סיפרה לי לפני מספר חודשים על מותו העצוב של בעל המקום בגיל תשעים ושלוש. וכך אט אט מצטמצמות בלבי האפשרויות. אולי קיים בכל זאת עדיין סיכוי בשבילנו, בשבילי ובשבילכם, ערבים-יהודים וערבים-מוסלמים-או-נוצרים, שנחזור לחיות היסטוריה אחת? מחר, מעט לפני שיעלה השחר, אלך אל פתח עירי ירושלים, אל בתי לִיִּפְתָּא הנשפכים במורד ההררי בלי רועה שיכנסם, והם חצי הרוסים, חצי עזובים, קוראים תגר על השמות החדשים. אקרא משם לכמה מחברי הפלסטיניים, אשר עדיין לא ריסנו בלבם את קולות הגעגועים, ולכמה מחברי הבגדאדיים, אשר יסכימו להחליף את ערביותם העיראקית בִּפְלַסְטִינִית, ויחד אולי נקים את הכפר מחדש.

שם בליפתא החדשה, הפלסטינית-עיראקית או היהודית-ערבית, בין הבתים החרבים זה יונֵבֵל שנים, נגור יחד אהובתי ואני, אם היא רק תסכים, ונקים צ'איחאנה בגדאדי עם ניחוחות עִרָאק ויסמין. רמקולים נוסטלגיים ישמיעו את צליל זרימת המים בחידקל, ובכל ערב יפקדו את המקום נגנים של עוד וקאנון ופִּמְנִיָּה ונאי, ומשוררים של מילים רכות-קשות, ערביות-עבריות או עבריות-ערביות. שבילי הכפר יתמלאו באוהבים חדשים, מְפֹכְכֵי עיניים ושפתיים, אשר יולידו אנשים חדשים, יהודים-ערבים או ערבים-יהודים, ולבי אולי ימצא סוף סוף את המילים הנכונות לשוב בהן אל האלוהים.

לשוב בהן אל לבי שהסתתר.

פברואר-מאי 2004, ירושלים.

לפנים היתה הדירה חדר מדרגות רחב באחד מארמונות העיר. אך בעל המקום איבד את כל נכסיו מלבד הארמון המוזנח, והפך גם את חדר המדרגות לדירה המוצעת להשכרה. עשרים שנה חלפו מאז שכרו ממנו הורי את חדר המדרגות, והם כבר עברו לעולם של אמת, ואני נשארתי לשמור על המעוז האחרון של זכרם עלי אדמות, המקום בו נולדתי. לארמון חמש קומות, כך שחדר המדרגות איננו הדירה הקטנה ביותר בבניין; לעומת זאת דמי-השכירות הנדרשים ממני הם הפעוטים ביותר, זאת בשל החסרונות הצפונים בשטח גדול זה. את מיטתי אני מציב בין הקומה השלישית לרביעית, שם אותו קטע צר וישר שבין העליה והירידה במדרגות הוא הרחב ביותר. אני מתקין את מיטתי רק לאחר חצות, כאשר אחרון הדיירים חזר אל הבניין, ואני סגרתי את דלת הכניסה; ואני מקפל את מיטתי עם הזריחה, כשראשון הדיירים מבקש לרדת דרך מעבר זה שבין הקומה הרביעית לשלישית. כשאחד הדיירים חוזר שיכור לפנות בוקר אני מקבל את פניו, ראשי כבד משינה שהופרעה, מוביל אותו אל מיטתו ולעיתים מקבל גם כמה פרוטות; כשאחת הדיירות מביאה עלם צעיר, אלי היא שולחת מבטים נבוכים של הודאה באשמה, ונבלעת בצחקוק מבעד לדלת כשהוא נושק לצווארה. ואני מוזמן להקשיב בסמוך לדלתה. הורי ידעו לספר לי על כמה שודדים שניסו את מזלם בפריצה לבניין בחודשיים הראשונים למגורינו שם, ונתקלו באמצע הלילה באבי שהיה גבר גדול ומוצק, ובאימי שהיתה גדולה לא פחות. השמועה התפשטה בין פורעי החוק בעיר, ואיש לא העז להתקרב יותר אל הבניין. ואני יצאתי חלש וצנום וגבוה יתר על המידה, אך מתוקף המסורת אין באים הפורצים, שהוריהם סיפרו להם וודאי על הדיירים האימתניים וברית הסתרים עמם. לעומת זאת דווקא שומרי החוק מקפידים לפקוד את המקום בסיוריהם, באמצע הלילה, כאילו הם לא ידעו שכך הם כופים עלי להתעורר לילה לילה משנתי והופכים אותה לרמוץ.

חדר המדרגות נסתר ללא חלונות מעיני העולם, וגם החוץ: הרחובות, החצרות והבתים האחרים, נסתרים ממנו. ובחללו הגדול לחורף אין גבול והקיץ עומד. וכך בחורף הארוך, בכפור שאין בו הסקה, אני נצמד בבוקר או בערב אל דלת חמימה המפיקה מעט מן העונג המבעבע בתוך הדירה עצמה. ובקיץ אני חולם חלומות צוננים על ערבות קרח ונערות בלונדיות ורוחות. דיירי הבניין מקפידים לסגור את הדלתות היטב, וכך כשאני נדרש לצרכי אני נאלץ להידפק שעה ארוכה על דלת, וכשאין תשובה אני מנסה את מזלי בדלת אחרת ומבקש בנימוס זהיר, מתחנן וחום, ומציע לשטוף את הדירה בתמורה לשימוש שאעשה בשירותים; כשאני נתקף על-ידי רעב חריף, שוב אני מקיש על דלתות ומציע לשתף במצרכי, ובאוכל שאפיק מהם, בעד שימוש במטבח. והדיירים, אחרי שהם מכינים לעצמם ארוחות, וזורקים שיירים, ומנקים את דירותיהם, פותחים לרגע את הדלת ומוציאים את הזבל והלכלוך החוצה אל חדר המדרגות, ושבים ונועלים דלתות מהירות.

שמו אותי שופטת. בלי צדק. רק כי שם משפחתי פותח בקי וכך, מסתבר, ספר החוקים החדש שלנו דורש. ואני, עדיין לא הוסמכתי להיות פרקליטה של ממש, עוד לא התחלתי להגן על נאשמים מפני השופטים. רק טפסים מלאו את ימי מאז סיימתי את חוק לימודי, אותם פגשתי בוקר וערב, וקראתי, ומילאתי בקפדנות יתירה, והעתקתי, ואחד הגשתי, ושני גזזתי, ושלישי תייקתי, ורביעי הוספתי. ועתה – לעמוד, או שמא לשבת, בראש בית-דין, על כס המשפט, לפסוק על פי צדק ועל פי הצווים והתקנות אשר בני חברתנו מקדשים. לנהל ישיבות, ולאחוז בפטיש, ולקרוא בשעת הצורך למשמר בית-המשפט, שהוא, כך מתבדחים עורכי-דיננו השנונים במסדרונות, חיל הפרשים שלנו, החלוץ לפני המחנה. מורא גדול נפל עלי, ואופל מרעיד – כי אינני מיומנת במלאכת הדיינים, ואף פעם לא באתי, וודאי גם לא נכנסתי, בפתח החוק. ביקשתי מפקיד בית-המשפט, רושם הפרוטוקולים, סעד לנפשי. והוא שמכיר הכל מלפני ומלפנים ידע ללוות אותי אל חדרי הצר, החדש, אשר בקצה הפרוזדור, ולהצביע על הגלימה השחורה החדשה, שהונחה בשבילי על כסא העץ. שאלתי והוא יעץ לי עצות, מי מבין מבקשי טובתי, ומי מבקש רעתי. המשפט, כך החכים אותי, נקבע תמיד בראשיתו, ועכשיו עלי רק להשגיח על מראית-העין, שלא ימצא בו דופי, ולשאת את גזר הדין הנכון, הנבון, הראוי, הרצוי, שנקבע עבורי, בעבור שאקבלנו, ואקריא אותו בקולי כאילו היה הוא משלי. גם הנאשם, כך נמסר לי, שם משפחתו מתחיל בקי, אך ממשיך בדרך אחרת, רחוקה משלי, ארוכה יותר, ובעלת צליל זר ומוזר. חוק חדש שחוקקו מחוקקנו הנלהבים קבע את הצורך בקרבה כלשהי בין נאשמים לשופטים. כך, על פי בעלי החוק, יתבטל אותו ניכור מפורסם שרבים מלינים עליו. המחוקקים בחרו שתהא זאת האות הראשונה בשם המשפחה, על צלילה המדוייק, שתהיה שווה בין שופט לנשפט, וכך תיווצר ביניהם קירבה אשר אומנם לא תבטל את הריחוק אבל תרחיק את המבקרים. ומאחר שאין שמות כשמי, או כשם הנאשם, נפוצים בין יושבי היכלות הצדק, הוסמכתי לכהונה באופן זריז וחד-פעמי. אם תפעלי כנדרש, כך נרמז לי, תהיי לשופטת כל איש וכל אישה אשר קי יהיה צלילו הראשון של שם משפחתם. לא רבים, בוודאי, יהיו המשפטים הללו, והרי כבר אמרתי שאין שמות כאלו נפוצים, וודאי שלא בין דלת העם והפושעים (שמי נמשך אחרי הקי לתאר את אחד העופות האצילים, ואצלו וודאי מדובר בשם בזוי. ההיה זה שם גנאי שדבק בהוריו? או אולי מקצוע נקלה שעסק בו אחד מאבות אבותיו וכך הכתים את כל השושלת?). אם אתמנה לשופטת קבועה תכלכל אותי המדינה גם כאשר קרובי בשם לא יפגעו, או לפחות לא יתפסו בשעת מעשיהם.

"שיהיה צד שווה", כך נוסח החוק, "בין עליונים ותחתונים". כבר בילדותי הוקסמתי על ידי נוסח החוקים. אמי גם היא היתה שופטת. יש האומרים שהייחוס המשפחתי הזה אפשר את קידומי המהיר. אני דוחה האשמה זאת. אם התקדמתי – הרי שזה בזכות עצמי ובזכות חוקיי עמי. ואפילו אם יהיה זה נכון, הרי זה אומר שינקתי את המשפט מינקותי, משדיי אמי ממש, וכי אין זה שם אותי לפני המועמדים האחרים לכס הרם? אבל לא זכות אמהות ולא זכות אבות לא הובילו אותי, גם לא כאשר בחרתי ללמוד בפקולטה המצויינת של עירנו למקצוע המשפטים. חוש הצדק שהושם בי כילדה הוא שהוביל אותי. רבים מבלבלים בין הצדק לחסד. ובכך הרבה שגגה ורשעות. הצדק הוא הדין הכתוב בהיותו מבוצע, ואילו החסד הוא ההליכה לפני משורת הדין, כלומר ויתור על הצדק, וזה אינו תפקידה של שופטת. איני עוסקת בצדקה ובמתן תמחוי במקצועי, אלא ביישום הצדק, שקרירותו היתה בעיניי האנשים מטרה ללעג ולבוז ולגינוי, אך בעיניי ברכה.

מחוקקנו ידעו בבואם לחוקק חוקים לעירנו מה רבים הם הספקות בלב אנוש, ולכן, ולמען הסר ספק, קבעו הם בחוק ראשון את זכותם לחוקק חוקים. כך התבטל הצורך להעלות ערעור

לאורך הדורות על הזכות הטבעית הזאת המסורה בידיהם. המחוקקים הם העילית של לומדי המשפט. אחרי שהם שיננו וחקרו את כל החוקים בכל עומקם, הם יכולים להציע תוספות שנועדו לסתום פרצות בהן לא הבחינו מחוקקים קודמים, ולשים סביב לגדרות החוקים הקיימים עוד מחסומים, ולהגביה חומות. אני לא התיימרתי מעולם להיות מחוקקת, אלא רק כלי שרת בידם – מי שמפעילה את החוק על המקרה הפרטי.

גדלתי כל חיי בעולם שאין בו מעשה. ועכשיו הופקד בידי המעשה. מילים אשר יתורגמו למעשה. כוחו של השופט, כך סופר לי, קרוב לכוח האל ונמצא בדיבור...

...הדיונים לאורך השנה שחלפה לא היו רבים ולא היו ארוכים. שמחתי שהוא לא התחנן, ולא ביקש את רחמי בית-המשפט. כל אדם הבין את מקומו ואת תפקידו ופעל על פי הבנה זאת. ועתה נגזר עלי לגזור את דינו. כמובן שלא היה לי קשה לקבל את גזר-הדין שקבעו חכמנו עוד בראשית הדיונים – אכן הם שוב צדקו. רק הוטרדתי בשערי המיתה, כך מכנים אצלנו את הספר מרובה השערים, ובו בכל שער תיאור של מיתה אחרת, ובידנו השופטים החופש להחליט איזו מיתה יאה לאיזה אדם.

ליל חסר מנוחה עבר עלי כאשר חשבתי האם גם הוא, בשל אשמה דומה, היה גוזר עלי עונש דומה. חוק ישן מן הכרכים העבים, אשר עד יום זה עדיין לא תוקן, קובע אומנם שעל נשים אי-אפשר להטיל עונש מוות, אלא רק עונשים של מאסר. אבל אני בטוחה שמחוקקנו הנאורים יתקנו במהרה חוק זה, כך שגם נשים שיובאו לפני, באם יהיה הדבר נכון, ימצא להן עונש זהה לעונשו של גבר זה – והרי אין אדם, גבר או אישה, אשר יטען בזמנים מודרניים כמו שלנו שנותר איזה הבדל בין המינים! ואם כך הדבר, למה גבר יומת ואישה תחייה? המוות, כך נראה, צריך לבוא לשניהם.

עדיין, לא נפתרה בראשי השאלה המציקה מה איש קטן ומצומק זה היה פוסק לי. איש מוזר. אשמתו אומנם לא התבהרה לי עד סופה במשפט, אבל היא היתה גלויה וברורה בהתנהגותו ודיבורו ודרך הופעתו. הוא, ככל שאר הנאשמים, הפליל את עצמו. הבטתי בו, איך הוא השפיל את עיניו ביראה כשקם לטעון את טיעוניו, וסיפר את כל סיפור מעשה חייו כדי להראות שלא דבק בו רבב, ודווקא בכך חשף פגמים רבים מספור שאחרת לא היו נודעים והסתבך בסתירות ובשקרים. ועל כן מי יעז לומר שלא מלבי יצא גזר-הדין? גם אם שום כוח בעולם לא היה מצביע על סופו הראוי, עדיין הייתי פוסקת אותו ובוחרת בו ומקריאה אותו. כי בשאלות של שקר ואמת אין כמונו, בני עם השופטים. לא תאוות נקם שאנו כביכול מבקשים להשביע מדריכה אותנו, כפי שמנסים לטעון, בלחש ומאחורי גבנו כמובן, פרקליטי הסנגוריה. דרכנו נקבעת על פי שאיפה פשוטה לצדק, יושר והגינות. שאיפה זאת נרכשת בילדות, בגיל רך, ולפעמים אני תוהה האם גם אנשי הסניגוריה התברכו בה.

בבוקר הקראת גזר-הדין כמעט היתה שרויה בנפשי עליצות, או לכל הפחות הקלה, על שתמה השנה הזאת, ומחשבותי יוכלו להתפנות מדאגה לגורלו של איש זה. בלכתי במסדרונות המשפט הארוכים והמפותלים כמעט עצרתי ליד הפקידים הקפדניים, העומדים בפרץ, המשתתקים לכבודי, ואמרתי להם מילים של עידוד וחיבה. וכשישבתי על כסאי באולם, והורתי לכולם לשבת ביד בוטחת, יכולתי כמעט לחייך אליו, אל הנאשם, בסלחנות. וכשעמדתי לקרוא את הדפים הרבים שכתבתי בדיו צפוף בכתב ידי הזעיר נכנסה דבורה מתחת לגלימתי השחורה, ומתוך חוסר יראת-כבוד עקצה אותי, וכמעט הצלחתי להימנע מן הצעקה. בכאב, בהפתעה, צעקתי את שמי, אולי כדי לעורר בה את אותה יראת-כבוד, והוא הפנה ראשו, גם כן מופתע, כאילו היה זה שמו.

סיפרו על אותו אדם פשוט שהלך אצל נסיכה יפה שלא היתה אישה יפה ממנה בעולם כולו, שהיו פניה זוהרות באור החמה וצורתן כלבנה ושערותיה מקיפות אותן כלילה, וכל גופה אצול מזהר האינסוף שנשמר עוד קודם לשבירת הכלים והגופים בבריאה הראשונה. וכשעמד מולה כמשתוף לפני יופייה וכנמשך אל זה השורש שממנו נולד העולם העז פנים לבקש בוא חדריה, וענתה לו הנסיכה מיד ופניה עזות לפניו, לך אל בית-הקברות של ביירות, רק שם תפגוש אותי. והלך אותו אדם והמתין לה בין הקברים לילה ועוד לילה ועוד יום, כי חשב שאמרה לו כי אין נסיכה במעמדה יכולה להתייחד עמו בארמונה, ועל כן הציעה כי תגיע בהסתר לבית-הקברות שאין האנשים רואים הנעשה בו, ותתייחד עמו. כשלא הגיעה ימים רבים ולילות ארוכים, עד שצימח זקנו וכחש בשרו, חשב שאמרה לו כי אין נסיכה במעמדה יכולה לפגוש בחייה אדם פשוט כמותו, אך מוכנה היא כי כאשר יובא גופה לבית-הקברות ימצא הוא בסמוך אליה, חי ואחר-כך מת, והתחיל לאהוב אותה באמת. לבסוף, לאחר ארבעים שנה, באה שיירת האבל מן הארמון ונשאה את גופת הנסיכה המתה, והיה בשרה קורן מן התכריכים וכל העם בוכים ואנשי הדת מתפללים והזקנות מקוננות, והוא עמד ונסתר וחש כי אינו יכול לבכות ואינו יכול להתפלל ואינו יכול לקונן, אלא רק להימשך אל האור הקורן מן התכריכים באהבה, והמוות לא היה לפניו פרידה אלא ההפך ממנה, היה הוא האיחוד. כאשר הלכה שיירת המלווים ונשארו פועלים להקים סביב לקברה הרך אחוזת קבר בנויה אבני שיש, נשכב בהסתר על האדמה מעליה, ואחוזת הקבר האטומה היתה מוקמת סביבו וסביבה וחוסמת ממנו את אור השמש. לאחר שנים שלא אכל היה אוכל מן העשבים שצמחו מקברה, לאחר שנים שלא שתה היה שותה ממעיין מים שעשה אלוהים שישטוף מקברה, לאחר שנים שראה רק חושך היה מתבונן בה ובאורה שהיה מאיר את החשכה כיום, והיה מתבונן באהבתו אותה. לא חלפו שנים ארוכות עד שהתחיל מתפלל, וגילה כי תפילתו נמשכת מעלה מן הבשר שראה ושעתה בלה תחתיו ונמלא בתולעים אל העולמות העליונים, אל אהבת האהבה ולא רק אל האהבה עצמה. אחוזת הקבר נתפרסמה כעושת נפלאות והיו באים המון עם להתפלל סביבה, נשים וגברים היו מבקשים על זיווגם הארצי ונפקדים בבני-זוג, ודרווישים צופים ומקובלי היהודים היו מבקשים על זיווגם השמימי ונפקדים, ושבים לארצותיהם לספר בלשונות סוד לתלמידיהם על המעלה הגדולה שאפשר להעלות את הזיווג הארצי לזיווג שמימי ולמשוך ממנו חוטי אהבת האל, והיו מלמדים תלמידיהם לבחור להם אהובות ארציות שאחרי אהבתן ומותן יוכלו למשוך את אהבת אלוהיהם.

שודדי קברים – הצעה לפתיחה

פתיחת קבר אינה משימה קלה. היא דורשת כוח גופני רב, סבלנות, משמעת, נכונות להתסתכן ותעצומות נפש. הרבה לפני המאבק עם האדמה והאבן, עליך להיאבק בעצמך. וכל פעם אתה כמעט נשבר, כמעט מתייאש, כמעט נסוג לאחור. ויש בינינו כאלו המתביישים במקצועם.

המקצוע שלנו הוא שודדי קברים. אנחנו חיים בשולי העיר, בסמוך לבתי-הקברות הגדולים, החדשים והישנים. כל אחד מאיתנו חי לבדו. ואחת לכמה זמן בא אלינו מישהו, אומר לנו איזה קבר הוא מעוניין שנפתח בעבורו, ואנחנו עושים זאת. לפעמים מזמין העבודה בא עמנו, כדי לפקח על העבודה, אבל רוב האנשים פשוט נותנים הוראות מפורטות באשר למה שנמצא בקבר, ומעדיפים לחזור לביתם, ולחזור אלינו כמה ימים לאחר מכן כדי לקבל את מבוקשם ולתת לנו את שכרנו.

שכרנו אינו רב, ועל-כן יש מי מבינינו שבוחר לפתוח קברים לתועלתו האישית, בלי שהתבקש לכך, ומוכר את תכולתם בשווקים. אני איני עושה כן, אף-על-פי ששמעתי מחברי סיפורים על קברי העשירים, המלאים תכשיטים ואבני-חן ופסלים מגולפים. אין חוקים המסדירים את עבודתנו, אבל כולם מכירים אותנו, וכשהם נזקקים לנו הם יודעים להיכן להגיע.

יש הקוראים לנו "חסרי האלוהים". אני מעדיף לחשוב שאנחנו מסייעים לאלוהים ונוטלים חלק במלאכה הגדולה, ולצד העפר והתולעים יש למנות גם אותנו כתחנה האחרונה בחייו של האדם. אנחנו שודדי הקברים סמוכים למוות יותר מבעלי-המלאכות האחרים, יותר מן הרופאים, יותר מן הקברנים, יותר משוטפי הגופות, יותר מן המקוננות. אלו באים אל המוות בעודו טרי, כאשר עדיין נותר בו מגע אנושי. ואילו אנחנו מגיעים אחרי חודשים, אחרי שנים, ורואים יום-יום, או לפחות שבוע-שבוע, את התפוררות החיים.

מי שמתקרב אל המוות פעמים רבות כל-כך כמונו, אינו יכול שלא לשאול את השאלות. במשפט זה אנחנו עונים זה לזה על שאלות רבות, ואין אנו מוסיפים עליו דבר. כשנשבעתי בשבועת המקצוע, לפני שנים רבות, אמר לי מורי שהפך לשותפי: יש אנשים המשיגים את מטרותיהם בחיים בעזרת כשרון, יש כאלו המשיגים אותן במזל, אנחנו משיגים אותן בהתמדה, ואתה תגלה ברבות הימים כי יש בכך ברכה, כי אדם הפועל על-פי כשרונו מוגבל לתחומו הצר, ואדם הסומך על המזל יגלה כי מחר לא ישיג את מה שהשיג אתמול. ואילו אנחנו לאט ובסבלנות עושים את מעשינו ללא תלות.

כשמת מורי הפכתי אני לשודד הקברים הראשי במחוז. על-פי המנהג אין אנחנו קוברים שודדי קברים, אלא מי שמתמנה להחליף שודד קברים ממונה לטפל בגופתו באחת הדרכים האחרות, לשרוף אותה או להניחה למאכל עופות דורסים. אני שרפתי את גופו ופיזרתי את אפרו במי הנהר שלאורכו הלכנו תמיד. מקצוענו לא עובר מאב לבן, והכלל המקובל על כולנו הוא שאסור לבנו של שודד קברים להמשיך בעיסוק זה. לכלל זה אין משמעות רבה, כי לאף-אחד מאיתנו אין ילדים.

פעם היו הנשים נרתעות להתקרב לשודדי הקברים. ואז קיבלנו על עצמנו להתנזר מנשים ולהישאר קדושים לעבודתנו. מאז בכל כמה שנים מתעוררת שמועה על שודד קברים כזה או אחר אשר נולדו לו ילדים ללא נישואין, מאישה שפיתתה אותו. אז אנחנו מתכנסים, ותיקי המקצוע, לומדים את השמועות, ואם אנחנו מגיעים למסקנה שאמת בבסיסן אנחנו מבקשים מאותו שודד לעזוב את מקצוענו.

איני נוהג לספר זאת לאיש, אבל גם אני טעמתי פעם אחת טעם גופה של אישה. שלא כמו הסיפורים המסופרים אצלנו, היא לא פיתתה אותי בשל התנזרותי מנשים. היא לא ידעה על-כך, ואני לא טרחתי לספר לה במה עיסוקי. לעת ערב שקעתי בגופה הרך, אבל הרגשתי שאיני מצליח

להחזיק אותה. טבלתי במים האסורים פעם אחת, רק כדי לדעת מה טעם האיסור, וגופי לא מיהר להתייבש.

אני בחרתי להיעשות שודד קברים כשפגשתי בטעות בשודד הקברים של העיירה שבה נולדתי. הייתי בן שתיים-עשרה והוא היה בן שישים וחי בקצה העיירה, רחוק מכל נפש חיה. בלב רוב האנשים הוא עורר פחד ויראה, והם היו פונים אליו רק כאשר נזקקו לדבר מה. הילוכו היה מדוד, והוא תמיד אמר את מה שצריך היה להיאמר, לא פחות ולא יותר, וזיהיתי שלוה נסוכה על פניו. זיהיתי בו שהוא יודע משהו שאני איני יודע וביקשתי ללמוד אצלו.

לא קל היה להיעשות תלמידו. תלמידו הקודם נטש אותנו באמצע הלימודים, והוא חי שנים ארוכות ללא תלמיד. אני הייתי ילד קטן, קטן מדי לטענתו, והוא היה מבוגר, מבוגר מדי לטענתו. אני הייתי לבן והוא היה שחור, ובאותם זמנים אסור היה במחוזנו לשחורים וללבנים לנהל ביניהם קשרים. לצרכי עבודה כמובן שלא היה איסור לפנות לאדם שחור, ואני הסברתי לכולם שאיני מתרועע עמו כדי להפוך לחברו, אלא כדי ללמוד ממנו את המקצוע.

אני רציתי ללמוד מייד את שיטות העבודה, והוא סיפר לי שיש דברים רבים שעלי ללמוד לפני-כן: לשלוט על רוחי שליטה מלאה, לחיות לבדי. מאז שהוא מת גם אני אומר דברים אלו בדיוק לכל תלמיד הבא אלי, ורוב התלמידים כמובן שאינם מצליחים לשרוד את הלימודים.

אנשים המשתמשים בשירותינו באים אלינו על-פי רוב בלילה. הם מתביישים בנו, ולעולם לא יושיטו לנו ידם לאור היום, לא יאמרו שלום. נוהגים אנחנו לומר שמתביישים הם מעצמם, וכשהם חוזרים אלינו בלילה, כדי לקבל מה שביקשו, אין אנחנו מזכירים להם את מבטיהם המתעלמים. אנחנו מחוייבים לקבל בקשתו של כל אדם, בלי לבחון מי הוא ומה כוונותיו. מי שקבע כלל זה הניח כי מי שמשקר לשודדי קברים, כנראה זקוק באמת לעזרתנו.

עימות ארוך לנו עם שומרי הקברים. הם יושבים בפתח בתי-הקברות, ממתינים לנו, ומנסים למנוע את עבודתנו. אנחנו כמובן לא נכנסים מן הכניסות הראשיות, ומכירים היטב את השעות שבהן הם ערים ואת השעות שבהן הם ישנים. מספרים כי בערים רחוקות נמצאים כמה שודדי קברים שבנו מערכת של מנהרות מתחת לחומות בתי-הקברות, והם לעיתים נכנסים אל הקברים מלמטה ולא מלמעלה. אני איני יודע כיצד הם מזהים איפה נמצא הקבר שביקשו מהם לפתוח.

לפני כמה חודשים בא ללמוד אצלי תלמיד חדש. בתחילה היססתי אם לקבלו. מכיוון שמותר לנו ללמד רק תלמיד אחד באותו הזמן, מוטב לבחור את התלמידים בקפידה. לבסוף קיבלתי אותו, אך המשכתי לחשוד כי הוא בא ללמוד רק כדי להגיע לקברים הקשורים במשפחתו. כאשר לקחתי אותו לסיור בבית-הקברות, מצאתי כי על כמה מן המצוות שמות הנושאים את שם-משפחתו, והלא מקובל עלינו שודדי הקברים כי אין שודד קברים עובד בבתי-הקברות בהם קבורים אבותיו.

כל שידעתי

כל שידעתי אז היה שהגשם יורד בחורף והחמה יוקדת בקיץ החשכה באה עם ערב והאור חוזר עם בוקר הנשים מחפשות אהבה והגברים מחפשים נשים הדברים הזולים אין להם ערך ואילו את היקרים אין ביכולתי להשיג.

בדיוק סיימתי את שירותי הצבאי ולחורף נותר רק עוד חודש אחד, לכל היותר חודשיים, ואני התמלאתי ריקנות ולא ידעתי מה אני עומד לעשות, מפני מה אני מפחד ואיך יראה עתידי. אפילו לא ידעתי איפה אני אגור, הבסיס שלא אהבתי היה לפחות בית, ועתה נותרתי לבדי, יכול לפנות לכל כיוון, אבל מעדיף לא לנוע ולהסתתר מהחלטות ומתנועות. יעקב פגש אותי באחד משיטוטי ברחובות הקטנים של העיר, הוא כבר ידע משהו על החיים והשתחרר כמה חודשים לפני והציע לי שאצטרף אליו. ואני לא הכרתי אותו מספיק, הוא רק היה עוד פרצוף מהבסיס שתמיד עמד במרכז איוו מהומה ואף פעם לא פנה אלי, אבל ידעתי שהחיים אתו יהיו אולי קצת יותר מוגנים אז הסכמתי.

ליעקב היתה חבורה שאת חלקה ראיתי בבסיס ואילו אל האחרים התוודעתי רק כשהצטרפתי אליהם, היה שם משה שכולם קראו לו האילם כי הוא כמעט אף פעם לא דיבר ורק נעץ את מבטו חזק חזק כל פעם במשהו אחר, והיה שם מנשה שהיה הבחור הכי יפה בינינו והקפיד להסתרק ולסדר את שעריו כל הזמן והיה מביא כמעט כל ערב בחורה אחרת, ולא היה נותן ליעקב להציע לה להצטרף, והיה נחום שהיה זקן אולי בן ארבעים, ויעקב עשה לו טובה וצירף אותו בגלל משהו שנחום פעם עשה ליעקב כשיעקב היה ילד, ואנחנו קראנו לו הזקן והוא סיפר לנו כל פעם סיפור אחר על איך אבדה לו עינו השמאלית, במלחמה, במאבק על אישה ובמהלך שוד מזויין באיזה בנק, והיה ניסים שכולנו קראנו לו הסרסור, אבל לא כשהוא היה בסביבה, כי ידענו שהוא עצבני ויש לו סכין, והוא הביא איתו את פריסיליה שכולנו ידענו שזה לא שמה האמיתי ושפעם קראו לה חנה, והיא הסכימה לשכב עם כולנו גם איתי ואנחנו קראנו לה זונה, וגם ניסים קרא לה כך, והיתה מיטל שלא הסתדרה עם אף אחד אבל היתה אחותו של משה, והוא נעץ מבט עמוק במיוחד במי שרק ניסה להתעסק איתה, והיה יואל שאף אחד מאיתנו לא הבין מה הוא עושה איתנו כי הוא נראה נקי ומסודר, והוא גם היה חכם, ולמרות שלא היו לו משקפיים ניסים קרא לו משקפופר, כי לכלל הגאונים יש משקפיים.

אנחנו גרנו בצריף נטוש לא רחוק משפת הים, ובהתחלה לא ידעתי בכלל מאיפה יש לנו אוכל, ויעקב נתן לי שלושה שבועות לגור איתם בלי לתת לי איזשהו תפקיד, ולי לא היה יותר מדי חשק להתעניין במה שקורה סביבי, אז פשוט חייתי וראיתי את כולם יוצאים ונכנסים וכשדיברו איתי אני דיברתי איתם. פריסיליה הציעה לי לשכב איתה שלושה ימים אחרי שהגעתי, והאמת שאף פעם לפני כן לא שכבתי עם אישה וחששתי שהיא תבין את זה ותספר, אבל גם לא רציתי שיחשבו שאני לא אוהב נשים, וגם בעצם היה בי רצון לשכב איתה, היא היתה די יפה והחזה שלה היה הכי גדול שראיתי עד אז, ולכן אמרתי לה כן והיא התחילה לפתוח לי את כפתורי המכנסיים והלכנו לחלק האחורי של הצריף. פריסיליה הורידה את בגדיה במהירות והתברר לי שאחת מפיטמותיה קטנה בהרבה מהשניה, וגם יותר ורודה, והיא הפסיקה הכל כשנשקתי לפיטמתה הקטנה ואמרה שהיא לא אוהבת רחמים, ואחר כך המשיכה ואני התקשתי להסיר את מבטי מפיטמותיה שרעדו ביחד עם שדיה, אז הפלתי את שערה הארוך והגלי כך שיסתיר אותן רוב הזמן.

אחרי ששכבנו התחיל להפריע לי מעט כשהיא היתה לוקחת את לקוחותיה לחלק האחורי של הצריף, וגם הפריע לי שיעקב שכב איתה וצעק תוך כדי, וגם משה ובמיוחד נחום שערב אחד בא אליה והיא לא הופתעה והכניסה את ידו אל בין רגליה, ואפילו מנשה שכמעט תמיד היה מסרב לה הלך איתה ערב אחד אבל רצה להתרחק, והיא לקחה אותו לפינה מבודדת של החוף. אני חושב שגם התחיל להפריע לאחרים שאני ניגש אליה כל יום כאילו היא שלי, וניסים שאף פעם לא ראיתי שוכב

איתה כנראה רמז משהו ליעקב, כי הוא אחרי שלושה שבועות שחייתי בבטלה גמורה רק על אוכל ופריסיליה הסביר לי שהגיע הזמן שאני אעבוד. העבודה הראשונה היתה פשוטה מאוד, ואני חזרתי לצריף מהר ויד מרוצה מעצמי ורציתי לשתף את פריסיליה, אבל היא היתה עם לקוח שמן ומכוער שהוציא קולות רמים ומגעילים, אז הלכתי לאורך שפת הים בניסיון למצוא מישהי אחרת אבל לא היה עלי כסף משלי, רק של יעקב, אז אחרי שהצצתי לזוג אחד שנראה היה שהם באמת, שהוא לא משלם לה, הלכתי בין הסלעים ונזכרתי בפטמות של פריסיליה, וחזרתי אל הצריף מאוחר יותר וקצת עייף ומטושטש והלכתי לישון, וכשיעקב חזר הוא העיר אותי, בדק מה עשיתי ואמר כל הכבוד. אני חושב שפריסיליה לא אהבה את מיטל כי היא לא הלכה עם אף אחד, והקפידה לא להחליף בגדים בנוכחותנו, ולא להתקלח כשמישהו מאיתנו שהה בצריף, ורק כשהיינו חוזרים היינו מריחים את מתיקות שיערה, והבגדים שהיא לבשה לא חשפו כמעט דבר. מיטל לא אמרה דבר על פריסיליה אף פעם, ולא היה ברור לי מי מהן היתה הראשונה להתעלם מהשניה. יעקב הטיל עלי בהדרגה עבודות יותר ויותר מורכבות, שהשאירו אותי זמן ארוך יותר מחוץ לצריף, והכניסו לכיסו יותר כסף, והוא הראה לי שהוא מרוצה ממני ונתן לי את המיטה של נחום, שהיתה יותר טובה, כי הוא ממילא כמעט לא עושה כלום. ערב אחד מנשה הביא עמו בחורה שהיתה כל כך יפה שלא הצלחנו להוריד ממנה עיניים, וזה לא שהיו לה שדיים גדולים, הם דווקא היו די קטנים, אבל היה משהו בפנים הקטנות שלה, והיא כל הזמן הביטה סביב ואמרה למנשה איזה גועל, והוא רק ניסה כל הזמן להצחיק אותה והניח עליה ידיים, ואנחנו המשכנו להסתכל והיא עצרה אותו כל פעם בעדינות, והוא כל פעם חזר וניסה שוב, עד שבסוף פריסיליה יצאה מהחלק האחורי לא לגמרי לבושה עם לקוח, ומנשה התכוון לקחת לשם את היפה שלו, אבל היא כבר לא היתה מסוגלת לעמוד בזה ואמרה שיש לה בחילה, ושהיא חייבת לצאת, אז מנשה לקח אותה החוצה ואני הלכתי אחריהם וראיתי איך היא הלכה אתו לאורך החוף, והביטה בגלים, והניחה את כפה בכף ידו, ואחר כך נשענה עליו והם צחקו והתנשקו, וכשהם הלכו בין כמה סלעים אני הצצתי וראיתי שמנשה שוכב איתה לא כמו שאני שוכב עם פריסיליה, אלא לאט ובעדינות ובשקט, והוא מלטף אותה הרבה, ומסיר את בגדיה בלי מבוכה או פחד, ומנשק אותה הרבה, וכשהוא נכנס לתוכה היא עוצמת עיניים ומעבירה עליו ידיים ונשימותיה מתגברות ומהירות, אבל היא לא צועקת ובסוף הוא מעביר ידיים בשערה ושניהם מביטים ושותקים, עד שהם מתלבשים והוא מלווה אותה ונפרד ממנה בנשיקה וחיבוק, ואז בדרך חזרה לצריף הוא הסתובב וקרא לי אז הלכתי לצדו קצת נבוך.

מנשה הסביר לי שסך הכל אני נראה לא רע, ושאני יכול להתאמן על פריסיליה כדי שאדע מה לעשות, אבל עדיף שאני אתחיל לחשוב על אחרות, ושיעזור לי אם אשמור אצלי מהכסף שאני מרוויח בשביל יעקב, כולם עושים את זה והוא יודע ובטח חושב שאתה מבין, וגם כן משאיר אצלך משהו מהכסף, וכך עם הכסף הזה אני אוכל גם להשיג בחורות אמיתיות לא כמו פריסיליה. אני חושב שהיו לי דמעות בעיניים כשהתבוננתי בשניהם שוכבים ובלילה לא הצלחתי להירדם וניגשתי אל פריסיליה שישנה, והצטרפתי אליה למזרון שלה והערתי אותה והסרתי את בגדיה לאט ובלתי פחד, ונכנסתי לתוכה והיה חושך וחשבתי על היפה ההיא ושנינו עצמנו עיניים, ונשארתי לצידה עד הבוקר. כשיצאתי ממיטתה בבוקר מיטל הביטה בי במין מבט מוזר, שערה היה מבולגן, היא תמיד נראתה נורא בבוקר, ואני התארגנתי ויצאתי עם יעקב שרצה להראות לי איך הוא עובד, ומה לא בסדר באיך שאני עובד. יעקב הסביר לי הרבה דברים, והוא באמת היה מומחה בדברים האלו, ובדרך חזרה הוא הכין אותי ואמר לי שניסים רוצה לדבר איתי, וניסים באמת חיכה לי בצריף והיה לו סכין ביד שמאל, והוא שאל אותי למי שייכת פריסיליה, ואני הייתי מופתע ולא עניתי אז הוא צעק יותר חזק, למי אני חושב שייכת פריסיליה, וגם כשעניתי לו שלו הוא לא נרגע והמשיך לצעוק, עד שבסוף הוא העביר את הסכין שלו על הלחי הימנית שלי, ואני קפאתי במקום, והוא אמר לי שזה כדי שאני לא

אשכח בפעם הבאה. אחר כך הלכתי למראה וספגתי את הדם בנייר הטואלט שהיה שם, ופריסיליה התקרבה אלי מאחור והביטה בפני בראי ואמרה לי שאני לא צריך להתרגש, הוא תמיד כזה גם כלפיה, גם לה יש צלקת שמתחבאת מתחת לשד השמאלי, וזה לא אומר כלום, אני עדיין יכול ללכת איתה, רק עדיף שלא נירדם ביחד ולא נתעורר באותה מיטה.

פריסיליה משכה את ידי ואני שחררתי את מגעה, והלכתי לשבת בפתח הצריף לחכות למי שיגיע ראשון, רק פריסיליה היתה בפנים וקיוויתי שאחד מלקוחותיה יגיע ויקבל ממני צלקת שתכסה על צלקתי ועלבוני. אחרי שעתיים באה מיטל והביטה בי במין מבט מוזר שהזכיר לי את הבוקר, וכשלא אמרתי לה דבר היא התיישבה לצדי ורק אחרי חצי שעה היא מיהרה לקום כשראתה את משה מרחוק. שמתי לב שמיטל ומשה לא מדברים, וגם בה הוא לפעמים נועץ מבטים שכוונתם לא ברורה, והוא לא ידע שאני והיא כשאף אחד אחר לא היה שם היינו יושבים זה לצד זה והייתי מרגיש את הרעד ברגלה ובוחן את הפרופיל שלה. יום אחד שאלתי את מיטל לגילה והיא סירבה לענות, אבל אחר כך היא אמרה שאולי עוד כמה חודשים היא תלך לצבא למרות שמשה לא רוצה וחושב שהיא צריכה להצהיר שהיא דתיה, ואז היא אמרה לי שאני לא חייב להפסיק להיות עם פריסיליה בגללה, ואני הסברתי לה את דעתו של ניסים וחוף מזה סיפרתי שאתמול כשאף אחד חוץ משנינו לא היה דווקא כן עשינו את זה מאוד מהר אבל עשינו, ופתאום אצל שנינו פרץ הצחוק אצלי ראשון ואצל מיטל אחרי יותר זמן.

התחלתי לקחת חלק מהכסף של העבודות לעצמי ונדמה היה לי שיעקב לא מבחין בכך, ולפעמים הייתי נשאר עד מאוחר מחפש מישהי באיזה מועדון, ולא הייתי לוקח אותה לצריף אלא לאיזה גן ציבורי או חוף הים, ואחת גם לקחה אותי פעם אחת לביתה, ויעקב העיר לי ביובשות שהתחלתי לטפח את עצמי, ומנשה רק קרץ ואמר שהאימונים כנראה עזרו לי. היינו יושבים בשתיקה אני ומיטל כשיכולנו, עד שהתרגלנו ופתאום המילים נראו טבעיות, והיא סיפרה לי על משה שתמיד סבל מגמגום והעדיף לשתוק, והביא אותה לכאן כשהוא סיים את הצבא כי ההורים שלהם מתו ולא נשאר להם בית, והיא לא רצתה שיקחו אותה לפנימיה, ותמיד הוא דאג לה, ויעקב מגלה כלפיה הבנה ומטיל עליה את העבודות הפשוטות ביותר, וכשהיא לא מצליחה הוא לא אומר מילה רעה, וניסים שהיא תמיד העדיפה להתרחק ממנו וגם מפריסיליה, ויואל שבא ממש מעט אחריה והיה כל כך שונה שהיא לא הבינה מה הוא עושה שם, והוא נראה לה נחמד והוא לא הלך לפריסיליה, גם לא כשהיא לחצה עליו, והם היו יושבים ומדברים והוא היה שם יד על כתפה ומלטף אותה ומחבק ואוהב וגם מנשק, ולילה אחד כשמשה וכולם לא היו באזור הוא לקח אותה לאיזה מקום בחוף ונשק לה וליטף אותה הרבה והרים את חולצתה והפשיל את שמלתה והיא שלא הבינה בתחילה מה הוא עושה לה לא התנגדה, ונזכרה ללחוש לא רק כשהוא כבר היה בתוך גופה, והוא לא הקשיב לה והניח יד גדולה על פיה והיא לא סיפרה למשה שום דבר ורק התרחקה.

לפריסיליה נולד תינוק וזה הפתיע את כולנו כי ביטנה בקושי התנפחה, ורק חודש לפני הלידה אפשר היה לשים לב שמשהו קורה שם, וגם אז רק העירו לה כששכבו איתה שסוף סוף יש לה גם קצת בטן שאפשר לחוש, ולא רק ציצים, והתינוק גם הבהיל את כולם כי הוא בכה כל הזמן ויכול היה להיות כמעט של כל אחד מאיתנו, ורק למיטל פתאום לא הפריע שפריסיליה הולכת חשופת חזה בצריף והתינוק יונק פעם מפיטמתה הגדולה ופעם מן הקטנה. ניסים היה הראשון לעזוב, כי כמה שהוא היה רע הוא לא יכל לאלץ את פריסיליה להמשיך לעבוד כשהתינוק שם, והוא גם ידע בוודאות שהתינוק לא שלו כי הוא שכב איתה רק פעם אחת עוד בהתחלה לפני יותר משנה, ואחר כך נעלם יעקב והסתבר שהוא נעצר על ידי המשטרה אחרי שחבר שלו הלשין עליו אחרי שהם נפרדו. וכך נשארנו מנשה ונחום ויואל ומשה ואני ופריסיליה והילד ומיטל. משה התמיד בשתיקתו

אבל הכריז בעלות על פריסיליה ועל הילד בכך שלילה אחד כמוני בזמנו הוא ניגש אל פריסיליה והעיר אותה בנשיקות ואחרי שהם שכבו הם נרדמו ביחד והתעוררו גם כן ביחד שלושה. הכסף המתמעט ללא יעקב, ואנחנו לא תמיד ידענו מה לעשות, ורוב הלקוחות הסתלקו, ועדיין ניסינו להפריש ככל יכולתנו גם כסף למחייתו של נחום עד שיום אחד הוא נעלם. מנשה הכיר מישחי עשירה ולא כל כך יפה, וסיפר לי שמעכשיו הוא חושב שהיא תפרנס אותו, ולפני שהוא עזב הוא נשק לילד ונדמה לי שהוא חשב שהתינוק שלו. יואל עזב בלי לומר מילה והוקל לכולנו, ובמיוחד לי כי אני עדיין לא ידעתי איך לנקום בו על מה שעשה למיטל. מיטל היתה צריכה להתגייס ואני הצעתי לה שנתחנן וכך היא תשחרר, אבל היא סירבה ואמרה שהיא עדיין צעירה ושהיא אולי תסכים עוד כמה שנים אם אני עדיין ארצה, ובינתיים היא הסכימה שנעבור לגור ביחד במקום אחר בעזרת הכסף ששמרתי לי בצד מהעבודות, והיא גם השביעה אותי שמעתה אעבוד רק בעבודות אחרות, ולצבא היא הצהירה שהיא דתיה. ומשה נעץ בנו מבט עמוק וחודר, בי ובמיטל, אבל נראה היה שהוא התרכך והוא ידע שיכול להיות שהוא מגדל את הבן שלי, אז לפני שעזבנו הוא חיבק את שנינו.

משה פריסיליה והילד נשארו לגור בצריף עד שבאו מהעירייה לפנות אותם, הביאו דחפור והרסו את הצריף. משה בנה את הצריף מחדש, והבטיח לפריסיליה שהוא יותר לא יעבוד בעבודות שהוא עבד בהן בעבר, וגם פריסיליה הבטיחה לו הבטחה דומה, וחשבה לעצמה שהנה הוא סוף סוף מתחיל לדבר וחיבקה אותו.

הוא כתב ספרים. לא חשוב איזה סוג של ספרים כתב, ומה היו נושאי כתיבתו. ישב לו סופר זה, ומיום ועד ליל, כמעט בכל השעות בהן היה ער, ישב וכתב. לעיתים רעבונו הוביל אותו לכתוב על אוכל, ואז הוא היה שבע ושוכח שהוא כתב את כל מיני המאכלים המשובחים על נייר, ולא הכניסם לפיו. פעמים אחדות, שעות העבודה הרבות הפילו עליו עייפות ומיני מכאובים, ואז גם גיבורו היה נעשה מנומנם קמעה, ולבסוף היה הולך לישון, ואף על הסופר, בכסאו, היתה נופלת תנומה.

הוא האמין בפשטות ובראשוניות. לכן השתדל עד כמה שניתן לא לתכנן את כתיבתו מראש, ולא לערוך אותה בדיעבד, וכן לא לקרוא מכתבתם של אחרים. בארבע בבוקר הוא היה קם, אוכל ארוחת בוקר צנועה ומתיישב אצל שולחנו. הוא היה מוציא את מחברתו וממשיך מן הנקודה בה הפסיק בערב הקודם. הוא לא היה קורא שוב מה שכתב אתמול ולא היה לוקח פסק-זמן להרהר בדברים. אחרי שכתב לא שינה דבר, לא תיקן, לא מחק, לא הוסיף.

וכתיבתו היתה בלתי נפסקת, כשם שאין ים אחד נפסק ומתחיל ים אחר, אלא כולם מחוברים אלו לאלו. הוא האמין שהעורכים היחידים של כתיבתו הם הזמן וההיסטוריה שישפטו מה יוותר ממנה לדורות הבאים ומה יעלם. לו עצמו, חשב, אין זכות להחליט על כך.

חייו שלו שולבו בכתיבתו, כשם שכתבתו התערבה בחייו. אם הוא היה עולה על אוטובוס, גם גיבורו היו מוצא את דרכו אליו, ואם העליבו מישהו, העלבון לא אחר לתקוף גם את יצירי דמיונו. מאחר ועם השנים התמעטו האירועים שהתחוללו בחייו ממש, והוא הלך ונסגר בביתו ובחדר כתיבתו, החלו חלומותיו לתפוס את מקומם, והם אכלסו חלק ניכר מספריו.

כבר מגיל צעיר הוא החל כותב, ושלח תמיד את כתבי-היד של ספריו לכל המוציאים-לאור האפשריים. רובם היו מחזירים לו את הניירות בצירוף הערה שלא ניתן להבין את כתב-ידו, ולכן אין הם יכולים לשפוט את טיב היצירה, ואם ברצונו שהם ישובו ויבחנו אותה, עליו להדפיסה ולשולחנה שנית. שאר המוציאים-לאור היו משיבים לו את ספריו בצירוף התנצלותם הכנה שאין הם יכולים לפרסם את היצירה, מאחר ששפתה דלה, תוכנה חסר עניין, ועלילתה חד-גוונת וחוזרת על עצמה.

אך דבריו אלו לא ריפו ידיו, והוא המשיך להוציא תחת ידיו דפים רבים בכל יום, כתובים ללא פרקים, ללא פסקאות, ללא נקודות, רק משפט אחד ארוך עליו שקד שבועות רבים, וכל משפט כזה היה ספר אחד.

אחד מכתבי-היד של ספריו, קרוב לוודאי המאה, אולי מעט יותר, לא הוחזר אליו, ובמקומו הגיע מכתב האומר שמוציא-לאור זה הבחין בניצוח שבכתיבתו כבר לפני ספרים מספר, ועתה הגיעה כתיבתו לבשלות המתאימה והוא ישמח להוציא לאור את ספרו. הסופר השיב שהוא מוכן לאפשר את הוצאת הספר לאור, ובלבד שלא ישונה בכתב-היד דבר, אף לא פסיק.

הספר אכן יצא לאור, ואף נקנה על-ידי מספר מצומצם של אנשים, אך לא בצורה מספקת בכדי להניב רווחים כלשהם. הסופר עצמו לא נתן דעתו על כך והמשיך כותב. וכך אחת לכמה ספרים היה מסכים אותו מוציא-לאור לפרסם ספר נוסף, תוך כדי שהוא מציין שכתבתו משתבחת עם הזמן. הסופר הקפיד לדרוש שדבר לא ישונה בספריו, והמוציא-לאור היה נענה לבקשתו. הספר היה מתפרסם ונקנה על-ידי מספר מצומצם של אנשים שהיה משתנה אך במעט בין ספר לספר.

הסופר המשיך לכתוב, ובסוף כל יצירה הוא לא היה עוצר, אלא עובר מיד לספר הבא, ורק מוצא לו זמן לשכפל את הדפים למספר רב של עותקים, ולשלוח אותם אל כל ההוצאות-לאור הידועות לו. שנים של כתיבה לא שינו אותו, אבל שינו במקצת את המוציאים-לאור והעורכים. כך קרה שכעשר הוצאות מכובדות הציעו לו לפרסם אצלם את אחד מספריו, ואחד מכותבי המכתבים

אליו אף נסחף וכינה את ספרו בהפרזה "יצירת מופת" ו"ציון דרך בתולדות הספרות העברית החדשה".

המוציא-לאור שפרסם את ספריו הקודמים דווקא לא טרח הפעם לבקש לפרסם את כתב-היד הזה. מאחר והוא לא רצה לבזבז את זמנו על בחירת ההוצאה, השיב בחיוב לזאת שממנה התקבל מכתב התשובה הראשון. העורך הציע לבוא ולדבר אתו על סדרי ההוצאה, וכמעט שנמלך בדעתו באשר להוצאת הספר כאשר הסופר סירב להיפגש, ורק ביקש כהרגלו שדבר לא ישונה בספר. הספר יצא לאור, ובשינויים קלים בלבד, מאחר שהעורך התעקש על חלוקה לפרקים ולפסקאות, והסופר החליט לבסוף, לאחר דיונים טלפוניים ארוכים, שלא להוסיף להתעקש על כך, וקהל הקוראים התרחב במעט.

בקהילת המוציאים-לאור התפרסמה דמותו יוצאת הדופן של הסופר, ורבים השיבו לו בחיוב על כתב-היד הבא מתוך רצון להכירו. הסופר, מופתע ממספר התשובות, החליט לדחות את ההכרעה והמשיך בשגרת ימיו: הוא קם, אכל, כתב, ובסוף היום שוב אכל וחזר לישון. כמה מהמוציאים-לאור החליטו להתעקש וביקשו להיפגש עמו. הסופר לא ידע מה לעשות ועל כן נאלץ להסכים לכך.

המוציאים לאור באו יחד אל ביתו של הסופר, שהסתבר להם כצנום במיוחדת וגבוה, והחלו לדון עמו במקדמה שיעניקו לו לקראת ספרו הבא, ובאחוזי ספרו מן הספר הנוכחי. הוא ביקש לסרב לכולם ובבלבו הצטער על ביטול הזמן שבו הוא יכול היה לשבת ולכתוב. לאחר שדנו המוציאים לאור ביניהם בעניין, נקבע שהספר יופיע בשיתוף-פעולה חד-פעמי בין כמה הוצאות.

בשל מאורע יוצא-דופן זה הספר עורר עניין ונקרא בחוגים מעט יותר רחבים מהרגיל. ספרו הבא של הסופר עורר אף הוא עניין בין המוציאים-לאור, כי הוא עסק כולו במוציאים-לאור ובהוצאה של ספרים לאור, ורמז לכל אותם אנשים שבאו לבקרו, בלי שהזכירם בשמותיהם, ובכל זאת הם ידעו כולם לזהות זה את זה. על כן הם החליטו להמשיך בשיתוף הפעולה ביניהם בהוצאת ספריו לאור.

דמותו קיבלה נופח אגדי בקהילה הספרותית, ואנשים שונים, צעירים ומבוגרים, חוקרים וקוראים מסורים, ביקשו למצוא את קרבתו ללא הועיל. הוא השתדל לסרב לבקשות להיפגש עמו הן מצד אזרחים רגילים והן מצד עיתונאים, והתרגל לניסיונות הכושלים לבקר בביתו בכסות של חשמלאים, אינסטלטורים ומחליפי בלוני גז.

לאחר שענה למי שבא לפתוח סתימה בשירותים בביתו על השאלה "כיצד אתה כותב?" בתשובה "בעט", מצא את המשפט ככותרת כתבה במקומו על הסופר המסתורי המתגורר בעיר. העירייה, שבדיוק חפצה לשנות את תדמית המקום, לאחר שורה של מעשי אלימות, תלתה שלט ענק על גג הבניין שמול ביתו, ובו היה כתוב: "כיצד אני כותב? בעט".

הסערה שהתחוללה סביבו הפרה את שלוותו במידה כה גדולה עד שהחליט להפסיק לשלוח כתבי-יד להוצאות הספרים. בציבור פשטה השמועה שהוא עובד על רומן רחב-היקף, אך הוא המשיך לכתוב בביתו ספרים לא קצרים מדי ולא ארוכים מדי שאותם, הוא החליט, שר ההיסטוריה ישפוט. הוא מת בחדרו בעודו כותב על מות גיבורו, כשחקן המת על הבמה, והוא לקבורה בנוכחות עם רב, כיאה לסופר במעמדו הרם. על המצבה נכתבו המילים שהוא הועיד לגיבורו רגעים ספורים לפני מותו: "מכל מה שכתבתי, רק על המילים אשר על האבן להיזכר, אני איש אחד הייתי, והלוואי והייתי איש אחר, רק זאת, לא פחות, גם לא יותר, איש אחד הייתי, לוואי הייתי איש אחר".

מספר ימים לאחר מותו הגיעו מספר מוציאים לאור ומספר חוקרים לביתו, כדי לעיין בכתביו ולבחור מה מהם להוציא לאור. לא היו לסופר יורשים, איש לא ידע על צוואה שהותיר, והדיון על מה שיש לעשות בכתביו עבר לבית-המשפט. ביום הראשון למשפט הורו השופטים להעביר

את כל כתבי-היד שכתב מביתנו לבית-המשפט, שם יותר רק לשופטים לעיין בהם, כדי שיוכלו אולי למצוא רמז לצוואה או להוראה מה לעשות בכתביו.

חדר-קריאה – הצעה לפתיחה

בדירתם החדשה התקין חדר אחד לכתיבה וחדר שני לקריאה. וכותב היה בחדר-כתיבתו לבדו עם עטו בידו והרבה מחשבות על שחרית מזרח או על דמדומי מערב. ובחדר-קריאתו היה מצוי תמיד בחברה עם אשתו ובתו ולפעמים עם אמו בשעה שהיתה החמה עומדת בדרום. והיו הן מקריאות לו או הוא מקריא לאחת מהן מפירות הבוקר או ליל אמש או מדברי אחרים. וכך ימים רבים. עשו את דירתם מדורים מדורים והיו כל יושביה הולכים מאושרים. בחדר-הכתיבה היו כל הקירות חשופים ורק שולחן אחד ניצב יתום וגאה בשלטונו על החלל. ובחדר-הקריאה היו תמונות רבות וציורים ורישומים רבים שרשם ושרשמו אחרים והרבה ספרים על מדפים וכסאות וכורסאות ושטיח רך מכסה על כל הרצפה.

כשחלתה אם אשתו שנותרה באלמנותה שנים ארוכות קבעו שיפנה לה אחד החדרים למגוריה ויצמצם קריאתו וכתיבתו לחדר אחד. מלאכת הבחירה לא היתה פשוטה בעבורו, וכל בוקר היה מתלבט אם יעביר לבדו חפציו המרובים מחדר-קריאתו לחדר-הכתיבה, או שיעזר באחת מבנות ביתו כדי להרים את שולחנו עמוס המגירות והדפים המלאים והריקים מחדר-כתיבתו לחדר-הקריאה. והיה משתהה כך כל היום ולא כותב ולא קורא דבר ואמה ממתינה לו בסבלנות שיחליט ויבחר לה חדר להתאכסן.

שתי אקדמיות – הצעה לפתיחה

את מבנה היקום שלנו, כתב המלומד הזקן, אפשר לתאר בשתי דרכים: מן הפנים אל החוץ ומן החוץ אל הפנים. בא אחרי אחד מתלמידיו וקבע כי כמו היקום גם הנפש ניתנת לתיאור בשתי הדרכים: מן המרכז אל השוליים ומן השוליים אל המרכז. ואני, אחד מתלמידי תלמידי תלמידיו של אותו מלומד זקן, מבקש לקבוע כי אף את תורתו של המלומד אפשר ללמוד וללמד באותן שתי דרכים. ואין הדרך האחת שווה לשניה, ואין הן נפגשות באמצעותן, אך שתיהן היחידות האפשריות. ואם פתחת באחת, אין אפשרות אמיתית ליטול אחר-כך את האחרת.

ידוע לפנינו כי בקובעו את שתי הדרכים ביקש המלומד לשלול את הדרך האחרת, שהיא הנפוצה יותר, שתכליתה אינה אותה למדנות אמת אלא מעין השלמה עם חוסר יכולתם של רבים ללמוד וללמד, עד שהם עושים מכישלונם מגדלור לפני הרבים וקובעים כי העולם נגלה קרעים קרעים, ועל כן הם מתארים אותו כך, קטעים קטעים אשר אין ביניהם מחבר. המתחכמים בתוכם מתפארים כי הם עצמם, כמחברי הספרים, הם המחברים בין נושא למשנהו, אשר בליטתם היו נותרים בודדים ומופרדים.

כל כך גדולה היתה השפעתו של המלומד הזקן שלנו, עד כי לקראת סוף ימיו, כאשר הוא כבר איבד את כושרו לדבר ולכתוב, התפצלה האקדמיה בארצנו בין ההולכים בדרך חקירותיו לבין ההולכים בדרך האחרת ומתפרנסים מבורותם. מעשה הפיצול, אף שנולד מן הפחד שיקד בהם מכוחנו, ולא נעשה ביוזמתנו, הועיל לנו מאוד. שוב לא נדרשנו יום ליום לשמוע אותם ואת דרכם, שוב לא התבקשנו כל הזמן להמציא לנו תירוצים לדעותינו ומעשינו, ולמדנו את תלמודנו בדרכנו הזכה בלי לבלבל אותם בשקרים של אחרים.

מחוץ לשתי האקדמיות, זאת אנו יודעים, שולטת הבורות המוחלטת, אשר הנה תמימה אך בעלת תקנה, ונודע כי היא הנמוכה במעלות, כיוון שאין בה אף את בקשת הדעת, אבל היא מקולקלת פחות מדרך האקדמיה השניה, שהיא חסרת תקנה. והאקדמיה השניה מנסה להתחבב על ההמון למרות שאין ההמון חביב עליה, מקרבת ומתקרבת, וטמטומה מטמטם את ההמון כפי שהיא מטמטמת על ידי ההמון. ואילו אנחנו, הפורשים מן האקדמיה השניה פרישה מוחלטת, על אחת כמה וכמה פורשים פרישה גמורה ובלתי מתפשרת מן ההמון.

מעשה הפרישה שלנו הפך כל כך מוחלט שמאז פטירתו של המלומד הזקן הצלחנו ליצור אוטונומיה מלאה של האקדמיה שלנו. בספרייתנו אין ספרים שנכתבו מחוץ לאקדמיה שלנו, אך בכך לא די, אפילו אין אנחנו אוכלים מפי מי שלא לומד או מלמד בינינו, ואיננו נהנים מפירות שגודלו ביד זרה שעלולה להנחיל בנו בורות. דבר זה כפה עלינו לעסוק גם בעבודת כפיים ולא רק בלמדנות לשמה, אך יצא הפסדנו בשכרנו. בזכות השפע התקציבי ממנו אנחנו נהנים, מידי מספר תורמים עשירים שהצטרפו עלינו בשלב מוקדם, רכשנו שדות, פרדסים וכרמים, פתחנו קווי ייצור לבגדים ומוצרי חשמל, וקדחנו בשטחנו בארות מים וקידוחי גז ונפט.

למעשה כמעט אף פעם איננו נצרכים לפתוח את שערנו, מלבד פעם בשנה. אז אנו מקבלים את התקציב המגיע לנו מיד המדינה, ונושא התקציב הוא היחיד מבין הזרים המורשה להיכנס בינינו, לא לפני שאנחנו מסירים את התג שהוא נושא עליו.

היקום – הצעה לפתיחה וסיום

א. פילוסוף:

התחיל כותב על דף לבן כותרת, וכשסיימה מתח תחתיה קו. שקל האם אכן הכותרת הראשונה שבחר, "חוקים", היא המתאימה, והאם אינה סתמית, אך התנחם בכך שיוכל לשנותה בהמשך. וכתב את החוק הראשון: "היקום אינסופי הן בגודלו והן בקטנו". בנעוריו, מתוך שקרא את תורת-המידות של שפינוזה התעורר אל לימודי הפיזיקה וסופו שהתמיד בהם והיה מלמדם בדבקות גדולה בתיכון. על כן שקל להחליף הכותרת "חוקים" בכותרת "תורת-היקום", אך התלבט האם יהיה שם זה, ורמז זה, מובן לקוראי זמנו.

שמח שהנה הוא ניגש לפרוייקט גדול זה, שיקנה לו שם, ושהיה חלומו מזה שנים ארוכות. עם השנים דחה את כתיבת ספרו זה, שידע שיהיה אבן דרך בתולדות הפיזיקה. ראשית חיכה שיסיים את לימודי התואר הראשון בפיזיקה. אחר-כך נטל העבודה בבית-הספר, ולימוד יסודות המכניקה הניוטונית, שכלל לא האמין בה, לתלמידיו, התיש את זמנו. אחר-כך התחתן, ונולדו ילדיו, ולא מצא פנאי, אך החוקים היו מצטברים בראשו.

והנה לפני שבוע עזבה אשתו את הבית יחד עם שני ילדיהם, והלכה לדור בבית הוריה, ועוד היתה שולחת לו הודעות בפלאפון לגבי הזמנים שבהם תבוא לאסוף שאר חפציה, כאשר לא יהיה הוא בבית. והחליט, עתה שהבית פנוי, ושאין הוא עסוק או מחוייב לדבר, ואף חופשת הקיץ מבטלת עיסוקיו בבית-הספר, יכתוב הספר מתוך התעוררות גדולה והתרכזות, ויביאו לידי גמר במהרה. ידע שסדר החוקים הוא עיקר, ולא רק החוקים עצמם, שצריך שהקורא יראה כיצד נובע כל חוק מקודמיו ומסדר את היקום, אף בלי שינמק כל דבר לפרטיו. ועל כן אחר שהחוק הראשון נעמד במקומו בקלות, התלבט שעות ארוכות לגבי החוק השני. ובשעות שהיה מתלבט היה מסדר חפציו וחפצי אשתו וחפצי ילדיו, מנסה ללמוד ממקומותיהם כיצד קרס בית זה שבנו אשתו והוא שנים ארוכות.

ת. משיח:

כמעט סיים לכתוב ספרו על כל חוקיו. אבל ככל שכתב החוקים וסידרם וערכם והתאימם זה לזה, הבין שחסר לו דבר מה. נטל את מחברתו ומיהר להוסיף בראש ספרו מילים חדשות, וכשסיים לכתוב הניח המחברת על השולחן, ולא במגירה כהרגלו: "על דבר פעוט חשיבות – הנח משמר פעוט, על דבר מרובה חשיבות – משמר רב, ועל דבר אינסופי בחשיבותו – אפס משמר. שהדרך הטובה ביותר לשמור על היקר לך ביותר היא לנהוג כאילו אין הוא יקר לך כלל, ולהטילו בשדה בין כל הדברים המוטלים בשדה, או בביתך בין כל הדברים המוטלים בביתך, שממילא אין לך משמר הראוי לחשיבותו של הדבר, וכל משמר פעוט יעורר לב האנשים להבחין שזה הדבר קיים, ואילו אם יהיה מוטל ללא משמר לא ישכילו האנשים לעמוד על ערכו".

שמח בדברים שהוסיף, והבין כי עליו להוסיף פרק חדש בראש ספרו, שעליו כלל לא חשב מראש. פרק שבו יתאר את אלוהים, ויסביר קיומו של אלוהים זה, שאינו ככל האלוהים, בעולם. ויניח הספר בין הדברים ללא משמר, שמי שראוי לדברים, יטול ויקח, ומי שאינו ראוי להם, ממילא לא יקח ולא יקלקל. ידע כי האלוהים שעליו מבקש הוא לדבר דובר את שפת המתמטיקה, ועל כן כתב בשפה זאת את החוק הראשון של אלוהיו: "אלוהים מכיר רק אפס, אחד ואינסוף. כל שאר המספרים אינם אומרים לו דבר. המיוחד במספרים אלו שהם רציונליים ואי-רציונליים בו בזמן. הטבע מכיר רק מספרים אי-רציונליים. בני-אדם מסוגלים להכיל רק מספרים רציונליים".

אלוהים – הצעה לפתיחה

בלילה הראשון בו התקשר אלוהים לביתה היא ישיבה במועדון הזקנים, שקועה במשחק קלפים. למחרת לא היה לה דבר לצאת למענו מן הבית, וכשהתקשר בשנית היא ענתה לאחר עשרה צלצולים. הוא פתח את השיחה בפשטות ואמר שהוא אלוהים, והיא השיבה לו בשמה. אחר-כך דיברו לאורך שעה ומחצה, זו מתנה את צרותיה וזה משתף אותה בצרותיו. כך לאורך שלושה שבועות דיברו ערב ערב, ואיש לא ביקש עזרה מרעהו. השיחה הקבועה הביאה לה אושר גדול, וכשבנה הבכור התקשר לפני ראש-השנה, לאחל לה חג שמח, אחרי חודש שהם לא דיברו, היא מהרה לספר לו על מקור אושרה החדש: אלוהים. הוא שאל אותה, ספקן, איך היא יודעת שזה אלוהים, אולי אחד מתבריו או מחבריה מתעתע בה. תשובתה היתה פשוטה: הוא אמר לי שהוא אלוהים. בנה לא האמין לה, והחליט לבוא אליה, להקשיב לשיחתם מן הקו השני, לראות האם הוא באמת נשמע כמו אלוהים.

משוגע! (סיפור הודי)

בהודו סופר הסיפור: חתן עומד בחתונתו, נרגש לקראת הנישואין. זקן שאינו בן המקום עומד בקהל, ובבגדיו הדלים והקרועים מעכיר את חגיגות האירוע. החתן מביט בו, לא מכירו, ומסב ממנו עיניו. אבל הזקן צועד קדימה אל מול החתן ומבקש לעצור את החתונה. החתן מבקש להתעלם ממנו. הזקן מזהיר: אינך יכול להתחתן. החתן שואל לסיבת ההצהרה. הזקן אומר: כי אתה העבד שלי. החתן צוחק, לא אומר דבר, והזקן מוציא מסמך עתיק יומין, דהוי ומקומט שבו, הוא מסביר, נמצאת ההוכחה לכך שהחתן הוא בעצם עבדו. החתן לוקח את הדף, ובלי הסבר קורע אותו לגזרים רבים. הזקן אומר: רואה אתה, התנהגותך רק מוכיחה את העובדה שאתה עבדי. החתן פתאום נפחד. הזקן מזמין אותו לבית המשפט הקרוב שיחרוץ דין, והחתן הולך אחריו, ואתו כל האורחים. אגודת האנשים הולכת בבגדי חג ברחובות בהם שורה העליבות, ונכנסת בשערי בית המשפט הנכבד. בית המשפט יושב, מקשיב, דן, שוקל את דברי החתן ודברי הזקן, ובסוף אומר את דברו: החתן הוא אכן עבדו של הזקן. האורחים מתפזרים לבתיהם (הסיפור אינו מפרט מה עולה בגורלה של הכלה), והחתן, כבר מבולבל ולא מזהה את עצמו, הולך אחרי הזקן. כשהם נותרים ביחידות רק שניהם בבית הזקן (שאיננו דל או עלוב כלל וכלל), מספר הזקן את האמת לחתן. הוא אל. החתן הוא משורר. על החתן לשיר הלל לאל. המשורר פונה אל האל ושואל כיצד יפתח הבית הראשון בשירו הראשון. האל עונה לו: בתואר בו כינית אותי בלבך כשראית אותי לראשונה. המשורר מתיישב, מתחיל את שירו, וכותב בראש: משוגע!

הנייר – הצעה לפתיחה

ההיסטוריון האחרון של גרנדה החל בשנת 1482 להולדתו של הנוצרי בפרוייקט הכביר של כתיבת ההיסטוריה של ספרי הערבים. שליט גרנדה תמך בו ביד נדיבה, חרף המצב הקשה של מלכותו, וקיווה כי סופר זה יפאר אותו וירומם את שמו בקורות ההיסטוריה של הערבים. אז הוא עדיין לא ידע כי מקום שמו מובטח בהיסטוריה כשליט הערבי האחרון של אנדלוס.

חמש שנים ישב ההיסטוריון במשרדו והתלבט מאין להתחיל את סיפורו. כל מי שקדם לו בחר להתחיל מן הגיהאליה, והמשוררים הגדולים של אותה תקופה, ששיריהם נזכרו על-פה וכונסו לאחר עליית האיסלאם בספרים. אבל הוא הבין לבסוף כי סיפורו שלו מתחיל בשנת 751 ללידת הנוצרי, אז צבאות הערבים של הח'ליפות העבאסית, שהגיעו עד בוכרה וסמרקנד, הביסו את צבא סין במרכז אסיה ושבּו מספר יצרני נייר סינים.

במפגש ההוא, החליט, השתנו תולדות הערבים, ואחריהם תולדות שאר העמים. התחיל לכתוב את קורות המפגש וממנו המשיך אל קורות שאר המאורעות, שבכל אחד מהם מצא קשר אל המצאת הנייר. והיה השליט שואל אותו מדי שנה אם כבר הגיע לכתוב את קורותיו שלו, וההיסטוריון מסביר שקרוב הוא לכך, שרק נזקק הוא לשנה נוספת כדי לספר תולדות כל השליטים הערבים הקודמים, ואז יבוא תורו, ובינתיים מוסיף הוא לכתוב המשך קורות גלגולי הנייר.

כשכבשו הנוצרים ב-1492 את גרנדה, הביאו את ההיסטוריון אל חצר המלכות הנוצרית ואמרו לו, מעתה תעמוד אתה לצד מתורגמן שנעמיד לך, ותספר לו כל תולדותיכם הערבים, והוא יכתוב הדברים בספר, ותסיים הספר בסיפורנו, כיצד הבאנו סוף סוף את גאולת הנצרות לכל רחבי ספרד. שוב פתח ההיסטוריון את סיפורו מיצרני הנייר הסינים השבויים, ושוב המשיך בדרכו הפתלתלה לספר דרך גלגולי הנייר על גלגולי הממלכות והכובשים, ורק בערב שלפני ליל מותו אמר למתורגמנו שהפך למזכירו הקרוב: מחר אספר לך כיצד הגיע הנייר לגרנדה.

כשרמזי בא – הצעה לפתיחה

כשרמזי בא למדינת ישראל הוא היה כבר כבד שנים, מטופל בארבע בנות ובן, ונשוי לאישה צעירה ממנו בששה-עשר קיצים עיראקיים לוהטים. את האוהל במעברה שקיבלו בתחילה החליף כעבור שנה פחון, וכשנולדה הבת השביעית נכנסה המשפחה לדירת קוביה מצומקת בשיכון מלבני בנתניה. ברחוב הערבית-היהודית שהיה מדבר בבגדאד הוחלפה בעברית החדשה, שמבטא היה זר לו, שונה משפת התפילה בבתי-הכנסת של מולדתו. עבודתו כפקיד בבנק המרכזי ברחוב הארון א-רשיד התחלפה בעבודות שמירה לילות, ולבסוף, בתמיכת משפחתו, פתח חנות קטנה לתיקון שטיחים ברחובה הראשי של עירו החדשה, בדמות חנותו של אביו עליו השלום.

כעבור שנה פתח בסמוך לו ליאו חנות פרחים קטנה, וכל היום היה מסדר בה את הוורדים, והחרציות וענפי האקליפטוס הגדולים, ובאביב גם את הרתמים עם ריחם החזק, שהחזירו את דמיונו של רמזי לביקוריו בדרום עיראק, עם המדבר והחולות של הים. ליאו היה מסדר את הפרחים שבחזית החנות בקפידה, בזרועות גלויות שחשפו מספר המוטבע בהן, ורמזי שהיה מאבק שטיח שבעליו עמד לבוא ולקחתו היה מביט בשש הספרות. אשתו של ליאו, שהיתה מבוגרת ממנו בשלוש שנים, היתה מדברת בעברית שבורה ורצועה שלא הבחינה בין זכר לנקבה עם רמזי שטיבל את שפתו במילים מן הערבית-היהודית של בגדד. היא לא היתה שואלת למשמעותן, והוא לא היה מספר.

יום אחד ביקרה את רמזי בחנות אשתו, וכשסידרה לפניו צלחת ובה ארוחת צהרים ראתה את ליאו ואשתו עומדים בפתח החנות. אתה חושב שה"ידיש" ירצו לטעום מעט, שאלה, ומיד התקוממה אשתו של ליאו, ששמעה, ואמרה: בגרמניה, ממנה באתי, דיברה משפחתי גרמנית אמיתית ולא יידיש שבורה. אשתו של ליאו השתוממה על עינייה הכחולות של אשתו של רמזי, ושאלה: גם את מעיראק. אשתו של רמזי ענתה בחיוב ושאלה לשמה.

נסיעת האוטובוס האחרונה – הצעה לפתיחה

לפעמים היה שוכח את אשתו באוטובוס, ויורד לבדו מספר תחנות קודם לתחנה הנכונה. בהתחלה היא היתה נשאר מופתעת בספסל, לוחשת כמה מילים על מר גורלה ועל גילו המתקדם, ויורדת בתחנה הבאה, וממנה חוזרת לאחור כדי לחפש אותו. אחר-כך התחילה להישאר במושבה עם חיוך דק. הסתבר לה שאת הדרך לבית הוא עדיין זוכר, ואין טעם בכך שגם היא תלך ברגליה העייפות חצי עיר.

פסוקים מהמקרא, לעומת זאת, לא שכח, וגם לא את מראי המקום המדוייקים של ציטוטיהם השונים בגמרא, וכן את הסוגיות שמהן הם לקוחים. אבל בישיבה שעמד בראשה התמעטו התלמידים בשנים האחרונות: אדמו"ר חדש קם בשכנות להם, ומשך אליו עוד ועוד אברכים. הופצו שמועות שהאדמו"ר השכן מאחר את שעות התפילה, ומחלק מיני מתיקה לקטנים, ושפתיו יודעות ניגונים שעושים מן הזיכרונות געגועים.

סבא – הצעה לפתיחה

סבא לא היה פמיניסט. כמה ימים לפני בר-המצווה שלי הוא לקח אותי לחדרו, התיישב וביקש ממני לשבת לצדו, ולימד אותי כדי שאדע: נשים יולדות, גברים הורגים. הוא אמר זאת באותו הקול שבו שנים אחר-כך, כשהוא ירגיש זקן יותר, וגם אני ארגיש פתאום זקן, הוא יאמר לי, בשבוב מהלוויה של חבר נעורים בן גילו: החיים הם טרגדיה. בלי זעם או כעס, רק התפכחות ועצב.

חשבתי לומר לו שאני לא רוצה להרוג, והוא חשב לספר לי על חבר אחר שלו שהרג גבר אחר במלחמה שלפני המדינה עוד לפני שידע אישה. אבל שנינו ישבנו שם, כמו ניוטון אחרי שנפל התפוח על ראשו. חוק טבע התגלה לנו, כזה שמסדיר את הפעילות בכל היקום, והבנו כמה אנחנו קטנים, ואיך אף פעם לא נצליח לחמוק מן החוק.

באותו ערב ניסיתי לארגן את המשפט בראשי: האם נשים יולדות גברים שהורגים נשים שיוולדות? האם גברים הורגים נשים שיוולדות גברים שהורגים? האם הם הורגים לפני או אחרי שהן מולידות? ואולי, לשם הסימטריה, נשים יולדות נשים, וגברים הורגים גברים? אבל מאין באים הגברים? ואיך מתות הנשים? שינון המילים הקדושות לבר-המצווה עזר לי להרחיק את המחשבות, וכך שנים אחר-כך התקשתי להיזכר מה אמר סבא.

שנה או שנתיים אחרי בר-המצווה החליט סבא להדריך אותי בנושא החשוב ביותר, שהוא בחירת בת-הזוג לחיים. קח אותה לרקוד, סבא אמר, הושט לה יד ימין, וקח את שמאלה. ומן המגע הזה, הוא הסביר, תוכל ללמוד הכל: אם היא מזיעה או יבשה, אם היא רכה או קשה, אם היא מחוספסת או עדינה, אם היא יציבה או רועדת, אם היא קרה או חמה, אם היא מציעה לך להוביל או תובעת לעצמה את ההובלה. סבא חייך כשהוא אמר שוב שהכל נמצא בכף ידה, הרבה לפני המגע האחר. אבל הוא לא סיפר על ריקודו הראשון עם סבתא זיכרונה לברכה. ותמיד היה מתפלל על כך שאני לא מביא את חברותיי לפגוש אותו. אתה מתבייש בי, הוא בלע את חיוכו הלעגני והאהוב, או שאתה חושש שאביך אותך?

סבא גם לא היה ליברל גדול. הוא תמיד סיפר על אנשים מוזרים אותם הוא היה רואה בטיולים בחו"ל. זוגות של גברים, ללא נשים, ואוחזים ידיים בפומבי, הומואים, כך הוא היה קורה להם. המילה הומו תמיד היתה חדשה לו, ותמיד קוראת לחיך, וכשהיה אומר אותה היה דומה לפני לילד קטן שלמד מילה גסה שתביך את הוריו. איך יש להם אומץ? הוא היה שואל, הם כל כך מוזרים. ומקולו יכולת ללמוד שהומואים יש רק מחוץ-לארץ, ולא כאן.

כשעמדתי להתגייס החליט סבא לתקן באוזניי את סיפור גירושיו מסבתא. לא נפרדנו בגלל שיר, הוא אמר לי, ואני נזכרתי שפעם באמת האמנתי בכך, ומאז לא חשבתי על כך שוב. כשהייתי בן עשר, או אולי יותר קטן, סיפר לי סבא שבוקר אחד, פשוט בוקר בהיר אחד, הוא רצה לשיר שיר אחד, וסבתא רצתה לשיר שיר אחר, והם לא יכלו להוסיף ולחיות ביחד, ולכן התגרשו. סבא, כך גיליתי, ידע עוד אהבה. ובכלל, הוא אמר לי, בשקט, בלחש, כאילו כדי שלא להכעיס את האל הטוב שבו הוא לא האמין: אהבה היא מן האפשר. הוא ידע שזה משפט אופטימי במידה כמעט מופרזת, שיש בו התרסה ממש. לכן הוא ריכך זאת והוסיף: אבל רק אם שומרים עליה.

לקראת סופה של הטירונות, כשהתקשרתי הביתה, שמעתי שאשתו השניה של סבא נפטרה. לא ידעתי מה לומר, ולא הצלחתי לצאת מהבסיס כדי להגיע להלווייתה. בשבעה ראיתי אותו בוכה, וראיתי אותו גם צוחק. בסופו של השבוע הוא אמר לי בקול מתון: משהו בתוכי כבה. כמה חודשים לאחר מכן הוא ארז את חפציו ועבר לבית-אבות נקי ומטופח, והתחיל מתכנן את נסיעתו לאמריקה. תמיד רציתי, הוא אמר, מאז הילדות וסרטי הקאובויים והאינדיאנים, לטוס לאמריקה, ואם לא אעשה זאת עכשיו כבר לא אעשה זאת לעולם.

האישה שדיברה עם שעונים – הצעה לפתיחה

היהודי האחרון נולד זקן. והוריו שלא ידעו איך מגדלים זקן גידלו אותו ככל הילדים ומלו אותו בגיל שמונה ימים ונתנו לו שם: אברהם. אברהם גדל והוסיף ימים וקנה דעת וקרא ספרים רבים מדי ועשה מעשים מועטים מדי, ובגיל עשרים ושלוש יצא מבית הוריו אל מול העולם חופשי ונקי מהבנת הדברים, הנשים, החיים.

ובה הוא נתקל כמו שהרגליים נתקלות מדי פעם בפחית שתיה זרוקה ברחוב. והיא אהבה אותו בעין אחת. אף פעם לא בשתי העיניים באותו הזמן. עין אחת היתה מתבוננת בו, משתוקקת אליו, והשניה היתה משוטטת בדרכים אחרות. והוא הסתפק באהבת עינה האחת. היתה זאת לו אהבה ראשונה מאז אהבת הוריו, והוא חשב לעצמו לא פעם שאהבת שתי עיניים היתה שורפת את לבו. הוא שמח, ורק אחרי הרבה שנים הוא אזר אומץ לשאול אותה, באיזו עין היא אוהבת אותו יותר. והיא צחקה, כבר לא נבוכה לאהוב בחצי מבט, לחיות בחצי מבט. גם הוא צחק.

חבר סיפר לו בצעירותו שלפני יום הכיפורים יש לצבור חטאים, כדי להתחרט חרטה אמיתית שתוביל לבקשת מחילה אמיתית. והוא הכיר אותה בראשית חודש אלול, וכיוון שקרא בנעוריו בספר דת, דווקא ספר קתולי, שיחסי-מין הם חטא, נכנס אל מיטתה כל לילה. והיא לא הכירה תורות על חטאים ומניינם, וודאי שלא על מחילתם, ורק ידעה שהוא מתרגל עמה סופים והתחלות.

סבו לקח אותו לחדרו לפני בר-המצווה שלו ולימד אותו בחמלה גדולה, חמלה על העולם ועליו: "נשים יולדות. גברים הורגים". סבו לא היה פמיניסט. הוא אמר את הדברים באותו קול שבו שנים לאחר מכן, כשהוא ירגיש זקן, הוא יאמר בשובו מהלוויה של חבר נעורים בן גילו: "החיים הם טרגדיה". בלי זעם או כעס, רק עצב. הוא לא הספיק ללמד אותו במילים מעטות עוד אמת אחת חשובה כראשונה: "גברים שותקים". ואברהם, שלא ידע את האמת, המשיך לדבר הרבה.

בזמן שטיפת כלים היא החליטה לא לעזוב אותו. היה זה אולי כשעברה משטיפת המזלגות אל הסכינים. והוא, שלא אהב לשטוף כלים והעדיף לכבס בגדים, חשב באותה עת: "נעים לי. נעים לי בגב. נעים לי מאחורי האוזניים. נעים לי בצוואר. נעים לי איתה". הוא החליט שלא להיעזב על ידה ושקע במחשבות על מים, על מקורות מים, על מעיינות, נחלים, מי הפשרת שלגים, מפלים, בורות מי גשם, ואז עבר לחשוב על סבון, והצבע הלבן, ובועות הקצף, והשקוף המתערבב בלבן.

מורה להיסטוריה בתיכון לימד אותו שיש ללמוד היסטוריה מכמה שיותר מורים. וכך הוא למד את ההיסטוריה שלה מאביה, ואמה, ואחותה, ואחיה, וחברותיה וחבריה בעבר, ובהווה, וכאלו שהוא חשב שיהיו חבריה בעתיד. הוא שינן את הפרטים וחישב את דרכיה בעתיד ושכח דבר אחר שגם אותו לימד המורה להיסטוריה, שדווקא מי שאינו מכיר את ההיסטוריה הוא לרוב מי שעושה את ההיסטוריה.

בבוקר סיפר לה על חלום שחלם ובו ראה אישה הודית בסארי צהוב יחפה במקדש ביום-הולדתו של קרישנה מחייכת אליו מבין חומת עשרה מאחיה ובני-דודיה. היא שאלה אותו אם היה כבר בהודו, והוא ענה שעדיין לא. וכך יצאו למסע, ביקשה ממנו שיבטיח לה שאם ימצאו את אותה אישה בין קרובי משפחתה לא יפחד לשאת אותה לאישה ולהישאר בהודו, ואם לא ימצאו יחזרו ויתחתנו. חבר סיפר להם שבעמק על שם האלה שהיתה אשתו של האל שיוה המבורך נמצא גן-העדן. והם נסעו לשם, ובעמק פֶּאֶרְבְּאֵטִי לא מצאו גן-עדן, אבל היא אמרה לו כעבור יום שמצאה איזה שקט חדש, כזה שאיננו ההפך לרעש.

"אני רוצה שתחבק עצים" אמרה לו בבוקר המעונן, השלישי, והתאכזבה כשחייב עץ צעיר. "אני רוצה שתחבק עצים גדולים וכבדים ועבים" אמרה ואז סיפרה שהיא רוצה שיעשה זאת לעיניי האנשים. "אני רוצה שתלמד לחבק עצים", היא הסביר, "אני רוצה שתלמד לחבק עצים". כל בוקר

הוא היה יוצא מהבית הקטן בו הם גרו, ומחבק כמה מעצי היער הסמוך. והיא היתה מתעוררת אחריו, יוצאת החוצה, וצופה אל הנוף. כדי לשמח אותה הוא היה מאריך בחיבוק העץ האחרון, ועומד לצדו עד שהיה רואה את חיוכה המאשר.

אבל גם במקום הכי יפה בעולם יש עצב, והיא אמרה לו שזמן הדמדומים בשמיים הוא גם זמן הדמדומים בלב. הוא לא ידע עצב כזה קודם לכן, וכשחש בו הופתע מעצמו. אמר לה שמעציב אותו לגלות שנוכחותה לא עוזרת לתחושתו, ושהחליט לגלות לבדו את הסיבה להרגשתו. הסביר לה כי אתמול קרא אל העננים ואמר להם: "אם היו בכס רחמים הייתם מלמדים אותי לבכות כמו הגשם, הייתם מסתירים את דמעותיי בגשם", ולא שמע תשובה.

הקרקס – הצעה לפתיחה

הכניסה לקרקס עוצבה כשער אבנים. רק שלא היו בה אבנים, אלא בד מתוח ועליו ציור. "החיים הם אשליה, ואנחנו לא שונים", אהב לומר מנהל הקרקס. בכל בוקר אחרי ששטף את פניו, צחצח שיניו והתגלח, הוא היה מדביק מעל פיו שפם שחור ועבות, מסודר להפליא. פעם ניסה לגדל שפם, אבל אשתו התרעמה עליו והודיעה: "תצטרך לוותר על אחד מאתנו", ואחר-כך חייכה בIODעה במי הוא יבחר. "צריך לעשות פשרות כשמתחתנים עם לוליינית", גם את המשפט הזה אהב המנהל לומר. וכך בכל יום התעסק בבוקר בהדבקת שפמו, ובערב בהורדתו. הקהל וכל האנשים שעבדו לצדו הכירו אותו כ"איש הגדול עם השפם הגדול עוד יותר", ואילו אשתו אהבה אותו לצדה חלק, כשדבר לא מסתיר את חיובו.

כשהכירו עבדה הלוליינית בקרקס אחר. היא התפרסמה בכל הארץ בזכות כישוריה, ומנהל הקרקס בא לבחון אותה, התרשם וביקש ממנהל הקרקס ההוא לרכוש אותה. הוא היה אז מנהל קרקס מתחיל, ולא ניהל את המשא-ומתן כהלכה. "שילמתי עליך הרבה יותר מכפי שווייך", סיפר לה שנים רבות לאחר-מכן. היא מצדה לא היתה מרוצה מן המעבר, כאשר בדיוק באותו הזמן החלו היא ומאלף האריות באותו קרקס להתקרב ולהכיר. היא ביקשה ממנהלה החדש שיקח גם אותה, והוא הניח שבכל קרקס כדאי שיהיה מאלף אריות, ולכן הסכים. הוא לא חשב אז שיתחתן עם לוליינית. הוא לא חשב בכלל שיתחתן. הוא רק חשב שאם יש לו מאלף אריות, עליו לרכוש גם אריות. מנהל הקרקס היה אדם נמרץ ופעלתן. הוא מצא אוהל ישן וגדול בו הם יוכלו להופיע, פירק והעמיס אותו, יחד עם כל ציוד הקרקס, בתוך קרונית אחת, והודיע לכולם – "אנחנו יוצאים לנדוד!". הם עצרו בעיר הראשונה שנקרתה בדרכם, פרקו את הציוד, הקימו את האוהל, והציבו שלט מאיר עיניים עליו נכתב: "הקרקס חוזר". איש לא ידע באיזה קרקס מדובר, מתי הוא עזב ומהיכן הוא חוזר, אך אנשים רבים באו להופעה הראשונה. הם ראו את מנהל הקרקס רוכב על חד-אופן כשהוא מאופר כליצן, את הגמד, שהיה גם בן-דודו של המנהל, רוקד ושר בזמן שהוא מזיע ללא הפסק, ואת הלוליינית שלא היתה יכולה להוכיח את מלוא כישוריה באוהל שהיה כמעט חסר מתקנים. אבל בגדיה של הלוליינית נצצו, והיא היתה יפה, ולא היתה רשת תחתיה בעת התרגילים, אז הקהל שאג.

אחרי הלוליינית עלה מאלף האריות שהוסב בינתיים להיות מאמנו של הנמר הזקן, שנחשד שהוא חתול שפותם יתר על המידה, והפגין עצלות וחוסר ציות. הקהל התאכזב וצעק בוז, אבל את עינו של מנהל הקרקס צדה אישה שישבה בקהל ולא צעקה דבר, ונחש גדול היה כרוך סביב לצווארה. בסוף המופע הוא ניגש אליה והציע לה להצטרף לקרקס כרקדנית עם נחש. היא צחקה, אבל התקשתה לעמוד בסירובה כששמעה כמה מוכן לשלם לה המנהל. היא פרשה בצד להתייעצות קצרה עם הנחש, והודיעה שהיא מצטרפת.

ההכנסות מן ההופעה הראשונה היו צנועות. רוב הקהל דרש את כספו בחזרה ביציאה מהאוהל, והמנהל הכריז: "מי שלא נהנה – לא משלם", ושלף מכיסו את השטרות. אך לא היה בכך כדי לרפות את ידיו. בעיר הבאה בה הם חנו הוא שוב עלה ראשון על הבמה, ואחריי שוב הופיע בן-דודו ששיפר מעט את הופעתו, לאחר עשרות חזרות. הלוליינית שוב שבתה את לב הקהל, והמופע של מאלף האריות שוב נחל כישלון צורב. הפעם מת הנמר על הבמה. מנהל הקרקס מיהר להעלים את הגופה המוטלת בקדמת הבמה, וסימן לחברים החדשים בקרקס, הרקדנית ונחשה, להתחיל. הקהל הריע, ומאלף האריות נעץ בה מבט רעב אשר עורר את זעמה של הלוליינית, שהתרגלה להיות היפה בבנות הקרקס. הפעם נשאר יותר כסף בקופה, ומנהל הקרקס החליט שישקוד על מציאת אריות לאילוף. טקס הקבורה לנמר היה צנוע, והשתתפו בו מנהל הקרקס והגמד, שכרו את הקבר, נשאו את הגופה וגרפו את העפר עליה, ועל העפר הציבו שלט קצר, בו נכתב

כי הנמר שנטמן היה עובד קרקס מוכשר ומפורסם. באותו ערב שילחה הלוליינית את מאלף האריות אל הרקדנית ונחשה ונשארה לבכות. המאלף אכן בילה את הלילה בקרונה של הרקדנית ששכחה לנעול את הנחש בכלובו. באמצע הלילה כשהנחש טיפס למיטתה נשמעה צעקה בקרון, ואחר-כך נראה המאלף בורח עירום ויחף. הוא לא חזר, הלוליינית התעוררה ושמעה את הרקדנית צוחקת צחוק רועם, והצטרפה אליו. המנהל החליט לקנות בינתיים רשת ביטחון שתפרס מתחת ללוליינית בזמן ההופעה, במקום אריה.

שלושה בנים, שלוש כלות – הצעה לפתיחה

בני-זוג מרבים שְׁנָאוֹת זה בזה, וממאנים להיתפרד. ביתם קטן, באחת השכונות הישנות של ירושלים, ומוכרחים הם להיתקל פעם זה ברגל אשתו ופעם זאת בכרס בעלה. במיוחד עתה, כשממעטים הם לצאת את פתח ביתם, מתרבות ההתנגשויות, ואחריהן הקנטורים, הקטרוגים והקילוסים.

שלושה בנים להם, שלושה בנים יראים, רודפי-שלום, קרבים לטוב ומתרחקים מרע. בן אחד רגלו הימנית צולעת, בן שני עינו הימנית כבויה, בן שלישי לשונו אסורה והוא אינו יודע דָּבָר. ובני-הזוג מחפשים בנות-זוג לילדיהם, בטוחים שכלות צעירות יקלו עליהם בחייהם זה עם זה. והם מבקשים להם שלוש בנות-זוג כמוהם, פיסחות, עיוורות ושותקות.

אומנם הילדים עדיין מעט צעירים, אך דרכי השמיים והארץ נמסרו להם ואין השעה יפה לזיווג הזיווגים ולחיבור הרחוקים יותר מן השעה בה הם עדיין זכים בתמימותם ואינם נוטים אל החיפושים האסורים. ובנות-הזוג האפשריות גם הן כולן פאר הלל השדכנים, וכבר ראו אותן בתמונות ושמעו עליהן עשרות סיפורים עד שמגיעה שעת המפגש עם הוריהן.

והם מחליטים לחתן כל אחד מבניהם שנה אחר שנה, כסדר הולדתם, שבעה-עשר שנים קודם לכן, שנה אחר שנה.

המיתוסים

המיתוס העתיק יסודו בטעות: בני קדם האמינו שהאדמה והשמיים הזדווגו בלילה והולידו ביום את כל היצורים החיים. אבל באותו זמן שהזדווגו עליונים ותחתונים הזדווגו גם מוקדמים ומאחרים: הלילה והיום. והמים שטפו את הכל, והיה תוהו ובוהו, אופל ואור, אוויר ואבק. וכל זה נמשך עד שכילתה האדמה את תאוותה, והשמיים התרוקנו ושבו למקומם, ויום ולילה נגמרו. והמים שטפו את הכל. ובסוף נפגשו, ונפרדו, הליל והיום בשחר, ובדמדומים, והארץ והרקיע נחתכו, ונשקו, בקצה האופק, ובתחילתו. והמים כבר לא שטפו את הכל, אלא זרמו אל מקום אחד, והוסיפו לזרום, ואיננו מלא. ואז נולדו המיתוסים. הרבה לפני שנולדו בני האדם וכל היצורים החיים. המיתוסים הולידו את האלים, שהפכו לבסוף לאל אחד, והאל החדש החליט לכתוב, ולברוא, מחדש את המיתוסים: לא עוד חגיגת פריון של אדמה לחה ושמיים כבדים, לא עוד משחקים בין חושך לאור, וצללים. והמילים ניצחו את ההיסטוריה שהאל הכיר. הוא ארגן וסידר, ויסד סיפורים חדשים, מתוך שהוא מהפך ומערבב בין סיפורים ישנים, ונתן מקום של כבוד למילה ולדיבור, ובנה אילנות יוחסין ארוכים ומסובכים, והשכיח מבני האדם את עברם, ואת עבר העולם. ורק המים נותרו לשטוף את הכל.

חיובו של פרנץ ק. – הצעה לפתיחה

בבית-הקפה החשוך יתלו אחרי שישים שנה את תמונתו: גדולה ועצובה, תמיד צעירה. אישה צעירה עם תיק מלא מחברות תטען שעיניי הפחם בצילום השחור-לבן מביטות דווקא בה ופורעות את שלוותה. אבל בינתיים הוא עדיין חי, יושב יחד עם חברים סביב שולחן עץ ארוך בבית-הקפה חסר השם (כעבור כך וכך שנים הוא ירכוש את שמה של אהובתו שלא עזבה את בעלה למענו). הם יושבים, כולם גברים, כולם שחורי שער, לכולם מעילים ארוכים, כהים, וכתב-יד צפוף. פעם בשבוע הם מתכנסים באותה השעה, יושבים ומקריאים: כולם משוחחים מתוך הדפים; איש לא יאמר מילה שהוא לא כתב לעצמו בעקבות פגישתם הקודמת. מחליפים מביטים רציניים, וגם צחוק מתפרץ.

אחרי חמש שנים, שבע שנים לפני מותו, הוא יתחיל לבוא למקום פעמיים בשבוע: פעם שניה בגלל להקת תיאטרון שתקבע שם את מקומה. הוא ישקע באהבתו לשחקנית השמנה, הלא-יפה, וגם היא, כתמיד, תהא כבולה באהבת אחר. אבל ראשית יש לתאר את חמש השנים הראשונות: כתיבה בשעות לילה מאוחרות, כשהוא מקווה שאביו ואמו ישנים, כיבוי האור בחדרו לבקשתם כשהם מתעוררים, והדלקתו שנית כעבור שעה, תמיד עייפות ממאמץ היום ומחוסר מאמץ היום, אחר כך הליכה לביתו של חבר, לשבת יחד ולקרוא דברי חוכמה של אחרים, בלי להזכיר את שמות הנשים שיש להזכירן, ואחר-כך שוב בבית, לעיתים עד אור בוקר, להשכיח את שם פראג (זאת שרק אם היתה נשרפת היה משתחרר ממנה), את בית-הכנסת של אביו (אותו אגוז חלול), להשכיח שוב את שמות הנשים (מילנה, פליציה, דורה), ולהפוך קוף או חרק או עכברוש או נידון, עד שיוכל לחוש את כאבם ויוכלו הם לחוש את כאבו.

סופה של אטלנטיס

שני אנשים ושקיעה. שאר הפרטים נראים מיותרים. שני אנשים יגעים רכובים על בהמותיהם בקצה המדבר. והשקיעה הכתומה צובעת אותם בצבעים רכים, משל היו הם שני פרשים אצילים. והם רוכבים זה לצד זה ושתיקה ביניהם. המסע היה ארוך, וקרוב הוא אל תומו, ואין כבר רוח במפרשיהם. רק עייפות של סוף היום, של חולות המדבר האינסופיים, של שיבה הביתה. רק המים הרוחשים בכד עם צעדי בהמות המשא נשמעים. לא ציפור, לא קול אנוש, אף לא מגע הפרסות על החול. איש איש לעצמו, למחשבותיו, לתוגתו. כי קשה לעלוף אל מול השקיעה, כשהגוף כואב, והעיניים עומדות להיעצם, והמשימה נכשלה. אין כבר אוכל בכליהם, והם עורגים לצלחת המלאה כל טוב הממתינה להם בבית, לליטופה האוהב של אישה, לרכות המיטה. שני שליחים שחזרו מאובקים ובידיים ריקות. הדממה יאה להם והשקיעה הולמת אותם.

הכפר כבר ישן כשהם מגיעים, ובלי לומר מילה הם נפרדים בראשיתו – הראשון מימין והשני משמאל. הם דופקים בידיים חלשות על הדלתות, והראשון – אישתו מכניסה אותו פנימה, אולי ציפתה לו, והשני – נשאר ללון בפתח.

נרדם הראשון בזרועות האישה עוד לפני שהגישה היא אל פיו את כף המרק השניה. הוא אוחז בגופה והיא מחייכת ומעבירה את אצבעותיה בשערו שצמח פרא. כבר ששה חודשים שלא ראו הם זה את פניה של זאת, והעייפות והגעגועים השתלבו זה בזה. כשהוא נעור משנתו באמצע הלילה הוא מוצא את ידיה על חזהו וראשה על כתפו. הוא נושא אותה למיטה ומלטף את גופה וחוזר ונרדם בה.

והשני מוצא לו משען בסלעים הקשים שליד הדלת וישן שם עד שמבקיע אור היום את דרכו בשמיים.

רכה היא כמו ענן, מלטפת כמו חלום, צחה כמו פסגות מושלגות, עדינה כמו שקיעת שמש בים, אמר הראשון לשני בראשית שליחותם, כשעוד נח על שפתותיהם חיוך ואמונה פיעמה בלבם. כמו פרח שהוא כל כך יפה שאיש לא יכול לתת לו שם, כזאת היא אשתי, המשיך להגות בה הראשון בקול ועיניו אינן בדרך אלא בדמותה.

בבשר אני טובע ובו אני חי, ענה לו השני, מאהב מזדקן בן שלושים. מאהבים מזדקנים מהר. בעיקר כשהם מקיפים עצמם בבתולות בנות שש-עשרה שבשרן נקי וחלק כמו חולות המדבר. עור טהור ובוהק איננו בהכרח סימן למצפון טהור, המשיך המאהב, אבל הוא הזמנה לבדיקה. גם הסימנים שאני השארתי, הוא לחש בעצב, ימחקו על ידי הרוח שתנשוב על החול. השליחות נדמתה לו אז כמסע אל חופים רחוקים, ובהם רבבות נערות שופעות שמחת חיים ובשר. לא אבק אלא זיו עלומים הוא ביקש למצוא. ובמקום למצוא חדש איבד את שלו.

כשיצאו לדרך היו הם שלושה. שלושה גברים צעירים, איש איש וסוסו. כל אנשי הכפר ליוו אותם אל פיתחו, והם הרגישו כפי שמרגישים אנשים צעירים כשהאחריות מוטלת עליהם ברגעים הרי גורל: הייתה בהם גאווה, ויהירות שקטה, ושמחה, ופחד, וביטחון. השלישי היה אדם בודד. פרח כהונה שנבחר למשימה בשל אופיו הקשה, המתאים למדבר, ולא החליף מילה של חולין עם חבריו למסע. גם פניו דמו למדבר, צרובות שמש ובקועות בצלקות. הוא למד את הדרך, וידע כל צעד, כל שעל, כל סטייה וכל פניה. ובנופלו לא הייתה להם תקומה.

חמישה שבועות הם רכבו שלושה. ואחד לקח המדבר. חיבק בגבעותיו המשנות צורה מדי יום. המוות בלב המדבר היה חסר טעם כמו הגשם בלב המדבר שחוו בשבוע השני למסעם – נבלע

בשניה בלי להותיר זכר. והשניים הפכו בנים אובדים במרכז הישימון, נתונים לסחף ולרוחות, בלי אדם שילך לפנייהם ויורה להם באיזו דרך לבחור.

השלישי נלקח מהם כדמי חסות של אל מדבר זועם, והצפון נדמה להם כמזרח והדרום כמערב, וכוחם הלך והתמעט. הם נעו במעגלים, קמים ונופלים, ורק במקרה, פריט שאבד להם בראשית המסע והתגלה פתאום כאילו נולד מן החולות הלבנים, וגילה להם כי הצליחו לחזור על עקבותיהם.

אני אוהב אותך לחש הראשון לאישתו בבוקרו של יומו הראשון בכפר. אני אוהב אותך לחש השני שנערה עדינת תווים, שלא הכיר לפני צאתו, בדמדומי יומו השני בכפר.

סיפור זה מבוסס על אגדה עתיקה מן היבשת אטלנטיס, המספרת על הכפר האחרון באזור המיושב של היבשת, שבו נמצאה "האבן המתנבאת" שנודעה בשמה "הדקלהניפוס". זקני הכפר ידעו לקרוא באבן זו המשנה פניה מדי יום את צפונות העתיד, ובוקר אחד הם גילו שהכפרים הנמצאים מעבר למדבר, בצידה המזרחי של היבשת, בסמוך לאוקיינוס, עומדים לטובע תחת גלי הים. הכפר שלח שלושה שליחים בכדי להזהיר אותם. האחד פרח כהונה ששינן את הדרך במדבר, ושני האחרים שצורפו אליו נבחרו על ידי הטלת פור בין המתנדבים הרבים למסע. פרח הכהונה מת באופן מסתורי במהלך המסע והשניים הנותרים איבדו את דרכם ושבו לכפר רק כעבור כחצי שנה. שלושה לילות ושני ימים הם נחו, טעמו אוכל וידעו אישה, ובבוקרו של היום השלישי הם נעצרו והובאו למשפט בעון אי-השלמת המשימה והחשד כי הם הרגו את פרח הכהונה. למרות חפותם קראו הזקנים את אשמתם בדקלהניפוס, והם נידונו להגליה חזרה אל המדבר. אל הראשון הצטרפה אישתו, ואל השני נערה יפה בת שבע-עשרה שנים. מסעם ומזלם הביא אותם אל נווה מדבר בלב היבשת, בו שני הזוגות הולידו בנים ובנות, וזכו לראות ילדיהם מתחתנים אלו עם אלו ומביאים בנים ובנות. הייתה זו הקהילה האחרונה שחייתה ושגשגה בעת טביעת היבשת. ובמותם בא סופה של אטלנטיס.

ביקור חולים

חום תקף אותו, ומין סחרחורת קלה. היו אלו צהריי היום והוא החליט לנסות לצלוח את המרחק עד רדת החשכה, למרות החולשה שפקדה אותו. בנסיעה הביתה, שמח שנחלץ מן היום הזה, הוא גילה שהוא עושה יותר מדי טעויות בתנועה העמוסה, שנענו בצפירות וצעקות. וכשהגיע הביתה מיד נשכב לישון ונרדם בלי כל מאמץ.

הטלפון שניסה להעיר אותו לא זכה להתייחסות, גם לא בפעם האחת שהוא פקח את עיניו. בבוקר חמה יקדה במצחו, והמדחום הראה על שלושים ושמונה מעלות. הוא נשאר במיטה והודיע למקום עבודתו כי יעדר. הכספית המשיכה לטפס במדחום במהלך היום, והגיעה לשלושים ושמונה נקודה שלוש אחר הצהריים, ונקודה חמש שעה לפני חצות.

הגרון החל כואב לו, והשתיה עלתה לחלל פיו במאמץ. למחרת כשקם, נגרר מחדר השינה לשירותים, גילה שאדמומיות מתפשטת בגופו. ההתפשטות היתה מהירה כל כך שהוא האמין שעינו מצליחות לראות את השינוי בעומדו מול המראה.

בערב ההחמרה במצב הייתה ברורה לעין, וכל גופו בער ונשטף באודם. הוא עמד באמבטיה ובחן את גופו במראה הגדולה, ולא יכול היה שלא לחוש דחייה מעצמו וממראהו. המקלחת שביום הקודם הייתה גאולה, הצלה מן החום שחדר אל קירבו, הפכה לגיהינום. המים הציתו שריפה בעורו, והוא לא יכול היה להשתמש במגבת, והמתין להתייבשותו בעודו עומד עירום בתוך המקלחת, רועד, נוטף ונכלם.

הטלפון צלצל, וכדי להימלט מן הרחמים העצמיים שתקפו אותו הוא הרים את השפופרת. הייתה זאת מאהבתו הנוכחית, ששנותיה כמחצית משנותיו. היא תמחה למה לא ענה לטלפון בימים האחרונים. עדיין רטוב, עומד בשלולית, עירום ומכווץ, הוא החזיק את השפופרת ביד ימין בסמוך לאוזנו ולא אמר מילה. קולה שלפנים היה מתוק נשמע לו עתה טורדני. מראה גופה שנשמר בזיכרונו מן השבת האחרונה, שטוף בבוהק לבן, לא עורר בו אף לא קצה קצהו של חשק.

טיפות הוסיפו לנשור מגופו, והיא שנחרדה משתיקתו ניתקה את השיחה. הוא המשיך לעמוד באותו מקום, בוחן את תאבונו בעזרת זיכרונות ממאהבות קודמות. אבל דבר לא עורר אותו, הוא נתמלא בחילה מעצמו ומשטמה לחייו, והטלפון שב לצלצל. היא נחרדה מן הבדידות וחיגה בשנית. היא האזינה לנשימותיו, שנעו בין חרחור קל לדממה, והוא אחז בטלפון בלי דעת.

אני יכולה לבוא אליך עכשיו, אמרה בסוף כשלא נמצא בה דבר אחר לומר. לא, אל תעזי לבוא, הוא אמר בגסות, כמעט קוטע את מילתה האחרונה. ואז הוא חשב שעליו לומר לה בכל זאת משהו רך יותר, ואמר שהוא יתקשר אליה, ולא היה שום חן במלותיו, ובלי לנתק את השיחה הוא פשוט הלך. היא נותרה מאזינה לרחשים עוד דקות ארוכות, מזילה דמעות על מאהבה הזקן.

מאהבים מזדקנים מהר, היא זכרה שהוא הסביר לה פעם בחיבה. והיא בת עשרים ושלוש, הוא בן ארבעים ושמונה. הלילה הזה שנתו עלתה לו במאבקים, בנשיכת שפתיים, בקרב על שפיותו. בחלומו באה אליו המאהבת, את הלבן הצח של עורה החליף אדום ואת שערה השחור המבריק החליפה קרחת. הוא נרתע והיא קרבה.

בבוקר המחרת עוצמת הגירוי בידו השמאלית הייתה בלתי נסבלת, והוא לא יכול היה להימנע מלגרד. כעבור עשר דקות מול המראה הוא ראה יד שלמה מתקלפת. המראָה שיבש את תאבונו אף יותר מהרגיל והוא היה מסוגל רק לשתות.

בצהריים הוא הוציא את כל המראות בבית ממקומן, והשליך אותן דרך החלון. נפשו חשה לראשונה שמחה, אחרי ימים של הסבל, לקול הזכוכית המתנפצת בחצר. הוא חזר למיטתו והמשיך את הגירוד והקילוף שהיו בלתי נמנעים. נגיעה קלה בפיסת עור הייתה מעלה זעקה, ואילו קילופו של העור הביא הקלה.

כשיצא שוב את המיטה הוא לא ידע כמה זמן חלף. על המיטה היו מוטלים קילופי עור רבים, רכים למגע כנשל הנחש, ומעוררים חרדה כנחש עצמו. כוחו שב אליו, למרות תזונתו הלקויה, והוא קפץ ונעמד על השטיח. מבט בגופו לא סיפק אותו. הוא רצה להתבונן במראה, ובעיקר היה מוטרד ממה שיכול היה לקרות לפניו.

הוא הוציא את אחד מהחלונות ממקומו, שלף את הזכוכית ממסגרתה, והצמיד אותה לארון עשוי עץ בצבע כהה. הייתה זאת מראה שלא סיפקה את הצבעים שהוא היה רגיל לראות, אבל אט אט עיניו הסתגלו, וגילו לו את התמונה. רק מוחו סירב להאמין.

הוא צלצל למאהבתו שנרעשה לשמוע את קולו, ואמרה שהיא תהיה מאושרת לבוא. הוא הסיר את הסדין שהכיל את עורו והניח אותו בינתיים למשמרת בצד, ומתח סדין חדש. הוא לבש מכנסיים וחולצה כדי להורידם, ותכנן איך יביא אותה אל מיטתו. תשוקתו לא מתה, אלא רק נעלמה בזמן המחלה, וחזרה.

נפשו לא הייתה רגועה. ודפיקות נשמעו על דלתו. הוא פתח אותה, והיא עמדה שם בשמלה פרחונית מאירה, בעור זוהר בלבן מסנוור, וחיוך שהתקפל חיש קל כשעיניה השחורות נחו על פניו וגופו. הוא הפך חולה בגיל ארבעים ושמונה, וקם חזרה צעיר במחצית שנותיו, עם עור חדש, חלק כשל תינוק. היא העבירה אצבעות בעורו ולא מצאה את הקמטים, הכתמים, הצלקות, הכוויות, הנמשים, נקודות החן, השנים שחלפו, כל מה שיחד אותו.

הוא הבחין בזעזוע שבמבטה, ולקח אותה אליו, מחבק. ידיו היו מאומנות וגופו רעב, ורק מבטה נשאר כל הזמן קפוא כבתחילה. כשגופו נפל מרוקן לצד גופה היא הושיטה יד לבגדיה והתלבשה, וכשלא יכלה לראות אותו כפי שהוא, הלבישה גם אותו, ואז נשקה למצחו. היא יצאה מן הבית והוא מן המיטה. הוא הוציא את כל מה שהיה במקפיא ובמקרר, וארגן לעצמו סעודה גדולה. היא עזבה אותו, חשב, אבל לפחות התיאבון שב אליו. וגם גאוות נעורים חסרת פשר חזרה לקנן בנפשו. הוא האמין שעם הזקנה התקלפו גם הפחדים.

אני יורד במדרגות לבנות עם הכלב קשור ברצועה אל דלת שחורה, אל החוץ הבהק. הכלב לא קטן ואנחנו משוטטים ברחובות, פעם אני מוביל ופעם הוא, עד שאנחנו מגיעים למקום ובו שלולית במפגש שני רחובות. הכלב הלא קטן שמח, רץ נלהב אל תוך השלולית, והיא עמוקה יותר מכפי שאפשר היה לתאר, והכלב כלוא בתוכה, נלכד בתוך המים. אפשר לראות אותו מנתר, משתולל, מבקש לצאת. אבל הוא לא יכול לצאת את גבול המים. ומי השלולית נותרים צלולים ושלווים. מתקרבת מישהי שיצאה לטייל עם כלב קטן וחום, והוא נלהב לקראת הכלב שלי, רואה אותו כלוא בשלולית ומבקש להוציא אותו לחופשי. הכלב הקטן מבין מה היא הדרך היחידה להצלה: לשתות את מי השלולית. הוא שותה מן המים, והם הולכים ומתמעטים, אבל אתם גם הכלב שבתחילה שמח למראה חברו: סגור בתוך בועת מים הולכת וקטנה, גם הוא הולך וקטן. והכלב הקטן שבחוץ, שכבר גדול יותר מן הכלב הלא קטן שלי שבמים, לא שם לבו לכך. הוא ממשיך ביתר התלהבות לגמוא את מי השלולית בדרך אל ההצלה. ואני עומד מהצד גבוה ומהופנט, רצועת הכלב כבר לא בידי, צופה בכלב שלי עד שהוא נעלם כמו לכלוך המתנקז בכיור, חולף לעד בצליל יניקה. והכלב הקטן שהתעייף מן המאמץ חושף לשון רטובה, נח לרגע על המדרכה הרטובה, שוכח, ושב להוביל את הנערה.

חלום ישן

אני קם וסביבי בוקר ובפי תחושה מוזרה. אנחנו עומדים לצאת לטיול. אני ואחי ונערה יפה, שאין מקומה בין שנינו. הטיול יהיה בין בתי-דירות גבוהים וחדשים. ובינתיים אני מבקש להיכנס לשירותים, והיא תופסת אותם כבר זמן מה. התחושות בפי מחריפות, ומצלמה, שדרכה אני רואה את עצמי כאילו הייתי דמות בסרט, מתמקדת בפה שלי ובלשון שלי שיצאו ממנה לשונות רבות, גדילים מוזרים. ואז אני מבין, הלשון עומדת להתנתק מפי, וכל כוחי מסתכם בחוסר-אונים מוחלט. הלשון עוזבת את מוצאה בפי, המצלמה מראה אותה מקרוב, עצמאית ואכזרית ומלאת חיים, ואני נשטף בחרדה וזיעה. אני מנסה להחזיר אותה למקומה באצבעותיי, בניסיון חסר סיכוי. וברגע אחרון של חסד, בדקה אחרי שהלשון ניתקה אך לפני שפי נאלם, אני אומר "אלוהים!" באותו טון בדיוק בו נוהג לומר זאת תמיד אחד מחבריי.

גליה התחילה לכתוב את הסיפור שלנו. היא אומרת שזה סיפור מעניין, ושחבל אם נשכח, ושאיני לא מתאים לכתוב אותו, כי אני סופר. אני אכתוב את האמת, היא אמרה לי, ומאז היא מסתירה ממני את מה שהיא כותבת. בכל ערב היא מתיישבת, העט שבידה פוגש את הדף שעל השולחן, והיא קמה רק כעבור כמה שעות, עייפה מכדי לשכב איתי, תשושה מכדי לשוחח. היא מתיישבת אילמת מול הטלויזיה, ואני בא וחולץ את נעליה, מעסה את כפות רגליה, מנסה לפנק אותה, ומתייאש אחרי עשרים דקות, כשאני מבין שהיא תמשיך לשתוק.

אסור לך לראות לפני שאסיים, היא מסבירה לי. עבר כבר חודש מאז שהיא החלה. ערמת הדפים שלה ממלאת מגירה שלמה בשולחן הכתיבה שלי, אותה היא רוקנה מתכולתה הקודמת. אני לא מורשה להתקרב אליה כשהיא כותבת, מפתן הדלת הוא גבולי. רק מרחוק אני רואה אותה אצה בין השורות, כמעט לא נושמת בין משפט למשפט. גבה רכון אל השולחן, כבד ומסתיר סוד, וכתפייה כמאזניים שלא מצליחים להחליט איזה צד כבד יותר.

אתה זוכר למה התאהבתי בך? היא שאלה אותי אתמול, ולא הבהירה אם היא שכחה ורוצה להיזכר בשביל הסיפור, או שהיא כתבה על כך ורוצה לשמוע את דעתי. ואני ניסיתי להיזכר, והבנתי שהיא אף פעם לא אמרה לי, ושבעצם אולי מעולם לא שאלתי אותה. תמיד הייתי שקוע כל כך באהבתי אליה, שלא חשבתי על אהבתה כלפי.

אני רוצה אותה יותר, מאז שהיא התחילה לכתוב. אני רוצה אותה יותר, עכשיו עם חיוכה המסתתר כשהיא כותבת, וחיוכה העייף כשהיא שבה ממנה, וחיוכה הטרוד כשהיא הולכת לישון, וחיוכה המקומט כשהיא שבה מן השינה. אני רוצה אותה יותר והיא אסורה לי. מאז שהיא ניגשה לכתוב לא שכבנו. מאז היא לא נגעה בי.

אני יושב מולה, וחושב על שיערה הרך, ועל שפתייה הקשות מעט, ועל צווארה המתנשא, ועל שדייה המשונים, שאף פעם לא היו ברורים לי. והיא כנראה לא חושבת עלי האיש בשר ודם החי לצדה, אלא רק נזכרת בי. ומאז שהיא כותבת, אני לא כותב. שולחני נכבש. בבוקר היא יוצאת לעבודה, ובערב היא חוזרת. ואני נאבק בפיתוי להציץ בין דפיה, ומוצא את עצמי מתרחק כליל מהשולחן, עובר על ספרים שכתבתי בעבר, ומוסיף הערות בשולי הדפים ובתחתיות הדפים, דברים שאולי אתקן אם ההוצאה תחליט להוציא מהדורה חדשה.

אני שואל אותה מתי זה ייגמר, והיא משיבה שאין היא יודעת, כי הסיפור שלנו פתאום מתארך מעבר למה שהיא ציפתה ונמשך לכיוונים חדשים, ומתערבל. פעם היו לנו מילות קוד. היא הייתה באה אלי רחוצה וכולה ליטופים והייתה לוחשת לאוזני שהיא רוצה, וכאן הייתה מגיעה מילה שהייתה רק שלנו, ואני אף פעם לא סירבתי. ברגע אחד היינו עוזבים הכל. אני הייתי נוטש את הכתיבה, היא הייתה קמה בשבילי גם משינה. היינו קטנים, מהירים, ומאוהבים.

וכעת אני ניגש אליה בעת הכתיבה, נעצר מתחת למשקוף, ולוחש לה את אותן מילים ישנות, והיא אומרת לי די, ומול הטלויזיה אני לוחש לאוזנה, כמעט מלחך אותה, והיא עונה לי די, מילה זאת כבר ישנה, ובמיטה אני קרב אליה ולוחש, והיא לוחשת לי די, מילה זאת כבר שכחתי, ובבוקר כשהיא מתעוררת אני שוב לוחש, והיא משיבה די בקול צרוד משינה.

כתבתי בינתיים שלושה ספרים, ואף אחד מהם לא נגע בסיפורנו. ואני מתלבט בין התחלות של ספרים חדשים, אבל אינני מסוגל באמת לכתוב. ואני גם יודע ששלושת הספרים שכתבתי לא יכולים למלא את עולמי לאורך זמן. לא אוכל להמשיך לקרוא אותם שוב ושוב ולהעיר את הערותיי. עוד מעט אצטרך למצוא לי עיסוק חדש.

המצב הגיע עד כדי תחינה שתתחשב בצרכי להתרפק עליה, שתתחשב בצרכי ותקריא לי. אבל גליה אינה נענית לי. תמיד היא היתה מסוגלת להיות כמו סוכן חשאי בארץ אויב: קר, מאופק

ונע בשקט. וכך אני נעמד לצפות בה כשהיא מתקלחת לפני השינה, ואני חש כמציץ המביט באישה זרה. והיא לא מעירה לי, מתנהגת כאילו אין היא מבחינה בעיניי השוטפות את גופה. היא יוצאת עטופה במגבת וחולפת על ידי, משאירה שובל ריח של ניקיון, ואני חוזר אחריה לחדרנו, לראות אותה שומטת את המגבת ומתלבשת ונכנסת מתחת לשמיכה. ואני אחריה.

מה פתאום התחלת לכתוב? אני שואל אותה, הרי לא כתבת אף פעם, לא יומן, לא מכתבים, גם לא כשהיית ילדה. והיא משיבה בשאלה – האם לא חשבתי אני אף פעם לכתוב עלינו. שנים אתה כותב שנים על נשים אחרות וגברים אחרים וחיים אחרים, ומתחמק מאלו שלנו אמרה. בגיל עשרים וחמש, שנתיים אחרי שנפגשנו, הודעתי לה שאני מפסיק לכתוב ביומן. אמרתי לה אז שזה שואב אותי מן הכתיבה עצמה, זאת האמיתית. ומאותו רגע, אחרי הספר הראשון שפרסמתי, נמנעתי מלהכניס פרטים אוטוביוגרפיים לכתובתי. השני והשלישי היו נקיים, אמנות טהורה, ללא הערבוב הזה, המטריד, של מציאות ובדיון.

השבתי לה גם אני בשאלה – האם היא רוצה שאכתוב עלינו. והיא ענתה את אותה תשובה שהיא נתנה לי ביום שבו היא התחילה לכתוב: אתה סופר מקצועי, ולכן אינך יכול לכתוב את הסיפור, אני לא כתבתי מעולם, ולכן אכתוב את האמת ולא אשחק בעובדות.

כשהיא דיברה כך נזכרתי במבקר אחד שכמעט ואימץ אותי כבן אחרי הספר הראשון, ואחרי השני נתן לי גט כריתות, וכתב במכתב אישי שהופנה אלי ופורסם בעיתון, שהפכתי את כתיבתי למשחק ורוקנתי אותה מכל רגש או מהות. כמעט ושאלתי אותה אם היא חושבת עכשיו כמוהו, ואם היא חשבה כך גם אז ולא אמרה, אבל ויתרתי. לא רציתי לשמוע תשובה חיובית.

אנחנו גרים בדירה לא גדולה מדי באזור די מוזנח אבל לא כל כך זול של תל-אביב. כבר שנים אנחנו גרים כאן ביחד, מתפרנסים מעבודתה ומחסכונותיי, ומרגישים כמעט כאילו זה ביתנו. אבל אנחנו יודעים שלמקום כזה לא נביא ילדים, בשביל ילדים נצטרך בית אמיתי. וכך אנו יכולים להמשיך ולדחות את עניין התינוק, לדבר עליו בהומור ואחר-כך לשתוק אותו. לשנינו בינתיים נוח פה. היא לא אומרת שהיא רוצה ממני ילד, שבגללי אנחנו לא עושים את זה, ואני לא מטריד אותה בשאלות משלי. אנחנו חיים בדו-קיום שלי.

אבל מאז שהיא התחילה לכתוב האיזון הופר. אני מסתובב לא שקט ורואה כיצד היא פולשת לי לתוך הטריטוריה בלי שאוכל להגיב.

גליה לא חזרה הביתה כבר שבוע. בעבודה לא ראו אותה, ובכל שיטוטי ברחובות העיר הזאת לא מצאתי רמז לקיומה. לא מול הים שהיא אהבה, ולא ברחובות הצרים, המוצלים, המובילים לבית ילדותה.

אחרי חמישה ימים השתכנעתי שעלי להוציא את הדפים מן המגירה. הערימה הייתה ממוספרת והכילה מאה ארבעים ואחד דפים. בראש הדף הראשון היה התאריך של הערב הראשון שכתבה בו, לפני ששה שבועות, והפניה בתחילת הדברים הייתה אלי. בכל אותן שעות שישבתי ועמדתי לא הרחק ממנה, ממתין למילה שלה, היא כתבה לי מכתב והרבה מילים.

בקריאה ראשונה מצאתי לא מעט עילגות, חזרות רבות, טעויות פיסוק ובליל של משפטים בלתי מובנים, והייתי נאבק ברצוני לערוך את הטקסט שלה. בקריאה שניה מצאתי את הסיפור שלנו. היו שם התחלה ואמצע וסוף, ופרטים שהפתיע אותי שהיא זכרה, והרבה פרטים שאני לא ידעתי.

היה שם הסבר לכך שהיא התאהבה בי (במסיבה שנפגשנו נראיתי לה כמו כלב עזוב, והכרזתי בגאווה בלתי מוסווית על היותי סופר, והיא חשבה שאולי היא תהפוך להיות דמות בספר, והיד שמהרתי לשלוח מתחת לחולצתה הייתה חמה ונעימה), ולכך שהיא עברה לגור אצלי כל כך

מהר (לא היה לה כסף), ולכך שהיא לא דרשה ממני שנעשה ילד (היה לה מישהו בירושלים שגם אותו היא אהבה, והיה לה פגם מולד שכנראה ימנע ממנה להיכנס להריון, ועליו היא מעולם לא סיפרה לי, וכן סיפרה לו בירושלים).

היא אהבה אותי, כך כתבה, ועכשיו היא נסעה לירושלים להמשיך את חייה, כי כאן אין לה כבר מה לעשות. היא לא התנצלה ולא ביקשה סליחה ואפילו לא הבנה, אלא תיארה את חייה וחינו ואת לבטיה, ואת ההחלטה שלה.

היא רשמה את הכתובת של ההוא בירושלים מתוך ביטחון שאני לא ארדוף אחריה (אנחנו הרי אף פעם לא היינו כאלה, היא הסבירה), ולא התביישה לספר שעדיין יש לה כמיהות כלפי, ושגם לה היה קשה להיות לידי ולא לגעת, אבל כך עדיף. והיא תיזכר הרבה אבל לא תשוב אף פעם. היה לנו טוב יחד, עכשיו יהיה לי טוב רחוק, היא הדגישה בקו. היא צדקה. לא נסעתי בירושלים ולא יצאתי שוב לחפש אותה.

מעצור הכתיבה שהיה לי השתחרר ברגע שסיימתי לקרוא בפעם השלישית את כתב ידה. הקלדתי את מלותיה אל תוך המחשב, שיניתי את שמה לדליה, לעצמי נתתי את השם יוני, והחלפתי בין הערים ירושלים ותל-אביב בתפקידיהן. ובסוף הוספתי תגובה למכתבה, מנקודת ראותו של גבר שחש נבגד ועומד לצאת למסע חיפוש אובדני, ומבקש להתעמת עם מאהבה. את הדפים המודפסים, המסודרים, הנקיים, השונים כל כך מן הדפים שהשאירה גליה בלכתה במגרת, הגשתי לעורך שלי לפני כשעה. משהו בתוכי אומר לי שהספר הרביעי שלי יהיה הטוב ביותר שאכתוב. אולי הוא גם ירצה את אותו מבקר ספרות, ויגרום לו לכתוב לי מכתב אישי שני בעיתון, בו הוא יביע את שמחתו על חזרתי לעצמי.

"בלי דמעות את נראית עירומה"

לא יודע איך אמרתי לה את זה. אבל אמרתי. היא הפנתה את מבטה אלי, ודרך עשן הסיגריה נראה היה כאילו המשפט מובן לה. ולא נותר לי דבר להגיד. שנינו ישבנו על קצה המיטה, ואני יכולתי להמר בביטחון שאני קרוב יותר לדמעות. אולי כי זאת הייתה המיטה שלי. היא כמעט אספה את עצמה ועמדה לקום כשחיבקתי אותה ואמרתי:

"תישארי איתי עד סוף השיר"

לא ידעתי מאיפה בא לי המשפט הזה על הדמעות. היא מעולם לא בכתה לידי בכל החודשיים וחצי שהכרתי אותה. זה היה משפט על בחורה אחרת. היא הקיפה אותי בידיה ואצבעותיה ליטפו בעצבנות את גבי. היא לקחה שאיפה אחרונה מהסיגריה לפני שהיא העיפה אותה מהחלון. נשארנו לבדנו רק שנינו מחובקים על קצה המיטה שלי, שתי דקות לסוף השיר:

"אז מה אנחנו הולכים לעשות?"

שעתיים אחרי שהיא באה אלי, ואני נזכר לשאול אותה שאלה מעשית. מה היא מתכוונת לעשות. כאילו זה לא ברור. היא מתכוונת להפיל. אין ברירה אחרת וטעות אחת לא תהרוס את חייה. יש לה זרועות ארוכות ויש בהן כוח. כשהיא מפסיקה לחבק אותי אני חוזר לנשום ולחשוב באופן סדיר על מה שהיא אומרת לי. אני מחשב מה אני יכול לעשות ומה אני רוצה לעשות ומה עלי לעשות ומה ברצונה שאעשה:

"את רוצה אולי להתחתן איתי?"

הגוף המוכר שלה רוכן מעלי בזווית מאיימת והיא מוותרת על ההצעה שלי בטבעיות שבה הים מושך טובעים למצולות. אני עוצם עיניים ורואה אותה אמא מוקפת בילדים קטנים דומים לי להפליא. גם להם קרחת. אני לא פוקח עיניים ומשתדל שלא לחשוב וכשאני שולח יד ללטף אותה אני לא בטוח אם היא עדיין שם או שכבר יהיה שם אוויר, ואני מתקרב ומנשק לצווארה כשהיא שומעת אותי אומר:

"הייתי רוצה לראות את התינוק"

כל שרציתי היה שיופיע מעלינו ענן, כבד כשדיי מיינקת, והמטר לא ייפסק עד שהיא תיכנע ותאמר שהיא משאירה את התינוק, או שלפחות פניה ימלאו טיפות, דמעות עב בשמיים, כשהיא תסביר שהיא לא יכולה. אבל אני פקחתי עיניים אחרי ששמעתי את הדלת נטרקת, והייתי לבד על קצה המיטה, מנסה להיזכר מי זאת הייתה, שבלי דמעות נראתה עירומה. בסוף הצלחתי להיזכר בשמה, אבל פניה נותרו מעורפלות, כאילו ראיתי אותה דרך עיניים בוכות.

אני מחפש פטמותיה. תמיד אני מחפש פטמותיה. כשאני חוזר אני מחפש פטמותיה. ואז אני חוזר ומחפש פטמותיה. חדר אחד לנו וחשמל אין. רק חשכה בו, אפלה מוחלטת, שחורה משחור, והיא, ואני. ואני מחפש פטמותיה. ידי יוצאות ראשונות לתור אחר פטמותיה. ואז מצטרפות שפתיי שסדוקות הן מן הציפייה. ואחר כל גופי מבקש אותן.

אמרתי לה שאני מחפש פטמותיה. היא הקשיבה לי, ונשמה, וחייכה. היה אז יום, ואורו זרח דרך סדקים בתריסים, ויכולתי לראות חיוכה. היא לא נעלבה, היא לא תמהה על הדיבוק שאחז בי פתאום. היא לא הסירה ממני מבטה. היא פשוט הניחה אריג לבן על שדייה. אבל גם דרכו התבלטו פטמותיה, וכמו חייכו אלי במשובה. ידי יצאו ראשונות, ואז הצטרפו שפתיי שעוד היו שלמות, ואחר בא כל גופי. והיא, שקטה, תמה וברה הניחה את גופה לעשות בו כרצוני.

החיפוש אחר פטמותיה לא היה דיבוק שאחז בי פתאום. כשראיתי אותה לראשונה, אחרי שבחנתי שיערה, וצווארה, וכתפיה, וגבה, היא הסתובבה, ומבטי נפל על פטמותיה שבצבצו מתוך הבד. ואז היא לכדה אותי במבטה, ופטמותיה היו לזיכרון מתוק. בתאוות גוף אל גוף ניגשתי אליה. לא מתוך מחשבה לפתות אותה, לא מתוך רצון להכניסה אל מיטתי, לא מתוך בקשה לטעום מבשרה. ניגשתי בשל הזיכרון, ובכדי להיות קרוב עוד יותר אל פטמותיה, ואולי להגניב לעברן עוד מבט אחד חטוף. היא הושיטה לי יד, והניחה לי לשבת כך שאהיה קרוב מספיק לחוש את חומה. היא לא ביקשה ממני מילים, ולא דרשה מעשים. נדמה היה לי שכל רצונה היה שלא אוציא את ידי מידה. אך ידי חמקה לה כשהרגשתי בטוח מספיק לתור אחר פטמותיה.

היא היתה טהורה כשמיים ללא ענן, ובורכה בטוב לב רב מדי. היא לא חשדה בכוונותי, ולא ניסתה לעצור אותי. רק מאוחר יותר היא אמרה לי שהיא "מוצאת מסתור במבטי". אז עוד לא הבנתי מה כוונתה. אצבעותיי היו עסוקות בגישוש אחרי פטמותיה שהיו רכות ורחבות. ציירתי מעגלים סביב להן, והקפתי אותה מאחור. והיא רק הפנתה אלי את ראשה, כדי לא לאבד את מבטי. המיטה אליה הבאתי אותה בלילה הראשון לא היתה מיטתי. חשבתי שבשרה ובשרי יפגשו רק פעם אחת, ומקום יאה לתשוקה כזאת הינו מיטה זרה. אבל היא לא חמקה עם שחר, ועינה שנפקחה עלי לא הניחה לי לחמוק. אחרי שכיילתי אני תאוותי, היא נאחזה בגופי לעשות בו כבשלה. כשעצמתי עיניים לא יכולתי לדעת היכן היא נוגעת בי, רק הרגשתי את גופי מתעורר. היא לא ברחה, ואני לא יכולתי לברוח. מאהבת מוזרה.

היא אמרה לי שהיא אוהבת אותי באותה קלות בה היא נשמה. כמו נחש היא נעה, ברכות וכמעט בלי קול. היא לא חיכתה שאומר לה שאני אוהב אותה. היא פשוט הובילה את שפתיי אל פטמותיה. משם אני יכולתי לינוק ביטחון, והיא יכלה להעביר בשערי את ליטופיה העדינים. פטמה נראית לי כמו שמש. רק שפטמתה היתה מתוקה, ללא צריבת השמש. כשהנחתי את ראשי על ביטנה היא עצמה עיניים ופרשה ידיים לצדדים. ואני שמעתי את ליבו של בנו פועם ברחמה. נרדמתי שם על גופה בלי כוח לחשוב. וכשנעור היום והעיר גם אותי, ראיתי אותה שם יפה יותר מתמיד: רכה, עדינה, מלאה קימורים, שקטה, נשימותיה כגלי ים קטנים, כאלו שעיקרם קצף, ופטמותיה ורודות ורחבות ואוהבות, ושדייה ממתינים למגע.

אמרתי לה שאהבתה החלישה אותי. היא לא מצאה בכך סיבה להיפגע, ונתנה לשערה לצנוח על ראשי, להסתיר אותי, ושדיה, שתי טיפות מים שעומדות להינתק וליפול, הביטו בי. "את מחלישה את התנגדותי אליך" דקלמתי לה, מטעים כל מילה, ונושך בשערה. אספתי את גופה אלי והאזנתי לנשימתה. היה זה כבר במיטה שלי, בחדרי שלי, בדירת. ובגדיה היו כשלכת על ריבועי הרצפה. שפתיה נפתחות בקלות, ואז הן ממתינות למילים שיבואו. והיא במקום מילים שולחת סימנים. כיוני דואר עתיקות הן יוצאות אל תעודתן, ובסוף השליחות חוזרות אל שובכן. ואני מנסה

ללכוד אותך, ונותר עם נוצה ביד. היא מטפסת עלי ולוחשת שאני הר, והיא – נשימתה קצרה. היא מצחקת, והרעד בגופה נע לעבר מרכז – פטמותיה. ואני עוקב אחר השחק.

היא אומרת "כשאהיה אם יהיה בהן חלב". והיא שולחת אלף ידיים ועיניים וחיוכה פאיייל היחידי שנשאר על הפסגה בעת השקיעה – מטושטש אבל מלא הוד. אינני משיב לה מילים אבל גופי ליד גופה שוכב, ושנינו עוצמים עיניים. היא מטה לי אוזן, ואני מנסה לשמוע אם כבר זורם החלב אל שדייה. אינני שומע דבר. אבל בכל זאת – אולי טפטוף. אולי מלאו כבר שדיה ומכובד החלב טיפות מטפטפות מפטמותיה. אני מקרב שפתיים ולשון מוכנה והיא מושכת ידי אל מתחת לשדייה. והם אכן מלאו וכבדו.

עור לה לבן כחול המדבר בשמש המתלהטת. אני נושף עליו והוא מצטנן אך נותר בלובנו. ושערה שחור כעין הליל. באור הכוכבים הוא בוקק. עינייה ירוקות. שפתייה אדומות. פטמותיה וורודות. ושדייה כצמד הרים ונחל זורם ביניהם. וידייה נשלחות אלי מן החשכה.

ביטנה תופחת כעוגה שאני הייתי מכינה ועתה עלי לפקח עליה ולשמור עליה. עורה מתוח ובוהק, ומורד תלול מוביל מטבורה אל בין רגליה. ממתין לידי. לקחתי אותה אל חדר משלנו, של שנינו. חדר אחד, לא גדול, כמעט וריק, רק מיטה בו. חדר שיוכל להכיל אותה, ואותי, ואת ביטנה הגדלה, ואת תשוקתי המתפשטת. היא מתעקשת לקרוא לזה אהבה.

יש לה חיוך שקט, כמעט ונסתר. לפעמים אני חושב שיש בו לגלוג. כשאמרתי לה זאת היא צחקה, וכמעט וטרפה אותי. תאבונה גבר, ולעיתים אני חושש שמנשיקותיה לא תיוותר לשוני. היא עדיין מטפסת עלי, וגופה קורס מספר פעמים בדרכו למטרה. ואז היא מחייכת חיוך שלא מתחבא. אני קורא בו תשוקה. והיא מתעקשת לקרוא לזה אהבה.

בלילה הראשון שלנו היא הוציאה קולות לאין ספור, ואני נעתי בה בדממה. מעולם לא הרעשתי בבואי אל גופה של אישה. אחר כך היינו שנינו שקטים, עד לעורר חשד. ועתה בחדרנו חשכה, קולותינו הם כל מה שנשאר לנו. ושנינו רועשים, כמודיעים שעוד יש בנו חיים. היא אוהבת לישון כשידי בידה. אני אוהב לישון כשראשי נח בין שדייה. היא אוהבת להעיר אותי באמצע הלילה למגעה. אבל כבר מזמן אין אנו יודעים להבחין בין יום ובין לילה.

תשעה חודשים חלפו וביטנה עוד מוסיפה לתפוח. הנחת בי יותר מדי שמרים – היא לועגת לי, ואז היא מסבירה שהחליטה לא ללדת עד שאני אודה ואכיר בכך שזאת אהבה. כשהיא אומרת זאת תשוקתי לה גוברת ואני עובר בה כרוח סערה. היא שוב לועגת לי – כך לא נוהגים באישה הרה. ושואלת – ממתי אתה אוהב אותי?

החלב שלה לפעמים מתפרץ כשאנו ישנים. ואז היא מעירה אותי אל שדייה, ומשקה אותי. ואני, עיניי עוד עצומות, שותה בתאוה. ולפני שאני חוזר לישון היא שואלת – עד כמה אתה אוהב אותי?

פעם היה התינוק בועט, פעם אחת אף שמעתי אותו בוכה. הייתי שוכב שעות עם אוזני צמודה לביטנה. אבל עם הזמן הוא נרגע. הוא וודאי התכרבל לו בתנוחה נעימה, ומצא בה את אושרו. כמוני, בעצם. גם אנחנו מכורבלים בתוך רחם נעים ומוגן, כבר לא מבקשים לצאת.

אמרתי לה שנעים לי כך, איתה, בתוכה, לצידה, ושכך זה יכול להימשך לנצח. היא רק הראתה לי כיצד ביטנה מוסיפה לגדול, ונתנה פיטמה אחת, ורודה, רחבה ואוהבת, בפני. ואני ינקתי בצמא מן החלב, ויכולתי לומר לה שאני כבר אוהב אותה, שזאת לא רק התשוקה שמתעצמת בתוכי. אבל ידעתי שאם אומר לה זאת היא תלד ותקרב את תינוקה אל הפטמות שלה. אז רק הוספתי לשתות, וחיבקתי את גופה שזרועותי כמעט וכבר לא יכלו להקיפו.

שדיה נדיבים. הייתי אומר: מחייכים. אין מתאים להם מאשר להישטף באור. יש שדיים של חושך – כאלו שאומרים לך: כבה את המנורה, הסט את הוילון. עצום את העיניים. יש שדיים של בגניבה מתחת לחולצה – לרוב כאלו הנסתרים בכף יד אחת. ושלה היו שדיים של שמש. של האור שמפילה החמה על המיטה דרך החלון עם הבוקר. של קרני הפז של צהריי היום של אמצע הקיץ הצורבות את החול הבהיר בשפת הים. בקלות יכולתי לומר ששדייה היו הנדיבים ביותר שפגשתי. כלומר: לא מבקשים תמורה. או מוטב: לשדייה חיים משל עצמם. אין קשר ביניהם לבין דברים אחרים שקורים. אין הם התחלה של מעשה האהבה, גם לא סופו. יש להם קיום עצמאי.

שדיה נדיבים. אינני יכול להיחלץ מן המחשבה הזאת. אין הם גדולים מדי. אבל יש בהם נדיבות מחוייכת של מי שלא ידע מחסור מימיו. נדיבות שאין בה רגשות אשם. שדייה הם כשדיים שאתה מצפה למצוא בחלון אצל שכנה שלא תמהר להגיף את התריסים בהתגלה מבטך ואפילו תחייך אליך. "כשאני שמה חזייה" היא אמרה לי "אני חשה כסוהרת".

דרך העולם היא שהגוף הוא כרטיס הביקור של אדם. אותו אנחנו רואים, כמעט תמיד, לפני שנודע לנו דבר על אותו אדם. לפעמים הגוף משטה בנו, ומציג אדם בדרך שונה לחלוטין מזאת שביע קולו, מזאת שיבטאו מעשיו, מזאת שישקפו אמונותיו. ואז אנחנו מופתעים כשאנחנו מתקרבים אל האדם, שמחים או עצובים, נידונים לחיות עם הסתירה. ויש שהגוף מדייק לתאר אדם: הצלילות בעיניים קיימת גם בנשמה, החיוך המרושע בא מבפנים, קמטי החוכמה ניקנו בשנים של יסורים. וכך היה זה אצלה – נדיבות שדייה הביעה צורך עמוק בנפשה שאף היא אינו מודעת לו, ושלא נולד בשל סיבה מוסברת. חבר שביקש להציג אותה בפני סיפר לי: "היא בנויה בזוויות נכונות".

היא באה אלי עם חיוך, התיישבה לידי, והתמתחה. חלפו בינינו שניות ארוכות של שקט, חלקנו אותן כמעט בחרדת קודש. ואז היא החלה מתעניינת בשלומי, במצוות המארח או מרצונה. מבטה היה קל, זריז, אולי שובב. שנייה היו מעטות, כמעט מחצית משנותי. ויופה עוצב בבשר אבל נמשך לשמיים.

יש בי פחד מנשים חזקות, שאולי כאגוז לפיצוח אהיה בין ידיהן. אני קטן וחלש כתינוק שנולד קודם זמנו. מעיל גשם כבד היה מונח עליה, והיא השתוותה לי בקומתה. נחרדתי לרגע מפני העוצמה האפשרית, ושלחתי יד ללחוץ את ידה. הופתעתי לקבל יד חמה ועדינה, וביקשתי להסיר ממנה את המעיל. היא ראתה איך אני בוחן אותה ואמרה: "אני גורמת לגברים להקריח". שמלה שחורה ליטפה את עורה, והיא העבירה ידה בשערותיי, והראתה לי שרבות נשארו בין אצבעותיה. היו אלו השערות הראשונות לנשור מראשי, והיא הבטיחה שרבות יבואו אחריהן. אתה יכול לבחור בשער ראשך, היא לחשה לאוזניי.

שדייה היו כשדיים שאתה מצפה למצוא אצל זאת שתשב בקדמת האוטובוס ולא תיתן מבט נוזף במי שיתעכב עליהם. כשדיים שאתה מצפה שיציצו מעל המים כשהיא שוחה על גבה והים שקט אך לא לגמרי והחמה עוד רגע שוקעת. שערה נפל עלי גלים גלים. הוא כיסה אותי והסתיר מעיני את גופה.

שדייה הם כשל זאת שחזה היה האחרון לצמוח: אין בה רגש של בושה או מבוכה, אין היא מבקשת להסתיר, להחביא, להצניע. יש בה גאווה, ושמחה פשוטה של מי שהמתנה ניתנה לה ברגע האחרון כשהיא כבר חשבה שאולי היא נשכחה, והכרת תודה. אמרתי לה את זה, והיא הקשיבה לי, ונשמה, וחייכה. היא אמרה שכשהיה לה שם קראו לה רומה, והיא דווקא הייתה ראשונה בין הבנות בכיתתה. כל בנות גילה ציפו שהיא תהיה הראשונה לבוא עם חזייה. חזה כבר פרץ והחל לקבל צורה, והיא נשארה בלי חזייה, גם בשיעורי ההתעמלות, והבנים התחרו בניסיונות להתקרב אליה. דעתי

שעשעה אותה, ואני טמנתי ראשי בין שדייה. שעה נפל עלי גלים גלים. גלים שאין אתה נאבק בהם אלא אתה מתמסר להם.

מצאנו מסתור זה בזאת ללילה אחד. מיהרנו לבוא ומיהרנו להתפרד. אני פחדתי שיסורי יבריחו אותה. היא פחדה שאסתלק כשאראה את הקרחת שהחלה צומחת בראשי.

עברה שנה. חבר שהציג אותה בפני אמר לי: חיוכה נוח להתפרץ. והיא באה אלי עם חיוך. וחיוכה זרח עלי. והיא ראתה את עיניי המשתהות ולגלגה: לא הספיקה לך הקרחת ההיא? ובדקה את הקרחת, שנותרה כשהיתה, באצבעותיה, והציגה בפני ערימה חדשה של שערות שאיבדו את אחיזתן בראשי. "אתה יכול עדיין להצילן" הבהירה לי.

שדיה ככרמים. קוראים לך לטעום מגפנס, ליהנות מצילם, להישכב פרקדן, ללא כל עול, מחשבה או זיכרון, על אדמתם הקרה והרטובה והרכה. כאילו אין באמת דאגות בעולם. כאילו באמת אין דאגות בעולם. רק רגבים ושפע וכל טוב. ותמיד יש לך תחושה שאתה מבקר, שמעשיך הם בהסתר, כמעט בגניבה, שיש שומר לכרם והוא נרדם על משמרתו, ובין רגע הוא יכול להתעורר, להבחין בעקבות רגליך היחפות בשבילי הגן, ולמצוא אותך. והכרם צוחק לך בהירמו המחשבה. והרי הוא חופשי, פתוח, גלוי. נדיבים ככרמים שדייה. כאשכולי הענבים המחכים רק לפה.

כשהתעוררתי עם הבוקר ראשי היה מונח על שדייה. התהפכתי וראיתי שעניייה פקוחות, כאילו היא לא ישנה בלילה. נשקתי לה, ואחר כך לשדיה. חיוכה שוב זרח כמו מבעד להרים, בשלל צבעים, תחילה מכוסה ערפילים של בוקר, ואחר הולך ומתבהר. היא משכה אותי אליה ואמרה "שרדת עוד לילה". היא אמרה את המילים בעצב מתוק כל כך שהייתי מוכרח לכסות את גופה בנשיקות. היא קמה והביאה לשנינו חלב לשתות, ובשובה חייכו אלי תלתלי ערוותה מבין רגליה, במשובה, יודעים שעליהם להתחרות על מעמדם. שפכתי עליה את החלב כשקפצתי עליה, והיא הודיעה "נלכדנו" ואחזה בגופי.

אתה משורר משונה, היא אמרה לי ערב אחד, משורר שלא כותב שירים. אז כבר שכנה היא חודשים מספר בחדרי. ולא ראתה אותי אף לא פעם אחת, לדבריה, מעלה על הדף שורות קצרות. את השיר שלי, הסברתי לה, וידי מצאו שבילים חדשים לשדיה. במראה גיליתי ששערותי נשרו בחוסר סדר מוחלט. חישבתי ומצאתי שמחצית אבדה לי. כשהייתי בתוכה היא אמרה "אתה מחליש את חוסר יכולתי לאהוב". ואחר כך הוסיפה "אני שלך. כולי. ורק שדי של עצמם". ולבסוף היא הוסיפה בקול רם מספיק בכדי שהשכנים ישמעו "מעולם לא הייתי עם גבר קירח".

אני ביקשתי תינוק. היא ביקשה שאחבק אותה. אני ביקשתי חיוך. היא ביקשה שאכתוב לה שיר. אני ביקשתי שלא תהא עצובה. היא ביקשה שאברח. שדייה נדיבים. אין הם יודעים להפלות. הם משפיעים מטובם על כולם.

עוד שנה חלפה. אני קירח. לא נותרו שערות לראשי. ולמען האמת, זה מתחיל למצוא חן בעיניי. קרקפתי חלקה כמשי. אני לוקח את ידה ומעביר אותה מן המצח ועד הקודקוד, ומשם למורד הצוואר. מאז שלא נשאר לי שערות היכולות לנשור, אנחנו יכולים להיות מאושרים. היא מחייכת אלי, ושדייה נדיבים כתמיד. אני כתבתי לה שיר. היא מבטיחה לי תינוק. היא כבר לא מציעה שאברח. היא מציעה שניברח: אני, היא והילד. לאיזה אי בודד. בינתיים אנחנו נשארים בחדר. אני נרדם על שדיה וחולם חלומות. ומסתבר שהקרחות הולכות ונעשות יותר ויותר אופנתיות: שלושה מחברי הטובים ביותר החלו מצמיחים קרחות, וגם שניים משכנינו לבניין. והיא מחייכת וזורחת עלי מן המערב. ואני טומן ראשי בין גבעות שדייה.

אני יודע שכולנו כבר עייפים מכל הסיפורים הנוסטלגיים האלו. אבל מה אפשר לעשות שזה נכון, והעבר באמת היה הרבה יותר טוב. אולי אתם שואלים את עצמכם "טוב למי?" ומאשימים אותי בכך שאני מייפה את העבר, אבל זה ממש לא נכון. אני לא מייפה היום את העבר. פשוט פעם יכולנו לייפות את העתיד. יכולנו להביט קדימה ולומר "יהיה טוב, אין סיבה לדאגה". מי יכול להגיד את זה היום? אף-אחד. את התקוות החליפו הזכרונות, ובמקרה הטוב אלו מעוררים געגועים. ולכן אני טוען שהעבר היה פשוט הרבה יותר טוב. כי היה לו עתיד.

רק כדי להמחיש זאת, אני אספר לכם סיפור. אני אשתדל שלא להאריך יתר על המידה. למי בימנו יש זמן לעלילות ארוכות ומורכבות? לקרוא את "בעקבות הזמן האבוד" בגילנו זאת התרסה כנגד הגורל; להתחיל את "בית בקהיר" בפעם הראשונה זאת משימה שאין לנו מעיזים ליטול על עצמנו. אנחנו עלולים להגיע אל סופנו בלי שנדע כיצד הסתיים הספר. לכן כל-כך הרבה מאיתנו מתחילים את הקריאה מן העמוד האחרון של ספר, ואחר-כך מוותרים על הקריאה, כי כבר אין בה טעם. לכן אני אוהב ספרים שהעמוד האחרון בהם לא אומר דבר על שאר הספר. כמו החיים. הנה: שוב אבד לי חוט מחשבתי. אולי כדאי שפשוט אתחיל בסיפור. סיפור שאומנם לא היה פשוט, אבל בכדי להקל עליכם אעשה אותו פשוט. ובכדי להיות מקורי, אתחיל בראשיתו. ואשתדל לא לאבד שוב את חוט המחשבה.

היה זה יום גשום. אז עדיין אהבתי את החורף. שוטטתי בחוסר-מעש, ובמצב-רוח מרומם, ברחבי הקמפוס. ואז, באחד מעיקולי השבילים, כמעט והחלקתי. הצלחתי להישאר עומד עד שעפה עלי המטריה השחורה שלה. נפלתי במורד כמה מדרגות, והכאב התפוגג רק כשראיתי את בעלת המטריה, שהסתתרה בתוך מעיל שחור כבד. היא מיהרה אלי והתנצלה, ואני הסברתי לה שנפלתי בשל יופייה, ולא בגלל המטריה, אבל זה היה למחרת בארוחת-הערב, ואני מקדים את המאוחר. היא שלחה יד לעזור לי לקום, בעוד שערותיה נרטבות בגשם. והיא אמרה שהיא לא אוהבת את החורף, אבל זה היה למחרת, במיטה, ושוב אני מחליף בין העגלה והסוסים. בכל אופן, היא שלחה יד ואני קמתי, ואז היא לקחה את המטריה שהיתה מונחת הפוכה וכבר התמלאה במים, והצטנפה במעילה, וכבר התכוונה ללכת. ידעתי שרגע כזה הוא רגע גורלי. בגיל ההוא אתה שם לבך כל הזמן למיליון אפשרויות אשר נפתחות ונסגרות חליפות. בגיל ההוא כל הזדמנויות שלא ניצלת היא הזדמנות מפוספסת, שאתה יודע שאולי היא ההזדמנות האמיתית לה חיכת חיים שלמים. בגילנו, מתי כבר נקרות בדרכנו הזדמנויות, מאין נשאב את הכוחות לנצל אותן, ומה הן כבר יכול לשנות בחיינו?

וכך מצאתי את עצמי מביט בעינייה המתרחקות ושואל לשמה. אלף פעמים שאלתי לשמן של הנערות הלא נכונות, אלף פעמים נוספות לא שאלתי לשמן של הנערות הנכונות. ובפעם הזאת, לפני שהיא חמקה, לפני שהייתי בטוח לחלוטין שזה הדבר האמיתי, שאלתי.

"איך קוראים לך?" שאלתי, נלהב ומכסה על התלהבותי בעת ובעונה אחת. והיא ענתה, והחליפה אותי את כל הפרטים הרגילים: איפה היא גרה, מה היא לומדת, גילה, מעשיה בצבא, ובטיול שאחרי, והמיץ האהוב עליה. השאלה האחרונה נבעה משגעון שליווה אותי באותה תקופה, וכשהיא ענתה "מיץ גזר" קפצתי עליה והודעתי "אנחנו מתחתנים! את מתחתנת איתי!". היא היתה נבוכה מן החיבוק שלי, שצר עליה שמונה דקות אחרי שנפגשנו, אבל על פי הזריזות בה מצאו כפות ידיה את מקומן במפת גבי, הרגשתי שהיא נכונה. אולי בשל הקור והגשם.

הסברתי לה שיומיים או שלושה קודם לכן הודעתי לחברי הילדות שלי שאני אתחתן רק עם מי שתאהב מיץ גזר – גם אם זאת תהא סיבת בדידותי ולא אתחתן בגללה. היא חייכה ותהתה

בקול האם אהבת מיץ גזר היא סיבה מספקת לנשואין, ואני הזכרתי לה שאין היא מכירה סיבות טובות יותר. ואת שאר הסיבות, הוספתי, נמצא מחר בערב, כשניפגש. היא כמעט וסירבה לי את סירובה, שוודאי היה קבוע כשאנשים כמוני פנו אל מישהי כמוה, אבל אז היא עצרה, כי אף אחד לא חפץ בה קודם לכן בשל חיבתה למיץ גזר. לכן, נדמה לי, שלי היא לא סירבה.

הערב הראשון שלנו היה נהדר, ודאגתי שהוא יהיה כמעט כולו על טהרת הגזר: מיץ, עוגה ומרק. ידעתי שאתה אני מרגיש נפלא כפי שלא הרגשתי עם אחרת מזה זמן רב. כמה קל היה לנו אז לצאת בהכרזות כאלו. עם השנים האהבות הפכו פחות ברורות. כל אשר קרה אישר זאת: צחוקה, קרבת קולה וגופה, צליל כף ידה על זיפי לחיי, והנשיקה לפני שהלכה.

למחרת נפגשנו בדרך לאוניברסיטה, והצעתי לה שבאותו ערב אכין לנו שוב אוכל, אך הפעם ארוחה דשנה. "יש לי הרגשה שנותרת רעבה אחרי כל הגזר של אתמול", ניחשתי. היא צחקה, וללשונה עדיין היה הטעם המסתורי של הגזר.

טרחתני ושקדתי על הכנת ארוחת-ערב רומנטית לתפארת עם כל התפאורה הנכונה, ובמשך שעות ארוכות חשבתי על כל הפרטים, וכשהיא צלצלה בפעמון הדלת פתחתי אותה ונשקתי לידה, וישבנו ואכלנו ושוחחנו וצחקנו ונהנינו ונהנהנו בראשים והתקרבנו, וכיבינו את האור, ויצאנו מתוך הבגדים, ונכנסו בין הסדינים, ובילינו לילה ארוך ביחד, ואמרתי לה שאני אוהב אותה והיא אמרה לי שהיא אוהבת אותי, וקמנו ביחד כשעלה האור בנשיקת טעם לילה ושינה ממושכת, ואחרי שבוע היא אמרה לי שזה לא זה.

ואני עוד ליטפתי את שערותיה והסברתי לה עד כמה אני אוהב אותה, ועד כמה אנחנו שייכים זה לזה מן הגוף ומן הנפש. ועוד אמרתי לה שהעתיד הוא סימן שאלה אחד גדול, הוא אולי, ולכן אני אופטימי, כי הכל יכול לקרות. והיא הלכה.

השתדלתי לקצר ולפשט עד כמה שניתן את סיפור המעשה. החסרתי הרבה מאוד פרטים, כאלו שהיו אולי חשובים לי, ואולי קצת משנים את תמונת האירועים. היה קשה לי לוותר עליהם, אבל בכל זאת עשיתי זאת כדי לרצות אתכם, קהל קוראי. כי זה יכול היה להיות סיפור של מאתנים עמודים, אבל אז אתם הייתם קוראים רק את העמוד האחרון, ומוותרים על הקריאה, ומניחים את הספר בצד המיטה כדי שלא לחזור אליו.

השתדלתי לפשט, למרות שאני יודע, וידעתי אז, שאין סיפורים פשוטים. תמיד נשאנו תחינה לסיפור פשוט, ותמיד ידענו שזה בלתי-אפשרי. אולי תמיד בבלנו בין סיפור-פשוט לאושר, לא תמיד בצדק. תמיד כעסנו על החיים המסובכים, למרות שידעתי שצדקה הנערה החכמה שאמרה לי כבר בגיל מוקדם: "החיים לא מסובכים. אלו אנחנו שמסבכים אותם". גם לי ולאותה נערה היתה מערכת-יחסים סבוכה, שהתקדמה אל עבר סופר הבלתי-נמנע. אבל זה סיפור אחר, שאין לו מקום בתוך סיפור זה.

בחורף ההוא כל החיים היו לפני, והגשם המיס את העצב והרטיב את שערך של הנשים, והפך את העולם למקום הרבה יותר יפה. בחורף ההוא אני התאהבתי, וידעתי איך חיי יתקדמו בדרכם אל אושרי. וגם אחרי שנפרדנו ידעתי שתמיד יש סיכוי וגם אפשרות חדשה, וגם אפשרות של חזרה לאפשרות ישנה. גם הכאב היה רך ואופטימי באותו החורף. אחר-כך נשאתי אישה שלא אהבה מיץ גזר, אבל גם זה סיפור אחר.

מאז למדתי להתגעגע למיץ הגזר יותר מכפי שאני שותה אותו. בחורף ההוא למיץ הגזר היה טעם אחר.

כל שנה לפני סופה היתה שמיעתו הולכת ומדרדרת, עד שלא היה שומע עוד רוב דברי הסובבים אותו, ולאחר כחודש היה משתכנע מתחינות אשתו להניח לה לטפטף בתנוכו את טיפות האוזניים, צרמול ומי חמצן ופרפין, ולקבוע לו תור לרופא שישאב את השעווה מאוזניו. ולאחר שתהליך זה היה נשלם, במשך חודש היה שומע קולות ממרחקים, אפילו מעבר שני של קיר ומדירת השכנים, ומגלה עלילות מאהבים שם. ורק היה מצטער שניקו אוזניו בדיוק לפני שאחד משכניו החליט לשפץ דירה, או לפני שאחד מבני השכנים החליט ללמוד לנגן, או לפני שהעירייה החליטה לשנות את פני הרחוב והכביש, או לפני שיצאו הילדים לחופשת הקיץ והחלו נעמדים בלילות בגן הציבורי הקרוב, רועשים.

והיא היתה שוקעת בלילות בחלומותיה כל כך, שבבוקר היתה מתעוררת לא זוכרת מי היא ומה שמה וגילה ומקצועה, ואף לא מקומה והוריה, והיתה צריכה שיזכירו לה הדברים כולם כדי שתשוב אל חייה שלה. ועל כן היתה חייבת, מיום שתקפה אותה שכחה זאת בגיל עשרים ושתיים, להתעורר לצד מישהו הזוכר הדברים מרצף חייה, ולא הניחה עצמה שוב לישון לבדה בלילות, או לצד מי שלא שמע את שמה. היתה צריכה שמאהביה יכירוה היטב, מן הלילה הראשון, ולא זאת אלא גם שיצאו מן הבית רק אחרי שהתעוררה.

כשהיתה חושבת לעזוב אחד מבני-זוגה היתה צריכה למצוא לה בן-זוג חדש שיסכים להחליפו בלילה שההוא יעזוב, וכבר ילמד כל קורותיה, ולא יהיה הפרש של לילה חסר בני זוג ביניהם. חששה יותר מכל אם בן-זוגה ימות בחייה, ולא היא בחייו, והיתה בוחרת לה רק מן הצעירים ממנה, והבריאים, שלא תתעורר יום אחד והוא מת במיטתה, והיא אינה זוכרת מי הוא ומי היא. חשבה פעם להשאיר פתק עליו תכתוב שמה ושם הוריה, אך גילתה שאינה זוכרת היכן הניחה פתקה זאת, ואף אינה מצליחה לזהות, ברגעים הראשונים שאחרי ההתעוררות, אילו אותיות אלו, ואיזו שפה הן מסמנות.

כשהיה צריך אחד מבני-זוגה לקום לפניה, ולא הצליחה לשכנעו שלא יקום, היתה מבקשת שיעיר אותה לפני שילך. ופעם אחת כשאחד מבני זוגה ישב שבעה על אביו, ביקשה מבן זוג קודם לישון עמה. חבר אחד החליט להשתעשע בה ובמצבה, והזכיר לה שם אחר והורים אחרים בבוקר, ואותו היום כמו נשלף החוצה מרצף חייה והיתה אדם אחר. לא עזבה אותו באותו היום, אך חיפשה אחר להחליפו, וכשמצאה הודיעה לו על עזיבתה ועוד באותו הלילה נכנס החדש למיטתה.

כשהיא ישנה זיכרונה חד, וכל חלומותיה כמו לקוחים מחייה, ורק כשהיא פוקחת עיניה השחורות מתחוללת השכחה. ובימים היא מקפידה שלא להירדם ולו לרגע, ולו לשניה, שלא תצטרך שוב לאחרים שיזכירו לה מקומה ומעשיה. ובערבים היא זוכרת כל שיר בספניולית ששמעה מאמה, והיא מופיעה עם השירים ואינה טועה אף לא במילה אחת, חולמת לנדוד עם שיריה מפתח-תקווה לאיסטמבול, לסלוניקי ולמדריד.

ועתה השנה קרובה לסופה, והוא כמעט ולא מתעורר לקול תחינתה בבוקר השואל מי אני. היא קוראת וקוראת והוא כמעט שאינו עונה. והיתה מנערת אותו שיזכירה מי היא לו זכרה נוכחותו. וכאשר הוא מתעורר לבסוף, והיא נזכרת בכל פרטי חייה עד אחרון, תובעת ממנו שילך כבר אל הרופא וינקה אוזניו, שלא תיוותר לבדה באחד הלילות בלי יכולת לשוב ולהזכר מי היא.

קם בבוקר ונכנס אל בית-הכסא, הפיל מכנסיו וישב. כיוון שעדיין היתה בו מן התנומה נרדם וחלם חלום. ובחלומו היה נכנס אל בית-הכסא ושומע אשתו צועקת אחריו שימהר מפני שגם היא נדרשת לנקביה. כיוון שצעקה נלחץ, וכיוון שזכר מן העירות שאינו נשוי ואין לו אישה נרגע. לא עבר רגע ושמע את אמו קוראת אחריו לצאת מבית-הכסא שיספיק בידו לאכול לפני שהוא הולך. כיוון ששמע קריאתה ובקשתה נזדרז, וכיוון שידע בלבו כי נפטרה עליו אמו לפני חמש שנים מתח רגליו וחדל מן ההזדרזות. ישב אולי שעה בחלומו, אולי מחצית השעה, ושמע מטוסים מנמיכים עוף מעל ביתו, מנמיכים כל כך שטייסייהם יכולים היו להביט מתוך תא הטייס אל חלונו, והתבייש, והיה מכסה בידיו מבושו ומתפלל כי תסתייע בידיו מלאכת מעיו ויוכל לצאת. כיוון שהתפלל הגביהו המטוסים עוף אל רקיעים. נעשתה הדממה דמומה כל כך ששמע הנמלים צועדות מחוריהן ועוברות ליד כפות רגליו. הביט בהליכתן ושמע אותן סחות נמלה לרעותה על משאות כבדים שסחבו ועל טעמים שטעמו, ואף עמדה אחת מהן מול ציפורניו ששכח לקצץ ונגעלה מן המראה באוזניי חברתה, והחלו משיחות על הריחות שמעלה הוא, והיה הוא נבוך מפניהן והן מדגדגות אותו. הרים רגל אחת והניחה על השניה, ביקש שלא להבין עוד מילות הנמלים, וניער אותן מעל רגלו שהרים. הניח יד על קרקעית בטנו ללמוד אם קרובה שעתו לקום ממקומו ולצאת את בית-הכסא. שמע רחשים הרבה עד שיכול היה להבחין כל רחש מאיזה מקום בבטן עולה. ישב עוד כמה רגעים ונרגעה בטנו מן הרחשים וסיים מלאכת בית-הכסא. הרים מכנסיו ופתח את הדלת וצעד קוממיות החוצה. בדרך אל הכיור כשל בצעדיו ונפל. כיוון שנפל ולא שלח קדימה ידיו נפגע סנטרו והיה עומד בלבו כאב קשה. כיוון שהיה הכאב קשה עד שצעק התעורר. מצא עצמו עדיין יושב בבית-הכסא, וכל מלאכת מעיו, שחשב שכבר נפטר ממנה, עוד לפניו.

מאחר ולא נודעו שמות המחברים של סיפורי "אלף לילה ולילה" בערבית, אני מבקש להקדיש את דברי כאן למתרגם היצירה לעברית, יוסף יואל ריבלין, ולהוסיף על-כך הקדשה לרעייתו רחל (לה הקדיש הוא את עבודת תרגומו הכבירה והמופלאה). לסיפורי המפותלת ביצירות ערב אין-ספור גרסאות, והן ממשיכות לחיות, להתגלגל ולהתפתל לאורך הדורות. גרסא זו לא היתה קמה לולי התרגום העברי עליו היא נשענת וממנו היא יונקת. שהרזאד, כך נאמר, עודה מספרת את סיפורה בלילות כבר מאות שנים, וסיפורה עודם משתנים.

הלילה התשיעי

בלילה התשיעי מאלף ואחד סיימה שהרזאד החכמה לספר למלכה המאושר שהרזאד ולאחותה הקטנה דינאזאד את מקרה הנסיך המשותק, שסיפר העלם לסולטאן, והתחילה מיד ומבלי להתמהמה אף לא לרגע לספר מעשה מופלא עוד יותר שארע בעיר בגדאד, בימי הח'ליף החמישי לשושלת בני עבאס, לסבל, שלוש עלמות, שלושה קבצנים שהיו במקורם מלכים בני-מלכים, הח'ליף עצמו שהתחפש לאיש פשוט ועוזרו רב-התבונה ג'עפר.

היה איש מן הסבלים במדינת בגדאד, והיה רווק, פותחת שהרזאד עוד סיפור במחרוזת סיפוריה, יודעת שכל הסיפורים האמיתיים נובעים מן החרטה, ברגע שבו החרטה כבר לא תועיל. אין היא מדלגת על אף פרט מפני צניעות אחותה הקטנה, בשל הערבוביה בין נשים לגברים בחדר השינה המלכותי או בשם רגישות האיסלאם. וכך אנו שומעים על הסבל שהיה עומד בשוקה של בגדאד, ועיניו נתקלו ביום מן הימים באישה מן הנשים שהיתה מתכסה ומכוסה כל כולה באדרת משי ורקמות זהב וצעפי רדידים. לרגע הרימה אותה אישה אחד מצעיפיה וגילתה זוג עיניים שחורות וגבות עזות שהן קשתות המכוונות לשמיים, ומבט העונג שלה ירה חץ בלב הסבל שכרע תחת כובד תמונה כלילת-יופי זו.

האישה פנתה אל הגבר בערבית ספרותית של מילים נמלצות, ואמרה לו במתק שפתיים צבועות: "בוא אחרי בדרך הזאת ואשלם לך בעיניים יפות". הסבל הזדרז אחריה, נטל חפציו ואמר לעצמו: "אכן מזל טוב ירד עלי משמים, טוב שאלך אחרי אותן עיניים". הלכו, היא ראשונה והוא שני, עד שהגיעו לדלת חצרו של נוצרי. דפקה בדלת וירד גבר, קיבל ממנה דינר כסף ונתן לה בקבוק ירוק כהה. הניחה הבקבוק על מגשו של הסבל ואמרה "שא ולך אחרי". הסבל הודה לאללה והמשיך ללכת אחריה. עצרו אצל חנות פירות, והאישה קנתה מכל טוב: תפוחי סוריה וחבושי עותמאן, שזיפי עמאן, יסמין חלפי, חבצלות מים של דמשק, מלפפוני סתיו, לימוני מצרים, אתרוגים סולטאניים, הדסים ריחניים, תמר הודי, חרציות וכריזנטימות ופרגים אדומים וסיגליות ורימונים ושושנים לבנות. הניחה הכל על מגשו של הסבל, שניצב על ראשו, וסימנה לו להמשיך ללכת אחריה, והוא הולך אחריה, שמח וטוב לב.

היום התשיעי

איני רואה אותו כל שעות האור. אחרי שאנחנו נרדמים וישנים חבוקים ודבוקים שהריאר ואני, אנחנו מתעוררים אל השחר המטפס מעל הממלכה. שהריאר קם מתוך המיטה, מנתק בשרו מבשרי במהירות, וקורא למשרתו בשריקה קבועה ושקטה שיסייע לו ללבוש את גלימת המלכות. ואני נותרת בין השמיכות עוצמת עיניים, רק מקשיבה ללחש הבדים. ואחר אני קוראת במצילה לאחותי שתבוא לחדרי. דינאזאד מורגלת לקום לפני הזריחה, ונושאת תפילות לשלומי. תפילותי הן כנראה הסיפורים. היא באה רחוצה ולבושה, נותנת לי שלום ומטפלת בי ונוטלת בגדי ומביאה לי

מים חמים שאשטוף את זיעת הלילה. גם זרעו של שהריאר נשטף ממני, ואף שאיני מצוייה בחוכמת הנשים אני מרגישה שהוא אינו דבק בתוכי, שזרעו חזק וחלש כמים חולפים. דינאזאד שואלת אותי בוקר בוקר לשלומי ולשלום המלך ומוסיפה ושואלת אם שכב איתי המלך גם הלילה, ואיך הרגשתי. היא זוכרת הלילה הראשון, כשהשיר המלך בתוליי והיא ישובה בחדר בסמוך לכסא מלכותו הרם. ובלילה הוא חוזר תמיד מעט אחרי השקיעה, מסיר גלימתו, מצפה שאני אהיה שם תחת לשמיכה רחוצה וממתינה. הוא לא מספר לי על תלאות יומו. הוא לא מספר לי דבר. רק מה שאני לומדת מן החלונות הרבים והגבוהים, הצופים על גני החצר הפנימית. ובלילות, גם כאשר אני ישנה, לבי ער, צד אחר סיפורים בחלום.

מקיץ בן נרדם – הצעה לפתיחה

הקדמת המקבץ

בגזרת החונן לאדם דעת נְרָאָה וְחַבַּת חֲרוּזִים, המרחיקו מעול כוחות הנפש רגוזים, ומגורל המילים המבוזזים, והימים המבוזבזים, הנה נאום הקטן באלפי יהודה, בן גדעון בן יצחק בן אליהו בן אברהם אב למליצה השדודה, בן זמירה בת עליזה בת גוֹרְגִיָּה המקבץ למחברות גדודי יהודה נשיא העדה:

הוא ספר יהודה הלוי חדש, קיבצו הצעיר בעבדי שירתו כנדרש, וקרב אל בן שמואל בן גדעון קרש, הבא בשער המקדש, והוא עודנו בלתי מפורש, ואסף פסוקים ישנים שפסק רבנו נגיד המשוררים, והם עלי דפיו מתרוננים ומאושרים, ואין כמותם מעוררים, לחדש כקדם ימי אבירים, ולשמח זיו שפתי המדברים, לְשִׁבַּח וּלְתַפְאֵרֶת הַבָּאִים בְּשַׁעֲרֵים, דוברי שפות סתרים, מדובבי לבבות ברים, הופכי המרים למסוכרים.

ואמרי הלוי העבריות פיוטי קודש וחול ואגרות, כולם תוכן ידידות ודברי תורות, ואמרו הערביות פְּלִסְפָּה ובחינת הלבבות והשירות, כולן ברות וברורות ועשירות, ומבטו מרבה אורות, וממלא בורות, ומתיר אוזניים אסורות, ושפתיים נשברות, ולשונו לשון צחות, מלשון קודש שיחות לקוחות, פה אל פה מילים אורחות, ומלשון קָדַר מילים מוכיחות, אוזן לאוזן פורחות, נפתחות ואינן בורחות. ונפתח בשיח אהבותיו, יעלות-חן בין הדסים וצביותיו, ונסיים ברון תיבותיו, בפנותו אל אלוהי אבותיו, ובין לבין מסעיו, ושירי געגועיו, ונפשו בין ישמעאל לעשיו, ובין קיץ לסתיו, ונועם לקחיו, וכבוד ידידיו ואחיו, ויין בין שפתותיו, ועושר משליו וחרוזיו ובתיו.

ואין מילה שלא לקחה המקבץ ממעיינות יהודה, בלתי אם שכח מילה בודדה, או הצטרפה בדרך כצידה, והיא עומדת לבדה, בדד גלמודה, ואינה גדודה, ומכיוון שכך היא אבודה, ואינה יעודה, ומי ימצאנה בסודה. ואינו מחבר שירות חדשות, אלא אלו הנדושות, היפות אחריהן הנפשות מבקשות, הישנות להחיות כוחן התש של החדשות, ואין בהן חוששות, אלא כולן חמושות ומאוששות. אך נטל השירות עירומות ממשקלים, ומן הבתים הטילן במשעולים, ומן הרחובות בנחלים, כולן בחרוזים, אך הן עולות במקומות פרוזים, היפים לרזים, ולבאים שמועות להזים, וקטנות להגזים, יען כי אספן בן הדור שלא ידע את יוסף, ובהיכלות שירת ערב לא הסתופף, ולא למד מתורת המשקלים אלא מעט ומאסף, ולא יוסף.

ופי למקוש יהודה פערתי, ובאשו נשרפתי, ובאשו נצרפתי, החלמתי ולא הכלמתי, כי דיברותיו נפלאות, ומחשבותיו נוראות, עצות מעמיקים, וסודות ממתיקים, הדברים עתיקים, לחלומות נושקים, ועלי דלתות דופקים, אחים ותיקים, ואורחים ממורקים. ולא שכחתי ידידי, ולא המצאתי חֶלֶף מלותיו האגדי, כל ימי נדודי, כי ידעתי: איך אעביר לפני נְמָרְיוֹ – שוֹעֲלֵי, ונוכח כפיריו – רְחֵלֵי, ונגד נשריו – נְמָלֵי. רק אם נגעו בי מילות אחרות, מן המשוררים והמשוררות, בערים ובבירות, של הארצות המוקדמות והמאוחרות, ובלי משים הכנסתי אותן עלי שורות, ונבלעו בלי הותיר מהמורות, והן למדות ואינן מורות, מוסיפות ואינן מסירות, מגלות ואינן מסתירות.

הוא יהודה ואנחנו אחריו יהודים, מליצתו יעודה ואנחנו אחריו יעודים, הוא נהר ואנחנו הקטנים בנחלים, הוא ישר ואנחנו הולכי במשעולים, הוא דבק ואנחנו הולכי במעקשים, הוא יציב ואנחנו פוגעים במוקשים, הוא עתיק ואנחנו מעתיקים, הוא נאמן ואנחנו מסופקים, הוא איתן ואנחנו יום יום מאכזבים, הוא באמת ואנחנו לילה לילה מכזבים, הוא בשמות קודש נוהג כמושלים, ואנחנו כמובילי פגרים ונפלים, הוא לבו במזרח ומולדו בסוף מערב, ואנחנו מולדנו במזרח ולבנו בסוף מארב. שיריו מקבלים אורחות, ואינם מסתירים שוחות, עיניו בוכות, ואינן מסתירות מבוכות,

גבו אינו נושא עמו גבבה וקש, ועל-כן בכל פה מקודש: יהי דבר יהודה אלינו, ואל יהיו דברים אחרים עלינו.

וכמאמר סופרים עתיקים, וכותבי קורות ותיקים, טרם נדביק אוזנינו במליצותיו תוססות, ובמילותיו מתרוצצות, נעצור ולא נצא בחופזה, נעמוד לבל נהי דבקים באות הרזה, ונשנן בעובי נפש חפצה, כי לקראת מקור חיי אמת נרוצה, ובחיי שווא וריק נקוצה, על כן נבחר לחזות פניו בפנים לבנו ולא נשא עיניים להביט חוצה.

בגזרת החונן לאדם מילים קצובות נסיים דברי ההקדמות, לספר יהודה הלוי חדש ובתוכו חמישים מקאמות, הן חמישים מחברות, איש לאיש הן מחברות, כספרי פלא הזמן העיראקי אבו מחמד אלקאזם אבו עלי אלקריי, ומעתיקו הנפלא בעל התחכמוני הספרדי יהודה בר שלמה אלקריי, ויהיו שניהם מסייעים אותנו בספר הזה, כפי שסייעו אלקריי ואלחריי זה לזה, וניקח מעמם גיבוריהם, והגבר איתאיל והימן האזרחי והקרני שאו גם הם לפנינו מעת לעת נאומיהם, ויבוא שמם לעזרנו ברצון האל, ואנו נהי לשמם מחדש וגואל. ולפני שנפנה למחברת ראשונה, וממנה עד לאחרונה, נשיר יחדיו שיר ממילות הלוי חצב, והוא לשבחו ניצב, למען נשמח ולא נעצב:

טוב לכתני אחר המפזר בדולח אין ללקטו
ושבתי בין שברי חרוזים איש לא יאסוף אל חוטו
כי דמעות בדולחיו עלי לחיו בתוך לפי נחרטו
דמעני ברדתם נחפזים אבל דמע הלוי יורד לאטו.
דמעני ברדתם נחפזים ודמע הלוי יורד לאטו.
פה האמנתי לפרידה עת נטה זמן ידו בשוטו
עד לא האמנתי עת השקני יין אשכולות שיניו שחטו
עת ראיתי כי החכמה מצאה קן בפיו ובעטו
עת אריה וצבי עלי שכמו מעיל צדק עטו.
דמעני ברדתם נחפזים ודמע הלוי יורד לאטו.
עיניים לי ואוזניים אך הן גילו לי רק מעטו
וכשגילו נמאס זמני בעיני וכתבתי כריתותו וגטו
אנחנו שבטים נודדים והוא מולך בשבטו
הוא מוצא ואוחז במלכו ואנחנו מידתנו מצוא וחסוא.
דמעני ברדתם נחפזים ודמע הלוי יורד לאטו.
מצאתיו עלי דרכים ומעתה לא אסכין לשמטו
בכל נגע שננגעתי ומדונה שנדוותי הוא מבין קללו ופרטו
אין אש בעולם ואין קסם בזמן כי אם להטו
אין תשובה ואין צדק ומשפט כי אם בשפטו.
דמעני ברדתם נחפזים ודמע הלוי יורד לאטו.
נמתין עדי ישוב אלינו משוטו
עדי ישיב אלינו כוח מזימותיו ותנופת משוטו
כי טוב לכתנו אחר המפזר בדולח אין ללקטו
ושבתנו בין שברי חרוזים איש לא יאסוף אל חוטו.
דמעניו ברדתם נחפזים ודמע הלוי יורד לאטו.

מחברת ראשונה

נאום הצעיר בן הזמן, מקיץ בן נרדם :

ככלות ימי שנת מחלתי, אשר החווירה את עורי והתישה את שלוותי, סיימתי את שבתי בבית הורי ובעיר מולדתי, ויצאתי אל בן גדעון עמיתי, אחד ממשוררי הזמן הקטנים, שפגשתי בעת בין הזמנים, לשאול אם היו שיריו משתנים, ואם גידל להם בנים ובני בנים, כגרגירי הרימונים, מאז נטשתיו לפני שנים-עשר חודשים, וביטלתי עצמי מן המעשים, ושקעתי בין אנשים תשושים. והוא התפיש כרסו, והמעית שער ראשו, והניח כוסו, ודיבר מתוך על כעסו, והסביר כי הניח דעתו מן השירים, והכעיס לבו על המשוררים, יען כי היו יוצאים אחר הסוחרים העשירים, ובבתיהם הרחבים דרים, ולא בין המבשרים, הסוחרים עם האביונים בשערים, ונשבע לא להחליף עמם דברים דבורים, וסודות שמורים.

וחשב להיות בין כותבי הסיפורים, ואולי בין בעלי הטורים, וכתבני המדורים, עד שבבוקר שבת אחד בבית התפילה, ביקש לפני עם משוררים מחילה, וחפר לעצמו מחילה, להגיע אל גדול המשוררים שלפניו נגלה, הוא הלוי בן שמואל, רבי יהודה בכיר האל, ואמרה נפשו לא עוד אני נמנה עם האוחזים במסורים, המרבים שברים, ונשבע להימנות על המוסרים, שלתורתם מסורים, וביקש להודיעו להלוי כי החליט לכתוב קובץ מחברות חדש לכבודו, להגדיל בין החיים הודו, עד ידע כלל ישראל אוהבו ודודו, לעת זקנה סועדו, ומשמר סודו, וכשיצאה השבת מלפניו החל כותב הקדמתו, ובוחר לו גיבורים ומספרים לפי דעתו, והיה מגלגל לפניו שורות משל המשורר, יען כי ביקשה הנפש הערה לטלטל הגוף הישן ולעורר, ולערות בו הלב המדבר, המרחיק והמחבר, והזכיר לפניו עבדי העבדים, הנכנעים לזמן וחושבים כי הם החופשיים בידידים, ונשבע להיות בין עבדי ה' אשר אינם מורדים, ובמקומם עומדים, ועל חירותם אינם מעידים, אך הם החופשיים בנולדים.

ולא ידע כי אף אני בבית מחלתי, ביקשתי את מחילתי, מאבי ומאמי, ומכל מכרי שמי בעולמי, וקראתי שמי חדש הצעיר בן הזמן, מקיץ בן נרדם, המדבר בן היושב דומם, ונתתי לבי לשירת הלוויים, מבלעדיה אנחנו עניים בני עניים, חלקי ה' עוד תאמר נפשי, אני בן הזמן המהלך בלבושי, ועוד איני חופשי, אצא לראות חלקו של בן אנוש אם כבד, לפני הזמן אובד. וכשמע מילי אמר לי בן גדעון מילים של שמחה משל הייתי נערה חמודה, והוא דודה, וביקש כי אשמען פעם ראשונה, באוזן נכונה, ושמעתי וכל גופי תכונה. דיבר בי כדבר משוררנו בַּעֲלֵת חן, ולבה פֶּמוֹ אֶבֶן ושני דדיה פְּרָמָחִים שמאל וימין נֶצְבִים הכן לפגוע כל בוחן, וקונן על כי שללה היעלה לבו במתק שני התפוחים, והוא עלי לבו ביקש כי יהיו מונחים, לבו לב ארי אדיר, ועפעפיו עפעפי לפר צעיר, מתחנן כי יום בְּנֵה ידו דְּדִיָּה יעסו, ואת לבבו חלומותיה ימסו. עוד פנה ואמר לי כדברו אליה יַעֲרִי וְדַבְּשִׁי בין שפתך, כמו נְרַדִּי ומוֹרִי בין שני שדיך, שמתידך כחותם על ימיני לו אני אהיה כחותם על זרועותיך, אשכח ימיני משמאלי יַעֲלָה אם אשכחה אהבת כלולותיך.

דָּמַע דמעו עיניי לשמע מילותיו, והודעתיו כי פנה הסתיו, וכפי מִתְּק אמריו, את כוחי אני נותן בתוך כוחותיו, ואת זמני בין זמניו, לא אתן לְחֵי לְפִירוֹד, ולא אסכים לְכֵת לְאִיבוֹד, כי בְּמִקוֹם הנדוד בא דוד, וְחֶלֶף החיפוש בא סוד, לא אעזבנו עוד. שָׁמַע אמרתי בן גדעון, אני בן נרדם אעמוד לפניך בגאון, כפי חֶלֶק חיינו נודיע ששון, או נכריז יגון, ובתוך חמישים מחברות נעלה יחדיו הלוי בְּאוֹב, ונשלם בו חוב, כדי להחיות שירתנו הנרדמת, שירת הדור המתנמנמת, הבועטת ומתמעטת, לועטת ושוקטת. קחני ואהיה הכרוז, אעמוד זקוף ולא ארמוז, את חגורות בטננו נאזור עוז, ואת מילותינו נחרוז, טרם נהיה לְבוֹז, אני אהיה המספר הנושא נאומו, ואתה בן גדעון הגיבור ההולך עמו, כל מחברת תהיה רוחק, מספר לי מסיפורי הזמן הדוחק, תחת מעטה איש צוחק, ולא אהיה אותך בודק, ורק לסוף סיפור תצטדק, ותחשוף דמותך בן גדעון, מסיפור ראשון עד אחרון, ואחר תתמיד לשוב לרמותני בראש מחברת, שפה אחת משפתיתך שקר דוברת, שניה את האמת אוסרת.

ענה אותי בן גדעון דברי חיבוטים, ולא הניח נפשו מן הלבטים, הנשחק בשעשועי ספרים עתיקים, או נחצוב דברי אמת עמוקים, ואולי אלו ואלו מתוקים, וימלאו כרסנו ממתקים, נשתעשע בשניהם, ונרצין פנים ביניהם, נחבוש מסכות ונסיר, כי אין זמן ואין גיל לדברי ספרות ושיר, אלא כולם עכשיו לנו נאמרים, כדברי אלוהים חיים וכמילות אנשים מרים, ונטייל מבוסתני ספרד אל לב בקעת ארץ שנער, מסין לפני מאה אל העיר חולון בפי נער, נתיידד עם פסוקים ועלילות קדושים, וניידד חרוזי הלוי לפני קוראים חדשים. עניתי אותו גם אני בדברים נמרצים, שמן השפה אצים, כתשובות המחפשים ללשונם שעת כושר, במחברת אחת תעבור אישה ושמה יושר, בפיתוליה ובנפתוליה של עיר ושמה תחבולות, שם זורם נהר כזבים ומשבש עלילות, עד שתחזור העיר ומלכתה בתשובה שלמה, וישנו שם העיר ויקראוה תמימה, ותדע יושר את מידת הקיקיון שממנו אנחנו בורחים, ובו אין אנו בורחים, ובמחברת שנית נביא משיחות משוררים בבתי-הקפה בעיר הזאת ממש בזמן הזה ממש, כולם בשמותיהם ללא חשש, ובמבט מהימן, כי אין זמן שאינו בתוך הזמן, ואין זמן שאינו זמננו, והעברית מתחלפת בעצמה לפנינו, ופעם היא שכנה ליידיש ופעם לערבית, ופעם ללאדינו ופעם הולכת אחר האנגלית, פעם רוסית או אמהרית ופעם נבקש לשורר בארמית.

הסכים בן גדעון עמדי, וכבר לבש תלבושת פרסי או מדי, והוא דודי והוא יהיה נְרָדִי ורודי, וחרז לפני מהלוי מילות, כולן מעולות, שהוציאן ממשקליהן, וערבבן בניגוד לטבע מהלכיהן, והיה אומרן כתפילות, בפי איש בקשות ומהללות:

רְדָה עָב טַל רְדָה אֵלֵי אֹר / וְחַיָּה הַנְּשָׁמוֹת הַשׁוֹמְמוֹת
וְרוּחַ עֵבוֹר עַל הַרְרֵי מוֹר / וּבְכַנְפֵיךָ זָרַע שְׁלוֹמוֹת
אוֹלֵי צְדָקוֹ הַחֲלוֹמוֹת / נְכוֹנוֹ תְמוֹנוֹת חַזִּיתִי בְּתַנּוּמוֹת
וּבֵאָה בַשׁוֹרָה לְהַחֲלִיץ הָעֲצָמוֹת / נִרְזַח מֵיָם מִזִּימוֹת
כִּי אֵין רְאוּת עֵין רְאִית לֵב / וְאֵין יָם יְסוֹבְבוֹהוּ מְרוֹמוֹת
סַבִּיב כָּל יָם גְּבוּל חוֹל אוֹרֵב / וּגְבוּל לֵלֵב תְּעִלּוֹמוֹת
וְאוֹלֵי כְּלָבְבוֹת מִתְמוֹל / בִּינּוֹת לְעֵרוֹגוֹת הַרְקוֹמוֹת
יְסוּג עֲדֵי תְהוּם הַחוֹל / יַעֲלוּ עֲדֵי שַׁחַק יְמוֹת

הבטיח בן גדעון לשוב ולחרוז לפני ממילות שר המשוררים, נגיד המזמרים, ואני הבטחתי לפתוח לפניו השערים, ולתפור לנו רקמות מפוייטות מן המקרים, ולצרף מן הסיגים המילים הנבחרים, ונפרדנו בלי עוד אות ודברים, עלצים ומאושרים, עד נשוב וניפגש במחברתנו השניה, לְמֵלֵאָה תְהִילּוֹת שִׁבַח וְהוֹדִיָּה.

מחברת שניה

**ובה יתגלה לפני המספר איש שגופו צעיר ופניו זקנות,
 וידרוש להפסיק מעשה כתיבת המחברות המשונות**

נאום הצעיר בן הזמן, מקיץ בן נרדם:

ככלות שיחנו נפרדנו איש איש לדרכו, ולא הלכתי כל הדרך לאורכו, טרם פגשני איש ופניו כשל זקן בן למעלה ממאה ועשרים, וגבותיו הכבדות מעידות כי הוא מן המשוררים, וכל שעריו לבנים, ובכל לחייו נעוצים זְקָנִים, והוא נושא בידו תפוח החתום בשירו, חצב בו פצע אושרו, כאחד הנערים, אשר באים והולכים יוצאים ומחזרים, ותמהתי על תפוחו, ושאלתי על חולשתו וכוחו, וקיוויתי כי יגלה לי על גבירות לבו, המחזיקות גופו כשל צעיר בן עשרים בלבולו, ושתק רבות ולא

ענה, עד חשבתי מליצתו אלמנה, או שפתו שונה, ופניתי אליו בכל השפות המשוונות, שידעתי מימי מסעותיי במדינות, ולא פתח פיו לענות, ורק עיניו תהומות, ננעצות בי משל היה איש מזימות, עד כי פחדתי לפני לא נטע שעשועים כי אם נטע מריבות, העולה על כולם בחרבות. ופניתי לפניו וביקשתי, ולקחתי ממילות הלוי ובהן לשתי ודשתי, ואמרתי לעיניו וכה דרשתי:

**עמדו בְּרָקִים קֵט וְהִתְמַהְמְהוּ / נִמְשֵׁךְ לִבִּי אֶל תְּהוֹ וְבֵהוּ
וְהֵלֵא יְדַעְתֶּם לֵב בְּיַד אוֹיֵב נֶאֱחָז / כִּי נִדּוּדוֹ מִתְמוֹל עֲנוּהוּ
לֵב אֲשֶׁר נִקְנָה בְּצוּף מַלִּים עַז / מַלִּים אֲשֶׁר גָּבְהוּ גַם בְּהוֹ גַם תִּמְהוּ
רִכְבֵּי חֲרוּזִים נְחַפְזוּ צֶאֱת אֲחֶרָיו / וְאַחֲרָיו אֵת מְרוּצִם לְהוֹ**

ויפתח האיש העומד לפני את פיו רִשָּׁף נוראות, ולשונוותיו מדבר עברית צחות ונאות, כי שמע החרוזים ולא יכול להמשיך עוד שתיקתו, אלא הודיעני משנתו:

**לֹא מִתְמוֹל פִּיּוֹת שְׁחוּק נִמְלָאוּ / וְלֹא בָּדָה לְבָבוֹת מִתְמוֹל גָּאוּ
כִּי בָאוּ בְּפִיָּךְ חֲרוּזִים לֹא קָרְאַם רְעִיוֹן / עֲמָדוֹ בַּפְּנֵי כִנְקָרִים לֹא נִקְרָאוּ
נִמְנְעוּ מִבּוֹא בְּרֶסֶן מִשְׁקָלִים / וְחִשְׁבוּ כִּי בָאִין רֶסֶן כִּכְנָפֵי נִשְׂרִים דָּאוּ
וְהֵם בְּתוֹךְ נַחֲלִים טִבְעוּ / וּבִמְקוֹם גַּעַת קִצּוֹת שֶׁחֵק בְּתֵהוּם הִתְחַבְּאוּ
גִּנְבַת מַעַט זְמִירָתוֹתֵי / וְזִמְרֵוֹתֵי נַחְפְּזוּ צֶאֱת כִּי אוֹתָךְ יִרְאוּ**

והודיעני הגבר כי הוא הלוי אשר הנעים זמירות, לפני מיטב גבירים וגבירות, וכבר רבים גנבו ממנו רעיונות ומילות, והלכו בדרך מעילות, אך שמרו על משקלותיו, ולא סכסכו בין מילותיו, ואילו אני עתיד להפיל במעשי שירתו, אל בורות שאינם מדעתו, עד אבזה דתו, ואכחיש מחשבתו. ועוד הוסיף ואמר לפני הזמן הזה אינו זמני, ואל תנסה לקרבני אל זמנך מזמני, כי הלוי שלך אינו אני, ונצחי אינו זמני. כך הפתיעני בדיברות, והודיעני מהמורות, והגלני אל הבארות, הנשברים ככינורות, והצמאים כמדורות, ונשאתי לפניו פנים, ושיייתי החוץ אל הפנים, ושליתי משירתו פנינים:

עֵינֵי לְמִזְרַח שֶׁמֶשׁ בָּאוּ / אֲבֵל אוֹרוֹת שֶׁמֶשׁ מִמְעַרֵב סִפְרָד נִגְהוּ

וביקשתי רִדְתֵּךְ סוּף דַּעְתוֹ, ואשאל מה הם הבורות ומה פשר הופעתו, ואיך שמר גופו כפסלים, ואיך נפלו פניו חללים, ומה מוצאותיו עכשיו, האם אמת מציאותו לפני אם שווא. ויעבר כפו הגדולה על מפרש מצחו, וימשוך מאגרופו מוחו רוחו, ואת זקנו המסולסל, אשר אסף מן הזמנים שלל, ילטף כנביא זעם המבקש חלל. וישא לפני משלו ויאמר: בגדתך במשקלי, וצרפתך מילות זרים במילי, וקרעתך חבלי, ועקרתך אשלי, ופרצתך בפלילך פלילי, ואיך לא אבקש מן המילים כי ישובו אלי. ואמנם לפני מותי הבטחתי עזוב משקלי הערבים, אשר הם לכל אוזן ערבים, וישבתי ימים כערבים, תחת ענפי עצי הערבים, וידידי היו תחתי ערבים, אך לא עמדתי בדברתי, ולא החלפתי מכורתי. ואף אתה אם אין רצונך באותם משקלים, ואם בין תנועות ושוואים חטופים ונעים תתיר החבלים, אמץ שירי האזור שבריצתם קלים, ואל תתיר שיני כשכולים, למה תפר מנוחת ילדי ומולדי, ילדי שאני הלוי אביהם הריתי אותם והוצאתי אותם לעולם והם ילדי, ומולדי שאני המשורר בנם והם הרו אותי והוציאו שמעי לעולם והם השירים מולדי. ועוד הוסיף מילים רבות, והרבה בלבי מריבות, כי ביקשתי להיות שליחו והנה אני יריבו, וביקשתי להודיע כי אוהבו, והוא כואב במעשי כאבו. וביקש להשביעני לפניו, שלא אחרוז בי"ת רפויה בו"ו, או טי"ת בת"ו, והוסיף דרוש דרוש, כי לא אחרוז כ"ף בקו"ף, או חי"ת בכ"ף שאין לו דגוש, כחטאי הדורות האחרונים, שאין בהם לשפת העברים נאמנים, אלא כעיוורים בדיבורם כושלים, ובשירתם מכשילים, ואל"ף מעמידים תחת עי"ן, וחרוזם כְּאֵין.

והסכמתי לכל בקשותיו, וביקשתי ליהנות משפע סליחותיו, ועוד שאלתיו אודות התפוח אשר נשא עמו, מה טעמו, ומי היא גבירת לבו, השומרת להבו, ואינה מניחה גופו להזדקן, ובתוכו

עושה לה קן. ומכיוון שראיתי כי זעמו הצטנן, וקיוויתי כי במקום להכותני יאמצני לבן, הזכרתי לו ימי נעוריו, והעליתי על לשון יפי שיריו, עד שסרו קמטי מצחו, ונחה רוחו, ואת תהומות עיניו כיסו מים, ואני הודיתי לשמיים. הניח לי התפוח שאקראנו, ונשקתי לו והודעתיו כי לא אשכחנו, ובירכתי מוצאו מאותו חקל תפוחין קדישין, שאין כל פרותיו חדישין, והם כסמים המעוררים לאנשים אדישין, המורגלים בריק וזוכים בגדושין, כשירי הלוי וכנזידי העדשין. וקראתי לפניו תפוח שירו, שחצב בו אושרו, וקולי מקפיד על כל נח וחטף, כהקפד כבוד הזקנים וחינוך הטף:

מה זְפִית זְפִית הָעֵין / וְשִׁכֹּרֶת וְלֹא מַיִן
הִזְפָּה אָנָּה תִזְלִי / וְלֹאט עָלַי לְבָבוֹת מִשְׁלִי
הַעַל חֲטֵאתֶם תִּכְלִי / שְׁחֲטָאוּ בְּמִרְאֵה עֵין
נָא הִרְאֵי אֶת מִרְאֵיךָ / מֵה תַחֲשִׁכֵי אֶת פְּנֵיךָ
בַּל יִחַזוּ בְךָ חוֹזֵיךָ / מִמֶּךָ לֹא תִשָּׁבַע עֵין
שִׁתוּ דוֹדִים וְשִׁכְרוּ רַעִים / בְּבֵית נְדִיב מִטַּע שׁוּעִים
וּבְשִׁמְחַת בֶּן שַׁעֲשׁוּעִים / הַשְׁקוּ הַנְּזִירִים יַיִן
הֵן לְבִנְת סַפִּיר לְחֵיךָ / וּמִתְאַרְךָ עֲדִית עֲדֵיךָ
אֵיךָ לֹא יֵאוּ לְהַבִּיט זְפִיךָ / הַגְּבֵר שִׁתֵּם הָעֵין
דוֹדֵי אֲשֶׁר יַעִיר לְהַבִּים / לְכֹה נִתְעַלְסָה בְּאַהֲבִים
מַיִן חַפִּים פִּי טוֹבִים / דוֹדֵיךָ מַיִן

וכאשר דרשתי שוב על פשר גופו הצעיר ופניו הזקנות, כפני המקוננות, אמר לי אני חברך הגדעוני, האם לא תכירני, ומשך זקנו מעליו, וקרע לובן פאת ראשו והשיב שחור תלתליו, והפיל מסכת פניו, עד נגלו לי אישוניו. וראיתי כי הוא אכן חברי, שבא לעוררי, למעשי תחבולות, לקרוע האמיתות הבלות, ולשובבני בשקרים חמודות, עד שנעיר סתר הסודות. והודיעני עוד פְּדָבֵר הפועל אל רושם הפעולות והקורות, כי גילה השם לאלו המחברות, הוא ספר יהודה הלוי חדש, המקדש ואינו מקודש, ויקרא מקיץ בן נרדם, על שם המספר קורות מילים ואדם, שאין זה ספר יהודה הלוי הישן, אלא ספר החדש שאינו שוכח לישן, המצטנן המתגעגע לחום הכבשן, החי הזוכר את המת, המשקר שאינו בז לאמת.

ויאמר לי דברי פרידה של צבי לצביה, כאילו הוא חופשי ואני שבויה, או הוא גור עופרים ואני לביאה, או נפרדנו והוא יושב ביבשה ואני עלי אוניה, ויאמר אם הפרידה על שנינו נגזרה עוד שב עמדי מעט קט עד אַחֲזָה פניך, כי לא אֲדַעָה אם בין צלעי נַעֲצֵר לבי ואם ילך לְמִסְעֵיךָ, חי אהבה זְכֵרִי יָמֵי חֶשֶׁךְ כמו אזכור אני לילות תשוקותיך, כאשר דמותך בחלומי יעבר כן אעברה נא בחלומותיך, ביני ובינך ים דמעות יִהְמוּ גִלְיוֹ וְלֹא אוֹכַל עֵבֶר אֶלְיֶיךָ. ונפרדנו בלי עוד אות ודברים, עלצים ומאושרים, עד נשוב וניפגש במחברתנו השלישית, לְמַלְאָה בכל מחשבה אנושית.

מחברת שלישית

ובה יסופר על בנות הליל אשר הסעירו לילות בן גדעון, ועל עינויי החלום הכובשים באדם מעון

נאום הצעיר בן הזמן, מקיץ בן נרדם:
פגשתי בן גדעון עמיתי, כשהוא שב לעומתי, עיניו טרוטות, אישוניו עלוטות, פניו קמוטות,
חסרונותיו ניבטות, אכזבותיו נובטות, והוא שמח ונעצב, אחוז ונעזב, וביקשתיו כי ישיר לפני

מאירועי מעצבתו, יחד עם שמחת שבתו, וחרז לפני שורות, על לשונות שרויות, והן בכל שורות, ואל חייו קשורות :

**בנות ליל אָשֶׁר ליל עֲמִיתָן / לְעֵינַי שׁוֹבְבוּ קֶט מְשָׁנָתָן
בֵּין צְבָאוֹת רוֹם עֲלִילָתָן / עַל כּוֹכְבִים נִשְׁקָפָה דְמוֹתָן
וְאֶשְׁפָּחָה כָּל מֵרְגַע עֲלוֹתָן / וְלֹא אֲשַׁל מִיַּד רַעֲתָן
אִם מֵרִבִּיתָן אוֹ מִקְצָתָן / כִּי לֹא שְׂבָעָה נַפְשִׁי מִחֲמַתָּן**

ואמר אשא משלי וקורותי לפניך, ואצפה את מיליך, כי לילותי לכאב אבודות, וימותי כבודות, ומחשבותי גלמודות, ואין לי טוב מספר אודות, מזה ירח ימים את שנתי אוחזות, בנות לילות שמנות כרזות, להן מראה אמת והן מתחזות, בערותי לישון אבקש ולחזות, ובשנתי הן ערותי מבזות, וכבודי מבזבזות, כאילו בית הייתי שאין בו מזוזות, או זקן שאין לו טוב מלהזות :

**אֶשְׁפָּחָה כָּל מֵרְגַע עֲלוֹתָן / וְלִבּוֹקֵר אֵין בְּפִי שְׁמוֹתָן
הֵן בְּנוֹת רַגַע וְנַפְשִׁי אוֹבְדָת בְּלִכְתָּן / מִכְרַתִּי אַחִי מִפְּנֵי אֶהְבֵּתָן
שְׁכַחְתִּי הַיּוֹרֵי בִשְׁל תְּאוֹוֹתָן / וּמִן הַזְּמַן בִּיקֶשְׁתִּי תָן פְּדוֹתָן
אוֹלֵי אֲבַקֵּשׁ מִצּוֹר תָן בִּי נֶפֶשׁ אֵיתָן / אוֹ תָן לִכְתִּי אוֹבֵד אַחֲרֵיתָן**

עמד ותיארן במילים תלולות, בשפע פעולות, ובגודש עלילות, אמר אלו מבחר גבירות, והן קוראות ומסתירות, קושרות ומתירות, מביטות ומשפילות, דרך חומות הרעלות, מקימות מחיצות ופרגודים, ואז משגרות מעיניהן חצים גדודים, ואינך יכול שלא לאהבן, ולבקש להיות מיטיבן, והן אותך מרעות, כשעל פניהן הבעות, בשקט מעוררות הסערות, מלטפות ומשברות, מבטיחות ומהמרות, וההבטחות, כהמחאות פתוחות, רומזות אולי באה עת להסיר הרעלות, ולהקים אהבת הבתולות, והן קרבות ובורחות, עורכות קרבות ומאחות, מקצרות ומותחות, אחת מבטיחה אהבתה, ושניה מולה רומזת כי גדולה ממנה תאוותה, ואתה אחר השתים יוצא, מחפש ואינך מוצא, זאת נסתרת בארמון, וזאת החליפה פניה כגבר אדמון :

**אֶשְׁפָּחָה כָּל מֵרְגַע עֲלוֹתָן / והן שְׁבִנֵי בְּתוֹךְ מַחִילָתָן
נַפְשִׁי חוֹלְתָה עַד אֲסִיר כִּסּוֹתָן / עַד אֲבִיאֵן בֵּית אַמִּי מִבֵּית שְׁבוֹתָן
אִם כּוֹלְנָה אִם מַחְצִיתָן / אֵיךְ אֲבַחֲרָה בִּינִיהֶן וְכוֹלְנָה יוֹפֵי רְאוֹתָן
כִּבְר נִגְמַלְתִּי מִשְׁדֵּי נוֹעַר תְּמוֹרְתָן / וְצַעֲקַתִּי מִקְבֻלְנֵי דָתָן**

עוד עמיתי מדבר ועיניו בוכות, שפע דמעות ברוכות, אישוניו רכות, לשווא מחכות, ולבו נקרע באנחות, עד יקום אחר הניחוחות, ויאמר טוב לי מותי מחיי, וטובה שנתי מימי, כי בשינה אראה פניהן ואקווה אולי אשיג דרכן, ובערות יודע אני אין לי דרך להופכן, להיות לי כלות ואני החתן, להיות לי קלות ואני האיתן, אולי החלום אחד חלקי שישים הנבואה, אך השינה אחד חלקי שישים מיתה נוראה, וכל שאני מתנבא, בהקיצו כבה, מי יתן אישן לא אקום, אשכח זה היקום, אחיה בינותן כעבד, ואלבש תקוות הזיותי כבגד :

**אֶשְׁפָּחָה כָּל מֵרְגַע עֲלוֹתָן / עַד אֶהְיֶה כְּגִבִיר אֲשֶׁר עַל בֵּיתָן
עַד אַעֲרוֹךְ חֲנִיתִי לְקִרְאָת חֲנִיתָן / וּמִזִּימְתִּי אֶל מוֹל מִזִּימָתָן
הֵייתִי עִמָּן כְּרוֹכֵל וּבִקֶּשְׁתִּי לְבוֹא כַחֲתָן / אִיוּוִיתִי לְבוֹא כַמְחִזֵּר אֲךְ רַבּוֹ מִתְּנוֹתָן
שְׁנֵי הָרִי אֱלוֹהִים לְאַחַת נִלְחַמִּים מִלְחֲמוֹתָן / מִגּוֹאֲלִים בְּדָם וּמִסְפָּרִים תְּהִילָתָן**

סיפר כי העמידוהו בבחינות, והצמיחו לראשו קרנות, רגע לאלו הוא פונה, ורגע טעמו משתנה, והן רצות וצוחקות, מקיפות ומחלקות, והדקות שהוא מבלה בקרבתן עבות וארוכות, והמרחבים בינו וביניהן צרים ומרובי מכות :

**אֶשְׁפָּחָה כָּל מֵרְגַע עֲלוֹתָן / וְאֶקְבָּץ לִי נִדְבוֹת תְּשׁוּקָתָן
רִיחַן עוֹלָה לִפְנֵי בַתְּמֹרְתָן / והן חוֹזוֹת בִּי מִתּוֹךְ אַחוֹזָתָן**

יום מעיל עלי עבה וגאוותן / והן לובשות רק אודם שפתן

יום שני מעילים על אוצרותן / ואני ריק לעומתן

ואחרי שקשר עמי מילים רבות אודות בנות הלילות, שב אליו חיובו ואסר על עצמו להוסיף בכיות, וביקשני כי אם ימשיך למרר כאביו אקצר טענותיו, ואסווה מענותיו, אתרכז בנועם משליו, ואסתיר צלליו:

אֶשְׁפָּחָה כָּל מַרְגַע עֲלוֹתָן / עַד שַׁחֲרֵי קִנְאוֹ בְּעַרְבֵי אֶתָּן

זִמְן מַלְבִּישֵׁנִי קִמְטִים וְלֹא קֶרֶב לְבַלּוֹתָן / מִקּוֹר חַיִּים מִרְחִיק אַחֲרֵיתָן

מִסִּיר מִנְפִּשׁוֹתֶיהֶן כָּל יוֹם מַחֲלַתָּן / מִעֲבִיר אֵלַי זְקוּנֵיהֶן וּמְשִׁיב שַׁחֲרוֹתָן

וַיְמִי מַחֲכִים כָּל יוֹם מַחֲרַתָּן / וְדַמְעוֹת עֵבִים מִשַּׁחַק לִוְעָגוֹת לִי בְּרִדְתָּן

התעצבתי על ימיו העוברים בצער, ועל תחושתו כי נסגר לו שער, והחלטתי לקצר שירי הנוספים, וסיפורי מלאי הכיסופים, על לילותיו הנופלים קורבן לכשפים, וימיו המעולפים, ולסיים בכך שהודיעני כי גם הן בשיר אחרי עונות, לועגות ומענות, כולן יחדיו שרות, וכל אחת רומזת בעינייה לאחרות:

נִחְנוּ בְּנוֹת לַיֵּל אֲשֶׁר לַיֵּל עֲמִיתָן / לְעֵינֶיךָ שׁוֹבְנוּ קֵט שְׁנֵיתָן

בֵּין צְבָאוֹת רוֹם עֲלִילַתָּן / עַל כּוֹכְבִים נִשְׁקַפָּה דְמוֹתָן

תִּשְׁפָּחָה כָּל וְלֹא תִשְׁכַּח הוֹפְעַתָּן / וְלֹא תִשְׁאֵל מִידַת רַעֲתָן

אִם כּוֹלְנָה אִם מַחְצִיתָן / אִיךָ תִּבְחָרָה בִּינֵיהֶן וְכוֹלְנָה יוֹפֵי רֵאוֹתָן

וככלותו לשיר את שירן ויאמר לי בן גדעון, לו לא פתחתי דיואן הלוי לא היו עינויי החלום כובשים בי מעון, ולו לא שיקעתי בשירתו נפשי לא פגשתי בנות ליל, ולא נפלתי בלי חיל, ואיך נמשיך לְקַתּ וּאֲנַחְנוּ רַק בַּפֶּתַח הַמַּחְבְּרוֹת, כְּבַר הַמוֹמִים כְּרוֹאֵי נוֹרָאוֹת אִפּוֹרוֹת, כְּאֲחוּזֵי חֲלָלוֹת וְעוֹצֵם רַעֲדוֹת סוֹרְרוֹת. וְהוֹסִיף אוֹלֵי נִסּוֹר מִן הַשִּׁירוֹת, כִּי הֵן אִסּוֹרוֹת, לֹא לְחִינָם סְגוֹרוֹת, וְאוֹלֵי נִקְצָר דְּבַר הַמַּחְבְּרוֹת, וְנִמְעִיט לִכְתּ בְּדַרְכֵים מְעוֹרְרוֹת, וְלֹא נִיתֵן דְּרוֹר לְקִצָּר מִרְחַק הַדּוֹרוֹת, וְנִשִּׁיב עֲלֵינוּ צַעֲיִפִים וְנַעֲמוֹד בְּפָנִים סְתוּרוֹת, אֵתְהָהּ הַמְקִיץ בֶּן הַנְּרִדָּם, הַמַּחְכָּה בֶּן הָאָדָם, אֵינִן לְךָ לְהִיּוֹת הַמְשִׁיב אֵת הַדָּם, אֲשֶׁר יַחִיָּה לְמַתִּים סוֹדָם. וְנִפְרַדְנוּ בְּלִי עוֹד אוֹת וּדְבָרִים, חֲרָדִים וּמְשַׁעֲרִים, עַד נִשׁוּב וְנִפְגַּשׁ בַּמַּחְבְּרָתָנוּ הַרְבִּיעִית, לְמֵלָאָה תְּקוּוּהָ אֲרַעִית, וְחוֹכְמַת הַמַּלְכוּת הַשְּׁבִיעִית.

כך לא נולדת דת חדשה. ישוע מנצרת ישב תחת צל וכינס את מחשבותיו משיטוטיהן. העדר כבר הספיק להתרחק, והוא לא ראה טעם לקום ולקרוא לכבשים. הוא ידע שהוא חולם חלום, וכל רצון למאמץ נלקחו ממנו. נשארה רק שלוה גדולה, והמתנה לתשובה שתבוא, לסימן, לאות. הירוק שהקיף אותו לא היה ארצישראלי, והצאן היה מדושן עונג מדי. מרחוק התקרב רועה, שנראה לו מוכר. והרי כל הרועים דומים, ולהם מבט זקן ופנים צרובות שמש. האיש המתקרב היה ילד שעוד לא חגג בר-מצווה, וישוע ידע שהוא שליח שעומד לומר לו את המילים האחרונות לפני שחיי יתכנסו אל סופם. אתה מכיר אותי? שאל הרועה את האיש הצעיר עם מחלפות השער הארוכות, הבגדים הבלויים, הזיפים השחורים המרדניים והמבט הפרוע שהוא מצא לפניו. ישוע לא הגיב לשאלה. אני הילד שאתה היית, אמר לו הילד, ובאתי להגיד לך שגם אתה עוד מעט תמות. אני יודע, השיב ישוע בכובד ראש והבחין בקלות בחוסר הדמיון בינו ובין הילד. אתה תמות על הצלב, המשיך הילד, ויכתבו מעל ראשך שאתה הוא מלך היהודים. ישוע המשיך להנהן, הילד לא חידש לו דבר. ברגעיק האחרונים אתה תיזכר באביך יוסף, שגם הוא מת על הצלב, ותחשוב על מרים אמך, ועל מרים ממגדל, שיוותרו שתיהן עצובות עד מאוד, וטוב תעשה, הסביר הילד, אם תקדים ותיפרד מהן. ישוע שתה מן המים שהושיט לו הילד, והבחין שהצל לא מופיע על פניו. היו לו הרבה דברים לעשות, והילד סיפר לו רק את הברור. סיפור חיך יגיע עד קצוות תבל, לא פסק הילד מדיבורו, רבים יאמרו את שמך ומעטים ילכו בדרכך. ישוע הבין שאם הוא לא ישאל שאלה, ימשיך הילד וידבר מילים לא חשובות. היהודים יקבלו את דברי אחרי מותי? יש לארץ הזאת תקנה? את קורותיי הם יוסיפו לסיפוריי התנ"ך? הילד נעצר עם שאלותיו של ישוע, ואחרי כמה דקות בהן הוא החזיר את כל הצאן, הוא שאל אותו, האם כל זה חשוב? ישוע הבין כי התשובה האחת לתהיותיו היא לא, וענה שלא, אין זה חשוב. אחרי מותי יזכרו אותי? הוא שאל והילד השיב, איש לא ישכח. והאם זה חשוב? שאל ישוע. שוב השתתק הילד, וברגעי השתיקה הוא היה ילד ככל הילדים. אתה תהיה סמל, הבהיר הילד, המונים יקראו בשמך ויאמרו איש לשכנו את תהילתך, ההיכלים המפוארים ביותר בעולם יישאו את שמך. והאם זה חשוב? שאל ישוע שוב, מגלה כי כוח השלוה הטמון בחלום גדול כמעט ככוח הזעם למרגלות בית המקדש. לילד לא הייתה תשובה חדשה, ישוע הבין שהוא יחזור על אותן מילים אותן הוא למד, ובתנועת יד הוא שילח אותו לדרכו. הכבשים נותרו להקיף את ישוע, והוא ידע שעוד מעט לא יהיה צורך בצל. או שיבואו הדמדומים או שתבוא העירות. היה זה הרגע שבו האוויר הכי נעים ביום, כמעט מלטף, וממרחקים עוד דמות התקרבה, ופניה פניה של מרים ממגדל כפי שהוא ראה אותם בפעם הראשונה. ישוע ידע שמה שהוא יאמר לה עתה, הוא לא יאמר לה לכשיקום. מרים התיישבה על האדמה לצדו. שניהם הביטו בשקיעה, ואיש בצדודית אישה. מרים ניחשה את מחשבותיו של ישוע וישוע את מחשבותיה. לא נותרו עוד מילים לומר, וכשישוע פתח בדברים הוא נשא אותם בלחישה שרק הוא שמע. הייתה זאת תפילה, אך לא תפילה ככל התפילות. בתפילה הזאת הוא הציע לוותר על חייו בתמורה לביטחונה של מרים. הוא ביקש שהיא תישאר אחריו, יפה כשהייתה, בלתי ניתנת לשינוי, מדויקת בתאוות הקטנות שהיא ביטאה בלי לדבר. באופן הופיעה אמו, והתקרבה עד שדמותה הסתירה את השקיעה. הרבה זמן לא נפגשו הבן והאם, ולא אמרו את כל מה שברור וצריך להיאמר. הוא ידע שעליו לפחות לחבק אותה ולפייס אותה. ישוע קם. שני חיילים נשאו אותו אל הצלב.

מלך ובן-מלך וסדר קבוע ביניהם: לעולם לא יהיה מלך מחליף בן-מלך; ואילו בן-מלך גדל כדי לתפוס את כסא אביו. ופעמים רבות יקרה שתיקצר נפשו לשבת על כס מלכו, והוא יעשה זאת בקשיות ובתשוקה אי-סבלנית אכזרית, ויבקש להמעיט ימי אביו. ויהי בארץ רחוקה שתולדותיה סתרים ומלכיה קרויים קיסרים, ותיכתב בה הסגה על "שביתת הקיסר הזקן ואכזריות הקיסרים הצעירים", היסטוריה עתיקה בשני חלקים:

א.

בעידן ההוא זרחה השמש כל בוקר. ובדיוק בשעה שהיתה יוצאת השמש ממחבואה, היה יוצא גם הקיסר אל מרפסת ארמונו, כדי שיראה העם בחייו, בבריאותו, בשמחתו. אחרי נפנוף קצר אל המוני האנשים בכיכר היה הקיסר יושב עם מועצת שריו, דן עמם בענייני המדינה, ומקבל את ההחלטות החשובות. עיקר ההחלטות נגעו בסידורי הטקסים, אחרות היו קשורות לארמון ולאוכלוסייתו המרובה, ומעט מן ההחלטות עסקו בענייני כספים, מלחמות ובקשות שונות של האזרחים.

אבל הקיסר החדש אהב את הלילה ותענוגותיו ותיעב את שעות הבוקר הצוננות. עם זריחה הוא היה יוצא לרגע החוצה, בגלימת הלילה שלו, עיניו פקוחות רק למחצה, וממהר לשוב אל מיטתו ואל שנתו. השרים זעמו וראש-השרים רתח ודרש מן הקיסר שיצטרף לשיבותיהם. הקיסר הציע לשנות את התקנות ולקבוע שיערכו הישיבות בשעות בין-הערביים. כשסירב ראש-השרים הציע הקיסר שהישיבות יערכו בשעות הבוקר סביב למיטתו, קצרות מהרגיל. שוב סירב ראש-השרים והקיסר חזר להתנמנם.

בעבור שנה החליט הקיסר לוותר על ההשכמה המוקדמת, וחדל לצאת ולברך את עמו, ואחז היטב במיטתו. מחזה כזה לא נראה כבר מאות שנים; תכונה רבה רגשה ורחשה בין הנתנינים, בני כל השכבות, וראש-השרים התייעץ עם שריו בניסיון לטכס עצה. איש לא ידע מה לומר. המבוכה בארמון היתה רבה, וההכרעה לא באה מן השרים. צבא גדול נאסף בגבולה המערבי של המדינה, וכשהגיעה הידיעה דרשו ראשי-הצבא לעשות מעשה. אחרי דיונים ארוכים השתכנע ראש-השרים, לראשונה בתולדות ארצו, לקבל את הצעת הקיסר ולאשר לו לפרוש מתפקידו. בן-הקיסר הפך קיסר, ואביו פרש לשנתו.

ב.

בן הקיסר, שחונך על-ידי צעיר השרים, השכים עם הכתרתו בכל בוקר לפני עלות החמה, לבש בטקסיות את גלימת הקיסר, אשר הותאמה למידותיו, ויצא אל המרפסת. בשל גובהו, שהיה ממוצע לאיש בן תשע שנים, ראו הנתנינים רק את ידו המנופפת להם לשלום, והשיבו בנפנוף משלהם. הסדר שב לשרור.

בגבול המערבי נאספו הכוחות הקיסריים ומלחמה עמדה לפרוץ. לפני תחילת המערכה הגיע הקיסר הקטן לעמוד בראש צבאותיו. מאושר מן הגילוי של המרחבים הפתוחים, שנשמתו גמאה, ושהיו ניגוד חריף לחדרי הארמון הצרים, נאם הקיסר בהתלהבות מול חייליו, כאשר השר הממונה על חינוכו עומד מאחוריו, ולוחש על אוזנו; הוא ניהל ישיבות ארוכות עם הגנרלים, בהן הוא פרש את משנתו הצבאית, והשר הממונה עליו יושב לצדו.

כשהקיסר עומד על ראש הר גבוה המשקיף על סביבותיו, יחד עם ראשי-צבאו, התנגשו שני המחנות. מחצית מחייליו נהרגו בקרב, אך המחצית השניה הצליחה לכתר את מרבית חיילי האויב,

ובמצוות הקיסר – לשחוט אותם עד האחרון והפשוט שבאנשיהם. לאחר מסע קצר של ביזה וקטל מעבר לגבול, חזרו הצבא וקיסרו אל הבירה. הקיסר, מלא רוח-חיים וגדוש בזיכרונות נעימים, דיבר מן המרפסת על הניצחון המהולל, המקודש, שהוא הנחיל לארצו.

מלומד קרבות וחיים אמיתיים פסק הקיסר שיש להרחיק מן הארמון כל מי שיכול לטעון לכתר: את שני אחיו הקטנים הורה להרוג, ואת שלושת אחיו החורגים ועשרות דודניו הוא גירש אל הכפרים. את אחיותיו, שלא יכלו לרשת אותו על פי הנוהג והחוק, הוא קירב באהבה גלויה.

בוקר אחד, אחרי שלוש שנים של ישיבה על הכסא הרם, עלה בדעתו של הקיסר הקטן אביו שעדיין ישן בארמון; יריב מסוכן שכמעט נשכח. הוא דרש שיביאו אליו את האב לשיחה, אך השעה היתה מוקדמת, והקיסר הפורש נשאר כמובן תחת שמירתו. בן-הקיסר נאלץ לבוא עד אל אביו, ונעמד מול מיטתו. אבא, הוא קרא. האב, שמעולם לא היה אב טוב לילדיו, פקח עין אחת, עצלה. הבן מצא בעין אויב מר, והאב ראה רק במטושטש. הבן סיפר על המלחמה, על אחיו שהוצאו להורג, על הבקרים בארמון, והכל בקול האחד המשותף לכל הקיסרים הצעירים.

האב ראה מולו את גורלו, נחרד רק לרגע אחד, וחזר אל הזיות שנתו. הבן, רגע לפני המגע המתוכנן החד של הסכין שאחז בלב אביו, עצם גם הוא עיניים בוכות. אבא, קרא, והאב שמר על שנתו; הבן יצא מחדרו.

צעיר השרים צחק לשאלת הקיסר על האפשרות למנות את אביו מחדש לקיסר, אך הסכים למלא את פקודת שלוחו אל אחד הכפרים שלמרגלות ההרים הרחוקים.

א.

כל מקום ומסורתו, כל אדם ומנהגיו.

כשמנחם בא לשמור בישוב הספר הוא ידע בדיוק מה עומד לקרות. הוא יגן על תושבי המקום מפני הפולשים וחורשי הרע, והם יודו לו ויתנו לו את בנותיהם כאות הוקרה. כך זה היה בכל מקום אליו הוא הגיע במסגרת תפקידו עד כה. אך במקום שכך יהיה הדבר, לא רחשו המקומיים אף לא כבוד לשומר שחירף את נפשו למענם, והתרחקו ממנו. בקהילתם היה מקצוע השמירה בזוי. מנחם שגילה שאין מנהג חלק זה של האימפריה כמנהג החלקים הפנימיים יותר, כמעט ונטרפה דעתו. הוא ראה את בנות המקום מתקבצות, מביטות בו מרחוק, לעיתים אף מצביעות עליו, ומצחקקות, ודמו געש ונפשו כלתה אל מגען הרך של הנשים שהוצע לו תמיד. הוא נזכר איך בעיר הבירה הכניס מארחו את בתו הבכירה אל חדרו באמצע הלילה, עירומה. היא הייתה עדיין פרי בשל שיד לא חיללה אותו ופה זר לא נגס בו, וכיסתה את תומתה בידיה. לימים ההם התגעגע מנחם.

השומר מנחם היה אדם שהשלים עם גורלו. הוא מעולם לא היה מבריק או חכם במיוחד, אף אדם לא גילה כלפיו אהבה יוצאת דופן, והוא לא ציפה להרבה מן החיים. כילד הוא היה שקט ולא התבלט, בינוני בכל תחום בו הוא נגע. הוא קיבל על עצמו להיות שומר מכיוון ואיש לא דרש ממנו במקצוע זה יכולת מיוחדת. הוא לא המתין לקידום, כי הוא ידע שזה לא יבוא, והוא לא חשב שיחול שיפור כלשהו בחייו, שיאפשר לו אולי להתקרב אל מנעמי העושר. האפרוריות הייתה דרכו בחיים. הוא ביקש רק את מה שהוא הכיר. למשל, בין השאר, את הכבוד שעל אזרח לתת ללובש מדים.

כשמנחם היה מגיע למושבה חדשה, כחלק מהסבב הקבוע של השומרים בין חלקי האימפריה, הוא ציפה לקבל רק את אותם דברים קטנים שהיו חלק מהחוויה הבלתי כתוב שבין השומרים לבין המקומיים: הוא רצה רק מעט אוכל חם בזמן, מחסה לנוח בו מתשישות העמידה על המשמר, מים לרחוץ בהם את גופו מן האבק שדבק בו, ונערה שתענה לחיזוריו.

מנחם היה אדם של פשרות, או מוטב לומר – פחדן. בישוב אליו הוא הגיע ולא סיפקו לו מים לרחצה, הוא הסתגל למצב ונגמל מהרגלי ההיגיינה שלו למשך חודש ימים. במקום אחר האוכל היה דל ומועט ויבש, והוא אכל ושתק. במקום שלישי נתנו לו לישון במערה שנמצאה בסמוך לעמדת השמירה, והוא נשכב על רצפתה הקשה והקרה, ונרדם.

ביום בו הוא הגיע לישוב הספר הסתבר שאף משפחה לא התנדבה לארח אותו, ומגוריו הותקנו במבנה ששימש בעבר לגידול חיות. מנחם היה מוכן להבליג כהרגלו מינקות, גם כשהאוכל נראה לו כשאריות מיום אתמול, והמים היו מעטים ומלוכלכים. אבל הפעם היה זה קשה מתמיד להתפשר, וכל יום וכל לילה שהוא לא נשק פיטמת נערה, או ליטף ירכיה, או נשם צווארה, עלה לו בייסורים עזים.

ב.

מלאכת השמירה התחלקה בין מנחם לבין שני שומרים זוטרים, כמעט ילדים, שרק הצטרפו לכוחות המשמר, ועדיין המתינו לאימונים בסיסיים והדרכות. שני השומרים הזוטרים שמרו בשעות האור, שלא הצריכו ניסיון מיוחד. בשעות אלו היה מנחם ישן, ולאחר מכן עורך סיורים לאורך הגדר. אחרי שבועיים החליט מנחם שלא לשמור. הוא המשיך לעלות לעמדה מדי ערב מעט לפני השקיעה, ונשאר בה עד עלות השחר. אבל מבטו כבר לא היה מופנה קדימה, אל המקומות שמהם אולי תפתח הרעה. הוא סקר את הישוב: האורות שנצנצו היו בשבילו הבטחות שלא מומשו. נערות

שחלפו מתחת למגדל היו התרסה שהוא התקשה לעמוד בה. ומחשבותיו, שפעם היו ממוקדות במשימה, ברחו עם הציפורים בכיוון דרום מערב.

מנחם ידע שהישוב בו הוא נמצא הפעם מרוחק יותר מכל ישוב אחר בו הוא שהה, ויושב ממש על גבולה של האימפריה, מובלעת המוקפת אויב משלושה כיוונים. הוא ידע שהסכנה היא לכן מוחשית יותר, ולמרות שחושיו התקהו עם השנים שבהן הוא עמד וצפה ודבר לא קרה, הוא יכל לעשות את מלאכתו כהלכה. אבל לישוב הזה הוא לא עמד לגמול בטובה תחת רעה. הוא החליט שבמקום לשמור, הוא ירכז את מאמציו בהפרת צניעותה של אחת מבנות המקום. משימה קשה. בצפייה לאחור היה יתרון בלתי צפוי: כך הוא יכל לקדם ביקורת של מפקדיו לכשתבוא בצורה הטובה ביותר, ולהיערך באופן המתאים בעמדה. ואכן, מאחר והוא הבחין בהם ממרחק גדול, וארגן הכל כיאות, נרשם מנחם כשומר ערני וכשרוני, ולראשונה נרמז לו שכדאי לו לחשוב על קידום. אבל הוא לא חשב על קידום ורק נזכר איך פעם, ברגעים המתים של השמירה כשעייפות הייתה תוקפת אותו, הוא היה מדמיין שמולו ניצבת עמדת שמירה של האויב, באמצע החשכה, ושגם שם עומד זקיף, מעברו השני של הגבול, ומנסה לראות אותו. ואז הוא היה יודע שאם הוא יתגלה – יבוא סופו. להוריד את הזקיף, כך הסבירו לו כשהוא הצטרף לכוחות המשמר, הוא המשחק החביב על חיילי האויב. מנחם לא ראה בעצמו אף פעם את חיילי האויב.

עצבות בגרה בתוך מנחם, הנקמה שהוא תכנן לישוב הייתה חסרת תוצאות, הציפייה עייפה את גופו, והוא לא מצא אף נערה. אבל באחד מסיווריו היומיים הוא מצא פרצה קטנה בגדר. בשקט, בהתמדה וביעילות הוא החל מרחיב אותה, יום יום, לאט לאט.

ג.

הפרצה, שבתחילה הספיקה רק למעבר ראש המבקש להציץ אל העבר השני, הפכה כבר לחור של ממש, כמעט בגודל אדם. מנחם היה מביט מדי יום ביציר כפיו הגדל בשילוב של סיפוק וגאווה, מרגיש שהרגע שבו ישלם הישוב את מחיר הזלזול קרב.

שני שומרים זוטרים חדשים החליפו את הקודמים, שנשלחו להכשרה, והם הודיעו למנחם שגם המחליף שלו עומד להגיע. מנחם ידע שעליו להזדרז. את החור בגדר הוא המשיך להגדיל ביתר מרץ, וכן הוא הגדיל את טווח שיטוטיו בגבולות הישוב. מאז שהוא הגיע הוא עדיין לא החליף מילה עם אף נערה.

יום אחד, בשעת ראשית הדמדומים, הוא ראה נערה בחצאית ארוכה מטיילת על גבול היער ומזילה דמעות. היא לא הייתה רעת מראה, ואביה היה אחד מנכבדי הקהילה. מנחם לא היה אומנם אומן בחיזורים, אבל הוא זכה להכיר כבר נערות רבות. הוא הלך אחריה דרך ארוכה, ובחר להתגלות לבסוף כשגם על לחיו בכי שעוד לא יבש. הוא אמר לה שלום צרוד, והיא השיבה בשלום שקט. הוא הושיט לה יד, והיא הלכה אחריו. הוא ביקש לדעת את סיבת יגונה, והיא ביקשה לספר.

כשהם התקרבו למגדל השמירה הוא ביקש ממנה להישאר מאחורי עץ עבות. הוא עלה לעמדה, היא חיכתה ששני השומרים הזוטרים ירדו, ועלתה גם כן לעמדה. בלילה ההוא לא צפה מנחם קדימה אל מעבר לגבול, וגם לא אחורה אל הישוב.

באותו לילה, בשעה שמנחם זכה סוף סוף לראות את גופה הנחשף של אחת מבנות המקום (והיא לחשה לו: אני פוחדת), ולחוש את רכות עורה ומגעה (והיא לא הוסיפה ללחוש מילים), ולהביט בעיניה המפרפרות בין מציאות לחלום ובין דמע לגיל, פלש האויב. נחיל נמלים צהובות ואדומות, אכזריות והרסניות, פרצו את הגבול וחדרו לישוב.

בשעת צהריים התעוררו איש ואישה במרומי המגדל. מנחם לא הבין למה לא באו שני השומרים הזוטרים להחליף אותו. הוא נשק לנערתו, ושם עליה בגדיה, וירד עמה יד ביד מן המגדל. היו הם שני בני האדם האחרונים שנותרו בישוב הספר. שבועיים לאחר מכן כבתה השמש מעל האימפריה.

א.

לא הניחה לו להלך עירום בביתם, אלא היתה אומרת כותנות עור הלבישם. והוא מכיוון שהיה צמחוני הלך בבגדים של בד. אף על פי כן, היה הולך לישון ללא מלבוש על גופו כרומז לה גן העדן מצוי לי על מיטתך. והיא לא העזה לרמוז כיצד הולכים חלומותיה אל עץ הדעת טוב ורע להרבות עליהם בוש וידיעה. התעוררו וכל אחד מצוי אצל גופו גוף ראשון ואינו מרגיש אל גוף שכנו גוף שני. עד שנעשו כמעט שלושה, שהיתה היא הרה ביטנה תופחת ומתנפחת והיה הוא מטה אוזניים כרויות ומחכה לתנועות צאצאיו. שאלה אותו למין העובר החביב עליו והשיב עוברית, השיבה היא עובר זכר ירצה את חיבותיה. זכר לה כי היתה מביטה אל הלבנה בשעת עיבורה והודיע אותה כי תזכה בבת. זכרה היא שבחלום שחלמה באותו ליל הופיעו שני עצי זית וביניהם עץ ברוש אחד, והודיעה אותו כי יזכה בן. ביקש שתלך עירומה בביתם כל גופה וגוף בתה מונח בתוכה מקופל בתוך כרסה לפני, ודאג לנעול הדלתות במפתחות מרים הנביאה, ולהגיף התריסים בצניעות רות המואביה, ולצמצם עולמם בין ארבע קירות ורצפה אחת ותקרה אחת, והציע שיתפללו יחד ברגש גדול כשיכורו יין וכחנה בשילה. תחילה סירבה.

ב.

לבסוף כמעט השתכנעה והצטמצם עולמם לחדר אחד וחלומות מועטים. התחיל מספר לה על נדיבות שדיה אשר אינם מוכנים להיסתר בתוך שתי כפות ידיו, על רוחב היד של פיטמותיה אשר אינן אוסרות עליו מעשים. הזכיר לה את שאמר לו חבר קודם שהכיר ביניהם, הודיעו היא בנויה בזוויות נכונות, וקרא לה לבוא. באותו לילה ראשון היא סיפרה לו כי נוכחותה גורמת לגברים להקריח, העבירה ידיה בתוך שערו, והראתה לו שלכת ראשונה. זכר כי באה אליו עם חיוך, וכשהתיישבה התמתחה כמבקשת לומר, איני רגילה בישיבה של סתם. החלה מתעניינת בשלומי, ולא ידע אם במצוות המארח או ברצונה. ניסה לעקוב אחר מבטה אשר היה קל וזריז ממנו. רצה לומר לה, יופיך עוצב בבשר אבל נמשך לשמיים, ולא ידע איך תקבל מילותיו. בלילה אמר לה, יש בעולם שדיים של חושך המבקשים את עצימת העיניים ומוכנים להיסתר בתוך כף יד, ואילו שדייך מחייכים ומלאים בנדיבות של מי שלא ידע מחסור מימיו, דורשים את האור שמפילה החמה על המיטה דרך החלון עם הבוקר. אחר כך אמר לה יש בי פחד מנשים גדולות, שאולי כאגוז לפי צוח אהיה בין ידיהן, אני קטן וחלש כתינוק שנולד קודם זמנו. היא השתוותה לו בקומתה, שמלה שחורה ליטפה את עורה, וכשהעבירה שוב את ידה בשערו, והראתה לו כמה רבות השערות שנשארו בין אצבעותיה, לחשה אתה יכול לבחור בשער ראשך.

ג.

בתחילה מצאו מסתור זה בזאת לילה אחד. מיהרו לבוא ומיהרו להתפרד. הוא פחד שיסוריו יבריחו אותה, היא פחדה שיסתלק כשיראה כמה רבות שערותיו הנושרות. עברה שנה, וחבר נוסף שהציגה לפניו אמר חיוכה נוח להתפרץ. היא ראתה את עיניו המשתהות עליה ולגלגה אחריו, לא שבעת קרחות? בדקה שער ראשו, שנותר כשהיה, והציגה בפניו ערימה חדשה של שערות שאיבדו אחיזתן לפני אצבעותיה. אתה יכול עדיין להצילן, הבהירה. כשהתעורר עם הבוקר ראשו היה מונח על שדייה. התהפך וראה כי עינייה פקוחות, כאילו לא ישנה בלילה. נשק לה ואחר לשדיה. משכה אותו אליה ואמרה, החלשת את חוסר יכולתי לאהוב. אתה משורר משונה, אמרה לו לאחר עוד כמה ערבים, משורר שלא כותב שירים. במראה גילה ששערותיו נשרו בחוסר סדר מוחלט. חישב ומצא

שמחצית אבדה לו. חזר לעמוד מולה, כדי שתאמר לו בקול רם מספיק בכדי שישמעו השכנים, מעולם לא הייתי עם גבר קירח.

ד.

הוא ביקש בה תינוק. היא ביקשה שיכתוב לה שיר. אחר ביקשה שיברח. לבסוף נשרו כל שערות ראשו, והצליחו לומר אנחנו דרים בדירה אחת. אמר לה, מאז שלא נשאר לי שערות היכולות לנשור אנחנו יכולים להיות מאושרים. כתב לה שיר והבטיחה לו תינוק. הפסיקה להציע לו שיברח, תחילה בהיסוס, אחר כך אמרה שיברחו, הוא, היא והילד. בינתיים נשאר יחד, בדירה אחת, אחר כך כששכנעה בחדר אחד. היה נרדם על שדיה וחולם חלומות. כשעברו כמה חודשים ולא יצאו מן החדר נותק החשמל. אמר לה, חדר אחד לנו וחשמל אין, רק אפלה מוחלטת ואת ואני ותינוקת זאת המבקשת לצאת אלינו, אפילו השכנים שבתחילה הוטרדו מנסיגתנו פנימה פסקו מלהטרידנו בדלת. בא יום, ואורו זרח דרך סדקים בתריסים, והוא יכול היה לראות את גבעת בטנה, היא יכולה היתה לראות את מבטו. הזכירה לו איך אמרה לו בפעם השניה שהכירו שהיא מוצאת מסתור במבטו, והוא לא הבין מה כוונתה. ידיו היו עסוקות בגישושים אחריה, והיא כל הזמן הפנתה ראשה כלפיו, שלא לאבד את מבטו. גם יד הושיטה לו שיניח בה ידו ויוכל להיבטל מן המילים והמעשים. נדמה היה לה אז באותו ערב שכל רצונה שלא יוציא את ידו מידה, אך ידו חמקה בחיפושיו על גופה. זכרה לו כי המיטה אליה הביא אותה בלילה הראשון לא היתה מיטתו, והיא חמקה עם שחר, ואילו כשנפגשו בשנית הביאה אל מיטתו, ועיניה שנפקחו עליו בבוקר לא הניחו לו לחמוק.

ה.

כשאמרתי לך שאני אוהבת אותך אמרתי זאת באותה קלות בה אני נושמת, הזכירה לו והוסיפה, לא חיכיתי שתאהב אותי. הניח ראשו על ביטנה כשהיא עצמה עיניים ופרשה ידיים לצדדים, ושמע את לב בתם פועם ברחמה. נרדם על גופה בלי לחשוב, וכשנעור היום והעיר גם אותו, שמע את נשימותיה כגלי ים קטנים. העירה כדי לומר לה, אהבתך מחלישה אותי. לא מצאה בכך סיבה להיפגע, ונתנה לשערה לצנוח על ראשו ולהסתירו. את מחלישה את התנגדותי לך, דקלם לה, נושך כל מילה ומלטף את שערה. אסף את גופה אליו והוסיף להאזין לנשימתה. שפתיה נפתחו בקלות, והמתינו לבואן של המילים. מצא את מקום ראשו בין שדיה, והיא אמרה, כשאהיה אם יהיה בהן חלב. לא השיב לה מילים, הוסיפו שניהם לשכב עצומי עיניים, וניסה לשמוע אם כבר זורם החלב אל שדיה.

ו.

ביטנה תופחת כעוגה שהוא הניח בתנור ועתה עליו לעובדה ולשומרה. והחדר גודלו כתנור, ואין תוכו רב, כמעט רק מיטה בו, וחם בו. בבוקר היא מטפסת עליו, לוחשת שהם כשני הרים והיא נשימתה קצרה. בלילה ידיה נשלחות אליו מן החשכה. תאבונה גבר, ולעיתים נשיקותיה קרובות לאכול את פיו ולשונו. היא ממשיכה לטפס עליו כל בוקר, אך לעיתים גופה קורס בדרכו מספר פעמים. באמצע הלילה היא אוהבת להעיר אותו למגעה, אך לא תמיד יודעים הם להבחין בין יום ובין לילה. תשעה חודשים חלפו וביטנה עוד מוסיפה לתפוח. הנחת בי יותר מדי שמרים, היא לועגת לו ואחר משנה הסברה, החלטתי לא ללדת עד שלא תבטא אהבתך לי בשיר יפה מספיק. כשאמרה כך תשוקתו לה גברה ועבר בה כרוח סערה. לעגה לו, כך לא נוהגים באישה הרה, ושאלה, ממתי אתה אוהב אותי? אולי תכתוב על כך בשירך?

החלב בשדיה לפעמים מתפרץ כששניהם ישנים. ואז היא מעירה אותו אליהם, ומניקה אותו. והוא, עיניו עצומות, שותה בתאוה. ולפני שהיא חוזרת לישן אותו היא שואלת, עד כמה אתה אוהב אותי? אולי תכתוב על כך בשירך? פעם היתה התינוקת בועטת, אמר לה, פעם אחת אף שמעתי אותה בוכה, הייתי שוכב שעות עם אוזני צמודה לבטןך. אבל עם הזמן היא נרגעה, התכרבלה לה בתנוחה נעימה, ומצאה בה את אושרה, כמוני, כבר לא מבקשת לצאת. וודאי היא מחבבת ישיבת פנקס זאת בבטןך, ואת וודאי אינך מאיצה בה, מחבבת מלכות זאת של הריון אישה שאני בה שומרך, מחזק לבך בדבש מתוק ותאנים יבשות וסילאן טהור ושקדים מרים ותמרים קרים. כבר תפח כל כך בבטני, אמרה, שאיני יכולה להוציאו, כבר כל פתחי קטנים מדי בשבילו. הראתה לו כיצד ביטנה מוסיפה לגדול בעוד הם מדברים, ונתנה פיטמה אחת בפיו, להשקותו. הצמיד אליה שפתיו, וניסה לחבק את גופה, אך זרועותיו כבר לא הצליחו להקיפו.

אני כותב עכשיו בחושך, יד ימין נעה מעצמה ואילו העיניים אינן רואות את הנכתב. אולי אני כותב את כל דברי שורה על שורה שוב ושוב, כך אכסה כל מילה באלף מילים אחרות, אלפיים מילים, שכבת דיו תתעבה על הדף ועין לא תוכל לקרוא. אני לא אנסה כבר לקרוא. אלו אולי הדברים האחרונים שאני כותב. כמה טראגי, מאה ועוד מאה פעם ביקשתי לא לראות, ודווקא עכשיו בא עלי עיוורון הלילה הזה. יצאתי את המיטה לכתוב. רק לפני שעה נכנסתי לתוכה לישון ולא נרדמתי, תקפה אותי תחושת מוות קשה בבטן. ואם אדליק את האור אעיר את אישתי, וגם אז יעבור זמן ארוך עד שאמצא את משקפי. מוטב שאנסה לכתוב את הדברים כך.

אולי אלו הזיות של איש זקן. בכל מקרה, אין זו הפעם הראשונה שממלאת אותי תחושת המוות. אבל הפעם, נדמה לי, כבר לא אחלץ ממנה. בפעם הקודמת שחשתי כך, ב-1945, היה זה כמה ימים אחרי השחרור, והתכוונתי להביא את המוות על עצמי. פתאום, כשנפתחו השערים, ובאו החיילים הרוסים עם האוכל, הבנתי שלא נותר לי בשביל מה לחיות, אחרי שנים שחייתי בלי מחשבה, כולי שקוע במאבק יום יום. שלושה שבועות חיפשתי דרך למות, אמרתי לעצמי, רק לפני חודש הגדר היתה חשמלית ויכולתי למות מוות הרואי, אולי איזה חייל אס.אס. היה יורה בגבי. ועכשיו מה אעשה?

אבל כשחלפו עשרים ואחד יום ועדיין לא מתי, הגיע אלי עיתון רוסי בן שבוע וחצי, והיתה בתוכו תמונה של משוחררים מאחד המחנות האחרים, וביניהם ראיתי את אחי הצעיר. כל חייו עד למלחמה היתה איבה מונחת בינינו, אבל באותו זמן בשנת 1945, כשהאמנתי שכל בני משפחתי מתו וביקשתי למות אחריהם, תמונת מבטו בעיתון השאירה אותי בחיים. לא יצאתי לחפש אחריו ולפגוש אותו, וחייו אף יותר מחיי הבלויתו בחריפות את מות כל מי שהיה אהוב עלי. אבל חדלתי מניסיונות המוות, ובמקום זאת התחלתי לחשוב על חזרה לגרמניה, לעירי ברלין.

לא קל יהיה לשוב לארץ ההיא, ידעתי. אחרי אותו רגע ראשון בו נפתחו שערי המחנה, נכנסו החיילים הרוסים ויצאו הגרמנים, שב המחנה להיות סגור ושמור. והפעם עמדו בשערים לשמור עליהם מן הפנים חיילים רוסיים. ובתוך המחנה, אומנם הרופאים החלו דואגים לרפואתנו, והעבדות הקשה וחסרת הטעם חדלה, אבל נותרנו מוקפים גדרות שהיו אותם גדרות, ורבים מן השלדים שהסתובבו במחנה והיו מתים עד לפני חודש בשל הרעב, החלו למות מרוב אכילה. והרוסים הסבירו לנו כי אין השערים נפתחים מכיוון שיש סכנה שאנו נפיץ מגיפות ברחבי אירופה, כי עלינו להבריא לפני שנצא אל החוץ, כי אנחנו זקוקים להשגחה רפואית צמודה. ואנחנו ידענו כי אין לאן לחזור, כבר העולם חרב. ובינתיים בעולם הפנימי שלנו, היהודים, חלו מהפכים, והמנהיגים הישנים, יודעי הגרמנית, איבדו את זכויות היתר, ועתה עלו במקומם אותם יהודים אשר ידעו רוסית ויכלו לשאת ולתת עם השליטים החדשים של המחנה, וזכו במקומנו להטבות המתחייבות ממעמד המתורגמנים.

כמעט שנה לא מתי שם במחנה, והייתי חושב על בית הוראי, שעל-פי הודעה שקיבלתי מן הצלב האדום נרצחו כבר בשנת 1941. את שנת 1941 זכרתי, וידעתי כי באותה שנה לא חלפה בראשי אפילו מחשבה אחת על הוראי. שנה אחר כך, משנת 1942, אולי מתחילת 1943, קפא הזמן ברגע אחד כשחייל גרמני הניף עלי את ידו וקרא לי עכברוש יהודי כבד-אף, טינופת האנושות ועונשה, סרח עודף בגופו של עולם, ואחר הכה אותי. את כאב המכות איני זוכר, אבל אני זוכר שהוא אמר את קללותיו כלפי בנוסח של אדם מבין ספרות, אשר הכיר את דרכה של השירה הגרמנית עליה התחנכתי, ועל-כן, אף-על-פי שאיני יכול להישבע כי באמת הנחית עלי את ידו הכבדה, אני יודע שפגעו בי הדברים שאמר יותר מאלף המלקות האחרות שקיבלתי, יותר מאיומי המוות של האקדח

בשנת 1940, יותר מקרבתם המאיימת של תאי הגזים שנים ארוכות, יותר מצלו הקבוע של עשן הקרמטוריום.

והזמן עדיין לא חידש את תנועתו. גם לא אחרי שנה של חופש. רק אחר כך הבנתי כי הגרמנים באמת הרגו גם אותי, איבדו את רצונותיי ומחשבותיי ותחושות לבי. וכל הזמן הייתי רואה את עצמי מבחוץ, נופל גוף ריק. ולאט לאט התרוקן המחנה, היה מי שמצא את אשתו והצטרף אליה, היה מי שביקש לנסוע לרוסיה הקומוניסטית ולהסתפח עליהם, היה מי שזכר בקרובים באמריקה עליהם שמע בילדותו ויצר עמם קשר, והיה מי שרצה לנדוד לאיטליה כדי להגר בספינה לארץ ישראל. ומעטים ניסו לחזור לארצות מוצאם, לפולניה, לרומניה, לאוקראינה, ללטביה, ליוון, ליוגוסלביה. לראות זרים חיים בבתיהם, למצוא את עיירותיהם חרבות. למצוא אולי את הוריהם חיים כפי שהיו קודם למלחמה. רצון שווא. ולי היה רק אח אחד שנותר בחיים מכל משפחתי, עד היום איני יודע לאן הוא התגלגל בדרכו, האם מת באחת המחלות שהיו תוקפות את יוצאי המחנות, האם מת בשלג של סיביר או במלחמות של ישראל. ואני ביקשתי ממפקד המחנה לחזור לגרמניה. גרמניה, כמובן, לא היתה מעוניינת בחזרתי.

מי יושב בבית הורי בברלין? מי עובד בחנותם? מי מחזיק במיטת ילדותי ובספריו של אבא? יותר משרציתי תשובות אמת לשאלות הללו, ביקשתי לשוב אל רחובות ילדותי, אל הריח של העצים המוכרים לי שאולי יחזירו בי את רצון החיים ואת טעם החיים שפעם פיעמו בי. לא חשבתי כלל שאברר מי לקח לעצמו את מקומנו, בדמיוני התבוננתי בבית ובחנות תמיד מן החוץ, מן הרחוב, ולא נכנסתי לתוכם. רק רציתי לחבר את החוט שנעלם לי בגיל שמונה עשרה כשהחלה המלחמה. שש שנים ישב אותו אדם ארור במשרד הפיהרר בעירנו שהיתה תפארת הארץ, ובזכות אבא שגונן על חוט חיינו לא קיבלנו על עצמנו שאנחנו אותם עכברושים יהודים שנאמר לנו להיות. שש שנים ההן היה בתוכן גם אור, וכשאסור היה לצאת אל הרחובות אני הייתי יושב בבית בחדר הספרייה האחורי ונשבה אחר רוח המשכילים היהודים האתאיסטים בני המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים שהיו חביבים על אבי.

באותם ימים כשהייתי מבקש למרוד בו הייתי מעלה באוזניו מעט מחשבות רחוקות של דת ואלוהות, או קומוניזם, ולרגע אחד אף ציונות. לרגע אחד באמת חשבתי ללכת לאחת מאותן תנועות נוער ציוניות, להתאהב בנערה יהודיה ממקום רחוק ולברוח עמה לארץ אחרת. אבא היה מזדעזע מרעיונות כאלו, משכנע אותי כי אלו דיבורי הבל. והוא לא נזקק הרבה כדי להרחיק ממני את המחשבות ההן, הבית היה כל עולמי והמחשבה להגר מתוכו היתה נוראה, שקולה למוות. זכרתי איך אמרה אמא פעם אחת, לפני שהייתי בן שתים-עשרה, לפני שהחל הסיוט, כי הבית הוא הרחבה של המטבח ואילו העולם אינו הרחבת הבית, העולם עומד מנגד ויש להיזהר ממנו. על-כן נשארתי קרוב אל המטבח ככל שיכולתי, רחוק מן העולם, קשור אליו רק דרך חוטי הספרייה והשיחות עם אבא. ואבא היה מסביר לבנו כי גרמניה הולכת ונעשית פחות ופחות גרמנית, הולכת ומתרחקת מן האתאיזם העירוני-אירופאי שלנו, חוזרת אל שורשיה השבטיים-פגאניים ביערות.

ועתה כשאמי ואבי שניהם מתים-בלי-קבר, כמו רוב אחי ואחיותי ובני דוֹדֵי ודודותי, התחלתי הולך יותר ויותר אל בית-כנסת שארגנו כמה מן הניצולים במחנה מיד בתום המלחמה. אלו החלו להצמיח מחדש את זקניהם ופאותיהם וכיסויי ראשם, שכל-כך לעגנו להם ולנחשלותם האוריינטלית קודם למלחמה. והם כנראה זכרו על-פה את תפילותיהם, כי עוד לפני שהביאו כמה יהודים שבאו לבקר סידורים וספרי תורה אל בית-הכנסת, הם כבר שרו את התפילות בניגונים המזרחיים של אותם יהודי יידיש, היידיש שאבא היה מכריז עליה שהיא גרמנית קלוקלת ומקולקלת, המשבשת את עיקר יופי שפתם של גיתה ושל היינה. ואני פתאום ביניהם מצטרף אט אט לשירה, הרחק מבית-הכנסת הרפורמי הגדול שאבא היה הולך אליו בחגים הגדולים, הרחק מן

האתאיזם הקדוש, הרחק מן הרוח הגרמנית היפה. וכשהיו מתפללים בלחישה, ולא שמעתי המילים ללחוש גם אני, הייתי חוזר שוב ושוב על הספרות שחרטו הגרמנים על זרועי, התורה היחידה מכל תורות היהודים אשר זכרתי על-פה.

אז לראשונה, באותו בית-כנסת יידיש ששכן באולם ששימש קודם לכן מקום איסוף, לשיני זהב, טבעות, שרשראות ונעליים, שמעתי מפי אחד הדרשנים את המחשבה כי האדם הוא כלי שרת בידיו של האלוהים. לא בידי האומנות או הרוח או האומה. ואף על פי שלא האמנתי בכך, כמובן, ולא יכולתי להאמין, וכי מה היה בקצינים הגרמנים המתועבים להיות כלי שרת בידיו, אין כמשפט זה כדי להסביר את המשך סיפורי. ועל כן אני אנוס לכתוב כי במובן מסויים, אומנם לא בזמן המלחמה ובהמתנה שאחריה, אבל כשחזרתי לגרמניה, הפכתי כלי ריק בידי אלוהים לעשות בו תוכניותיו. אבא וודאי היה שולף את חגורת העור של מכנסיו לו היה שומע ממני משפט זה, הוא לא היה מעוניין בבו ההולך אחר תעתועי הדת, והיטיב תמיד לתאר את הרציונליזם הגמור של קאנט ויורשיו. אבל אני זוכר גם את המשוררים שלו, שהיה מקריא לי ברצינות נוקשה, איך הלכו לפרקים תעתועים עלי ועליו, במשפטיהם המצוחצחים באותה גרמנית מופלאה שאין שפה בעולם אשר תשווה לה בקרב בני-תרבות.

היום איני יודע אם אני אתאיסט גמור או תאיסט גמור. בעיקר אני אדם מת. אפילו בעצמי אני לא מאמין. לפני המלחמה בעצמי דווקא האמנתי, וגם באבי, ובהשכלתנו, ובמילים הגרמניות. ביקשתי להיות סופר. ועתה אני מרגיש שהמילים בהן אני כותב ריקות, ולא כך הכרתי אותן בילדותי, המעשים אותם אני עושה ריקים, אף אלוהים נעשה ריק ככל בני האדם. ובכל זאת אני אנוס להשתמש בשמו, כפי שהייתי אנוס לתכנן אותם מעשים שתכננתי, וכפי שהייתי אנוס להיכשל בהם, או כמעט להיכשל בהם, להמעיט פעם אחת, וכפי שאני אנוס לחזור על דברי הדרשן שהקריא לנו זעקה שכתב בעת המלחמה בדיו ובדף שקנה במחיר מספר ארוחות, ושלח אל השמים שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך ולא ידעו חמתך, החזר עולמך למים אם בניך נעשים עשן, קיים הבטחתך כי הארץ כבגד תבלה וקרע את רשתה מעל גופה בעבור תיכון צדקתך, ואם כסדום היתה הארץ ואם כעמורה אל תעצור מהשמידה בעבור נחיה אנחנו, הם יענשו במוות ואנחנו ניוושע במוות, כבר עכשו אנחנו מתים ומתאווים להעביר נשמתנו הכלות ומתענות מעולמם לעולמך.

אחרי שנים נודע לי כי לא הייתי יחיד בתוכניתי ובכוונותי, אבל באותם ימים פעלנו אנשים בודדים במקומות שונים, ועל תוכניותי שלי ועל כוונותי שלי אני מתוודה כאן. ואינני יודע אם אני מתוודה על סבל שיכולתי לגרום חס וחלילה, או אם אני מתוודה על כישלוני המצער מלגרום אותו סבל, למעט אותו מקרה אחד. אבל באותו זמן חיפשתי את דרכי מפולניה אל תוך גרמניה, שהיתה מחולקת בין שטחי כיבוש שונים. עוד בדרכי בין ערים ועיירות ויערות בפולניה חיפשתי בכל מקום מעט רעל לקנות. והייתי מסתיר אותו עמי בחפצי המועטים, לוקח אותו עמי אל תוך גרמניה. אחרי שנים קראתי בספרים כי היו יהודים שכיוונו עצמם לנקמה ותכננו לרצוח שישה מליון גרמנים על-ידי כך שירעילו את בארות גרמניה וימיתו במימיהם יושבי ערים שלמות. אבל על פי האמת לא התקדש באותו הזמן המספר שישה מיליונים, ולא ידעתי כמה יהודים רצחו הגרמנים. אני ביקשתי לרצוח כשלושים תחת כשלושים אנשים שחישבתי שהיו אהובים עלי מאוד ומתו במלחמה.

אני כותב עכשו וחושך כדי לא להעיר אותה. חמישים שנות נישואין ביננו, ושנתה הקלה מופרעת כל פעם שאני הולך מן המיטה לשירותים, או שאני מדליק אור כדי לקרוא או לכתוב. ועתה אסור לי שהיא תתעורר. תעצור אותי מלכתוב את הוידוי הזה. לפעמים, כשעוד היינו צעירים יותר, היא היתה מצטערת באוזניי על שלא נולדו לנו ילדים. לא ידעה כי המלחמה עיקרה אותי, וכי מזל הוא שלא הולדנו ילדים. לא הייתי מספר להם כל מה שלא סיפרתי לה והם היו גדלים בחוסר ידיעה גמור על עברם, צאצאים אומללים. היא לא יודעת איך עשרים ושש שנים הפסקתי לכתוב שירה,

שש שנים במלחמה, ועשרים שנה אחריה, ואיך חזרתי לכתוב שלושים שנה בלי לספר לה, ניסיתי לכתוב מחדש את השירים שכתבתי בשמונה עשרה שנותיי הראשונות ואבדו לי בסערה. ואף פעם לא הצלחתי. כתבתי רק מילים חלולות חלולות, שנפלו ממני כדימום קבוע, גופי לא בריא אך גם לא כואב מספיק, כל הזמן סָבַל דק נוכח בריאות, כדלף מים איטי מברז שאין לו תקנה. כך המילים שלי הפכו מתות עוד בבטני ונולדו עקרות ומיותרות.

מה היא לא יודעת, מה לא סיפרתי לה, על הבארות שבשכונתנו, ועל בארות הכאב בגופי. לא סיפרתי לה דבר. היא חייתה בברלין כל אותן שנים שאני הייתי במחנה, צעירה ממני בשבע שנים, עור פניה אומר שמחה. ואביה לקח לעצמו את חנותו של אבי. לא הכרתי אותו בימים שלפני 1939, ואיני יודע אם אבי היה מכיר אותו בתום המלחמה, אם הוא חיכה ליום נכון לטרוף את טרפו זמן ארוך. וכשבאתי לראות את החנות, כשעמדה להסתיים שנת 1946, ראיתי אותה לפני שראיתי את אביה. היתה כבר בת שמונה עשרה ומחצה. חיכה ולא ידעה אל מי היא מחייכת ומי בא אל חנותה. למדה לחייך אל זרים בעיר ברלין עירה שנמלאה חיילים מנצחים. ומהר בא אלי אביה מפנית החנות, זיהה אותי על פי מבטי ויצא עמי מעבר לדלת כדי לאיים שלא אעז לבוא שוב אל חנותו ללכלך אותה, רק במקרה או בטעות נותרתי חי.

ואני הלכתי ובלבי אמרתי, תמיד הם הצטיינו בנשים יפות ובחוסר הומור. תמיד אותה רצינות ארוכה, כך נהג גם אבי. היו יוצאים לרחוב במגפיים מצוחצחות ומאיימות, אבל בבית תמיד חיכו להם נשים יפות, ויופיין גם הוא יופי רציני, אינו נוטה לצחוק. גם לאס.אס., אותם אנשים רשעים ארוכים שהיה עלינו להכחידם מן הארץ עד האחרון, אותם ואת כלביהם, גם להם היו נשים יפות, כאילו עד כדי לפגוע. היינו רואים אותן מרחוק, אשת ראש המחנה, אשת קצין המוות, אשת מפקד המשרפה, והן היו מעוררות את קנאת הלב הרדום, ולהן בנות קטנות ותמימות, עד שאפשר היה לשמוע את צחוקן כצלצולי פעמונים מחמם את הלב ברכותו. ואנחנו היינו חושבים שם מרחוק, מרגישים כי הם אכן גזע עליון עלינו אם התברכו בנשים כאלו.

ועתה זו יפה לפני, וחוקי הגזע האוסרים עלי לשכב עם אישה ארית בטלו מן העולם רק לפני שישה-עשר חודשים, ועדיין נשמעים להם כולם. אם הייתי יודע אז על מחלות המין המעבירות מוות, הייתי מוצא דרך להידבק בהן ולהדביק בהן כמה מנשות גרמניה היפות, ללמדן כי אכן אסור לשכב עם יהודים, לעצור אותן מלהוליד. אבל באותו הרגע חשבתי כי זאת תהיה נקמתי, לשכב עמה על אף איסור אביה ואומתה. ואף הסברתי לעצמי כי אם אתחתן עמה ינתן לי להישאר בגרמניה לאורך זמן, ואיש לא יאשים אותי כי אני השופך רעל לבארות. אשפוך הרעל אל הבאר הקרוב לביתנו החדש שנבנה, ואף אני אשתה מאותו באר, מאותם המים. ואולי אמות ביניהם, נמות אני והיא. הם ביקשו להמיתני כיהודי ונותרתי חי, ובסוף חיי אמות כגרמני מידי שלי.

וכך הייתי אורב לה יום יום ליד החנות בפנית רחוב, נכנס אחרי שהייתי רואה את אביה יוצא, יודע כי רק היא נותרה שם. הייתי נכנס והיא היתה מתעניינת בי ומבקשת את חברתי. במראה פניה וגופה נראתה צעירה ממני בחמש עשרה שנים, אולי יותר. ואני הייתי אומר לעצמי כאשר חשתי את חיבתה כלפי, אולי היא מתביישת, אולי היא מבקשת לפצות יהודי אחד על-ידי גרמניה אחת, כאילו פיצתה את כל היהודים על-ידי כל הגרמנים. מעט ראיתי בפניה רחמים, אחות רחמניה להוציא מגופי את המחלה. לא אמרתי את המילה יהודי, והיא לא אמרה את המילה יהודי ואת המילה נוצריה, ולעיתים בלילה הייתי קם משוגע, שואל את עצמי אולי אינה יודעת, אולי גדלה ולא ידעה כי יש יהודים בעולם, לא הריחה את עשן הנשרפים במחנות. לא אמרתי לה את שם משפחתי והיא לא אמרה את שם משפחתי בקול, למרות שהיה רשום על חלון החנות, איפה שפעם היה רשום שם משפחתי. ואחרי ששכבה עמי פעם אחת בחדר ששכרתי בקרבת מקום לביתנו הישן נעשתה לה אהבה לי, לא רק רחמים. כך הרגשתי.

ואחרי שישה חודשים היא שכנעה אותי להינשא לה. אמרה כי אף-על-פי שאינה יודעת אם היא אוהבת אותי באהבה או רק בחיבה עזה, היא נדחפת מתוך תוכה להתחתן עמי. הופתעתי מן המהירות שבה התרחשו הדברים. לא ניחשתי שכל כך מהר היא תרכוש את אמוני נגד משפחתה. נישאנו בטקס נישואין לא יהודי ולא נוצרי בבניין העירייה, בלי אביה ואמה, ובלי אבי ואמי. הטקס היה כל כך בודד שאמרתי בלבי אולי אציע לה לחזור בה, לצאת לחופשי אל משפחתה ועמה ומקומה, ולא הצעתי. כל כך שמחתי להתחתן עם גרמנייה אמיתית. ויותר לא חזרנו אל החנות, ולא ביקרנו בבית הוריה ואחיה הצעיר. רק אחותה התאומה, שהיתה דומה לה תכלית דמיון אך כל קווי גופה גסים מאוד במקום ששלה עדינים, ניאותה לבקר אותנו לאחר חמישה חודשים בביתנו החדש שנמצא בברלין שלנו במרחק אחד עשר רחובות. היא לא היתה נשואה לאיש וידוע היה כי לעולם לא תתחתן, וראינו שנינו כיצד היא מתכוננת לתפקידה להיות הדודה המטפלת לילדינו הרבים שלא נולדו. לעיתים ראיתי אותה מביטה בי בקנאה, פעמים אחרות הבחנתי באותות חוסר שביעות הרצון בעינייה, ולא ידעתי אם היא רומזת לעקרותי, לקיומי או ליהדותי.

בליל החתונה, אחרי שהיא נרדמה, לקחתי את הרעל שטמנתי בתרמילי כבר חודשים, אותו רעל שהאשימו דורות של אנטישמים כי אנחנו טמנו בנשמתה הזכה של אירופה, אותם יבשת שאדמתה התמלאה עתה בדמנו, והלכתי אל בארות המים. נזכרתי בתלמיד בן כיתתי שהכריז בשיעור היסטוריה כי אביו אמר שהיהודים הם שהחריבו את האימפריה הרומית בעזרת אותו הרעל ששמו ישו הנוצרי, וכי גרמניה תחדש את האימפריה הרומית הקדושה ביום בו תטהר עצמה מן הישועיות. כל התלמידים הקתולים קמו עליו להכותו, ואילו אני, אחד משני היהודים היחידים בכיתה, אמרתי שאני לא אוהב את ישו, עוד יהודי בכיין, מה לי ולו, וכל אותם קתולים הניחו לו ופנו להכות אותי. נזכרתי גם איך אני ואותו תלמיד קפצנו שנינו לנהר הקפוא בחורף, אחרי שהתערבנו מי מאתנו יצא מן המים שלם, ושברנו שנינו את רגלינו, אני את רגל שמאל והוא את הימין. ועכשיו בדרך לבארות המים היתה לי חיבה של רגע לישו וקינאתי לו, איך הפך את הבכי לאומץ לב, איך הפך את העילגות לדיבור מתנשא, איך הפך את מורך הלב לאלימות מתפרצת.

דמיינתי כי אגיע אל בארות חרבים, פרוצים לכל עבר, של העיר ההרוסה. כמובן שלא תיארתי לעצמי את המבנה הגבוה והחדש עם השומר בפתחו אותו גיליתי. וכך הפנטיזה הפשוטה של שפיכת שק הרעל אל תוך באר המים, ומותי יחד עם עוד עשרות או מאות מיושבי העיר ביום המחרת, הפכה קשה הרבה יותר. מה שתכננתי שיהיה מעשה של רגע אחד הפך פעילות מתמשכת של שנים בצינורות השונים הנמשכים מאותו אתר מים מרכזי של שכונתי. התחלתי ליצור בהם חורים וסדקים, ולהחדיר טיפין טיפין את אותו רעל מפולניה שהלך והתיישן. לאט לאט השתכנעתי, כשעברו החודשים ומנתי שנתיים לניסיונותי, שהרעל פגה השפעתו ואין הוא מסוגל לפגוע באיש. או אולי אינו חזק מספיק, ומתקני הטיהור בבארות מסננים את השפעתו. וכל בוקר, לאחר מעשי בערב, הייתי קונה את העיתונים כולם, לראות אם אחד מהם מבשר על תוצאות פעולותיי. ותמיד לא היה כתוב על כך דבר. לפעמים הייתי מנסה לחשוב כי היו אנשים שעודדתי את מותם, כאלו שהיה עובר זמן בין מקרה שתיית המים למותם, והם היו חולים בעוד מחלה, ולכן איש לא טרח לציין את הקשר בין המים המורעלים למותם בידיעות העיתונאיות. ופעם אחת, אולי בשל הרעל, היתה הפסקת מים יום שלם, ונערך טיהור של התחנה בתוכה השלכתי את הרעל.

רק אחת ידעתי כי מתה בגללי. אותה אחות תאומה של אשתי שהתחילה לבוא אלינו יותר ויותר, אולי חשבה כי השמנתה של אשתי היא סימן להריון ונערכה למשימתה, ויום אחד שתתה בטעות כוס של רעל מהול במים שהנחתי על השיש במטבח. אחרי זמן קצר היא החלה להתפתל מכאבים, ולקחנו אותה לבית-חולים, לא לפני שהסתרתי את הרעל שנותר לי יבש, ושפכתי את מה שנותר בכוס לאסלה. שלושה ימים היא החזיקה מעמד, והרופאים לא הצליחו להבין כיצד נגרמה

ההרעלה, וניסו בלי להועיל לתת לה את תרופותיהם. וכשהיא מתה ביקשה ממני אשתי לא ללכת אחרי ארונה יחד עם כל משפחתה, ואני נשארתי בבית, אמרתי לעצמי מכיוון שנחסכה ממני הליכה ללווייה אחת, אערוך לפני לוויה אחרת, אערוך סוף סוף את הלווייה אבי שפתאום נדמה היה לי כי במוכן מלא אף פעם לא נולד ואף פעם לא מת. וישבתי בסלון והתחלתי עורך את סידורי הלווייתו, ואת דיבורי השכנים על מותו ועל רגעיו האחרונים.

קראו לו אדולף. עם שם כזה, כשמו של אותו אדם ארוך במשרד הפיהרר, לא פלא שהשתגע. איך יכול יהודי להיות אדולף. ואולי, איך יכול גרמני לרצות במוותו של אדולף. אבא לא הבין ועל-כן השתגע. ולפני מותו הוא זעק, הרגיש רדוף רוחות ולא הבין כי הוא רדוף בני-אדם, רדוף על-ידי עמו. הוא זעק, הם רוצים לאכול אותי, הם רוצים לאכול אותי, נועצים בי סכינים ומזלגות, זה רוצה לנגוס בצווארי, זה בזרועותיי ובכתפיי, קניבאלים קופצים עלי, ואני צועק עליהם, אני גרמני, אני גרמני, ושפתי גרמנית, אבל להם שפה קניבאלית, אני איני מבין את שפתם והם כנראה לא מבינים את שפתי, אני חושב אולי הרחקתי עד אל יבשת אחרת, למקום רחוק מאוד ממקומי, עוד רגע הם ישימו אותי בסיר גדול מלא מים מבעבעים ויבשלו אותי, ואני קורא בקול, לפני מותי, בקול-גדול, שיר של היינה. ואז אני מת, קורא אבא, צועק להם שמי אדולף, אמי ואבי קראו לי אדולף לפני שישים שנה, ובמלחמה הגדולה הראשונה לחמתי מול הרוסים בחזית המזרח וזכיתי בעיטור צלב הברזל, הייתי קצין, היה לי שפם מפואר כמו לכל יתר הקצינים, ואתם אין ביניכם ולו קצין אחד, אין ביניכם שפם אחד מפואר כמו זה שהיה לי.

אבא, אני צועק לו עכשיו, אף אני מת. הלילה הזה הוא שעון חול, סופר קץ לחיי, קץ שחיכיתי אותו כבר חמישים שנה. אתה אמרת לי כי השפה היא הרוח, ורוחי על כן התרוקנה. איני שולט עוד בגרמנית שלנו. הגרמנית שולטת בי, ואין לי בה כל בחירה. אולי בגדנו שנינו בגרמניה? אני עמלתי לשווא, לא נקמתי את נקמתך, ורק למדתי עם השנים לאהוב אישה גרמנייה ולהפיג את בדידותה, גם כאשר יופיה הלך ושמחתה התרחקה ואני נעשיתי בודד יותר ומיואש יותר. חיי עשו אותי לגרמני אשר נכשל בתפקידו, דשדשתי כל ימי בתוך התרבות המפוארת שלנו בלי שיהיה לי האומץ לגעת בקרביה ולהוציא מתוכי את קולה. כל חיי חלפו בתוך הגרמניות אך גם הרחק ממנה, קרוב אליך אך גם הרחק ממך, קרוב אל אישתי אך גם רחוק ממנה מאוד מאוד.

כך דיברתי אל אבי עד ששבה אישתי מן ההלווייה. היא שמעה אותי מדבר אל עצמי מרחוק ולא אמרה דבר, נכנסה ודיברה עמי על מות אחותה, ולא ניכר עצב בקולה, דיברה עמי כי ראתה את אביה ואמה ואלו לא ראו אותה, ולא ניכר עצב בקולה. ניחמנו זה את זה בשתיית האלכוהול. ובאותו לילה בכינו שנינו, אני בכיתי לראשונה מאז שנת 1939, על הגרמנייה הראשונה שהרגתי, והאחרונה, והיא בכתה על אחותה, על האדם הראשון הקרוב אליה שמת לה מאז היוולדה. אבל בעיקר בכינו שנינו על עצמנו, על העקריות המלווה את חיינו ואינה מסכימה להפשיר. אחר כך נשארנו לחיות זה עם זה שנים ארוכות. מה קרה בהן איני יודע. חיי התמוססו אט אט בשעון החול בלי שאהיה ער לחילופי הזמנים. הפסקתי להטמין רעל בתוך בארות גרמניה, והיא הפסיקה לנסות ללדת עמי ילד. והמשכנו שנים ארוכות זה לצד זה חולפים בתוך בית אחד, מדברים ולא שומעים באמת, הולכים בשקט, אוכלים בשקט, אפילו בשירותים משתדלים לא להרעיש, כמו כדי שלא נשים לב יתר על המידה לקיומנו. מקדישים את כל חיינו להעניק את אותו שקט קדוש האחד לשני.

ועתה אני אמות, והיא וודאי תלך גם כן, זמן קצר אחרי. מה אכתוב? אכתוב כי בגדתי בגרמניה, אמת, אך גם היא בגדה בי. אני נולדתי אל תוך הרוח הגרמנית, כמו אבי וכמו אבי אבי ואולי גם אבי אבי אבי לפניו. שילבנו את דרכינו בתוכה והכרנו את עצמנו בני-בלי-דת מלבד דת הגרמניות. האמנו כי הגרמניות היא לבוש התרבות אשר יעקור מן האדם את לב הברבריות, ראינו עמים אחרים והתמלאנו תיעוב, שמחנו על כי עמנו שלנו אחר ונעלה וגבוה יותר. ומילא היתה

מבקשת גרמניה לעקור מאירופה את הצועניות, ומילא היתה מבקשת לעקור את היהדות הבזויה של אותם יהודים עמי-ארצות בעיירותיהם ממזרח לגרמניה, והיתה מרכזת אותם במחנות ומניחה ליהודה. אז הייתי מניח לגרמניה לעשות כרצונה, ואומר כי מונחת במעשים אלו תקווה לתיקון אותם יהודים מחייהם העלובים והברבריים. אם לא היתה גרמניה פונה פנימה נגדנו, אנחנו שהיינו ליבה, היינו שומרים אמונים לאומתנו ולתרבותה.

אבל אחרי שנים במחנה, אחרי שהכרתי מקרוב את חיילי האס.אס. וכלביהם, וראיתי למה אנחנו מסוגלים, אחרי שחייתי עוד עשרות שנים בתוך גרמניה, כגרמני אמיתי אשר שוקל את ההיסטוריה ברציונליות קרה אני יודע כי עלי להרוג את גרמניה, אותנו. אם יכולתי הייתי עוקר אותה מלבי, אבל איני יכול, גרמניה היא לבי. היא לבנו, ובכך אין הבדל בין יהודי לבין נוצרי, או בין בן בְּנֵי אֶרֶץ לִבְנֵי שְׁלֵזִיַּה. ואם אי-אפשר לעוקרנו בנפש יש לעוקרנו בגוף. אכן בסופו של חשבון לא חטאו יהודי שאר הארצות, אף-על-פי שבשנת 1939 אם היתה גרמניה צדה אחר היהודים בארצות הכיבוש ומבדילה היטב בינם לבין יהודיה לא הייתי קם כנגדה. לא חטאו יהודי שאר הארצות כי הבעיה היתה כבר אז בגרמניה, בי ובאבי ובכל הגרמנים באשר הם גרמנים, ולא ביהודים.

ואני נכשלתי בתפקידי כגרמני. לא הצלחתי לעקור אותנו, אף לא את עצמי. אני הולך למות וגרמניה לא תמות עמי. כך חשבתי שנים, אבל עכשיו אני חושב אחרת. עכשיו אני מבין את זה. אני גרמניה ובמותי תמות גרמניה. תמות עמי הגרמניות היחידה האמיתית, גרמניות אבי ששרדה עמי. ובחיים תיוותר גרמניות השקר של אלו החיים, אלו שטרחו על השמדתנו בין 1933 לבין 1945, אלו שהתחזו אחר-כך כמי שלא נמנו על משמדינו ולא ידעו על מעשי ידיהם, כאילו מעולם לא ראינו אותם נובחים עלינו, אלו שחינכו את ילדיהם להאמין כי גרמניה היא היפוך המלחמות, וילדיהם עושים לנו עתה מצעדי גאווה בעירנו, ומפגינים פציפיזם נגד כל מלחמות העולם, כאילו הם לא נולדו מזרע המלחמה הנוראה מכולן. זאת אינה גרמניה.

אין עם שלם לפני להורגו בשל שסטה מן הדרך. אלו כבר אינם גרמניה. אלו אולי גרמניה בשם, אולי אפילו בבשר. אבל אבי היה אחרון הגרמנים שברוח ומת, ואני אחרון הגרמנים אחריו, וכשאמות בעוד זמן קצר תמות עמי גרמניה ולא תחזור עוד לעולם אל במת ההיסטוריה. ועמה תעלם במת ההיסטוריה עצמה. עמי מתים פֶּאוּסְט וּמְפִיֶסְטוּ, עמי מתים מנדלסון ורוזנצווייג והרמן כהן, עמי מתים שילר והיינה וגיתה, עמי מתים ניטשה וקאנט, עמי מתים אבי ואבי אבי ואבי אבי שהיו הלב הפועם של התרבות הזאת, עמי מת אותו שבת גדול אשר אנחנו הצעדנו אותו מן הברבריות אל אור התרבות ומן היער אל העיר, והוא פשע כנגדנו, כנגד מחנכיו, ובמותי הוא יבוא על עונשו ויכרת מן השושלת האנושית. גרמניה תמות עמי. יוותר רק השקר.

והעיניים שלי, הריקות, הן מנורות ההולכות ומאבדות את אורן. הן הבארות בהם כל חיי טבעו. הן מזכירות לי את אותם חיים שלמים שלא חייתי, ואת החיים שחייתי ולא הייתי צריך לראות. ועתה אור השחר קרוב לבוא והמוות עדיין לא בא. לא אראה אותנו, לא אראה שוב את העולם ואת עצמי, לא אראה את מלאך המוות קורא לפני גזר דיני. אני אקח את האקדח מן המגירה ואצמידו אל רקתי ואקרא לפני עצמי מתוך ראשי את גזר-הדין שאני כתבתי וחתמתי ועתיד לבצע. הייתי הדיין והנידון. הייתי השופט והנשפט. והמוות קרוב לבוא. השורות האלו, גם אותן לעולם לא אראה. הן תישארנה לעיניי האחרים, לעיניי אישתי ועיניי חבריה. ומה הם ילמדו מתוכן, מה הם ישפטו על בארות לבי ובארות חיי. איני יודע ואיני רוצה לדעת. בין כך ובין כך שווא כתבתי כאן שעות ארוכות והידיים כואבות והלב עייף. דמי יישפך, אני מקווה, על הדפים וימחק אות אחר אות מן הכתוב, ושוב לא יוותר ממני וממעשיי לא דבר ולא עדות.

ספטמבר 2005, אלול ה'תשס"ה, ירושלים.